

AKADEMISK AVHANDLING FÖR FILOSOFIE DOKTORSEXAMEN

TRYGG STAD

Diskurser om kvinnors rädsla i
forskning, policyutveckling och lokal praktik

Carina Listerborn

Tema Stadsbyggnad, Sektionen för arkitektur
Chalmers tekniska högskola
Göteborg 2002

*Trygg stad – diskurser om kvinnors rädsla i
forskning, policyutveckling och lokal praktik*

© Carina Listerborn

Göteborg 2002

ISBN 91-7291-206-5

Doktorsavhandlingar vid Chalmers tekniska högskola

Ny serie 1888

ISSN 0346-718X

ISSN 1650-6340, 2002:09

Sektionen för arkitektur

Chalmers, 412 97 Göteborg

Författarens e-mail: cali@arch.chalmers.se

Tryck: Reproservice, Chalmers, Göteborg

SAFE CITY
Discourses on women's fear in research,
policy development and local practices

Carina Listerborn
Department of Urban Design and Planning
Chalmers University of Technology, Göteborg, 2002

Language: Swedish with an English summary

ABSTRACT

The city is loaded with mystique, expectations and dreams which are both utopian and dystopian. The city is exciting and scaring at the same time, it can protect us but at the same time contains dangerous places and situations. Fear and unsafety have been heavily discussed during the latter part of 1990s in relation to urban environments. This thesis for the doctoral degree of Architecture deals with depictions of fear and safety in the city, more specifically depictions of women's fear and need for safety.

The objective of *Safe City* is to discuss the relationship between pictures of women's fear, safer cities projects and urban planning through a feminist perspective. How is women's fear dealt with in the local safer cities programmes? The safety discourse is analysed through three parts: 1) academic discourses on fear, i.e. how researchers define and understand fear in relation to the built environment, 2) discourses of safety in policy and guidelines, i.e. how governments and planners who create safer cities- and crime prevention programs, picture the problems of crime and fear, 3) discourses on local practices to implement these safety issues. To accomplish this, I have analysed the underlying theories, the commonly used concepts and the policies that fall within the safety and crime prevention discourse and carried out a case study in Gothenburg, with specific focus on two suburbs, Bergsjön and Tynnered.

Four major directions in the discourse have been found 1) women's fear has been made visible, 2) the city is not only a place of fear but also an arena for emancipating women, 3) crime and social deviance could be solved through changes in the physical environment, 4) we need to accept to a certain degree insecurities, conflicts and unsafe environments in order not to develop segregated cities. I argue that all four perspectives need to be taken into account to reach the best results in safety work. The conclusion also highlights gaps between the different parts of the safety discourse and how these gaps are created and handled.

KEYWORDS: URBAN PLANNING, WOMEN'S FEAR, PUBLIC SPACE, SAFER CITIES PROGRAMME, CRIME PREVENTION, FEMINIST THEORY, DISCOURSE ANALYSIS, LOCAL PROJECT

Förord

Det tar lång tid och mycket kraft att skriva en avhandling. Doktorandperioden har mestadels varit stimulerande, spännande och personlighetsutvecklande, men det är också med glädje jag nu ser ett slut på denna fas i livet. Den har dock givit mig tid att vrida och vända på den frågeställning som jag nu lägger fram i avhandlingen. Det var i slutet av min utbildning till Bebyggelseantikvarie vid *Institutionen för Kulturvård, Göteborgs Universitet* som jag valde att fördjupa mig i feministisk teori och stadsbyggnadsfrågor. Tack vare *Byggforskningsrådets* (idag Formas) ramprogram, *Staden som livsmiljö*, blev det möjligt att fortsätta mina studier om rädsla och trygghet i staden som jag påbörjat i mitt examensarbete. Under professor Hans Bjur och professor Ola Wetterbergs ledning har forskningsprogrammet *Periferins platser och vardagsliv* genomförts på *Tema Stadsbyggnad, Chalmers*. Inom ramen för detta program har denna avhandling skrivits.

Många personer i min närhet har haft stor betydelse för att detta projekt har rotts i land. Ett stort tack riktas framförallt till mina handledare professor Ola Wetterberg och professor Tora Friberg som har hjälpt och stöttat mig i avhandlingsarbetet. Kloka kommentarer och uppmuntrande ord hjälpte mig framförallt med det svåra slutarbetet. Ett robusta stöd under dessa fem år har varit outhärligt – ett stort TACK!

Mina kollegor på *Tema Stadsbyggnad* har också varit viktiga personer för inspirerande samtal, noggranna textläsningar vid seminarier och ett behagligt arbetsklimat till vardags – främst vill jag tacka dr. Eman Farah, professor Björn Klarquist, tekn.lic. Nonna Klasander (som också lett mig in på joggingspåret), lektor Bertil Malmström, dr. Katarina Nylund och dr. Gabriella Olshammar. Det är roligt att gå till jobbet med så trevliga kollegor.

Docent Tomas Wikström kom med mycket konstruktiv kritik på ett slutseminarium i april 2002, vilket hjälpte mig framåt i arbetet. Mina doktorandkollegor i Lund, Christina Lindkvist-Scholten och Birgitta Andersson har också varit ett viktigt stöd under dessa år.

Jag vill också tacka de många kloka intervjupersonerna som visat ett stort engagemang och intresse för medborgarna genom det arbete de gör. Mitt samarbete med samhällsplanerare Eva Holm på *Stadsbyggnadskontoret* och arkitekt Gerd Cruse Sondén har också varit väldigt givande och roligt – tack för det.

Fonden för *Chalmers forskarstuderandes längre utlandsvistelser* finansierade under år 2000 en 6-månaders vistelse i *Department of Geography, University of Edinburgh*, där jag fick god handledning av professor Charles Withers och tillsammans med *Feminist Geography Reading Group*, under ledning av professor Liz Bondi, fick möjlighet att utveckla mitt skrivande och tänkande. *Department of Geography*,

University of Strathclyde i Glasgow tog generöst emot mig som "Visiting Scholar" periodvis under 2001-2002. Där lärde jag mig att förstå *Celtics* storhet. *Adlerbertska forskningsfonden* beviljade ett stipendium som gjorde det möjligt för mig att åka till Toronto, Kanada, på studieresa i Maj 2000.

Min goda vän Susanne van Raalte har hjälpt mig med omslaget, Johan Lundgren har korrekturläst och varit en outröttlig samtalspartner, Sari Kouvo har varit en vän och kollega i nöd och lust – inspirerande samtal har varvats med ångestfyllda litanior. De goda kamraterna i "Tisdagspubgänget" har gett en mental avlastning under arbetets gång. Min familj, Maj-Britt, Agneta, Ulf och alla barnen har också funnits i min närhet, trots geografiskt avstånd. Tack alla för ert stöd!

Finally, but not least, a warm thank you to Dr. Guy Baeten, who besides helping me with the proof-reading, brought joy into the last years of my Ph.D.-work with lovely holidays, superb dinners and interesting discussions. Let's continue with that!

Trots all hjälp så står jag naturligtvis ensam som ansvarig för avhandlingen.

Carina

Göteborg, den 12:e September 2002

DEL I. UTGÅNGSPUNKTER

1. Inledning.....3

- Avhandlingens syfte.....4
 - Trygghetsdiskursen.....5
 - Relationer mellan diskurser.....6
 - Kvinnors rädsla.....8
 - Kampen om det offentliga rummet.....10

Avhandlingens disposition.....11

2. Teoretiska utgångspunkter och metodiska angreppssätt 13

- Feministisk forskning om kvinnan och det offentliga rummet..14
 - Forskningsfrågor inom feministisk urbanteori.....15
 - Privat och offentligt rum.....19
 - Det offentliga rummet i svensk feministisk forskning.23
 - Situationsbegreppet.....32
- Diskursanalys.....36
 - Foucaults maktbegrepp.....39
 - Övervakning och straff – en grunddiskurs för kritiska perspektiv...43
 - Diskursanalys i praktiken.....50
 - Att begreppsliggöra verkligheten.....55
- Fallstudie Göteborg.....59
 - Tillvägagångssätt.....60
 - Val av studieobjekt.....62
 - Genomförande av fallstudien.....64

DEL II. TRYGGHETSDISKURSEN

3. Den hotfulla staden – samtida forskningsdiskurser om rädsla och rum.....73

- Kartlagd rädsla.....74
- Feministisk kritik – en fråga om metod.....79
 - Rädsla som strukturellt maktuttryck.....83
 - En diskursanalytisk inriktning.....86
- Rädsla och strategier.....87
 - Inte bara kön.....90
 - Nya inriktningar.....92
- Rumsbegreppet inom rädsans geografi.....93
 - En tredje väg?.....96

4. Att bygga den trygga och säkra staden.....101

- Stadsbyggnadsperspektiv på trygghet.....102
 - Jane Jacobs.....102
 - Oscar Newman och Alice Coleman.....107
 - Sally Merry och Bill Hillier – kritiker till Newman och Coleman...108
 - Svenska förhållanden.....110
- Kriminologiska perspektiv på trygghet.....112
 - CPTED.....112
 - Laga trasiga fönster.....113
 - CCTV.....114
 - Situationell prevention.....116
- Trygghetsarbetets politiska kontext.....120
 - Om främlingar.....123
 - Rädsla som moralisk panik.....128
- Feministiska perspektiv på trygghet.....132
 - Andra trygghetsprojekt med fokus på kvinnor.....137

Feministiska projekt som demokratiutvecklande.....	141
Frihet eller trygghet, eller både och.....	142
5. Trygghetsarbete i praktiken – riktlinjer i lokal utformning.....	147
Lokala brottsförebyggande råd i Sverige.....	148
Projektens mål.....	152
Genomförande och utvärdering.....	154
Brottsförebyggande arbete i Göteborg Stad.....	157
Formaliseringen av trygghetsarbetet.....	158
Trygghetsrådets koppling till andra grupper.....	161
Tynnered – vid 7:ans södra ändhållplats.....	165
Trygghet och folkhälsa i stadsdelen Tynnered.....	167
Bostadsbolagens insatser.....	174
Bergsjön – i norra änden av 7:ans linje.....	180
Lokalt utvecklingsarbete i Bergsjön.....	183
Bostadsbolag och Gärdsås Torg.....	190
Kvinnoprojekt för belysning – ett gräsrotsinitiativ.....	196
Könsaspekter på det lokala trygghetsarbetet.....	199
DEL III. ANALYS OCH DISKUSSION	
6. Mötet mellan forskning, policy och lokal praktik – en tematisk analys.....	205
Föreställningar om kvinnors rädsla.....	205
Föreställningar om rädsla och brott.....	206
Jämställdhetsarbetets betydelse för trygghetsprojekten.....	213
Sammanfattande kommentar om rädsla och kön.....	216
Offentliga rum – om trygghet och demokrati.....	218
Privatisering av trygghet.....	219
Fysiska och sociala aspekter på trygghet.....	222
Polisens roll.....	226
Sammanfattande kommentar om det offentliga rummet.....	229
Mötet mellan deldiskurserna.....	231
Relationer inom trygghetsdiskursen.....	231
Relationer mellan näraliggande diskurser i den lokala praktiken.....	234
Sammanfattande kommentar om betydelseskiftningar i trygghetsbegreppet.....	240
7. Avslutande diskussion – en reflektion över trygghetsdiskursen.....	243
Olika synsätt inom trygghetsdiskursen.....	244
Den utsatta kvinnan.....	244
Den frigörande staden.....	245
Det goda grannskapet.....	246
Den exkluderande staden.....	247
Skapandet av främlingar.....	249
Trygghet som en stadsbyggnadsfråga.....	249
Den dolda privatiseringen av trygghet.....	250
Diskurser om kvinnors rädsla.....	252
Kartläggning som maktmedel.....	254
Staden som förhandlingsrum.....	257
Samhällets eller individens ansvar.....	258
Med fokus på det lokala.....	259
Behovet av teori.....	261
Några ord på vägen.....	262

DEL I

UTGÅNGSPUNKTER

Inledning

Many women and much feminist writing have been hostile to the city, and recent feminist contributions to the discussion of urban problems have tended to restrict themselves narrowly to issues of safety, welfare and protection. This is a mistake, since it re-creates the traditional paternalism of most town planning. Women's experience of urban life is even more ambiguous than that of men, and safety is a crucial issue. Yet it is necessary also to emphasise the other side of city life and to insist on women's right to the carnival, intensity and even the risks of the city. Surely it is possible to be both pro-cities and pro-women, to hold in balance an awareness of both the pleasures and the dangers that the city offers women, and to judge that in the end, urban life, however fraught with difficulty, has emancipated women more than rural life or suburban domesticity (Wilson 1992:10).

Den stora staden är laddad med mystik, förväntningar och drömmar; utopiska eller dystopiska. Den är spännande och skrämmande på samma gång. Staden har en dubbel natur. Den skyddar oss, men inne i staden kan också hotfulla scener utspela sig i och mellan husen. Den offentliga miljön skiftar karaktär under dygnet – mörker och ljus påverkar våra intryck av platser och grupper av människor rör sig på olika platser vid skiftande tider. Många av stadens rum blir ödsliga när verksamheterna stängs för dagen.

Otrygghet och rädsla har under slutet av 1990-talet fått ett stort utrymme i diskussioner om stadsmiljöer. Hot om överfall, rån, misshandel, våldtäkt och väskryckningar kopplas till en urban offentlig miljö. Det är kanske främst media som lyfter fram den här bilden (Pollack 2001), men även politiker, planerare och forskare bidrar till att skapa en negativ bild av urbant liv. En motbild till den farliga staden, med en liknande

mytisk framställning, är idén om staden som möjligheternas, erotikens och de öppna politiska debatternas rum – här kan, och får, allt hända (t.ex. Bech 1998). Det är bilden av en stad som frigör människor och som skapar kreativa subkulturer i en ständigt föränderlig urban kontext.

Den här avhandlingen handlar om föreställningar om rädsla och trygghet i stadens rum, mer specifikt föreställningar om kvinnors rädsla och behov av trygghet. I det inledande citatet lyfter urbanforskaren Elizabeth Wilson fram kvinnors och feministers ambivalenta inställning till staden. Samtidigt som staden ger möjligheter till nya möten, frihet i yrkes- och livsstilsval, så upplever många kvinnor staden som hotfull och rädslan för framförallt sexuella övergrepp hindrar en del kvinnors rörelsefrihet. Feministiska forskare har pekat på hur manliga normer har format staden och påverkar upplevelsen av stadsmiljöer. De har velat uppmärksamma att stadsmiljön inte upplevs lika av alla och att det kan finnas problem för vissa grupper. Rädsla är ett sådant problem. Att arbeta för skapandet av ett stadsrum som kan utnyttjas på lika villkor av män och kvinnor är ett feministiskt projekt. Det innebär inte att kvinnor ska beskyddas, och innebär inte heller en negativ syn på det offentliga rummet, till exempel att det offentliga rummet är ”farligt” för kvinnor att vistas i. Hur hanteras då kvinnors rädsla i de kommunala trygghetsprojekt som uppkommit i Sverige under senare år? Vilken syn på kvinnor och offentligt rum bidrar trygghetsarbetet till att reproducera eller skapa? För att närma mig dessa frågor har jag studerat trygghetsprojekt ur ett feministiskt diskursanalytiskt perspektiv.

Avhandlingens syfte

Trygg stad handlar om kvinnors rädsla, trygghetsskapande projekt och stadsbyggnad ur ett feministiskt perspektiv. Studieobjektet är förhållandet mellan *föreställningar* om rädsla och trygghet och *utformandet* av projekt i det offentliga stadsrummet, skapade för att minska rädsla och öka trygghet. I avhandlingen redovisas: 1) vetenskapliga diskurser kring rädsla, 2) diskurser kring policy, politik och programutveckling samt 3) lokala projekt. Dessa tre delar ger tillsammans en beskrivning av ”trygghetsdiskursen”.

Genom att analysera olika teorier och praktiker och tydliggöra trygghets- och brottsförebyggande åtgärder i stadens offentliga rum så avser jag att synliggöra maktrelationer

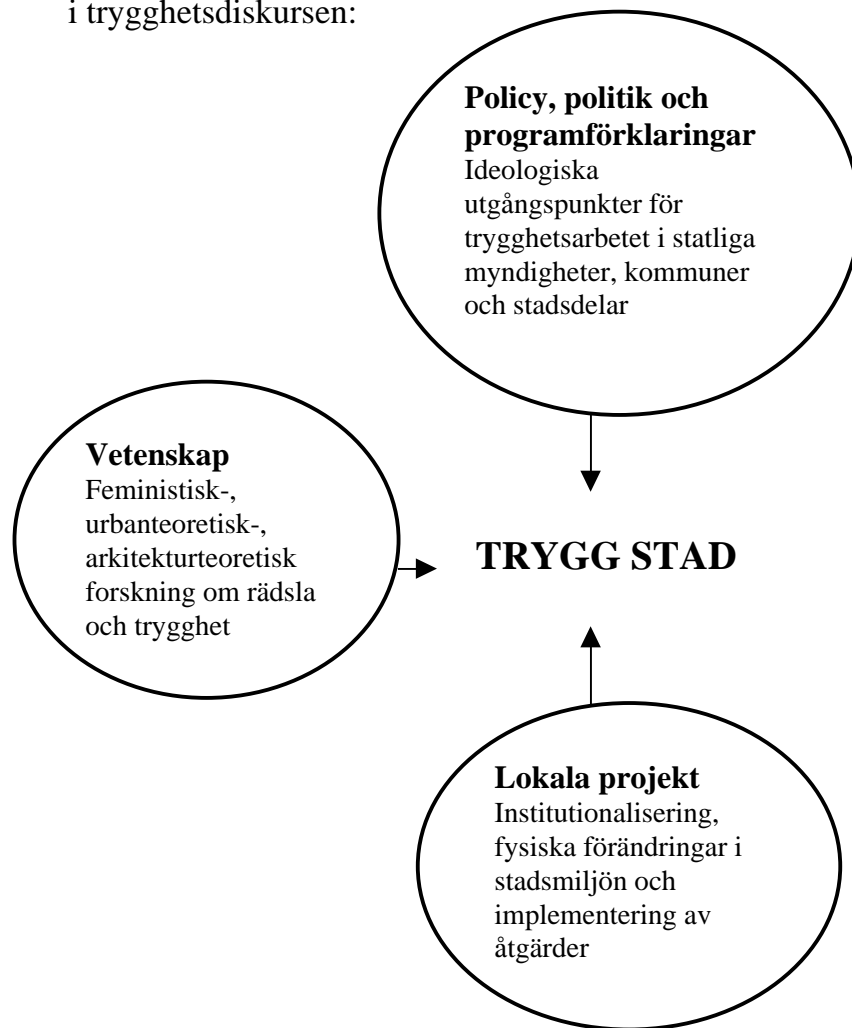
(mellan könen) och epistemologiska aspekter (om hur ny kunskap produceras), samt de konkreta förändringar som åtgärderna kan leda till i stadsrummet. Staden förstås här som samspelet mellan det sociala livet och den fysiska gestaltningen. Jag inkluderar alltså både fysiska och sociala aspekter och menar att de påverkar varandra. Därtill bör också mentala aspekter nämnas – de bilder av staden som vi får via olika berättelser. Staden är mer än bara en materiell konstruktion eller en social organisation. Staden är också imaginär.

Trygghetsdiskursen

Trygghetsarbete pågår idag runt om i landet och runt om i världen för att minska människors upplevelse av otrygghet. Detta arbete sker i många olika sammanhang och har resulterat i ett stort antal projekt. Trygghetsprojekt är inte någon enkel avgränsbar verksamhet och den konkreta trygghetskapande verksamheten sker inte i ett socialt eller politiskt vakuum. Jag vill därför kontextualisera det praktiska arbetet och placera det i den samhälleliga diskursen den verkar. Vetenskap, policyutveckling och lokal praktik utgör beståndsdelar i denna diskurs, här kallad trygghetsdiskursen. Eftersom jag är intresserad av en bred förståelse av trygghetsfrågan har jag studerat hur föreställningar om rädsla och trygghet kommer till uttryck både i teoretisk och empirisk forskning, politiska programförklaringar, praktikorienterade handböcker, samt i samtal med kommunala tjänstemän/kvinnor och andra personer som arbetar konkret med dessa frågor.

En diskurs består av en uppsättning regler för vad som får sägas och vem som får yttra sig. Inom trygghetsdiskursen finns inbördes relationer mellan deldiskurser och olika förgreningar, där diskursiva kamper utspelas om rätten att få producera sin ”sanning”. För att förstå dessa diskursiva kamper har jag analyserat deldiskurserna inom trygghetsarbetet och deras inbördes relationer. Innehållet i dessa deldiskurser, och skillnader mellan deldiskurserna är en utgångspunkt för analysen för att se vilka föreställningar och diskussioner som finns inom trygghetsarbetet.

Studerade deldiskurser
i trygghetsdiskursen:

Relationer mellan diskurser

Under forskningsarbetets gång har jag noterat att det finns diskrepanser och brister i översättningen mellan teori och praktik, och mellan olika delar av trygghetsdiskursen. Därför har jag velat fördjupa analysen av relationerna mellan dessa deldiskurser genom att jämföra dem och se hur de förhåller sig gentemot varandra och ställt frågan om hur relationerna ser ut mellan olika aktörer, diskurser, teorier och praktiker.

Forskning om trygghet och rädsla har använt sig av olika empiriska metoder (kvantitativa, kvalitativa och diskursiva metoder) för att studera omfattning och konsekvenser av rädsla för brott. Det finns också en metateoretisk inriktning i vilken mer generella frågor om stadsutveckling ställs och där

kritik ofta framförs mot brottsprevention och trygghetsprojekt för att de endast är en fullföljning av de krafter som vill sanera staden. Här uppstår en konflikt i vilken olika syn på staden framträder.

Policy och program för genomförandet av trygghetsarbetet utvecklas framförallt av statliga myndigheter. De formulerar tillämpbara idéer och metoder för hur trygghet ska öka och brottslighet minska. Dessa program resulterar ofta i checklistor, idéskrifter, manualer och ”guidelines” som sänds ut till berörda praktiker runt om i landet, bland annat till polisstationer och stadsbyggnadskontor. *Praktikerna i de lokala projekten*, i kommuner och stadsdelar, använder sedan dessa åtgärdsprogram, kompletterar och utvecklar dem, för att därefter implementera dem konkret.

I den konkreta verksamheten i kommuner och stadsdelar framträder en något annorlunda bild av vilka frågor som är viktiga än i de statliga diskussionerna inom policyutvecklingen. De lokala projekten visar alternativa angreppssätt för att öka tryggheten i samhället. Den skillnaden beror bland annat på att aktörerna har olika utgångspunkter. De mål som sätts upp i de statliga direktiven är inte direkt översättbara till det lokala arbetet. Verkligheten är mer komplex än vad den kvantitativt grundade kriminologin har fångat och som det statliga *Brottsförebyggande rådet* (BRÅ)¹ till stor del bygger sina åtgärdsförslag på. De uppställda målen är ibland inte tillämpbara för praktikerna (med andra erfarenheter och målsättningar) som arbetar i ett annat sammanhang. Till exempel kan man anta att BRÅs främsta målsättning är att minska antalet brott, men när deras riktlinjer landar hos en stadsdelsförvaltning vars främsta målsättning är att skapa en trivsamt och fungerande närmiljö för sina invånare, så kan det resultera i andra åtgärder än de som BRÅ förespråkar. I den lokala praktiken integreras många olika perspektiv, vilket leder till en sammansatt lösning eftersom trygghetsarbete och brottsprevention inte är stadsdelarnas enda arbetsuppgift. De lokala projekten kan tyckas vara otydliga (även direktiven kan upplevas så), men detta ”glapp” mellan policy och praktik kan betraktas som en tillgång och som en möjlighet till att lokalt

¹ BRÅ är en myndighet under justitiedepartementet. De har till uppgift att främja brottsförebyggande arbete genom utveckling, utvärdering, forskning och sprida information inom det kriminalpolitiska området. BRÅ ansvarar också för Sveriges officiella rättsstatistik. Rådet har funnits sedan 1974 och är därmed det äldsta brottsförebyggande rådet i Europa.

kunna undvika just den kontroll och övervakning av rummet som kritikerna förutspått.

Otydligheten som ibland finns i problemdefinitioner och i åtgärdsplaner kan dock dölja ett privatiserande av det offentliga stadsrummet, men denna process behöver inte nödvändigtvis vara medveten eller ens avsikten med projekten. För att synliggöra omedvetna eller dolda förgivettaganden finns det ett behov av att belysa vilka idéer som cirkulerar inom det trygghets- och brottsförebyggande arbetet och vilka förändringar i stadsmiljöer som de kan komma att innebära.

Den övergripande frågan i avhandlingen behandlar föreställningar om kvinnors rädsla. Ett viktigt steg i analysen av hur kvinnors rädsla framställs inom trygghetsdiskursen har varit att studera själva trygghetsprojekten, närmare bestämt hur de har initierats och vilka som är de drivande aktörerna. Vad skapar trygghet/otrygghet enligt ansvariga för trygghetsprojekt? Hur översätts idéer till en praktik? Vilka konkreta åtgärder föreslås? Trygghetsprojektens utformande har studerats genom en fallstudie i Göteborg. Medborgarnas uppfattning om trygghetsskapande projekt ingår inte i det jag har studerat. Denna avhandling bygger alltså inte på intervjuer med enskilda kvinnor om deras upplevelse av rädsla i offentliga miljöer. Andra forskares studier om kvinnors rädsla utgör däremot material till att undersöka föreställningar kring rädsla.

Kvinnors rädsla

Det är rädsla för brott som är i fokus för avhandlingen. Mer specifikt handlar det om rädsla för våldsbrott, och inom denna grupp av brott är det hot om sexuellt våld och våldtäkt som utgör huvudfrågan. Annan forskning och samtal med kvinnor visar genomgående att våldtäkt upplevs som det största hotet. Många kvinnor befarar våldtäkt mest av alla brott (se kap 3).

Rädsla för brott kom under slutet av 1960-talet att systematiskt undersökas runt om i västvärlden i statistiska enkätundersökningar. Undersökningarna visade en stor oro för brottslighet och utgjorde en grund för brottspreventiva satsningar. I dessa undersökningar framkommer att kvinnor är mer rädda än män men mindre utsatta för brott än vad män är. Feministiska kriminologer, sociologer och geografer har pekat på brister i den traditionella kriminologiska framställningen och har genom egna empiriska undersökningar visat

att kvinnor utsätts för andra brott än män och att endast de grävsta brotten anmäls. Många upplevda hot kommer aldrig polisen till del. Genom sådana undersökningar har problemställningen kompletterats och komplicerats. Den feministiska forskningen har också bidragit till att utforma konkreta åtgärdsprogram för hur stadsmiljöer ska kunna förbättras och bli tryggare för kvinnor.

Men bilden av den farliga staden är komplex därför att den *både* handlar om föreställningar *och* om en reell verklighet. Å ena sidan, visar brottsstatistik att brottsligheten generellt inte ökar och att de flesta våldsbrott sker i hemmiljö och mellan människor som känner varandra.² Trots det, framställs det offentliga stadsrummet som den farligaste platsen. Å andra sidan, så säger denna statistik inte så mycket om hur människor faktiskt upplever hot och rädsla i sitt vardagsliv. Många händelser som skapar obehagliga upplevelser och otrygghet rapporteras sällan till polisen. Det är tyvärr också så att det är *just* den specifika typ av brottslighet (våldsbrott) som människor upplever som hotfull, som faktiskt ökar i antalet anmälningar trots generella minskningar i brottsligheten.³

I denna avhandling besvaras inte frågan om rädslan är befogad eller om rädslan överhuvudtaget är ett stort problem i det svenska samhället. Jag utgår ifrån att de indikatorer som visar att rädslan är ett problem stämmer, både individuellt och för samhället i stort.⁴

² Framförallt när det gäller våld mot kvinnor (Olsson 1996).

³ Enligt statistiska rapporter har antalet anmälda brott ökat i alla kategorier sedan 1950, men sedan början av 1990-talet har de anmälda brotten varit konstant. Årligen polisanmäls cirka 1,1 - 1,2 miljoner brott. En minskning har skett under den senare delen av 1990-talet när det gäller antalet polisanmälda stöldinbrott. Antalet anmälda våldsbrott (mord, misshandel, våldtäkt, rån och våld mot tjänstemän) har ökat med 39 procent sedan 1990. En orsak till denna ökning anses vara att anmälningsbenägenheten har ökat för dessa brott, framförallt när det gäller misshandel, våldtäkt i hemmen och barnmisshandel, men ökningen förklaras också med att framförallt krogrelaterat våld har blivit vanligare. (Se BRÅs hemsida för allmän information om brottsstatistik www.bra.se. Där läggs brottsstatistik ut. Se specifikt www.bra.se/extra/press/?id=48 för en sammanfattning av brottsutvecklingen under 1990-talet.)

⁴ Enligt en DN/Temomätning våren 2002 är brottsligheten en av de allra viktigaste frågorna inför valet hösten 2002 (*Dagens Nyheter* 2002).

Kampen om det offentliga rummet

Stadslivet är inte bara hotfullt, utan också lockande, och många människor övervinner sin rädsla för våldsbrott för att kunna delta aktivt i vad staden erbjuder. En del upplever aldrig rädsla som ett problem. Men för en del kvinnor är rädslan för att förflytta sig i stadens rum en begränsning av deras frihet. Kvinnorörelsen har på olika sätt behandlat frågor om kvinnors rätt till offentligheten; till rösträtt, universitetsutbildning och yrkesliv, men även rätten till stadens offentliga rum. I Sverige har feministisk forskning och en allmän debatt under 1990-talet lyft fram denna fråga. Samtidigt med uppmärksammandet av kvinnors rädsla har brottsförebyggande och trygghetsskapande program utvecklats med fokus på det lokala. Dessa trygghetsprojekt har dock en annan bakgrund än vad kvinnorörelsen har. Den har växt fram ur en kriminologisk brottsprevention och har således också andra politiska utgångspunkter.

Inom urbansociologin har forskare pekat på baksidor av skapandet av tryggare städer, till exempel att sanering och uppsnygning av stadsrum kan innebära att vissa grupper av människor eller företeelser inte längre ges utrymme, och att trygghetsskapande åtgärder på så vis kan leda till en viss grad av social exkludering. Diskussioner om *gentrifiering*, *gated communities*, *cappuccinokulturer* är exempel på kritik mot en privatisering av stadsrummet (Davis 1990, Zukin 1995, Ellin (red) 1997). Det finns en oro för att det sker en upplösning av det offentliga rummet och att den demokratiska arenan privatiseras då trygghetsinsatserna gör det offentliga rummet alltmer otillgängligt för stora grupper i samhället. Kvinnors kamp för att skapa ett tryggare stadsrum riskerar att bli en del av denna stadssanering.

Sammanförandet av feministisk urbanteori med ett bejakande av det spännande, oförutsägbara storstadslivet – ”pro-cities and pro-women” – har visat sig vara svårt. I det inledande citatet kritiserar Elizabeth Wilson stadsplanerare för att reproducera stereotypa könsroller, samtidigt som hon går till angrepp mot en del av den feministiska forskningen. I sitt ställningstagande *för* staden, men *mot* ett patriarkalt stadsbyggande finner hon inte automatiskt stöd i den befintliga feministiska forskningen och debatten. Wilson pekar på en blind fläck, där vi saknar begrepp och tankar om hur vi kan tala om sårbarhet och utsatthet utan att för den skull samtidigt tala om beskydd och kontroll där den positiva bilden av staden försvinner.

Jag delar uppfattningen att det finns en risk för att den rädsla som olika grupper i samhället uttrycker (och där diskussionen om kvinnors rädsla ingår) kan användas för att legitimera en privatiseringsprocess av det offentliga och kanske främja ett överdrivet kontrolltänkande, men jag vill också peka på en fara med dessa diskussioner, vilken är att de kan leda till att man ställer svaga grupper mot varandra – de rädda mot de marginaliserade grupperna – medan forskarna själva svär sig fria från att gå marknadskrafternas ärenden. Jag menar att trygghet och brottsprevention är ett ambivalent och dubbelsidigt fenomen, där åtgärder för att skapa trygghet för en del, riskerar att leda till uteslutning av andra. Trygghet tolkat som en förutsättning för demokrati kan inte erhållas genom exkluderande åtgärder oavsett vilken grupp det riktas mot. Avhandlingsarbetet har därför också inneburit en undersökning av huruvida trygghetsprojekten implicit innebär en privatisering av den urbana offentligheten.

Med min avhandlingen vill jag bidra till att skapa debatt kring trygghetsfrågor där rädsla, kön och rum och alternativa angreppssätt diskuteras. Diskussionen om konsekvenserna av trygghetsarbetet är relevant eftersom de materiella fysiska åtgärder som idag implementeras kan komma att få långsiktiga följder för stadsutformningen.⁵

Avhandlingens disposition

Avhandlingen består av tre delar. Del I fortsätter efter denna inledning med att de teoretiska och metodiska utgångspunkterna redovisas i kapitel 2. Den filosofiska ståndpunkten för avhandlingen är att verkligheten är perspektivbunden. Detta ställningstagande får ett antal konsekvenser för mitt tillvägagångssätt, vilket inledningsvis diskuteras. Min ingång till studien är grundad i feministisk teori. Vad jag menar med feministisk teori definieras här genom en kort introducerande

⁵ Det var också denna frågeställning som jag försökte formulera i min licentiatuppsats – *Om rätten att slippa skyddas. En studie av trygghetsskapande och brottsförebyggande projekt och kvinnors rädsla för att röra sig i stadens offentliga rum* (Listerborn 2000). Avhandlingen tar i stort sett vid där min licentiatuppsats slutade. Syftet med licentiatuppsatsen var att analysera kvinnors uttalade rädsla för övergrepp, samt att beskriva, analysera och problematisera några trygghetsprojekt. I licentiatuppsatsen presenterades ett antal olika trygghetsprojekt som jag hänvisar till i den föreliggande texten men inte kommer att redovisa lika noggrant här.

genomgång av forskningsämnen för feministiska urbanforskare i allmänhet, och den svenska feministiska forskningsfronten i stadsbyggnadsfrågor i synnerhet. En sammanlänkande syn på kropp och plats presenteras också via idén om ”kroppen som situation”. Denna tankemodell avser att väcka tankar om kropp och plats på ett sätt som kan utveckla trygghetsarbetet. Förutom feministisk teori bygger den teoretiska basen i avhandlingen på diskursteori. Utifrån filosof Michel Foucaults diskursteoretiska angreppssätt diskuteras maktbegreppet och diskursanalysen som metod. Diskursanalysen innebär att jag också har formulerat eller konstruerat den diskurs som studeras i avhandlingen, även det diskuteras här. Avslutningsvis i kapitel 2 redogörs för genomförande, urval och frågeställningar för fallstudien av svenskt trygghetsarbete som genomförts i Göteborg.

Del II består av kapitel 3, 4 och 5. Här presenteras och analyseras den trygghetsdiskurs som jag har studerat. I kapitel 3 behandlas föreställningar kring rädsla och i kapitel 4 tas åtgärdssidan upp – trygghetsskapande metoder, policys och ideologier. Det vetenskapliga arbetet inkluderar både tillämpbara teorier och undersökningar, liksom en mer övergripande analytisk nivå (metanivå). I det efterföljande kapitel 5 beskrivs det svenska programskapandet för ökad trygghet och minskad brottslighet. Inledningsvis återges statliga myndigheters policy och därefter hur dessa riktlinjer formas i en kommunal verksamhet (Göteborg) och i två stadsdelar (Bergsjön och Tynnered). Avsikten med dessa tre kapitel är dels att analytiskt omfatta det diskursiva fält som berör frågor om ökad trygghet i samhället, dels att följa och jämföra vetenskapliga idéer och politiska ambitioner fram till det konkreta lokala utformandet.

Del III inleds med kapitel 6 där jag vänder på angreppssättet och analyserar diskursen utifrån teman som är relevanta för avhandlingens syfte; synen på kön, synen på offentligt rum och relationerna mellan de olika delarna av trygghetsdiskursen. Inom dessa teman diskuteras olika frågor som har dykt upp under arbetets gång och som jag uppfattar som viktiga aspekter av trygghetsarbetet.

I kapitel 7 avslutas analysen med en diskussion om relevanta slutsatser och om framtida alternativa angreppssätt. Här behandlar jag också frågan om huruvida en annan platsförståelse skulle kunna få konsekvenser för trygghetsarbetet.

Teoretiska utgångspunkter och metodiska angreppssätt

Teoretiska utgångspunkter för denna avhandling är feministisk teori och diskursteori som integreras med de metodiska angreppssätten. Detta kapitel inleds med ett avsnitt som introducerar vad det feministiska perspektivet innebär för avhandlingen. Avsnittet kan också ses som en introduktion till avhandlingens övergripande tema om kvinnors relation till staden. Avhandlingens metodiska grepp är diskursanalytiskt inspirerat i kombination med en fallstudie. Den diskursanalytiskt inspirerade metoden innebär ett förhållningssätt och ett tillvägagångssätt som jag därefter diskuterar separat. Slutligen presenteras fallstudiens metod och innehåll.

Fallstudien bygger på ett tjugotal semistrukturerade intervjuer med tjänstemän/kvinnor, planerare, arkitekter och poliser som arbetar inom Göteborgs kommun, samt i två utvalda stadsdelar: Bergsjön och Tynnered. Fallstudien av trygghetsarbetet i Göteborg kan inte representera trygghetsarbeten generellt. Med fallstudien har jag främst velat att konkretisera och tydliggöra problemställningarna, samt jämföra de teoretiskt underbyggda resonemangen med lokala förhållanden och erfarenheter.

Under arbetets gång har jag pendlat mellan att samla material och bearbeta det genom teoriutveckling. Detta tillvägagångssätt kan benämnas som att forska genom *abduktion*, vilket skiljer sig från ett induktivt och deduktivt arbetssätt på så vis att det även inbegriper en förståelsenivå. Därtill kan sägas att abduktion i praktiken är mer realistisk som metod än induktion och deduktion. I en induktiv ansats utgår forskaren från en mängd enskilda fall och hävdar att ett generellt giltigt samband kan observeras. Vid deduktion utgår forskaren från en motsatt princip, att utifrån en generell regel förklara enskilda fall. Abduktion däremot innebär att teori

och empiri berikar förståelsen av fenomenet under forskningens gång och att forskaren pendlar mellan att insamla material, och bearbeta och analysera det (Alvesson & Skoldberg 1994:42). Angreppssättet kan sammanfattas på följande vis:

Abduktion leder till en slutledning genom att tidigare kända mönster som omger det fenomen som undersöks ses på ett nytt sätt, ur ett nytt perspektiv. Abduktion är att notera det oväntade, det som avviker från ett väntat mönster, det främmande i ett sammanhang och låta det oväntade ligga till grund för en slutledning som sedan måste prövas praktiskt (Lantz 1993:43).

Det empiriska materialet för diskursanalysen är hämtat från olika områden och verksamheter. Empiriskt material till den första deldiskursen, *forskning*, utgörs av tidigare forskning i monografi-, artikel- och rapportform. Materialet används alltså *både* som en forskningsgenomgång *och* som forskningsmaterial för att studera kunskapsproduktionen kring rädsla och trygghet. Till analysen av den andra deldiskursen – *policyskapandet och programskrivandet*, har materialet främst utgjorts av källor som trygghetsprogram, idéskrifter, informationsblad och hemsidor utlagda på internet samt intervjuer. Material till den tredje delen, *de lokala projekten*, liknar källorna till deldiskurs två.

Feministisk forskning om kvinnan och det offentliga rummet

Utöver diskursteorin är feministisk⁶ teoribildning utgångspunkt för denna studie av trygghetsprojekt, bland annat för att svara på frågan om hur kvinnors rädsla hanteras inom trygghetsprojekten. Det är inte möjligt att tala om *en* feministisk teori, mångfalden av teoretiska inriktningar och ideologiska

⁶ Flera begrepp används parallellt. *Feministisk teori* är det begrepp jag generellt använder eftersom jag vill betona könsrelationerna och inte endast kategorin kvinnor (även om kvinnor är i fokus för min studie) samt betona den emancipatoriska aspekten. *Kvinnoforskning* har dock traditionellt varit det mest vedertagna begreppet då man har velat synliggöra kvinnor som grupp. *Genusforskning* och *jämställdhetsforskning* används också för att peka på att båda könen är inbegripna, men könsmaktsanalyser är inte en självklar del av genusforskningen. I min förståelse av feminism inkluderas även klass- och etnicitetsaspekter.

utgångspunkter är stor. Inom ramen för denna avhandling har jag inte själv utvecklat någon teoribildning utan bygger vidare på tidigare feministiskt tänkande. Inledningsvis i detta avsnitt skisseras vilka frågor feministisk urbanteori generellt har behandlat och därifrån tar jag min utgångspunkt, därefter sammanfattas hur den svenska feministiska forskningen och kvinnorörelsen har diskuterat det offentliga rummet kring bostads- och planeringsfrågor. Avslutningsvis introducerar jag ett tänkande kring ”kroppen som situation” som har varit en inspirationskälla till förståelsen av kön och rum.

Forskningsfrågor inom feministisk urbanteori

Både kriminologi och planering bygger på forskningstraditioner som inte har givit könsaspekter något större utrymme. Kvinnors och mäns lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter är något som de flesta idag stödjer, men trots att vi har en officiell jämställdhet råder fortfarande en situation där kvinnors och mäns livsvillkor ser olika ut.⁷ Den feministiska urbanteorin och arkitekturteorin har lyft fram maktförhållanden mellan könen i relation till rummet och kritiserat planeringen för att vara patriarkal. Samhällets organisering avspeglas i stadsplaneringen. Stadsplanering är en politisk verksamhet eftersom det handlar om att fördela samhällets resurser. Feministiska forskare (t.ex. Little et.al. 1988, Greed 1994, McDowell 1999) har pekat på hur de ”manliga” normerna har styrt planeringen och hur kvinnor har arbetat för att få inflytande över de sfärer som påverkar stadens utformning.

Patriarkatbegreppet⁸ åsyftar ett samhällssystem som uppbärs av manliga överhuvuden och som i allmän betydelse

⁷ Jämställdhet är idag formulerat på följande sätt, enligt Näringsdepartementet: 1) en jämn fördelning av makt och inflytande, 2) samma möjligheter till ekonomiskt oberoende, 3) lika villkor och förutsättningar i fråga om företagande, arbete, arbetsvillkor samt utvecklingsmöjligheter i arbetet, 4) lika tillgång till utbildning och möjligheter till utveckling av personliga ambitioner, intressen och talanger, 5) delat ansvar för hem och barn, 6) frihet från könsrelaterat våld.

(Hemsida: www.naring.regeringen.se/fragor/jamstalldhet/).

⁸ Patriarkat betyder fadersvälde eller faderslag, där makten går från fader till son. Feminismens analyser av patriarkala strukturer kan sättas i relation till marxismens klassanalyser (även om patriarkala kulturer antagligen har funnits längre än ett kapitalistiskt klassystem). Liberal-, marxist- och radikalfeminister använder patriarkatbegreppet på olika sätt. För vidare läsning om olika feministiska inriktningar se till exempel

innebär att män som grupp är överordnade kvinnor som grupp. Mäns överordning berör enligt den feministiska teoretikern Susan Walby hushållsarbete, lönearbete, statliga organisationer, våld, sexualitet och kulturella institutioner (McDowell 1999:16). Det finns många tolkningar av hur patriarkala strukturer är uppbyggda. Flera av patriarkatteorierna har kritiserats för att vara universalistiska, etnocentriska och allt för allomfattande, vilket gör att relationer mellan kvinnor och män beskrivs på ett ensidigt sätt där plats, eller olika specifika situationer, uteblir i analyserna. Patriarkatteorierna har vidareutvecklats i till exempel genussystemteorin (Hirdman 1989) och teorin om hegemoniska könsrelationer (Connell)⁹. Könsbundna normer kan verka hämmande för både kvinnor och män, men ett gränsöverskridande sker ständigt som förändrar innebörden i vad det innebär att vara kvinna och man. Dyliga teorier ska alltså inte förstås som en slutgiltig definition av hur samhället är organiserat, däremot kan de vara ett hjälpmedel till att förstå kopplingar mellan olika former av förtryck och underordning, mellan individens handlingsmöjligheter och strukturernas låsningar.

Kvinnorörelsens tidiga kamp, kallad den första vågens feminism, handlade om rösträtten och rätten till kunskap, det vill säga universiteten. Kampen handlade också om rätten till ett yrke som gav en ekonomisk självständighet och därmed en valfrihet i förhållande till äktenskap. Den andra vågens feminism som utvecklades på sextiotalet handlade mer om synliggörandet av det privata och de reproducerande delarna av samhället än om rätten till det offentliga. Denna kamp förde fram situationer eller relationer från den privata sfären ut till offentligheten, till exempel genom att belysa kvinnors obetalda hemarbete eller våld i hemmen. Sexuella övergrepp, incest och trakasserier på arbetsplatser är andra exempel på viktiga frågor som kvinnorörelsen började att debattera under denna tid. Kvinnorörelsens senare kamp har också handlat om att synliggöra kvinnors erfarenheter i och upplevelse av den offentliga sfären. Rädslans geografi, det vill säga kvinnors rädsla för övergrepp i stadens offentliga rum, är ett exempel på en sådan fråga. Kvinnor har i detta sammanhang velat bekämpa manligt (sexuellt) våld, men frågan om rädsla i

Holmberg & Lindholm 1989, samt ur ett stadsbyggnadsperspektiv Booth et.al. 1996, McDowell 1999.

⁹ I Robert Connells hegemonianalys urskiljs tre strukturer; relationer av makt, (strukturellt-samhällsorganisoriskt), produktion (hushålls- och lönearbete) och cathexis (emotionella band) (McDowell 1999:18f).

stadsmiljöer har också inneburit en kritik mot den stadsutformning och den sociala miljö som bidrar till att skapa obehagliga platser i staden. Kvinnor har börjat att kräva åtgärder för ökad trygghet, då rädsla för överfall kan utgöra ett hinder för att röra sig fritt – en del kvinnor upplever denna rädsla så stark att det leder till att de väljer bort aktiviteter under kvällstid för att slippa behöva ta sig hem i miljöer som de upplever som otrygga. Den feministiska urbanteorin, som bland annat diskuterat rädsla, tar upp frågor som berör om, och hur, rum könstruktureras genom användning, dels genom vilka kön som intar olika rum, dels vilka kön som associeras till olika typer av rum – kort sagt, om hur rum intas, används och förändras genom vardagens handlingar.

Den tredje vågens feminism som har växt fram under åttiotalet har varit inspirerad av poststrukturalistiska och postkoloniala teorier, där kvinnors olikheter har givits ett större utrymme efter kritik av tidigare feministiska rörelser. Inom urbanforskningen har den tredje vågens feminism inneburit ett skifte ifrån vardagens praktik till mer abstrakta frågeställningar, som till exempel rumsliga representationer och rumsliga metaforer ur ett könsperspektiv. Hur människor definierar sin egen plats är en identitetsskapande process och här har marginaliserade perspektiv (inom feminismen) kommit att belysas. Frågor om "kroppen" har också blivit en forskningsfråga i detta sammanhang. Semiotiska och psykoanalytiska tolkningar har haft ett stort inflytande över den sena feminismen. Inom konst-, film- och litteraturvetenskap har feminister diskuterat könsskillnader i förhållande till att se och bli sedd – "the female spectacle and the male gaze". Visuellt representation handlar om hur kön definieras utifrån platser, koder och kontextuella ideologier (Rendell et.al 2000). Dessa kulturstudier har också inspirerat urbanforskningen.

Kvinnors relation till staden har ofta beskrivits i negativa termer där staden betraktats som en manlig egendom (fysiskt materiellt och socialt). Stadens utformning har också betraktas som motarbetande kvinnors behov och vardagsliv. Den andra vågens feminister utgick från en radikalfeministisk teoribildning i synliggörandet av fysiskt rumsliga problem för kvinnor i en "man-made environment". De menade att i den fysiska miljön framträder en patriarkalt präglad rumslig utformning och organisation. Män har stått för rumsproduktionen medan kvinnor har varit brukare och kvinnors erfarenheter har inte uppmärksamats av manliga planerare

och arkitekter, vilket många kvinnor upptäckt när de till exempel har försökt ta sig genom staden med barnvagn. Likaså är bilen ofta prioriterad före kollektivtrafik, fotgängare och cyklister, något som drabbar kvinnor mer eftersom de oftare än män använder andra fortskaffningsmedel än bil. Den funktionsuppdelade staden anses också vara ett resultat av ett rationellt tänkande som inte tagit hänsyn till hur kvinnor lever sina liv (Weisman 1994, Booth et.al. 1996:88).

I förhållande till arkitektens praktik har frågor lyfts fram om huruvida kvinnor tänker och skapar en annan slags arkitektur än män. När det gäller praktiserande kvinnliga arkitekter finns både de som vill vara könsneutrala och främst eftersträva (jäm)likhet mellan könen, och de som vill hävda kvinnlig särart och lyfta fram en specifik "kvinnlig" arkitektur med ett specifikt kvinnligt formspråk. Vad som bedöms som stora arkitektoniska verk har också visat sig vara manligt definierat. Där har feministiska forskare velat bredda urvalet av både verken och arkitekterna i historieskrivningen. Det finns även en inriktning mot att finna nya arbetsformer där kooperativen har varit en väg till att genomföra detta. Den engelska Kooperationen MATRIX utvecklade i början av åttiotalet en ny arbetsmodell, bland annat ville man uppmuntra unga kvinnor, gärna från etniska minoritetsgrupper, att arbeta med arkitektur och byggprocesser. Alla anställda erhöll samma lön och man ville finna nya vägar inom byggbranschen och designprocesser som byggde på jämlikhet och delaktighet. En annan, mer abstrakt strategi framväxt ur den tredje vågens feminism, har varit att använda sig av tabubelagda begrepp till den sterila arkitekturdiskursen som bröst, mjölk, blod etcetera, för att bryta mot patriarkala normer och verka gränsöverskridande. På så vis görs den könsneutrala arkitektens könstillhörighet synlig (Rendell et.al. 2000:225ff).

Trots att den tredje vågens feminism ofta har handlat om diskurser kring, och representationer av kön, så är feminismen generellt en konkret forskningsinriktning på så sätt att syftet är att synliggöra könsrelaterade orättvisor och problem i vardagslivet. En inomfeministisk diskussion har pekat på risken för att en avpolitiserad kvinnorörelse ska komma att ske i och med inflytandet från poststrukturalismen. Men den nya inriktningen har också medfört att fler relevanta kategorier än bara kön har synliggjorts i forskningen och på så vis har feminismen utvecklats i en fruktbar riktning som inbegriper fler sidor av livets komplexitet.

Privat och offentligt rum

I diskussionen om trygghet och brottsprevention finns en underliggande distinktion mellan privata och offentliga rum. Brottspreventionen inriktas oftast på att beskydda det privata genom att arbeta med inbrottsskydd och skalskydd. Det är i den privata sfären tryggheten förväntas finnas. I offentligheten eftersträvas en gemensam ordning, vilken ordning som råder i det privata håller samhället sig i de flesta fall utanför. Feministiska forskare och aktivister har pekat på att denna uppdelning bör uppluckras, därför att en stor del av våldet sker i hemmen, men också för att strävan att ständigt skydda det privata kan verka begränsande i sitt idealiserande av kärnfamiljen. Att komma ut i offentligheten, i alla former, har varit en viktig kamp för kvinnorörelsen och andra marginaliserade grupper.

Begreppen privat och offentligt har använts i stor omfattning, under lång tid och i många olika kontexter, vilket gör dem svåra att greppa. Uppdelning har ifrågasatts från många håll, men är svår att undvika och ersätta med ett annat tänkande. Staden är en rumslig utformning samtidigt som det är en juridisk enhet, en politisk arena och en kulturell arena. I staden existerar olika former av privata och offentliga definitioner sida vid sida: de juridiska; rumsliga; ekonomiska; kulturella; sociala, och de är på flera sätt relaterade till köns- och klassrelationer. Att tala i termer av privat och offentligt medför svårigheter eftersom de definieras olika beroende på disciplinernas intresseområden. Ett fysiskt avgränsat rum kan signalera att det är privat emedan det juridiskt inte behöver vara definierat så. De sociala relationerna kommer då antagligen att anpassa sig efter den rumsliga utformningen snarare än den juridiska. En offentlig organisation kan befinna sig i en lokal som av de flesta upplevs som privat. Likaså kan arbete (en offentlig företeelse?) utföras i det privata, till exempel vid hemvård. Handlingar som vi vanligtvis betraktar som privata behöver inte ske i ett privat rum och en offentlighet innebär inte alltid en allmän tillgänglighet.

Begreppet *offentlig* kommer från tyskans *öffentlich* som betyder öppen och tillgänglig, men kom redan under 1700-talet att innefatta betydelse av det allmänna och det gemensamma. Denna dubbla betydelse bär begreppet med sig än idag. Enligt arkitekt Mats Lieberg har denna dubbelhet givit oss åtminstone två olika tolkningar:

Den ena utgörs av den politiskt/ideologiska betydelsen och omfattar den sociala medborgarrätten med offentligheten som bindande norm. Denna offentlighet är idag i hög grad professionaliserad och institutionaliserad (Lieberg 1992:97).

Den andra utvecklingen som har givit den andra tongivande betydelsen:

...består i utbredningen av sfären av offentliga kontakter överhuvudtaget, dels genom personliga möten dels genom moderna kommunikationsmedel, d v s offentlighetens utsträckning som faktum. En viktig del av denna offentlighet utgöres av gatans offentlighet (Lieberg 1992:98).

I sin studie av ungdomars användande av det offentliga rummet preciserar Lieberg stadens offentlighet till offentliga platser respektive offentliga lokaler och anläggningar samt talar om en social sfär eller ett socialt sammanhang som syftar till de aktiviteter och socialt liv som omger sådana platser. Men hur gaturum och lokaler används och upplevs i ett vardagligt perspektiv är mer komplicerat än vad en begreppslig uppdelning kan omfatta. Användningen av plats, den sociala sfären som Lieberg talar om, förändrar sig över dygnet och med vem som intar rummet. Staden, som en öppen arena för alla, stämmer inte alltid överens med den upplevda verkligheten. Den möjliga interaktion, tillfälliga möten av olika karaktär som kan ske i det offentliga rummet, beskärs av de olika sociala relationer vi ingår i. De är kanske *i princip* möjliga men inte på lika villkor för alla individer.

Diskussionen om privatisering av stadsrummet handlar främst om att grupper stängs ute från vissa arenor på grund av att de inte anses attraktiva ur ett marknadshänseende, eller för att de på andra sätt avviker från normen. Ett utökande av det privata kan ske genom att portlås och grindar avvisar besökande som inte blivit inbjudna. Men grupper kan också uteslutas därför att de aldrig har "erövat" det offentliga rummet. Kvinnor betraktade som "privata" och män som "offentliga" är en föreställning vi har tampats med under flera sekler trots att kvinnor har fått rösträtt och allt mer intagit det offentliga rummet och män har tagit större ansvar för det som sker i den privata sfären. Det har pågått en begreppslig kamp om dessa begrepp och de är politiskt laddade, vilket också får

konsekvenser för människors vardagsliv. Feministiska forskare har kritiserat den dikotomiska konstruktionen av privat och offentligt, då det ofta har inneburit att den privata sidan (dvs. frågor som berört reproduktion och familjesituationer) har ignorerats. De vill därmed hävda att det privata kan innehålla politiska frågor som bör ventileras i offentliga sammanhang. Istället för ett dikotomiskt förhållningssätt har de argumenterat för att se det offentliga *i relation* till det privata och det privata *i relation* till det offentliga (Staeheli 1996: 604). Relationen mellan det privata och det offentliga kan beskrivas som ett kontinuum – en glidande skala – där det ena övergår in i det andra. Enligt statsvetare Lynn Staeheli tillåter detta angreppssätt oss att "...identify spaces, interests, and actions that are more or less public without implying they are either *absolutely* or *ideally* public" (1996:605). Det öppnar också upp för förändringar över tid och gör att allmänna antagande om privata kvinnor och offentliga män blir ogiltiga.

Den ideologiska uppdelning med kvinnor hänvisade till den privata sfären och män till den offentliga är av flera historiker relaterad till framväxten av det moderna samhället (Bondi och Domosh 1998:275). Den politiska och ekonomiska struktureringen – med en offentlig kommersiell och beslutsfattande sfär – behövde också en reproducerande enhet anpassad efter de nya samhällsbehoven. Det borgerliga samhällets ekonomiska ideologi var tätt sammanflätad med synen på könen som komplementära och essentiellt olika; kvinnor som omvårdande och passiva och männen som aktiva och utåtriktade. Arbetsdelningen, med medföljande skillnader i ekonomiska och politiska rättigheter, legitimerades av påstådda medfödda olikheter mellan kvinnor och män (Bondi och Domosh 1998:277).

Feministiska historiker har pekat på att kvinnor kanske inte alltid har levt så strikt begränsat till den privata sfären och att de som brutit mot normerna har uteslutits ur historiskskrivningen. Framförallt konst- och litteraturhistoriker har pekat på detta. Kvinnor som brutit mot normerna har haft svårt att bli accepterade, de har riskerat att fördömas och socialt exkluderas. Men även om uppdelningen av det privata och det offentliga är en ideologisk konstruktion som inte har varit fullt så utbredd i praktiken, i alla fall inte för alla samhällsgrupper, så har ideologin likväl influerat många människors upplevelse av stadens offentlighet och möjligheter till att delta i det offentliga livet.

I sin artikel ”Invisible *Flâneuse*” beskriver kulturforskaren Janet Wolff (1994) skillnaden mellan den manliga och den kvinnliga flanören som den har beskrivits i den moderna litteraturen. Att ströva omkring i staden och iakttä händelser och slå sig i slang med människor om man så vill, menar Wolff, har inte varit möjligt för kvinnor eftersom det beteendet per se skulle innebära att de var ”lösaktiga” eller tas för att vara prostituerade. Kvinnors (sexuella) moral har ifrågasatts då hon befinner sig i ett offentligt rum utan sällskap eller utan direkt handlingsmål. En offentlig kvinna har historiskt varit synonymt med att vara prostituerad. En ensam kvinna som står och väntar utsätts även idag oftare för kommentarer än vad en man gör i samma situation. Ensamma kvinnor på restauranger blir idag förhoppningsvis väl bemötta, men det är inte många decennier sedan det betraktades som ett tvivelaktigt beteende för en kvinna.¹⁰ Slutledningen i Wolffs resonemang är att den moderna historieskrivningen har uteslutit kvinnors upplevelse av och förhållande till det offentliga rummet och att ett begrepp som ”flanören” är starkt könsorienterat – om än outtalat. Även inom konsten har denna uppdelning fått konkreta konsekvenser. De motiv kvinnor var hänvisade till att avbilda utgjorde främst hemmiljöer eller landskapsbilder eftersom det hade varit en omöjlighet för många kvinnor att röra sig i de offentliga urbana miljöer som de manliga konstnärerna befann sig i (Pollock 1988).

Risken med den här typen av diskussion är att den reproducerar en ordning som inte längre är helt relevant, till exempel har Elizabeth Wilson (1992) kritiserat Wolff, och menar att det visst finns en kvinnlig form av flanör, men att den kanske ser lite annorlunda ut, och att kvinnor alltid har brutit mot normerna och intagit staden bit för bit. Wilson vill istället peka på staden som en frigörande arena för kvinnor.

Konsekvenserna av uppdelningen mellan privat och offentligt rum behöver studeras inom trygghetsprojekt och brottsprevention, dels för att inte förstärka rådande könsstrukturer där kvinnan anses vara en främling eller en anomaly i stadsmiljön, dels för att inte öka uteslutningen av andra ”problemgrupper” i samhället. I den västerländska brottspreventionsdiskursen klumpas ”problemgrupper” ofta ihop: prostituerade, ensamma mödrar, missbrukare, hemlösa och

¹⁰ Det finns naturligtvis också platser där män inte anses höra hemma, så har till exempel män som dagispersonal ifrågasatts. Diskussionen här är dock avgränsad till kvinnors relation till det offentliga rummet.

ungdomar. De grupperna utgör ofta önskade former av socialt liv, bland annat för att de använder det offentliga rummet på ett sådant sätt som inte betraktas som lämpligt. Föreställningar om kön är starkt kopplat till denna diskussion om offentligt och privat och rädslan kan också förstås utifrån att kvinnor inte har samma historiska relation till den offentliga stadsmiljön som män har.

Offentligt rum diskuteras i denna avhandling som den allmänna, gemensamt delade arena i staden (i linje med Lieberg), men med fokus på den ambivalenta relation som specifikt utgör kvinnors relation till staden. Denna ambivalenta relation gör det inte bara relevant att diskutera platser som offentliga eller privata, utan även att förstå de sociala relationer som utspelar sig där och de föreställningar som är kopplade till olika offentliga rum. Offentligheten på ett mer allmänt plan kan förstås som den demokratiska arenan för vårt samhälle, där frågor debatteras och kamper förs.

Det offentliga rummet i svensk feministisk forskning

I Sverige har kvinnorna sedan början av trettio-talet haft ett visst inflytande över bostadsutformningen och då speciellt kökets interiör. Efter kampen om rösträtt kom kvinnorrörelsens frågor att handla om att kvinnor skulle kunna förena äktenskap, moderskap och förvärvsarbete för att kunna delta i det offentliga livet. En rationalisering av hemarbetet kom därför att hamna i fokus. Det var främst de organiserade yrkeskvinnorna, husmörsförbundet och socialdemokratiska kvinnoförbundet som drev frågan. Ett exempel på en sådan kvinnligt iscensatt studie var den stora hemundersökningen som genomfördes i slutet av trettio-talet i Stockholm.¹¹ Köksstudier och bostadsutredningar kom sedan under fyrtio-talet att utvecklas inom *Hemmens Forskningsinstitut* som så småningom inkluderades i svensk standard för köksinredning

¹¹ Projektet iscensattes utifrån en kritik mot Stockholmsutställningen där en kvinnlig arkitekt hävdade att utställningen bara gav uttryck för mäns erfarenheter och den visade deras okunskap om hur ett hem fungerade i praktiken. För att få en direktkontakt med vardagsproblemen i samband med bostadsbyggande studerade därför en kvinnlig studiegrupp, i samarbete med en arkitekt, en sociolog och en statistiker, 214 familjer i smålägenheter. Husmödrarna skrev protokoll över familjemedlemmarnas sysselsättning under en vecka. Undersökningen visade framförallt på trångboddhetens problem och hur mycket tid husmödrarna la ner på hushållsarbete (Boalt & Lindegren 1987).

1950 (Boalt & Lindegren 1987). En samtida kamp under första hälften av 1900-talet fördes för etablerandet av kollektivhus, vilka skulle kunna bidra till att avlasta kvinnornas arbetsbörda och dubbelarbete, och möjliggöra för kvinnor att yrkesarbeta. I kollektivhusen skulle personal anställas för att sköta hushållsarbetet så att (medelklass)-kvinnorna skulle kunna delta i yrkeslivet på lika villkor som män (Boverket 1996, del II:11f). Kvinnorna tillskansade sig under denna tid stegvis en position inom politiken när det gällde hushålls- och familjefrågor, vilket var centrala frågor, men också inom ramen för vad kvinnor ansågs ha erfarenhet av. Enligt historiker Yvonne Hirdman så var kvinnornas inflytande på det stora samhällsbyggandet och folkhemsidealet begränsat. *Hemmet* och *Huset* var en kärna i samhällsutvecklingen, men främst som en inordnad del i ett större och mer långsiktigt samhällsbyggande där ramarna redan var satta (Hirdman 1989). För kvinnorörelsen var relationen mellan det privata och det offentliga en väsentlig fråga.

Under femtiotalet var kvinnorörelsen svagare och ett särartstänkande präglade samhället med ett hemmafruideal. Inom planeringen¹² så var könstillhörigheten ofta synliggjord och intresset för befolkningens könsfördelning var stort, men det var fortfarande tydligt att kvinnor förväntades ha ansvar för hushållsarbete och barn, medan män förekom i plan-skrifterna som arbetskraft och fastighetsägare. I senare planer, från slutet av femtiotalet och sextiotalet, nämns kvinnor och män allt mer sällan, istället sorteras människor in i andra kategorier som konsumenter, kunder, sysselsatta, boende och trafikanter. Det överensstämmer med tidens framväxande jämlikhetsvision, men samtidigt döljs frågor som skulle kunna vara relevanta utifrån kön, till exempel dominerades sextiotalets planering av trafikfrågor, vilka senare har kommit att kritiserats just för att vara könsblinda. I slutet av sjuttioalet och första delen av åttiotalet börjar frågor om kön åter att diskuteras i relation till planering, framförallt i samband med att man önskar få en mer gränsöverskridande arbetsmarknad, där kvinnor och män frångår traditionellt könsstyrda yrkesval. Visionen om jämlikhet visade sig alltså inte ha förverkligats så som man hade förväntat sig (Folkesdotter 1997).

¹² Begreppet planering inkluderar här både offentlig fysisk planering (markanvändning och den fysiska gestaltningen) och den offentliga samhällsplaneringen som t.ex. inbegriper barnomsorgsplaner, äldreomsorg och miljöplaner osv.

Kvinnorörelsens intresse för bostadsfrågor och planering hade varit ganska vilande under femtio- och sextioal och det är först i slutet av sjuttioalet som dessa frågor åter ges någon större roll i kvinnoforskningen och kvinnorörelsen. Precis som på trettioalet var det kollektivhusen som hamnade i fokus. Grupp 8-rörelsen, men kanske mer specifikt BiG-gruppen (Bo i Gemenskap), drev kollektivhusfrågan och uppmärksammade bristen på kollektivhus och nedläggningshoten för de existerande kollektiven. Idéerna om kollektivhusens utformning från sjuttio- och åttioalet skiljer sig från de tidiga formerna av kollektivhus, främst genom att man istället för att anställa personal som arbetade åt de yrkesverksamma kvinnorna ville (med ett medvetet klassperspektiv) arbeta med arbetsgemenskap som grund i ett samarbete över hushållsgränserna. Ett nytt syfte som inte framträdde under trettioalet var att synliggöra hushållssysslorna genom att lyfta ut dem från familjen och på så vis mjuka upp könsrollerna. Sjuttioaltes kvinnorörelse var också präglad av det nya ekologiska tänkandet och inbegrep ofta en kritik mot tekniksamhällets framväxt (Boverket 1996, del II:15). Kollektivhusrörelsen utgjorde också en kritik mot kärnfamiljsidealet och det isolerade förortslivet som byggde på idealet med en hemarbetande fru och en yrkesarbetande bilburen man.

Under åttioalet bildades *Kvinnors Byggforum* för att samla kvinnor som på något sätt var aktiva inom planering, byggande, förvaltning och boende, för att tillsammans studera byggande och boende – även här med fokus på vardagsliv och bostadsmiljöer (Boverket 1996).¹³ Under slutet av åttioalet och början av nittioalet kom intresset för den fysiska miljön att väckas och i mitten av nittioalet fick *Boverket* i uppdrag att studera markanvändning, bebyggelse och rumslig utveckling ur ett jämställdhetsperspektiv. I samarbete med genusforskare sammanställdes två delrapporter, kallade *Hela samhället* (Boverket 1996), som undersökte vad ett jämställdhetsperspektiv på samhällsplanering och fysisk planering

¹³ Ett exempel på ett resultat ifrån detta arbete är "Athena-projektet" som deltog i Bo-92 i Örebro. I bostadsprojektet var alla inblandade kvinnor. Det som gjorde projektet berömt var främst placeringen av tvättstugorna. De placerades ljust med utsikt över gården och lekplatserna, på bästa plats i huset där man kan få ut mest av ytpriset. Ur ett traditionellt perspektiv var detta mycket oekonomiskt, men de menade att frågan var central eftersom så många kvinnor upplever obehag av att gå ner i en mörk källare för att tvätta (Boverket 1996).

skulle kunna innebära. Rapporten tar upp frågor om skolan, arbetsliv, omsorg, fritid, resmönster, trygghet, utbildning, vardagsliv, barn och ungdomar. I en inventering av jämställdhetsarbetet i Sveriges kommuner framkom att endast ett fåtal (ca 3 stycken) hade inkluderat denna aspekt i sin verksamhet. Projektet har därefter inte följts upp från *Boverket* sida även om det var avsikten från början, men intresset för frågan har ändå spridits, framförallt tack vare engagerade enskilda planerare runt om i landet. *Kommunförbundet* har också tagit tag i frågan om jämställdhet och utarbetat en metod, kallad 3R-metoden,¹⁴ för att på ett konkret sätt införliva jämställdhet i kommunernas olika verksamheter.

Kvinnoforskningen tillsammans med kvinnorörelsen har synliggjort att vardagslivet för många kvinnor är ett organisatoriskt problem. Det gäller att få tiden att räcka till för alla arbetsuppgifter – hushåll, barn och yrkesliv. Men problemet är inte bara en fråga om tid, utan också om den bristande rumsliga samordningen av bostäder, arbetsplatser, daghem, inköpsställen och andra nödvändiga målpunkter (Friberg 1990, Krantz 1991). I utvecklandet av visionen för det nya vardagslivet i början av nittioalet, pekade arkitekten Birgit Krantz på vikten av att utveckla *mellannivån*. Mellannivån är ett handlingsfält där sociala relationer växer fram och blir en jordmån för "...ett delaktigt och ett resurshushållande förhållningssätt". Krantz menar att kvinnor har det största intresset av en förändring och att den förändringen måste ske nerifrån och lokalt. Det nya vardagslivet är också beroende av att 6-timmars arbetsdag införs, på så vis skulle ett mer könsneutralt vardagsliv kunna utvecklas. Kollektivhus och eko-byar ansåg Krantz var formen för denna mellannivå, som också kan synliggöra det reproduktiva arbetet (Krantz 1991: 44, jfr Falkheden 1999:95).

I sin avhandling om kvinnors vardag studerade kulturgeografen Tora Friberg (1990) utifrån livsformsanalyser kvinnors splittrade vardagsliv och deras anpassningsstrategier för att få yrkesliv och hemarbete att tids- och rumsmässigt gå ihop. I Fribergs arbete framkommer det att trots kvinnors olikhet i val av livsform och strategier, så finns det gemen-

¹⁴ 3R-metoden är ett redskap för att systematiskt inventera, analysera och diskutera jämställdhet. Det första R:et står för Representation (en kvantitativ undersökning av situationen), det andra R:et står för Resurser – hur fördelas tid, rum och pengar (även det kvantitativt) och det tredje R:et står för Realia – om villkoren i verksamheten, och det avser att vara en mer kvalitativ analys (Kommunförbundet 2000:7).

samma ”organisatoriska stötestenar” i vardagen. En mer jämställd arbetsmarknad och fördelning av det reproduktiva arbetet skulle krävas för att förändra denna tidsrumsliga stress. Båda dessa exempel pekar på samma typ av problem som behandlades av trettioalets kvinnorörelse, det vill säga att vardagens organisation inte fungerar utifrån ett kvinnoperspektiv och att det kan lösas dels genom att yrkes- och familjestrukturerna ändras, dels genom en fysisk planering som underlättar samordningen av familjeliv och yrkesliv.

Vardagslivet är både ett studieobjekt och ett vetenskapligt perspektiv. Kulturgeografen Ann-Cathrine Åquist har låtit sig inspireras av bland andra filosof Henri Lefebvre och sociolog Dorothy Smith när hon definierar vad hon menar med ett vardagslivsperspektiv. Enligt Åquist tar det sin utgångspunkt i människors vardagliga rutiner och aktiviteter, betraktat i relation till den sociala och materiella omgivningen, vilket även inkluderar den fysiska miljön: ”Vardagslivsperspektivet omfattar både individens aktiviteter, präglade av sitt sociala sammanhang, och den tids- och rumsspecifika kontexten” (2001:260). Intresset för vardagslivet har varit ett av kvinnoforskningens bidrag till arkitektur- och stadsbyggnadsforskningen. Man kan anta att människors åsikter i hög grad präglas av deras verksamheter i vardagen. I flera studier av kvinnliga och manliga planerares intressen så visar det sig att män och kvinnor fokuserar olika sidor av samhället. Det tycks överskrida klassgränser, vilket gör kön till en relevant kategori att utgå ifrån. Kvinnor och män förefaller att ha olika erfarenheter från vardagslivet och kanske därför även till en del olika uppfattningar och intressen (Boverket 1996, Folkedotter 1997, Friberg & Larsson 2002). I studier av rädsla och trygghet så finns vardagslivsperspektivet underliggande även om det inte alltid är specifikt uttalat. Kritik kan riktats mot vardagslivsforskning för att den kan riskera att utgå från traditionella bilder av kvinnor och män, där kvinnor per definition är intresserade av hem och hushåll och att man utgår från att det är dem som har huvudansvaret för familje- och vardagslivsfrågor. Familjen är ofta satt i fokus och könsdefinitioner diskuteras mindre djupt. Frågan är om man inte inom denna typ av forskning riskerar att befästa traditionella könsroller. Det positiva med vardagslivsforskningen är att den är handlingsorienterad och verklighetsanknuten, och som sagt, att diskutera rädsla och trygghet utan ett vardagslivsperspektiv förfaller omöjligt.

I en aktuell studie av genusaspekter i översiktsplaneringen i svenska kommuner visade det sig att ganska få kommuner har integrerat ett genusperspektiv i sitt arbete. Däremot ansåg en majoritet (77 procent av de kvinnliga planerarna, 65 procent av de manliga) att det vore meningsfullt att diskutera jämställdhet i fysisk planering. Tora Friberg och arkitekten Anita Larsson som genomfört studien menar att planerarna inte har beaktat frågan om jämställdhet eftersom det 1) inte ingår i deras uppdrag från politikerna, 2) inte finner frågan särskilt angelägen i förhållande till andra frågor, 3) saknar kunskaper – jämställdhet/genuskunskap ingår inte i utbildningen, 4) saknar verktyg för att konkretisera jämställdheten i relation till den fysiska planeringen, 5) de är ovana att föra dialog med kvinnor som grupp om de är organiserade utanför de etablerade partierna (Friberg & Larsson 2002:98). Kön blir ofta en variabel som döljs under andra diskussioner. Det blir besvärligt att tala om att kvinnor och män inte är jämställda, eftersom de förväntas vara det, eller bör vara det. Innebär funna ojämlikheter i så fall att man ska planera för ett jämlikt eller ett ojämlikt samhälle? För många planerare är det känsligt att tala om kvinnor och män som kategorier, men genom att tala om att alla röster ska kunna göra sig hörda genom ”medborgarinflytande” eller i samtal om ”det goda samhället” inkluderas kvinnor som grupp utan att könsrelationer behöver diskuteras specifikt. I diskussioner om det goda samhället kommer ofta frågan om trygghet och säkerhet upp, men det är främst kvinnor som lyfter fram detta eller som anses vara berörda av det (Friberg & Larsson 2002).

Det finns dock undantag. I Göteborg har man sedan åttiotalet arbetat med jämställdhetsfrågor inom planering, men från början var endast ett fåtal engagerade i arbetet. Idag har jämställdhetsaspekterna blivit så pass etablerade att de i översiktsplanen (ÖP99) har fått en egen rubrik. I planeringsarbetet har de etablerat kontakter med lokala grupper, där bland annat kvinnogrupper i en del fall har fått vara med och bedöma projekt. Vidare har de en jämställdhetsplan som både berör den egna arbetsplatsen och deras verksamhet utåt. De har utbildats i 3R-metoden som de sedan har vidareutvecklat i något de kallar BKT (blandning, kontinuitet och tillgänglighet)¹⁵ samt arbetat specifikt med trygghetsfrågorna ur ett jämställdhetsperspektiv. Att Göteborg har utmärkt sig på

¹⁵ BKT är mer att betrakta som ett synsätt på stadsplanering än som en checklista med punkter att pricka av. För mer detaljerad beskrivning se Friberg & Larsson 2002:148f.

detta sätt bland de svenska kommunerna beror främst på individuella kvinnliga planerares intresse. Möten med olika intressegrupper sker ofta på kvällstid och kräver en hel del övertidsarbete, något de inte alltid har fått ekonomisk ersättning för. Enligt Friberg och Larssons analys av Göteborgs jämställdhetsarbete så har det:

...varken skett friktionsfritt eller utan motstånd. Det har därför präglats av ifrågasättande av rådande praxis och normer och sökande efter nya angreppssätt. Den könsneutrala planeringen, ojämna maktförhållanden, det allmänna intressets endimensionella karaktär liksom den traditionella planerarrollen ifrågasätts. Genom att utveckla metoder kring ett medborgarinflytande där medborgarna själva bestämmer dagordningen får brukarna en roll som innebär möjligheter till påverkan, inte bara som mottagare av information. En bild av kvinnor, liksom övriga medborgare, som handlande subjekt i planeringen lyfts fram i de olika resonemangen. Att synliggöra kvinnorna som handlande subjekt i samhället tillhör genusforskningens viktigaste bidrag (Friberg & Larsson 2002:159).

Kvinnorna har synliggjorts genom att man försökt att arbeta ickehierarkiskt kring detaljplanefrågor och översiktsplanefrågor; med inifrånperspektiv istället för med ett fågelperspektiv; låtit vardagslivets erfarenheter utgöra utgångspunkter för planeringens stora strukturer; hämtat kunskaper från dem som planeringen berör samt att planerarna har försökt att använda medborgarnas ”språk” i kommunikation med dem (Friberg & Larsson 2002).

Det storstilade kontra vardagslivsperspektivet återkommer också i diskussionen om arkitekternas praktik. Inom arkitekturforskning så har intresset för feministisk teori vuxit fram under de senaste decennierna, men när det gäller arkitekternas praktik är frågan mer obearbetad. I ett temanummer av *arkitekten* (1998), *Arkitektförbundets* tidning, diskuteras hur det kan komma sig att de kvinnliga arkitekterna syns mindre och mindre fastän de blir fler och fler. Trots att nästan hälften av arkitektkåren är kvinnor syns nästan bara män i arkitekturpress. Det förklaras till en del med att kvinnor är anställda i offentliga verksamheter, medan män oftare äger eller arbetar på privata arkitektfirmor. Kvinnors och mäns olika intressen nämns också som en orsak, då de kvinnliga arkitekterna har visat mer intresse för att rita bostäder, skolor,

daghem och bostäder för äldre, medan ”monumentalarkitekturen” nästan alltid ritas av män.¹⁶ Liksom inom planeringen problematiseras köns olika intresseinriktningar sällan mer än så.

Planering ska ske för det ”allmännas intresse” eller som det är uttryckt i fallstudien – för ”göteborgarna”. Det allmännas intresse, liksom sextiotalets jämlikhetsideologi döljer ofta olika gruppers problem i relation till den offentliga miljön. Ett första steg för att synliggöra kön i planeringen är att synliggöra människor. Det blir till exempel problematiskt om man talar i termer av trafikanter, men bara har bilister i åtanke och inte inkluderar alla dem som måste röra sig *run*t de stora bilvägssystemen, i gångtunnlar och övergångssystem. Att synliggöra kön är dock inte en helt okomplicerad sak. För att införliva ett jämställdhetsperspektiv i den fysiska planeringen måste människors olikheter lyftas fram, men synliggörandet kan komma till ett pris av ett förstärkande av kategoriseringar. Att introducera ett jämställdhetstänkande har dock generellt sett visat sig vara en trög process och är ännu ganska svagt utvecklat inom planeringspraktiken trots att många planerare (kvinnor och män) inte säger sig vara emot det. Idag har dock en medvetenhet börjat att växa fram om att man måste ta hänsyn till olika gruppers behov; pensionärer, ungdomar, invandrargrupper, handikappade och så vidare. Att tala om kvinnors intressen speciellt, eller att organisera möten med bara kvinnor som man har gjort på Göteborgs stadsbyggnadskontor, väcker ibland irritation då männen känner sig förbigångna. Kvinnornas intressen uppfattas som prioriterade. Parallella manliga och kvinnliga grupper skulle kunna visa på skillnader mellan manliga och kvinnliga intressen, men ett argumentet för att hålla speciella kvinnomöten är att mäns intressen utgör normen och på så vis alltid finns med (Friberg & Larsson 2002:152f).

En annan svårighet med att använda jämställdhetsbegreppet inom planeringspraktiken är att det är en politiskt formulerad idé som inte är tillräckligt utvecklad inom planeringspraktiken eller forskningen. Friberg och Larsson efterlyser ett möte mellan feministisk teori och planeringsteori (Friberg & Larsson 2002:165). Detta tror jag är en central fråga. Kun-

¹⁶ Frågan har också diskuterats på arkitektskolorna, där det framkommer att många kvinnliga studenter upplever att de har få kvinnliga förebilder. Även om många studenter är kvinnor, så är lärarna vanligtvis män. (Den första kvinnliga arkitekten i Sverige examinerades 1919, Anna Lous Mohr, och hon var då den enda kvinnan bland 500 manliga studenter.)

skaper om könsrelationer behöver bli djupare än vad det politiska jämställdhetstänkandet förmedlar. Det räcker inte med att räkna huvuden, utan det handlar om att lyssna lika mycket på kvinnor som på män och att tänka mer genomgripande kring de här frågorna. Ofta framställs jämställdhetsarbetet som något som vi alla "bara ska kunna" utan att behöva lära oss något nytt. Om så är fallet kan man ju undra varför det inte har hänt tidigare. Det svenska statliga jämställdhetsarbetet, den svenska kvinnorörelsen och den feministiska forskningen har ofta samarbetat strategiskt och pragmatiskt, men det finns också en risk för att förenkla analyser för att göra dem politiskt gångbara och man kan således riskera att fastna i reproducerande könsmonster. Argument för kvinnors inflytande i planeringen har främst pekat på kvinnors annorlunda kunskap (med utgångspunkt i vardagslivets erfarenheter) och att planeringen bör bygga vidare på de boendes upplevelser och erfarenheter av olika miljöer, och därmed minska uppifrånsperspektivet. En förändrad syn på människan kan innebära att individen tillåts bli en medskapare till sin miljö. Denna nya inriktning kräver en förändrad planeringsstil och planerarroll, med nytt kunskapsunderlag, och alltså inte bara fler kvinnliga planerare.

Trygghet, diskuterat med ett kvinnoperspektiv, är dock en fråga som idag har vunnit gehör hos många planerare, till en del beror det säkert på att trygghet uppfattas som en relativt ofarlig fråga att diskutera. Kvinnor blir beskyddade och män gör en god sak i att ta problemet på allvar. I flera kommuner har trygghet lagts in på agendan, till exempel i Uppsala som genom sin "Checka listan" tog upp frågan inom ramen för fysisk planering. Frågan restes (för första gången?) i början av åttiotalet av den svenska kvinnorörelsen i samband med att rädsla hade börjat att diskuteras i den anglosaxiska världen (Levin 1983, Johansson 1983), men det följdes inte då upp med forskning eller konkreta handlingar.

I de ovan givna exemplen har tyngdpunkten legat på att synliggöra kvinnors vardag samt underlätta för kvinnor att yrkesarbeta och delta i ett offentligt liv. Men den nya historieskrivningen är dubbelsidig därför att den både belyser vad som *berövats* kvinnorna, det vill säga brister på möjligheter och resurser att röra sig fritt i staden, och vad kvinnorna faktiskt har *erövrat* genom att utveckla strategier och handlingsvägar. De här två inriktningarna hamnar ofta i konflikt med varandra då den ena riskerar att stigmatisera kvinnor som offer och den andra inriktningen riskerar att försumma

existerande problem. I den här avhandlingen avser jag, som det inledande citatet av Elizabeth Wilson pekade på, att försöka föra fram en argumentation för att kombinera den positiva bilden av staden, samtidigt som rädsla tas på allvar och eftersträvas att minimeras bland annat genom planeringsåtgärder. Enligt min mening kan det inte ske på bekostnad av att kvinnor framställs som, eller skapas till, offer inom trygghetsdiskursens praktik. Jag tar alltså utgångspunkt i en kombination av de två olika inriktningarna.

Min avsikt med avsnittet om svensk kvinnoforskning och kvinnorörelse är att med ett nutidshistoriskt perspektiv problematisera tänkandet kring offentligt rum och planeringsverksamheter, men avsnittet kan också betraktas som en introduktion till fallstudien och den diskussion om kön och trygghet som förs där. Innan de metodiska angreppssätten med diskursanalys och fallstudien presenteras, följer ett kort avsnitt om ”kroppen som situation” vilket är ett teoretiskt angreppssätt som har inspirerat avhandlingen i min ambition att försöka omfatta de fysiska, de sociala och de mentala aspekterna av rädslan.

Situationsbegreppet

Begreppet ”situationell” i betydelsen ”situationell brottsprevention” åsyftar konkreta omständigheter för individen som kan inbjuda till brott; frestelser att begå brott eller social friktion som kan utlösa våldshandlingar, alltså något som ligger utanför subjektet. Situationell brottsprevention har idag givits ett stort utrymme inom brottspreventions- och trygghetsdiskursen, speciellt i relation till stadsplanering och arkitektur eftersom det behandlar fysiskt konkreta åtgärder. Att se till situationen kan dock ha andra betydelser, ett tänkande som jag vill introducera här men som också återkommer i den avslutande diskussionen.

”Kroppen som situation” kan betraktas som ett utvidgat platsbegrepp genom att fysiskt rum, sociala relationer och mentala föreställningar inkluderas. Detta tänkande bygger här på litteraturteoretikern Toril Mois (1997) tolkning av filosofen Simone de Beauvoir som menar att människans klass, etnicitet, plats, nationalitet, kropp, förflutna, position och förhållande till andra utgör olika situationer. Kroppen både *är* en situation och är *placerad* inom andra situationer. Denna förståelse av begreppet strider inte mot betydelsen av situationell prevention, men helt andra aspekter är satta i fokus.

Den situationella preventionen ser endast till den fysiska miljön och det inblandade subjektet är neutralt framställt – som en rationellt tänkande människa utan specifika karaktärsdrag.

Kroppen bör inte betraktas som ett ting eller en art, menar Beauvoir, utan som en historisk idé och som en *situation*; vårt grepp om världen.¹⁷ Situationen finns inte utanför jaget. Moi skriver:

Vi befinner oss alltid i en situation men situationen är alltid en del av oss./.../För Beauvoir är vår frihet inte absolut utan situerad. Andras situationer kommer att påverka våra projekt, som i sin tur kommer att forma våra erfarenheter av våra kroppar. Således är varje kvinnas erfarenhet av sin kropp förbunden med hennes projekt i världen. Det finns oräkneliga olika sätt att leva med sin egen specifika kroppspotential som kvinna. Jag kan hänge mig åt bergsbestigning, bli balettdansös, modell, sjuksköterska eller nunna. Jag kan ha ett flertal sexuella relationer eller inga alls, fem barn eller inga, eller så kanske jag upptäcker att sådana val inte är upp till mig att bestämma (Moi 1997:110).

Kroppen som en situation i sig själv, placerar sig i många andra situationer. Kroppen är inte endast bärare av ett kön, utan den bär även många andra kroppsliga situationer, som till exempel ålder, hudfärg och storlek. Kroppen bär både objektiva och subjektiva egenskaper och kroppen kan beskrivas utifrån ”objektiva” kategorier, den kan mätas och vägas. Men dessa yttre objektiva egenskaper bestämmer inte den subjektiva erfarenheten. Det går inte heller att generalisera de yttre identifierbara egenskaperna till inre egenskaper, det vore att objektifiera människan.¹⁸ Enligt Beauvoir är kroppen:

¹⁷ Simone de Beauvoir utgår här från en fenomenologisk förståelse (via Merleau-Ponty) av subjektet och den levda erfarenheten. Hon använder sig också av existencialismen och Sartres idé om att alla människor är situerade.

¹⁸ Beauvoir förkastar biologisk determinism genom fyra påståenden, menar Moi: 1) kön är inte genomträngande, dvs. man är inte bara sitt kön, 2) den biologiska vetenskapen kan inte utgöra en grund för sociala normer, 3) sociala normer är inte uttryck för biologisk fakta, 4) en social hierarki kan aldrig förklaras eller rättfärdigas av biologin (Moi 1997:112 ff).

...involverad i en dialektisk interaktion med sin omgivning. Det sätt på vilket vi lever våra kroppar skapas av denna interaktion. Kroppen är en historisk sedimentering av vårt sätt att leva i världen och av världens sätt att leva med oss (Moi 1997:112).

Beauvoir förnekar inte vår biologi och att vår kroppsliga konstitution får vissa konsekvenser för kulturen, men hon ser inte att biologin skulle kunna förklara vår kultur. Det är med utgångspunkt i en förståelse av kroppen som situation, placerad i andra situationer, som relationen mellan subjekt och objekt ska ses. Enligt Beauvoir är det den Andre som tilldelar mig mitt kön. Moi skriver,

...vi kan inte bestämma någons kön oberoende av den situation denna människa befinner sig i. Om jag levde i fullständig isolering från alla andra mänskliga varelser, skulle jag aldrig ens veta vilket kön jag tillhörde (Moi 1997:132).

Synen på kön är något vi internaliserar, som när mannen gör något som definierats som manligt bekräftar det hans uppfattning om sig själv som man. Beauvoir menar att män i alla tider har beskrivit kvinnan som annorlunda. Med den rätt att definiera människan som män har haft, har kvinnan blivit den Andre;

For him she is sex – absolute sex, no less. She is defined and differentiated with reference to man and not with reference to her; she is the incidental, the inessential as opposite to the essential. He is the Subject, he is the Absolute – she is the Other (Beauvoir 1968 [1949]:16).

Beauvoir menar att den Andre är en ursprunglig kategori. Uttryck för dualiteten mellan ”jag själv och den Andre” finns även i de mest ”primitiva” kulturer, men denna dualitet var inte från början knuten till uppdelningen mellan könen.¹⁹ Kvinnornas situation är speciell på flera sätt. Den skiljer sig från till exempel proletariatets, då det har funnits en tid när de inte existerade som kategori, emedan det alltid har funnits

¹⁹ Hon fastslår att; ”Otherness is a fundamental category of human thought. Thus it is that no group ever sets itself up as the One without at once setting up the Other over against itself” (Beauvoir (1968 [1949]:16). Hon utgår här från Hegels herre-slav-dialektik.

kvinnor. Kvinnorna hamnade inte i situationen av den Andre genom en plötslig händelse. Därför ser sig inte heller kvinnor som en solidarisk grupp som talar om sig själv i vi-form, utan de är solidariska med män ur sin egen klass. Att uppfatta sig själv som den Andre är något som lärs in och som man bär med sig historiskt. Kvinnan, menar Beauvoir, betraktas inte som ett subjekt av mannen, utan som ett objekt, samtidigt som hon har sin egen subjektivitet. Hon uppfattar sig på en gång både *som sig själv* och som *den andre*; ”Women, like man, is her body; but her body is something other than herself” (Beauvoir 1968 [1949]:57).

Som jag tolkar subjekt-objektrelationer är de inte statiska, men seglivade. Relationerna uppstår i en situation på grund av en maktobalans. De kan variera över tid, och man kan anta att det inom ett samhälle kan finnas flera olika kulturer samtidigt, där vem som utgör subjekt/objekt ser olika ut. Blicken har en viss betydelse i bestämmandet av vem som objektifierar vem. Genom att göra någon till objekt för blicken – att bli till beskådande – sker ett distansering och ett förtingligande av det andra subjektet. Upplevelse av kroppslig sårbarhet återkommer som en viktig aspekt när det handlar om kvinnors rädsla i det offentliga rummet. Objektifieringen gör att många kvinnor känner sig hotade även om de inte varit utsatta för övergrepp eller konkreta hot.

Kroppen betraktad som en situation, istället för ett ting, bidrar till att ge en förklaring till hur den upplevda rädslan och den rädsloidskurs vi befinner oss i kan påverka vår egen kroppsuppfattning. Kroppen är en del av diskursen. Vi inte bara reagerar, utan också interagerar. Uppfattar man sig själv som sårbar blir man räddare, än om man ser sig själv som stark. Rädslan kvinnor upplever beror på att de är medvetna om att kvinnokroppen i vår kultur är situationerad som sårbar och underordnad det manliga våldet. Kvinnor världen över hör om övergrepp begångna mot andra kvinnor, det är den situation som våra kroppar är placerade i. Våld förstås i vår kultur som en manlig handling. Rädslan kan tolkas både som ett kulturellt inlärt beteende och som en reaktion på en faktisk hotbild. Att rädslan är relaterad till kroppen och individernas sexualitet gör att frågan lätt blir tabubelagd och svår-diskuterad. Trots att sexuellt våld mot kvinnor idag behandlas i utredningar, forskning, politik och medierna, är det inte en självklar fråga att ta upp i praktiken som till exempel i stads- och samhällsplaneringssammanhang. Ett öppnande av diskussionerna om ”kroppen” och för det föränderliga i ”situa-

ionerna” kan leda till ett mer flexibelt förhållningssätt inom trygghetsarbetet och brottspreventionen.

Jag ser detta tänkande som ett intressant komplement till de maktrelationer Foucault diskuterar, därför att det inkluderar det kännande och tänkande subjektet samtidigt som den diskursiva kontexten för upplevelserna uppmärksammas. Enligt Foucault disciplinerar diskurser subjekten. Synen på kvinnor inom trygghetsprojekten, framförallt inom rädsloidskursen, bidrar till att konstituera vår syn på kön i allmänhet och är därför en viktig fråga att diskutera om vi vill arbeta för ett mer jämställt samhälle.

Diskursanalys

Jag har inledningsvis vid ett flertal tillfällen använt mig av begreppet diskurs. Det finns många tolkningar av och bakgrunder till detta begrepp (Mills 1997, Winther Jørgensen & Phillips 1999), men jag ska här redogöra för hur jag har använt mig av ett diskursanalytiskt angreppssätt i mitt arbete. Först beskriver jag hur diskursanalysen innebär en specifik världssyn, och är beroende av forskarens världsuppfattning, därefter kommer jag in på diskursanalysens metodiska möjligheter och svårigheter samt hur jag själv har använt mig av diskursanalys.

Diskursanalysen bygger vidare på filosofen Friedrich Nietzsches tänkande, men kopplas kanske främst till Michel Foucaults utveckling av Nietzsches begrepp *genealogi*²⁰. Genealogin härstammar från en filosofi och ett ontologiskt perspektiv där forskaren utgår ifrån att verkligheten inte existerar utan vårt tänkande om den.²¹ Tänkandet är bara idéer om verkligheten, ett tänkande som ger oss bilder genom begrepp, språk och symboler. Det som skiljer tänkandet från

²⁰ Genealogi kommer från grekiskan – *genea*, som betyder födelse eller *härkomst*. Genealogi skulle kunna översättas med släktskapsanalys (Beronius 1991:49).

²¹ Verkligheten är ett komplext begrepp, men inom genealogin menar man att verkligheten bara kan förstås genom våra sinnen. Huruvida en verklighet existerar utan våra sinnen – oberoende av oss – blir till en icke-fråga eftersom om verkligheten finns oberoende av om någon observerar den, så har verkligheten ingen *mening* förrän någon faktiskt tänker på, ser, hör, luktar eller känner ”en verklighet”. Att försöka definiera vad ”verkligheten” är oberoende av oss är i princip ett hopplöst projekt – det enda vi kan säga om en ”objektiv verklighet” är att den *är*, men vad den är, hur den är och varför den är, kräver ett tänkande och våra sinnen (Beronius 1991:27).

det ”reella” är att tankarna måste ske inom vissa ramar och regler för att bli begripliga, men det ”reella” är aldrig ordnat på det viset som begreppen ordnar förståelsen. Det kan därför inte finnas någon diskurs som skulle kunna avbilda verkligheten och nå fram till en sanning om tingens väsen. Vad vi däremot kan leta efter är en diskurs och ett vokabulär som fungerar för våra intressen, syften och problem. Vårt tänkande är inte fotografiskt utan symboliskt, vore det fotografiskt skulle det vara meningslöst och innehållslöst, eftersom vi inte skulle vinna någon ny kunskap. Kunskapen korresponderar inte med verkligheten utan vårt tänkande kan bara avbilda verkligheten fragmentariskt och stympat. Kunskapen är enligt Foucault subjektiv, men inte godtycklig, utan *nominalistisk*, det vill säga att tingen är vad vi kallar dem, och det finns ingen ahistorisk essens – det finns inga begrepp som kan motsvara en essens. Verkligheten blir istället till genom våra sinnen och är därför beroende av subjektet, perspektivet och situationen (Beronius 1991).

Diskursen organiserar en berättelse. Representationen är ett fragmentariskt återgivande, det vill säga en fiktion. Från forskarens perspektiv så väljer vi en händelse eller ett fenomen att studera utifrån ett visst synsätt. Som forskare arrangerar vi ”fakta” och skapar ett sammanhang genom valt perspektiv och begreppsvärld, och skapar en analys som ger mening för oss (förhoppningsvis även för andra). Denna mening kan se olika ut i olika historiska epoker. Kunskapen är beroende av perspektivval, och vårt perspektiv påverkar vårt forskningsobjekt för vi samverkar alltid med den yttre verkligheten (Beronius 1991). Som forskare bör man vara medveten om att man bidrar till att skapa en verklighet som andra förhåller sig till, det innebär ett etiskt ansvar.

Kunskapen som *perspektivistisk* blir med nödvändighet lokal:

Genom att den tidsmässiga, rumsliga, kulturella, sociala och språkliga situationen påverkar våra erfarenheter, så påverkar de också raden av möjliga tolkningar. Eftersom det inte går att träda ut ur sin sociala och kulturella situation, och eftersom det därmed inte heller går att utplåna de egna erfarenheterna, så går det inte heller att undvika att ens kunskap är perspektivbunden./.../Det finns ingen privilegierad plats från vilken man skulle kunna få grepp om eller syn på en icke perspektivistisk kunskap. Kunskap är lokal. Men vad vi ser och vad vi kan säga (kunskap) beror inte bara på den plats vi intar

eller den lokalisering vi har i rummet, utan också på vilka vi 'är' som subjekt (Beronius 1991:24/26).

Det innebär att kunskapen som vi producerar inte kan ha någon större grad av generaliserbarhet historiskt eller geografiskt. Den kunskap som produceras idag berättar om ett tillstånd i samhället just nu, och utgår från en forskares ambition att peka på en maktrelation eller uppmärksamma ett samhällsfenomen.

Kunskapens lokala karaktär innebär inte att forskningen är en meningslös eller ointressant verksamhet, men att vi istället för att sträva efter att "slå fast sanningar" måste vara medvetna om att kunskapen ständigt behöver omprövas och ifrågasättas. Forskningen ingår som en del av ett uppbyggande av diskurser och är därför aldrig oproblematiskt ur ett kritiskt maktperspektiv. Via forskningen legitimeras vad som kan och får sägas under en viss period angående specifika frågor. Forskare påtvingas det språkspel som ingår i den rådande diskursen, men är också med om att skapa det. Vetenskapen bemästrar och organiserar på så sätt livet. Enligt Foucault reflekterar inte diskurserna något annat som skulle kunna äga en djupare sanning, utan diskurserna *är* verkligheten – allt och alla ingår i diskurserna. Denna syn på diskurs skiljer Foucault från många andra som använder begreppet diskurs i sina analyser.

Hur kan då forskare studera diskurser om vi själva är en del av dem? Det problemet är svårt att kringgå, men det intressanta med genealogin är att den tillför ett avbrott i vane-tänkandet och erbjuder ett processtänkande som pekar på att det inte finns några fundament, utan att vi måste lära oss att leva med det osäkra i vårt kunskapsbyggande (Beronius 1991). Osäkerheten kan betraktas som något positivt – ett reflekterande över forskningspraktiken och behöver inte uppfattas som ett undergrävande av forskning generellt. Jag väljer att hantera detta problem genom att tydligt klargöra mitt perspektivval på föreliggande studie och vilken kunskap jag vill tillföra "trygghetsdiskursen".²²

Val av teoretiska förebilder och teoretiska begreppsapparater har alltså ofta en normativ utgångspunkt. Med denna avhandling vill jag vara en del av en samhällssträvan

²² Jag använder alltså inte diskursbegreppet på det allomfattande sätt som Foucault gör. Den diskurs jag har studerat är ett litet utsnitt av frågor som berör rädsla, brott och stadsutveckling.

som syftar till att öka jämställdheten och jämlikheten mellan människor, och kritiskt granska samhällsfenomen som påverkar människors liv genom sin rumsliga utformning. Därför använder jag mig av feministisk teori och diskursteori i mitt arbete. Feministisk forskning vill synliggöra, problematisera och analysera maktstrukturernas könsnormer, det innefattar också en vilja att förändra. Diskursteorin har ifrågasatt kunskapen som maktmedel och gjort kopplingar mellan vetande och makt.

Foucaults maktbegrepp

Foucault har haft ett stort inflytande över hur vi förstår maktbegreppet, där makt och kunskap är nära sammanlänkade. För Foucault har makten ingen kärna, ingen början och inget slut, utan makten är inbegripen i alla våra relationer – den är *relationell* till sin karaktär. På så vis är inte heller makt något ont eller gott, utan den finns som en del av alla relationer och kan både förtrycka och frigöra. Det vi kan undersöka här är skillnader och "...vem som vill en viss kraft och vad vem vill med det" (Beronius 1991:61).

En styrka eller kraft kan aldrig existera ensam, den måste alltid finnas i relation till något. Foucaults intresse har riktats mot *vad* som händer i sådana relationer, *hur* det händer och med *vilka medel* och mekanismer det fungerar, det vill säga maktutövningen. Aktörerna och subjekten är inte i fokus i Foucaults arbete eftersom de i sig är en *makteffekt*. Subjektet är en måltavla för makt och utövandet av makt. Maktrelationer finns med olika grader av öppningar och spelrum, en total underkastelse innebär en steltnad och orörlig maktrelation. I de flesta relationer finns ett förhandlingsutrymme. Det viktiga för Foucault är att dessa maktrelationer aldrig får tas som självklara utan de bör hela tiden ifrågasättas, speciellt om de presenteras som sanna, naturliga och goda.

Enligt Foucault innebär en makt alltid att det finns en motmakt (jfr Mills 1997:42, Sahlin 1999). Diskurser konkurrerar om utrymme i samhället. Diskurser kan tystas genom att de exkluderas från dagordningen eller ges minimala resurser. Sociolog Ingrid Sahlin urskiljer med utgångspunkt från Foucault (åtminstone) fyra diskurstyper:

Med *motdiskurser* avses existerande diskurser som har sina regler och gränser, nyckelbegrepp, förgivetta ganden och argument, men som står i opposition till en *hege-*

monisk diskurs, som svarar mot dominerande värden, föreställningar och uttrycksmönster. Motdiskurser formas bland annat av grupper i underordnad ställning som inte tillåts delta i det offentliga samtalet. De kan bestå av samtal utanför offentligheten eller synas i mindre spridda media, till exempel en föreningstidning.

För det andra kan man skilja mellan *offentliga diskurser*, som ryms i media, och något som skulle kunna kallas *lokala diskurser*. Varhelst ett kontinuerligt samtal pågår, uppstår eller vidmakthålls en lokal diskurs, vars utvecklingsförlopp är en öppen fråga. Lokala diskurser kan med tiden utvecklas till att bli offentliga, förbli lokala – eller tyna bort (Sahlin 1999:86f).

Idag råder det en förhandlingssituation inom begreppsutvecklingen kring trygghetsarbete och brottsprevention och det utspelar sig en kamp mellan olika deldiskurser inom området för att fylla det med innehåll. Trygghetsdiskursen är därför inte tydligt avgränsad gentemot andra diskurser. Diskursens beståndsdelar beror på utifrån vems perspektiv man ser och måste definieras för att en diskursanalys ska kunna genomföras.

Kopplingen mellan vetande och makt är alltså en styrande aspekt i Foucaults tänkande, det vill säga hur kunskap produceras och ges suverän legitimitet. Kunskapsbärarna har makten att normalisera ett fenomen eller ett förhållande. Att kvinnor har varit uteslutna från de kunskapsproducerande enheterna (t.ex. universiteten) har haft en avgörande betydelse för frånvaron av kvinnor på maktpositioner i samhället. Genom sitt ”vetande” kan kunskapsbärarna utöva makt och ”disciplinera” andra individer. Men makten har ingen specifik källa, utan makt existerar bara när den utövas och kan inte ses som den härskande klassens privilegium, utan som en *effekt* av den strategiska position denna klass intar. Foucault var alltså inte intresserad av att studera enskilda makthavare utan han undersökte hur människor som underordnats *faktiskt drabbas* av makten (Foucault 1993[1974]:xiv).²³ Hans forskningsprojekt är därför empiriska och konkreta, även om hans metoder ibland förefaller dunkla.

Diskursanalysen är inte strukturalistisk i den mening att den försöker bygga upp ett betydelsebärande system, men det vore förenklat att säga att den därför innebär ett relativistiskt synsätt. Foucault menar att allt är föränderligt, medan en rel-

²³ Hänvisar till inledningskapitlet författat av Sune Sunesson.

ativism innebär att man måste se något relativt utifrån något annat. Om allt är flytande kan det inte vara relativt (Beronius 1991:34f). I fokus för hans studier sätts därför inte forskningsobjektet utan praktiken – vad olika aktörer *gör*. Eftersom forskningsobjekten är föränderliga och relationella, beroende av sin kontext, är de av mindre intresse än själva praktiken och de praktiker som appliceras på dem. Foucault har inte intresserat sig för subjekt som forskningsobjekt, utan objektifieringen (eller snarare subjektifieringen) av subjekten. ”Subjektets död” är ett begrepp kopplat till Foucault som innebär ett avståndstagande främst ifrån humanismen²⁴ som enligt Foucault handlar om moral och inte om människor. Foucault var intresserad av människor, men då främst hur de *görs* till objekt (subjekt). Det är själva *praktiken* och görandet av objekt som låg i hans intresse (Beronius 1991:80f). Maktutövning bör förstås som bredare än endast ett agerande från stat och samhälle, det sker istället i mikro-makt-situationer. Svårigheterna att tydligt definiera specifika maktutövare innebär dock inte att kampen mot makten är omöjlig. Tvärtom, motmakt kan utövas överallt och omedelbart.

Denna koppling mellan vetande och makt, och ifrågasättande av detsamma, liksom tankarna om den situationella och lokala kunskapen, har varit en anledning till att feminister har funnit Foucault intressant. Men det finns också en utvecklad kritik från feministiskt håll mot Foucaults tänkande (jfr Ramazanoglu 1993). Kvinnors samhällsposition utgör inte någon forskningsfråga för Foucault. Ett feministiskt bidrag till Foucaults filosofi har till exempel varit att inkludera subjektet och subjektiva positioner (Mills 1997:77ff), för att tillföra ett mer individuellt handlingsorienterat perspektiv. Relationen mellan feminism och Foucault lämnar jag dock här. Jag finner Foucaults tes om förståelser som perspektivistiska och makten som relationell som viktiga hörnstenar i tolkandet av samhällsfenomen. De representationer jag har studerat, det vill säga framställningar av rädsla och trygghet, har betydelse för hur trygghetsprojekten sedan utformas praktiskt och konkret. Det är genom att förstå representationerna som vi kan gå bakom de myter som vi matas med

²⁴ Det åsyftar alltså humanismen som filosofi och inte som i dagligt tal, medmänsklighet. I den humanistiska filosofin sätts individen och individens handlingsrum i fokus, något som Foucault kritiserade från ett strukturalistiskt perspektiv. (Därmed inte sagt att Foucault är strukturalist, ibland kallas han för poststrukturalist. Den diskussionen lämnar jag därhän.)

genom media, forskning och politik. Och genom att se makten som relationell kan vi också komma förbi bilden av kvinnor som passiva offer när de uttrycker sin rädsla för att röra sig i stadens rum – motstrategierna ger dem ett förhandlingsutrymme.

En annan anledning till mitt intresse för Foucaults diskursanalyser är att de fokuserar makttekniker och maktutövningar i samhället som sällan tidigare utforskats. Det inkluderar även vad som i andra sammanhang betraktas som ickediskursiva företeelser och fysiska ting. Foucault inkluderar också det materiella i diskurserna. En inkluderande syn på makt och diskursanvändande har arkitekten Kim Dovey i sin analys av arkitektur i *Framing Places* (1999). Arkitektur och stadsplanering, menar Dovey, inramar rum, både bokstavligt och diskursivt. Våra handlingar inramas av arkitektur och våra rörelser styrs av de rumsliga avgränsningarna, men olika platser har också en mer abstrakt betydelse för oss, dit berättelser och upplevelser är kopplade. Dovey använder begreppet "frame" för att fånga arkitektens betydelse i vår vardag: "Used as a verb, to 'frame' means to 'shape' things, and also to 'enclose' them in a border – like a mirror or picture. As a noun, a 'frame' is an established 'order' and a 'border'. 'Framing' implies both the construction of a world and of a way of seeing ourselves in it – at once picture and mirror" (Dovey 1999:1). Den rumsliga utformningen är en kontext vi ofta tar för givet, samtidigt som den byggda miljön förmedlar, konstruerar och reproducerar maktrelationer. De urbana maktrelationerna behöver inte vara förtryckande i sig, de kan också verka frigörande enligt Dovey, men ett problem är att arkitekturen så sällan analyseras som ett maktmedel. Ett diskursanalytiskt angreppssätt på en studie som behandlar stadsbyggnadsfrågor – människor och rum – behöver alltså inte betraktas som abstrakt och immateriellt, tvärtom handlar det om något synnerligen konkret och fysiskt.

Foucaults diskursteori är således den teoretiska inspirationen för denna avhandling där maktens relationella karaktär, dess effekter och motmakter ingår i forskningsobjektet. Maktuttryck studeras genom analyser av föreställningar, representationer och dess materiella uttryck.

Efter inledningen om diskursanalysens ontologiska och epistemologiska betydelse för avhandlingen följer här en kort introduktion till ett av Foucaults många arbeten, *Övervakning och straff* (1993[1974]). Denna studie av *kroppens disciplinering* har haft ett stort inflytande över den urbansociologi

som skapat en motdiskurs till kontrolltänkandet inom brottspreventionen. I kapitel fyra där trygghetsdiskursen diskuteras finns ofta Foucault som referens i bakgrunden och det kan därför vara relevant att se vilka idéer som de argumenten bygger på. Men hänvisningen till Foucaults diskursbyggande kring strafftekniker utgör här framförallt en bakgrund till att förklara hur jag i avhandlingen har skapat en trygghetsdiskurs att studera. Som forskare skapar jag själv ett forskningsobjekt, det vill säga en verklighet att studera.

Övervakning och straff – en grunddiskurs för kritiska perspektiv

I *Övervakning och straff* finns gemensamma teman med Foucaults tidigare arbeten (som t.ex. *Vansinnets historia*) kring resonemang om hur vetenskapen ordnar världen med kunskapen som maktmedel och hur vetenskapen framlägger normer och sanningar. Den fängelsehistoriska skildringen i *Övervakning och straff* skiljer sig dock till en del från de tidigare arbetena då fokus i den här studien är hur *kroppen* görs till objekt för disciplineringen. Här återges ett skifte i straffhistorien där vi går från kroppsliga fysiska bestraffningar (tortyr) till ”själsliga” bestraffningar. Kroppen blir själens fängelse genom att själen disciplineras med kroppen som mellanled. Kroppen avskiljs, isoleras och disciplineras i syfte att förändra ”själen”, individens personlighet (Foucault 1993: 18).

Bestraffningen, som tidigare hade varit en offentlig angelägenhet möjlig att iaktta av alla, blir under 1700-talet en företeelse undanförd till speciellt avsedda platser. De offentliga avrättningarna kantades ofta av karnevalsliknande stämningar där den dömda inte sällan passade på att avfärda en sista samhällskritik innan han/hon avrättades. Det hände att ”folket” sympatiserade med de laglösa. När tendenserna till upplopp och folkliga protester ökade behövde bestraffningen ske mer dolt och fängelset blev lösningen på problemet (Foucault 1993:46/77).

Behovet av att isolera bestraffningen sammanföll med att humanismen som ideologi växte fram. Fängelset som sådant var ingen ny uppfinning, men i utvecklingen mot en ny straffreform så gavs fängelset ett ny roll – den uppfostrande. Foucault skriver:

Straffet och den bättring det skall åstadkomma är ett förlopp som utspelas mellan den fångne och dem som övervakar honom. Det är ett förlopp som framtvingar en förvandling av hela individen – hans kropp, hans vanor förändras av det dagliga arbete han tvingas till, hans sinne och hans vilja förändras av den andliga vård han är föremål för:../.../Den fångnes själ bör bearbetas så ofta som möjligt. Fängelset, som är en administrativ apparat, skall också vara en maskin för att förändra sinnena (Foucault 1993:147).

Denna syn på bestraffning skiljer sig markant ifrån den blodiga avrättning från slutet av 1600-talet som inledningsvis beskrivs i *Övervakning och straff*. Men det handlar inte endast om ett mildrande av straffen enligt Foucault, utan denna kontroll och förvandling av fångarnas beteenden bidrar också till ett nytt *vetande* om individerna. Det är här som Foucaults analys blir intressant och något mer än bara en historieskrivning av ett skifte i straffmetod. Syftet med ”reformatoriernas” nya ordning var framförallt att förhindra att brotten skedde igen och man straffar inte längre för att utplåna en brottsling utan för att förvandla en brottsling. För att kunna genomföra denna förändring av individen behövdes ny kunskap och vetenskapen integreras i rättsprocessen (Foucault 1993:149).

De brottsförebyggande aspekterna finns även tidigare i straffhistorien. Under feodaltiden fungerade det fysiska våldet och tortyren brottsförebyggande i den meningen att den verkade avskräckande, men under 1700-talet mildras denna inställning och man menade att straffet inte ska vara grövre än vad som behövs för att avskräcka. Rättsväsendet under 1700-talet riktar sig också mer mot framtiden än det förflutna. Straffet ska vara något mer än bara en hämnd, det avser istället att forma individen. Det bästa straffet är det som ger det mest varaktiga intrycket hos individerna; det onda ska överväga det goda brottslingen erhåller genom att begå brottet. Tidigare (under feodalsamhället) skulle straffets plågor helst överensstämma med brottets intensitet – tand för tand, öga för öga. I 1700-talets straffreform var det istället *föreställningarna* om straffet som skulle verka brottspreventivt; bara vetenskapen om straffets obehaglighet antogs räcka för att överskrida brottets vinst. Föreställningar om straffet bör ha sin mest intensiva inverkan på dem som inte har begått något brott; ”...vore man säker på att brottslingen inte kunde börja om, skulle det, om man driver resonemanget till sin

spets, räcka om man lät de andra tro att han blivit straffad” (Foucault 1993:113). Det är också viktigt att medborgarna inte ser möjligheter att undslippa straff för brott som begåtts. En viktig konsekvens av detta resonemang blir att utveckla en övervakningsapparat vid sidan om rättsapparaten. I den nya samhällsstrukturen visade det sig viktigare att vara mer *vaksam* än att vara strängare (Foucault 1993:114).

Fängelset utvecklades samtidigt med medicinen och psykiatrien och disciplineringen som skedde i fängelset betraktades som en hjälp för individen att inordna sig i samhället. Den moderna disciplineringsformen kom också att användas i skolor och på sjukhus, även i fabrikerna utgjorde disciplineringen en viktig del i utvecklandet av de framväxande produktionsformerna. Under senare delen av 1700-talet blev kroppen det objekt på vilket makten kunde inrikta sig. Den borgerliga ekonomiska samhällsstrukturen som efterträdde feodalsamhället skapade också en ny brottslighet (utifrån en annan egendomsstruktur) och den nya samhällsstrukturen behövde göra upp med den feodala straffstrukturens godtycklighet och bristande samfällighet i förhållande till brotten, det vill säga en ny förvaltning av makten att straffa och en ny teknologi behövde utarbetas (Foucault 1993:101/107).

Människan som maskin var inte bara en illustration utan en ny människosyn utan gjorde också människor till *politiska dockor* möjliga att till exempel drilla till perfekta soldater (Foucault 1993:160). Den nya foglighetspolitiken där kroppen skulle disciplineras och formas var inte ny därför att den inriktade sig på kroppen. Det nya låg istället i med vilken noggrannhet och strukturell organisation som den genomfördes.

...det innebär ett oavbrutet tvång, en ständig övervakning som snarare gäller verksamhetens förlopp än dess resultat och som äger rum enligt en kodifiering där tid, rum och rörelser är så snävt inrutade som möjligt. Dessa metoder, som möjliggör en minutiös kontroll av kroppens verksamheter, som vidmakthåller en ständig behärskning av dess krafter och påtvingar dem en förening av foglighet och nytta, utgör vad man skulle kunna kalla ”disciplin” (Foucault 1993:161).

Disciplinen skiljer sig från slaveriet då makten inte behöver annektera kropparna, disciplinen behöver inte utöva fysisk våld för att framtvunga fogliga kroppar. Discipl-

ineringen bygger inte på de stora eller våldsamma uttrycken, istället är det en *detaljernas politik* menar Foucault.

Rummet har en central betydelse i utvecklandet av disciplinen eftersom disciplinen kräver en fördelning av individerna i rummet. Ibland krävs det en sluten miljö, såsom i internat- och klosterscholor, militäranläggningar och i fängelser. Dessa institutioner kräver sedan i sin tur en individualisering av rummet – där varje individ har en specifik plats, men platserna behöver också disciplineras i förhållande till varierande funktioner. Verkstäderna med sina detaljerade tidsstudier och arbetsuppdelningar utgör ett tydligt exempel på hur disciplinen organiserar livet. Disciplinerings-schemat inkluderar också rörelsescheman som beskriver vilka rörelser som är lämpligast och som ska läras ut. Helst skulle ingen del av kroppen vara sysslolös eller onyttig. Rörelserna kunde handla om allt från handstil, hur man sitter på en stol, till arbetsmoment i verkstäderna. Disciplinen handlade om moral, att inte förspilla den tid som Gud givit oss. Men det nya systemet gör paradoxalt nog också varje individ utbytbar, trots individualiseringen.

Dessa detaljerade schemana krävde ny teknik och nya fysiska former. ”Panopticon”, en modell utvecklad av den brittiske 1700-tals filosofen Jeremy Bentham, kom att utgöra den fysiska gestaltningen för den nya disciplineringsdiskursen. Panopticon är en cirkelrund byggnad med ett torn i mitten. Den cirkelformade byggnaden är uppdelad i celler med ett fönster inåt gården/tornet och ett utåt för att infånga solljuset. I motljuset kan övervakaren se alla rörelser i cellerna, vilket gör varje bur till en liten teater som oavbrutet kan iakttas. Principen är alltså motsatt fängelsehålans (beröva ljus och dölja), istället eftersträvar man fullt ljus och övervakarens blick – synligheten blir en fälla. Det geniala i denna arkitektoniska form är att makten utövas kontinuerligt genom *möjlig* konstant övervakning, oavsett om *faktisk* övervakning sker. Fångarna blir inneslutna i en maktsituation vilken de själva uppbär. Straffen sköts smidigt och rationellt, utan risk för våldsamma konfrontationer i en struktur där maktutövningen görs allt mer osynlig. Möjligheten att observera gjorde också kategoriseringar av olika individuella karaktärer möjliga att utveckla. Panopticon kunde användas som ett vetenskapligt laboratorium (för läkemedel och annat), samtidigt som det var en övervakningsanstalt (Foucault 1993:234f).

Observationsteknik utvecklades även på andra sätt, till exempel med kikare, belysningsteknik, bättre linser och så

vidare. I militärläger utvecklades övervakningsstrukturen till sin fulländning enligt Foucault, med överblickbara ytor och kvadratiska vägsystem, och med en precision i hur tälten placerades med sina öppningar. Dessa principer överfördes senare till andra institutioner och stadsplaner genom "...en rumslig disposition av en hierarki av övervakningsområden där den ena sluter sig om den andra" (Foucault 1993:201). Arkitekturen blir här ett område att utveckla. Det handlar inte längre endast om att skapa praktfulla palats för maktinnehavarna, utan nu blir frågan om hur man skapar en byggnad som har en inre sammanlänkade och detaljerad kontroll viktigare, ett system som gör att alla som uppehåller sig i byggnaden görs synliga. På ett institutionellt plan handlade det om att skapa en arkitektur som främjade individernas förvandling och som greppade deras beteenden:

Stenmurar gör folk fogliga och möjliga att lära känna. Det gamla enkla mönstret som gick ut på att låsa in och bomma för – tjocka murar, kraftiga portar som gör det omöjligt att ta sig varken in eller ut – börjar nu att ersättas av kalkylerade öppningar, murytor och tomrum, passager och inblickar./.../De disciplinära anstalterna har alstrat ett kontrollmaskineri som har fungerat som ett mikroskop genom vilket man kunde studera mänskliga beteenden; de har förverkligat smala, analytiska uppdelningar som omslutit människorna med en apparat för observation, inregistrering och dressyr./.../Den fulländade disciplinära apparaten skulle vara så beskaffad att det var möjligt att med en enda blick ständigt se allt. Det skulle finnas en central punkt, som på en gång vore en ljuskälla som upplyste allt och en konvergenspunkt dit allt det man behövde veta strömmade samman: ett fulländat öga för vilket ingenting skulle vara fördolt och mot vilket alla blickar skulle vara riktade (Foucault 1993:201/202/203).

I mittbyggnaden i den panoptiska modellen skulle de administrativa, religiösa, ekonomiska och övervakande uppgifterna finnas. Därifrån skulle alla order utgå och alla verksamheter inregistreras, här skulle fel upptäckas och dömas.

Panoptismen, som Foucault kallar disciplinerings-tekniken, innebär att ett nytt sätt att tänka har smugit sig in och som efterhand diskvalificerar andra politiska makttekniker. Redan i början av 1800-talet förstod man dess storhet och omtalade den panoptiska idén som något betydligt mer

sinnrikt än en arkitektonisk idé – det var ”...en händelse ’i den mänskliga tankens historia’. Skenbart utgör den bara lösningen av ett tekniskt problem men bortom den avtecknar sig en hel samhällstyp” (Foucault 1993:252). I förlängningen var idén om disciplineringen en möjlighet att på en gång öka fogligheten hos systemets alla beståndsdelar och samtidigt öka deras nytta. Historiskt sammanföll denna ideologi med en stor befolkningsökning och med en ökad icke bofast befolkning, och därmed en större grupp människor att organisera in i nya produktionssystem (Foucault 1993:255).

Syftet med den fängelsehistoriska analysen i *Övervakning och straff* beskriver Foucault som ”...att utarbeta den moderna själens och den nya domarmaktens samfällda historia” (1993:32). Individens som idé och objekt börjar att bli alltmer synligt under denna epok. De disciplinära åtgärderna, där panoptismen ingick, ledde till att normalisera beteenden hos individen. Normaliseringen är den maktteknik som alltmer kommer att förstärkas i slutet av disciplineringseran, fram till idag. Normaliseringen skapar en homogenitet, men samtidigt en individualisering menar Foucault, eftersom normaliseringen gör det möjligt att ”...mäta avvikelserna, bestämma nivåerna, fastslå specialiteterna och dra nytta av olikheterna genom att anpassa dem efter varandra” (Foucault 1993:215).

Foucaults arbete har bidragit till att kritiskt ifrågasätta huruvida denna straffutveckling endast var positiv och vilka andra effekter den fick utöver att humanisera bestraffningsmetoderna. Fängelset som uppfostringsanstalt har inte lyckats att avskaffa brotten. Enligt Foucault kan man tvärtom faktiskt säga att den har bidragit till att producera kriminalitet. Disciplineringen skapar avvikare och producerar oacceptabla beteenden. Foucault ställer frågan om problemet är att någon till exempel stjälar en bit bröd, eller om problemet är att man bryter mot normen att inte stjäla. Under feodaltiden var makt-havarnas förhållande till brottsligheten mer flexibelt, men å andra sidan var godtyckligheten ett problem i sig. De milda straffen undviker de våldsamma uttrycken, men i det nya systemet kan de dolda maktteknikerna få verka ostört.

Det är inte svårt att se relevansen av Foucaults arbete i relation till dagens brottsprevention. Panoptismen, där relationen mellan att se och vara sedd har brutits, förekommer idag allt oftare i det offentliga rummet. Systemen kan vara tekniska som med övervakningskameror eller sociala genom de olika inofficiella övervakningsorganisationer som växt

fram under senare år. Istället för att göra en bredare analys av vad det är som har skapat brotten så riktas intresset mot brottslingen och dennes omoraliska beteende.

Foucaults historieskrivning är intressant för ämnet i denna avhandling ur flera aspekter, dels pekar hans arbete på vikten av att studera den sociala kontexten som påverkar ett ”diskursskifte”, dels visar studien hur föränderlig uppfattningen om olika fenomen är. Foucault pekar på att det kan finnas andra förklaringsgrunder till historiska skiften än den orsak som vanligen lyfts fram. Den uttalade avsikten med reformarbetet var att mildra straffen och skapa ett mänskligare rättssystem där härskarnas utövande av tortyr och våld blev oacceptabelt. Men en annan berättelse, den som Foucault berättar, handlar istället om en ny ekonomisk och ideologisk samhällsstruktur som behövde en annan rättsretorik för att kunna utvecklas. Skapandet av *individen* och disciplineringen av individen var inte endast en process av befrielse. Den sociala acceptansen för uttryck av motstånd och karnevaller minskades. Dagens brottsprevention kan betraktas som en förlängning av denna disciplinering då preventionen verkar förtryckande genom den intolerans för det avvikande som den utvecklar. Den satsning som idag sker på att alla medborgare ska engageras i det brottsförebyggande arbetet kan utifrån Foucaults perspektiv betraktas som utvecklandet av ett perfekt självövervakande system, där inte ens polisen behöver vara aktiv i kontrollutövningen eftersom disciplineringen redan har integrerats i alla medborgares medvetande.

Maktperspektivet i diskursanalysen pekar bland annat på hur kunskap producerar sanningar och sociala normer, hur individualiseringen är relaterad till dessa normer, och om detaljernas politik som en grundläggande disciplineringsform istället för att tvinga individer till underkastelse. I denna maktanalys har Foucault studerat ett antal olika företeelser och agenter. Angreppssättet är brett och omfattar kroppen, institutioner, arkitektur, planering, vetenskap, myndigheter och olika professioner. De byggstenar, eller beståndsdelar, av diskursen som Foucault innefattat i sin diskurs har varit en inspirationskälla för den diskursanalys som jag har avgränsat för denna avhandling. Synen på kön (kroppen), lokal praktik (materialiseringen), policy/myndighetsutövning samt den vetenskapliga kunskapsproduktionen ingår i studieobjektet. De utvalda aktörerna är de som tydligast talar om rädsla och trygghet, men avgränsningen gentemot andra områden är inte helt tydlig. Folkhälsosamordnare, miljöansvariga, trafikplan-

erare, kriminologer med flera diskuterar också trygghet. Jag har försökt att ”karva” ut den diskurs kring trygghet som jag menar har utvecklats om stadsbyggande under de senaste åren. Den är inte att betrakta som statisk eller exklusiv, andra tolkningar av diskursens innehåll är möjlig.

Diskursanalys i praktiken

Diskurs kan betraktas som den samtalsordning som kännetecknar ett skrivande och tankeutbyte under en viss period. Själva ordet diskurs har dock flera betydelser och skiftar mening till en del beroende på vilket språk som används:

This sense of the general usage of discourse as having to do with conversation and 'holding forth' on a subject, or giving a speech, has been partly due to the etymology of the word. However, it has also been due to the fact that this is the core meaning of the term *discours* in French, and since the 1960s it is a word which has been associated with French philosophical thought, even though the terms *discours* and discourse do not correspond to one another exactly (Mills 1997:2).

I Svenska akademins ordlista betyder diskurs samtal, och ligger nära den anglosaxiska betydelsen. I *Nationalencyklopedien* (1991:21) står att diskurs härstammar från det latinska *discursus*, vilket betyder kringlöpande, men även samtal. Begreppet används idag inom en rad olika discipliner, men har sin grund inom lingvistik och litteraturkritik innan det kom att användas inom till exempel samhällsvetenskap (Sahlin 1999:84). Diskursanalys är nära kopplad till ideologikritik, men diskurser omfattar mer än ideologier. Diskursanalysen betraktar all text, oavsett meningsinnehåll som diskurser. Även icke-verbal interaktion och handling kan ingå i diskursen (Sahlin 1999:91). Även kulturforskaren Sara Mills (1997:30ff) menar att diskursanalysen inkluderar fler agenter och fler dolda uttryck än vad ideologikritiken gör och ideologin är också det Foucault tar avstamp ifrån i sitt utvecklande av diskurstänkandet (Mills 1997:32).²⁵

²⁵ Jag vill dock lämna öppet för att ideologi-begreppet har tolkats på en mängd olika sätt varav vissa säkerligen har inkluderat mer än vad Sahlin och Mills tar upp i sina diskussioner. ”Det ideologiska” tolkas i detta sammanhang antagligen snävare än vad det har gjorts i praktiken.

När man vänder sig till översiktslitteraturen i ämnet diskursanalys påträffar man ett flertal inriktningar av diskursanalyser. De har alla kopplingar till socialkonstruktivistisk och poststrukturalistisk språk teori, även om den kopplingen kan se lite olika ut. Kommunikationsforskarna Marianne Winther Jørgensen och Louise Phillips (1999:15) delar in diskursanalysen i tre huvudsakliga inriktningar: 1) diskursteori, 2) kritisk diskursanalys och 3) diskurspsykologi. Även Mills (1997:131) gör en liknande indelning: diskursanalys, kritiska lingvister och socialpsykologi. Grupperna kritisk diskursanalys/kritiska lingvister²⁶ och socialpsykologi/diskurspsykologi²⁷ kategoriserar de på liknande sätt, men i den första gruppen tillhör diskursanalys (Mills 1997:131f) den textanalytiska gruppen, medan diskursteori (Winther Jørgensen & Phillips 1999:34ff, Mills 1997:48ff) behandlar de filosofiska utgångspunkter som diskuterats ovan och alltså är den inriktningen som jag befinner mig närmast i mitt arbete.

I *Vetandets Arkeologi* (1972 [1969]) analyserar Foucault sitt tidigare arbete och försöker finna de verktyg med vilka han arbetat, eller finner behov av att utveckla.²⁸ Utgångspunkten är att de givna disciplinerna och kategoriseringar vi använder oss av måste granskas. Projektet är att upphäva det självklara: ”Dessa förutfattade kontinuiteter, alla dessa synteser som man inte finner något problematiskt hos, utan som man tillerkänner självklar giltighet, måste alltså tillfälligt upphävas” (Foucault 1972:32). Han uppmanar till att rycka bort de skenbara självklarheter vi använder oss av. Diskursanalysen försöker att:

²⁶ Inom gruppen kritisk diskursanalys/kritiska lingvister refererar man ofta till Norman Fairclough (t.ex. Fairclough (1998) *Discourse and Social Change*). Fairclough, med flera, har utvecklat en politisk analysform av text där de kombinerar Foucaults diskursanalys med en politisk analys av effekterna av texten. Faircloughs vetenskapliga bidrag är framförallt att ha utvecklat modeller för hur detta kan gå till (Mills 1997:149).

²⁷ Till denna grupp hör till exempel Margaret Wetherell & Jonathan Potter (1987) *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. De förhåller sig kritiskt till en kognitivpsykologisk tradition. Inom diskurspsykologin ser man text och språk som konstruktioner av den sociala världen. Även här fokuseras maktrelationer och förtrycksformer.

²⁸ Men *Vetandets arkeologi* är inte att betrakta som en ”metodbok” i vanlig mening, utan främst är det en teori för metod han försöker att utveckla (metodologi).

...uppfånga utsagan som den tunna enskilda händelse den utgör; att avgöra villkoren för dess existens, fastslå dess gränser så exakt som möjligt, upprätta de korrelationer den kan ha med andra utsagor som kan knytas samman med den och visa vilka andra former av utsagor den utesluter./.../på vad sätt den utesluter alla andra /.../vad är det för särskild existens som ger sig tillkänna i det som sägs – och ingen annanstans? (1972:35).

Det systematiska ifrågasättandet av de givna enheterna gör alla händelser/utsagor viktiga att ta hänsyn till. Relationerna mellan de olika utsagorna och relationerna mellan grupper av etablerade utsagor och händelser (av teknisk, social, politisk och ekonomisk art) är här av stor vikt att undersöka. Utsagorna studeras genom att man:

...analyserar deras samexistens, den ordning i vilken de följer på varandra, hur de fungerar inbördes, hur de ömsesidigt bestämmer varandra, hur de förvandlas oberoende av eller i korrelation till varandra” (Foucault 1972: 36).

Den analysen bör göras stegvis och inkludera följande steg enligt Foucault: A) Vem är det som talar? Vem har rätt att tala, vem innehar ämbetet, vem får sin prestige och särart? Vilken status ges individen? Denna analys leder till ett hierarkiserande och differentierande av individer, men det ger också ett antal särdrag som definierar den roll individer tar på sig när de utövar sitt yrke och fyller sin funktion i hierarkin. (T.ex. kan det medicinska ordet inte uttalas av vem som helst.) B) Vilka är de institutionella platserna varifrån dessa uttalanden sker? För läkaren kan det vara sjukhuset, privatklinik, laboratoriet eller biblioteket – platser där läkarens uttalanden anses äga giltighet och makt. C) Subjektets roll definieras också av den situation som han/hon kan befinna sig i förhållande till olika områden eller grupper av objekt. Enligt en viss tablå gör han/hon sina iakttagelser, ställer sina frågor och antecknar dem enligt en viss ordning, något som sätter gränser för vad som är intressant information som avgränsar antalet positioner man kan inta (Foucault 1972:59f). Dessa ”knippen” av förhållanden som Foucault pekar ut utgör ett system för begreppsformande.

För att göra en analys måste bilden frysas och det innebär att begrepp, teorier och analyser reduceras och fixeras för att

uppnå kontroll över det studerade. Däri ligger en självmotsägelse i Foucaults tänkande och det kan tyckas finnas ett glapp mellan hans ontologi och praktik. Men utgår man från hans ontologiska perspektiv om att inget finns utanför diskursen så finns det inte heller en dualism mellan "världen" och Foucault, för hans analys av världen *är* världen – med hjälp av analysen framträder verkligheten. Det intressanta med detta resonemang är att metateorier och empiriska analyser integreras med fallstudierna som han genomförde. Men det är tveksamt hur man kan använda sig av Foucaults riktlinjer i en egen analys, då de är så omfattande. Andra uttolkare av hans teori och metod kan därför vara till stor hjälp.

Foucaults diskursbegrepp sammanfattas av geografen Gillian Rose som:

It refers to groups of statements which structure the way a thing is thought, and the way we act on the basis of that thinking. In other words, discourse is a particular knowledge about the world which shapes how the world is understood and how things are done in it (Rose 2001:136).

Diskursen producerar bland annat institutionsorganisationer, institutionsbyggnader, yrken, bilder, texter och andra ting. Rose menar att Foucaults arbete har resulterat i två typer av diskursanalytisk metod, där den första inriktningen inriktar sig på diskursens visuella och verbala uttryck istället för på diskursens praktik. Den andra inriktningen är mer intresserade av just diskursens praktik i form av institutioner. I den sistnämnda blir ofta metoden mer vagt formulerad, medan tydligare metoder finns för textanalys och bildanalys (Rose 2001:140).

Tolkningsstrategier till den första typen av diskursanalys inbegriper enligt Rose till exempel att: se på materialet med "nya" ögon; fördjupa sig i källorna; identifiera nyckelteman i materialet; utforska dessa temans och begrepps betydelse för hur sanning konstitueras; uppmärksamma komplexiteter och motsägelser; söka efter det osynliga, likväl som det synliga, samt att uppmärksamma detaljer (Rose 2001:158).

Om fokus ligger på organisationer, institutioner och praktiker istället för bild eller text blir tillvägagångssättet till en del annorlunda och analysen blir mer övergripande till sin karaktär. Det blir då svårare att fånga detaljer, motstridigheter och parallella diskurser. Grundläggande metodiska problem för

båda inriktningarna är att veta *när* man har uppnått någon relevant (dold) kunskap om maktrelationer och diskursers innebörd. För att försäkra sig om att man har gjort en analys som håller bör man eftersträva koherens i den egna analysen och relatera sin egna analys till tidigare analyser. Man kan också eftersträva att ha ett material som tydligt visar det man eftersträvar att illustrera (Rose 2001:161).

Jag har till stor del använt mig av skriven text som forskningsmaterial, men det innebär alltså inte att jag har genomfört en lingvistisk diskursanalys. Jag har inte kodat och behandlat textmaterialet på ett sådant vis, istället är arbetet mer inspirerat av diskursteorin i sig som en förståelseram för att kunna tolka materialet i enlighet med vad Rose beskriver. Jag har också valt att relatera den diskursiva institutionella nivån till en materiell nivå, vilket jag även har tolkat att Foucault inbegriper i diskursen. Jag har inte för avsikt att göra någon "Foucault-trogen" diskursanalytisk studie (vad det nu skulle kunna vara), istället formulerar jag det som en diskursanalytiskt *inspirerad* forskningsprocess. Den diskursanalys jag har inspirerats av är alltså en kombination av de två inriktningarna som Rose hänvisar till. Diskursanalysen används som en förståelsebakgrund till min läsning av tidigare forskning, men också till fallstudien där jag studerar hur olika problem framställs i olika sammanhang av olika aktörer. Jag använder mig av diskursanalys då jag försöker att förstå hur man talar om rädsla och trygghet, med vilka metaforer och representationer, och hur denna föreställningsvärld sedan kommer att påverka stadens utformning och det urbana livet. Både inom teorierna kring rädsla och trygghet och i fallstudien har jag sökt efter nyckelbegrepp, centrala formuleringar och ideologiska utgångspunkter. Även avvikande inställningar har noterats. Att avgränsa en diskurs är i sig att skapa en diskurs. I avhandlingen talar jag övergripande om trygghetsdiskursen, som i sin tur består av deldiskurser, vilka inspirerar eller konkurrerar med varandra i uppbyggandet av trygghetsarbetet. Andra näraliggande diskurser påverkar också trygghetsarbetet, såsom folkhälsa och välfärdsfrågor, men de har inte studerats närmare i denna avhandling. Ett viktigt arbete har sedan varit att försöka se relationerna mellan de olika deldiskurserna – ges till exempel begreppen samma innebörd hos forskare som hos policyutvecklare och praktiker? Arbetet har skett genom abduktion, stegvis och sökande, där pusselbitar efterhand fallit på plats. Som ett led i detta arbete har olika teman inom trygghetsdiskursen utkrist-

alliserats i ett senare skede av avhandlingsarbetet. De olika delarna av diskursen har ställts mot varandra för att möjliggöra studier av relationernas karaktär. Alla delar i diskursen har inte givits samma plats i analysen. Huvudsakligen ligger tyngdpunkten på vetenskapen, respektive projektutformningen. Men materialiseringen lokalt är också viktig för att se relationerna mellan föreställningar och idéernas konkretisering. De subjektiva aspekterna, medborgarnas upplevelse, har utelämnats helt, förutom då den representeras av forskningen och via praktikerna som arbetar med dessa frågor.

Som forskare producerar jag kunskap samtidigt som jag analyserar tidigare kunskapsproduktion (och praktik). Det är en integrerad process där min förståelse utgår från tidigare teoretiska resonemang och empiriska undersökningar som jag samtidigt använder som forskningsmaterial i min studie och i mina analyser. Därför består min empiri både av teoretiska resonemang och empiriska undersökningar som analyseras utifrån diskursteori och feministisk teori, men utöver detta teoretiska och metodiska angreppssätt är också min empiri (t.ex. teoretiska resonemang om trygghetsdiskursens betydelse för samhällsutvecklingen) även en teoretisk bas för min förståelse. Det låter antagligen mer komplicerat än vad det i praktiken är, det har fallit sig ganska naturligt att arbeta på detta sätt då jag har velat eftersträva en bred förståelse av fenomenet och min förståelse har utvecklats under arbetets gång. Mitt tänkande kring rädsla och trygghet har förändrats efterhand då jag har tagit del av tidigare forskning, men även då jag har genomfört intervjuer med personer som arbetar med dessa frågor.

Med den här introduktionen till diskursteori och diskursanalys har jag velat, förutom att presentera min metod, peka på vikten av att som forskare medvetandegöra inte bara sig själv, utan även läsaren om vad som är det dolda projektet med ett ämnesval. Forskningsfrågan är inte apolitisk, och inte metoden heller, vilket Foucault tydligt visar.

Att begreppsliggöra verkligheten

Begrepp är forskningens verktyg och redskap för att skapa ett analytiskt och meningsbärande mönster eller struktur, vilken förhoppningsvis har relevans även utanför det specifikt beforskade ämnesområdet. Men det finns som ovan diskuterats ingen ett-till-ett relation, det vill säga att ett begrepp skulle kunna avspegla en *verklighet*, och här kommer forskningens

dilemma i tydlig dager – hur talar man om ett problem eller en fråga utan att förstärka rådande ordning som man vill arbeta med att uppluckra? Hur kan man till exempel tala om kvinnors rädsla för brott utan att förstärka bilden av kvinnor som rädda? Är det önskvärt att tala om kvinnor specifikt då man riskerar att reproducera synen på kvinnor som en ”svag” kategori? Är alternativet att *inte* specifikt tala om kvinnor bättre (som i en slags *mainstreamings*process), eller riskerar det i sin tur att dölja en könsrelaterad problematik?

Genom våra begrepp skapar vi som forskare en verklighet, och de begrepp vi väljer att använda kan komma att ingå i kampen om rummet – i planerarnas praktik och i politikernas argumentation, och som forskare är vi ofta själva mitt inne i den diskurs vi vill analysera (Winther Jørgensen & Phillips 1999:62). Begrepp som otrygghet, fattigdom, segregering, underklass med flera, används oftast i syfte att åtgärda just dessa problem, men som till exempel geografen Guy Baeten i sin studie över planeringspolicys i Bryssel har pekat på, kan dylika analyser förstärka maktlösheten hos de grupper de avser att hjälpa:

Geographers and planners have always used catchy metaphors to turn observed urban changes into words. Quite evidently, but often neglected, this entails the epistemological dangers of oversimplifying the complexity of urban change and of omitting vast parts of the urban process so as to create metaphorical order on our thinking about the city./.../The central notions of 'poverty', 'exclusion', 'polarization' and 'underclass' are repeatedly used in an uncritical manner by liberal urban analysts, who want to 'do good' for the city, but fail to acknowledge their paralysing effect on the emancipation of the urban disadvantaged. The use of these metaphors has, consequently, the opposite effect of what they were meant for. These commonly accepted metaphors for contemporary urban divisions ultimately lead to the disempowerment of the 'objects of study' (i.e. the poor, the excluded, the underclass), who become entangled in a permanent state of dependence on and subordination to charity, scrutiny and policy. In contrast, the 'knowing subjects' (i.e. academics, planners, politicians – mainly white, middle class, heterosexual and male), who magnanimously direct 'expertise', 'development plans' and 'budgets' towards 'deprived' urban quarters and their inhabitants, are further empowered by them (Baeten 2001:56).

Med snäva begrepp låses positioner fast och planerarnas, forskarnas och politikernas kunskaper och erfarenheter passar inte längre att använda på det urbana mångkulturella och den fragmentariserade staden. Vi behöver därför nya begrepp och analyser med större grad av nyansering och högre grad av komplexitet (jfr Sandercock 2000:30). Begreppsliggörandet spelar en stor roll för kunskapsproduktionen och vilken förståelse som ska prägla arbetet med trygghet och brottsprevention. I avhandlingen kommer jag att utveckla denna diskussion kring viktiga begrepp och teman, om hur vi kanske kan komma förbi låsta förståelser och hur vi skulle kunna gå vidare i arbetet med att skapa en stad tillgänglig för alla.

För läsare som är obekanta med företeelser som ”trygghetsprojekt” och ”brottsprevention” kommer här en kort inledande förklaringsbakgrund till begreppen. ”Projekt” betyder en idé eller utkast för metod att uppnå visst (större) resultat (*Norstedts ordbok* 1990:762). BRÅ formulerar ett projekt som ”...en tidsbegränsad rationell handling för att med vissa angivna medel nå ett visst mål” (1997:11). Projektet är en avgränsad handling, till skillnad från en ”process” som avser ett utdraget förlopp vilket innebär att något utvecklas eller förändras (*Norstedts ordbok* 1990:760). Projekten kan kritiseras för sin tillfälliga karaktär och risken finns att insatserna bara har en temporal verkan. Projekten är också mycket beroende av individers engagemang (BRÅ 1997).

Både det brottspreventiva- och det trygghetsinriktade arbetet bedrivs ofta i projektform med tillfällig finansiering för att få igång processer i ”rätt riktning”. Begreppen ”brottsprevention” och ”trygghetsprojekt/arbete” ligger nära varandra i betydelse men används i lite olika syfte och inbegriper till en del olika åtgärdsförslag. BRÅ avser med brottsförebyggande arbete ”...åtgärder som syftar till att påverka faktorer som främjar eller hämmar människors brottsliga beteende” (BRÅ 1999a:8). Vanligtvis indelas brottsprevention i Sverige idag in i sociala och situationella preventiva åtgärder, där de senare handlar om att åtgärda fysiska situationer. Sahlin pekar på att användningen av begreppet brottsprevention i litteraturen har olika indelningsgrunder som inbegriper olika förståelser som kan konkurrera eller överlappa varandra (Sahlin 2000:45). Sahlin menar att:

...syftet att förebygga brott aldrig är kontroversiellt, men att det finns politiska och ideologiska "konjunkturen" för hur det skall gå till, vilket medför att modeller som vid en viss tid inte anses politiskt eller ekonomiskt genomförbara helt enkelt "glöms" eller "tystas", vilket avspeglas i forskningen (Sahlin 2000:157)

Inriktningarna inom preventionen kan variera, de kan handla om att försöka förändra en situation, men de kan lika väl handla om att bevara samhället och syfta till att motverka en utveckling och främja en annan. Det är viktigt att notera att brottsförebyggande och trygghetsskapande insatser ofta sker på planeringsstadiet och kanske därför inte kan urskiljas synligt i stadsmiljön. Åtgärden kan vara att undvika en speciell situation. Det konkreta uttrycket kan alltså innebära ett undvikande av ett materialiserande och en fysisk gestaltning.

Sahlin menar att det idag finns en tendens att avgränsa de brottsförebyggande insatserna geografiskt, med tonvikt på det lokala, istället för att inrikta dem mot vissa grupper av människor eller mot vissa typer av brott:

Dagens brottsförebyggande projekt förefaller alltmer inriktas på att skydda och kontrollera *platser*: äganderätten till de byggnader och föremål som finns inom deras gränser, och den ordningen som man vill skall präglade det offentliga rummet (Sahlin 2000: 158).

Liksom min fallstudie visar, menar Sahlin, att det brottsförebyggande arbetets inriktning påverkas av dess finansiärer och centrala aktörer och interna maktbalanser. De som finansierar projekten kan också till stor del definiera problemen och välja åtgärdsförslagen.

Trygghetsarbete, som idé och metod, kan inte lika lätt som brottsprevention hänföras till någon myndighet som till exempel BRÅ. Ur ett brottsförebyggande perspektiv anses trygghet vara en effekt av brottsförebyggande verksamheter. Trygghet och brottsprevention är i detta sammanhang nästan synonyma begrepp. Men det finns många olika användningar av begreppet trygghet, och konkurrensen om att ge begreppet innehåll är ännu mer tydligt än när det gäller brottspreventionen. Trygghet handlar inte bara om trygghet från brott – trygghet kan även gälla till exempel folkhälsa, pension, social välfärd, skola, men även halkbekämpning med mera.

Inom stadsplanering är trygghetsbegreppet ofta en fråga om att skapa en miljö som människor trivs i och vill vistas i utan att känna obehag. Denna vida formulering gör att frågorna tenderar att handla om många olika saker som till exempel belysning, uteserveringar och boendeflyttande. Brottsprevention inom stadsbyggnad har ofta handlat om en mer teknisk inriktning och om ”att bygga in”, men även här tangerar trygghet och brottsprevention varandra. Begreppen används ofta parallellt i det praktiska utformandet och begreppen kommer också att användas parallellt i denna text, men med betydelseskiftningen i åtanke.

Begreppsdiskussionen i denna avhandling tar till stor del sin utgångspunkt i feministisk teoribildning, där ett ifrågasättande av rådande meningsbärande begreppsstrukturer och vardagslivsanalyser har varit ett relevant sätt att peka på hur ojämlikheter mellan könen fortgår.

Fallstudie Göteborg

Fallstudien har genomförts, dels för att på ett allmänt plan konkret illustrera hur ett trygghetsprojekt etableras och utformas i en svensk kommun idag, dels för att synliggöra hur könsaspekter diskuteras, eller inte diskuteras i relation till trygghet. Det har också varit av intresse att se hur de olika delarna av trygghetsdiskursen förhåller sig till varandra. I kapitel 3 och 4 redovisas vetenskapliga och politiska föreställningar om vilka frågor, policys och problem ett brottsförebyggande arbete behandlar, eller bör handla om, utifrån olika perspektiv. Genom fallstudien framställs hur brottsförebyggande och trygghetsskapande arbete formuleras och praktiseras i Sverige idag, och övergår därmed från teori till projekt i praktiken. Lokala åtgärder i två stadsdelar i Göteborg – Bergsjön och Tynnered – ställs i relation till en kommunal och statlig satsning. Den lokala studien ger både en möjlighet att förtydliga och ge en materiell form åt tidigare förda diskussioner, men kan likväl visa på en skillnad mellan hur de förväntas verka utifrån ett vetenskapligt och politiskt perspektiv och hur de i praktiken fungerar. Fallstudien presenteras i kapitel 5.

Empiriskt material för den lokala studien i Göteborg består främst av ett tjugotal intervjuer av samtalskaraktär med tjänstemän/kvinnor, planerare, konsulter och andra personer involverade i arbetet med att skapa en tryggare stad. Olika typer av dokument och platsobservationer har också använts i

direkt anknytning till fallstudien för att bekräfta intervjuerna, fördjupa dem eller fylla i kunskapsluckor. Dokumenten har främst varit i form av rapporter, programförklaringar och idéskrifter från myndigheter och utgör empiriskt material framförallt när det gäller representationen från statliga myndigheter, men olika typer av dokument har också funnits kring de lokala studierna av stadsdelarna. Det valda arbetssättet (med en fallstudie i kombination med diskursanalys) har uppkommit då jag har velat betona kontextualiseringen av trygghetsarbetet och för att förstå fenomenet i ett större sammanhang än vad som är möjligt för praktikerna att göra i samband med utveckling av trygghetspolicys.

Göteborg har valts till objekt för en fallstudie av flera skäl. Göteborgs kommunledning har uttalat en tydlig avsikt att arbeta för att skapa en tryggare stad för sina medborgare, vilket också är en del av marknadsföringen av staden som turistvänlig och som en evenemangstad. Göteborgskalaset lanseras till exempel som det ”trygga kalaset”. Ett lokalt brottsförebyggande råd har på kommunnivå nyligen etablerats, *Rådet för tryggare och mänskligare Göteborg*, men lokala brottsförebyggande insatser i stadsdelarna har funnits sedan en längre tid, med bland annat engagerade stadsdelsförvaltningar, planerare, arkitekter, socialarbetare, bostadsföretag, medborgargrupper och närpolis. Göteborg är således ett bra val för en fallstudie då staden har en tydlig avsikt att skapa trygghet och för att de också har lagt ner mycket arbete och pengar på att uppnå det.²⁹ Göteborg är också intressant ur ett feministiskt perspektiv därför att jämfört med andra kommuner har de kommit relativt långt i sitt jämställdhetsarbete i planering (Friberg & Larsson 2002).

Tillvägagångssätt

Fallstudier (case studies) är enligt sociologen Robert K. Yin (1994:4f) en forskningsstrategi eller forskningsansats som framförallt lämpar sig för frågor av karaktären ”hur” eller

²⁹ Utöver detta är Göteborg också ett lämpligt studieobjekt eftersom jag bor här och har kontakter sedan tidigare med människor engagerade i detta arbete. Mitt personliga involverande i trygghetsarbetet består främst av att ha samarbetat med Göteborg stadsbyggnadskontor i framställandet av boken *Tryggare stad – kan man förändra rädslans platser?* (Listerborn & Holm 2000), men jag har också haft kontakt med kansliet till *Rådet för tryggare och mänskligare Göteborg*. De flesta av intervjupersonerna i denna fallstudie har dock varit nya kontakter.

”varför” och när man som forskare har liten kontroll över det som studeras. Studien kan antingen vara beskrivande, explorativ eller förklarande – eller en kombination av dessa olika ansatser och syften. Generaliserbarheten av studien kan beskrivas, enligt Yin, som att exemplet (fallet) är generaliserbart i förhållande till teoretiska förstudier och förförståelser, men däremot inte till populationer eller universellt (1994:10). ”Fallet” visar inte ett urval att generalisera utifrån, istället gör forskaren i en fallstudie en generalisering, det vill säga utifrån tidigare kunskap/antaganden används fallstudien som ett exempel. Teoretiska utgångspunkter och tolkningsmodeller är således en väsentlig del av fallstudien.³⁰

Huruvida fallstudien i Göteborg är generaliserbar, eller inte generaliserbar till andra kommuner i Sverige, kan jag inte direkt avgöra då jag inte känner till alla de brottsförebyggande projekt som idag initieras runt om i landet. Men om studien i Göteborg avviker från andra projekt kan resultatet kanske bidra till att inspirera och ge alternativa synsätt på andra projekt. Finns det däremot stora likheter kan denna studie å andra sidan hjälpa till att belysa befintliga problem som också kan finnas i andra kommuner. Tillförlitligheten i fallstudien ökar genom att informationen kommer från flera olika källor, såsom dokument och intervjuer och observationer. Hade möjlighet funnits, skulle en fördjupning av kunskapen om trygghetsprojekten kunnat ske om flera fallstudier hade genomförts och jämförts. Det hade också varit intressant att studera projekten i relation till hur medborgare upplever dem. I denna studie handlar det dock inte om att utvärdera eller att värdera projekten i relation till varandra. Istället är syftet att försöka belysa, förstå, tolka och analysera dessa projekt som står i fokus. Analysens giltighet kan *”...sägas vara i vilken mån data och resultat speglar källan och samtidigt på ett mera allmängiltigt plan ökar förståelsen av det som undersökts”* (Lantz 1993:17).

Yin (1994:30) talar om skillnaden mellan *analytisk* generalisering och *statistisk* generalisering som en viktig faktor i genomförandet av en fallstudie. Den statistiska generaliseringen bygger på en kvantitativ undersökningsmetod där urvalet skall vara representativt. Analytisk generalisering, vilket är det använda angreppssättet här, syftar istället till att

³⁰ Enligt Yin är den teoretiska förförståelsen en högst relevant ingång till undersökningen som man planerar att genomföra. Utan teoretisk guidning söker man i blindo, något han kritiserar t.ex. etnografer för att förespråka (Yin 1994:27f).

använda den tidigare utvecklade teoretiska förståelsen som en mall att jämföra med det empiriska materialet som framkommer i fallstudien, där teori och empiri tillsammans bygger upp en förståelsegrund. Fallstudien konkretiserar de diskussioner som diskursanalysen lyft fram, men forskningsmetoderna har berikat varandra då jag har pendlat mellan empiriinsamling och teoriutveckling (abduktion).

Val av studieobjekt

Efter inledande samtal med nyckelpersoner för trygghetsarbetet på kommunal nivå sammanställdes en schematisk inventering över vilka brottsförebyggande arbeten som pågår i Göteborg. Inventeringen visade ett omfattande arbete och att många projekt har initierats från olika håll. Eftersom flertalet projekt har initierats och påbörjats innan *Rådet för tryggare och mänskligare Göteborg* bildades, valde jag att utgå från de lokala projekten i stadsdelarna Bergsjön och Tynnered istället för att inleda fallstudien med en genomgång av vad som sker på den centrala kommunala nivån i organisationen. Jag har inte specifikt letat efter trygghetsprojekt med kvinnoperspektiv utan utgår från den generella inriktningen i trygghetsarbetet. Då projekt inriktade på kvinnors rädsla och trygghet dykt upp har jag dock tittat närmare på dem.

Syftet med det centrala rådet är främst att verka nätverksskapande mellan olika lokala projekt. Rådet har således ingen egen uppgift förutom att sammanlänka, verka opinionsbildande och bidra till ett ökat kunskapsutbyte – att verka utan att synas. Vid sidan om denna organisation deltar ett antal olika myndigheter, institutioner och organisationer aktivt med brottsbekämpning och trygghetsskapande åtgärder. En överblick av denna struktur presenteras som ett ramverk, men fallstudien och intervjuerna täcker inte helheten eftersom antalet involverade personer är stort. Jag har alltså valt att göra denna ”top-down” beskrivning relativt kortfattad, för att istället utgå från den lokala nivån i min fallstudie för att på så vis sätta de fysiska åtgärderna i fokus. I de lokala projekten har en avgränsning varit att främst fokusera på de fysiska aspekterna, vad som anses konkret möjligt att genomföra i den byggda miljön. Den fysiska miljön innefattar byggnader, vägstrukturer och grönområden. Det har varit av intresse att se hur de sociala och fysiska frågorna kommit att mötas och diskuteras, men flertalet av intervjupersonerna har valts med

utgångspunkten att de i någon form arbetar med de fysiska strukturerna.

Det kan betraktas som en brist i studien att den har genomförts i ett uppbyggnadsskede av trygghetsarbetet. Framförallt riskerar de faktiskt genomförda åtgärderna att hamna i skymundan och bli bristfälligt analyserade till förmån för organisatoriska och fjärrskådande frågor. Kanske hade studien gett ett annat resultat om ett eller fem år. Det är troligen så, men jag menar att studien också kan vara intressant *just därför* att den fångar ett uppbyggnadsskede där visionerna och idéerna formuleras, där förväntningar och problem kan belysas. På så vis kanske jag lättare kommer åt föreställningar kring trygghet och rädsla, än om jag hade kommit in i ett senare skede då dessa föreställningar kunde ha modifierats efter hand som projekten genomförs.

Bergsjön och Tynnered är två stadsdelar i Göteborg som båda utgör ändstationer till 7:ans spårvagn – den bruna linjen. Det är en norrförort och en söderförort med olika geografiska förutsättningar, Tynnered vid kusten söder om Göteborgs innerstad och Bergsjön i bergslandskap nordöst om Göteborg. De har även olika socio-ekonomiska situationer. I flera av Göteborgs 21 stadsdelar har ett lokalt brottsförebyggande arbete påbörjats och det finns således många andra intressanta studieobjekt i kommunen, till exempel Hjällbo som vunnit internationellt pris för sitt brottsförebyggande arbete eller Majorna som arbetat mycket med ungdomsfrågor, bara för att nämna några. Urvalet Bergsjön och Tynnered har gjorts utifrån deras olikheter i flera avseenden, men också utifrån den likheten att det i båda stadsdelarna har funnits intresse för att förbättra den fysiska miljön och där insatser redan har påbörjats.

Bergsjöns projekt har pågått under flera år med många små olika initiativ som nu har kommit att samorganiseras i och med att ett lokalt brottsförebyggande råd har bildats där. Många av Bergsjöns projekt har varit vad man kan kalla gräsrotsorienterade utifrån boendes engagemang och krav. I Tynnered däremot har det relativt nya trygghetsskapande arbetet initierats av stadsdelsnämnden. Bergsjön ingår också i *Lokalt Utvecklings Avtal (LUA)*, *Storstadsatsningen*, och kan kanske därmed definieras som ett ”problemområde” och utflyttningar utgör ett stort problem för bostadsbolagen, medan Tynnered, trots skiftande miljöer (från kustvillor och till mindre attraktiva höghusmiljöer) uppfattas av många som ett attraktivt bostadsområde med många inflyttningar.

Genomförandet av fallstudien

Intervjuerna genomfördes som entimmeslånga samtalsintervjuer med semistrukturerade frågor, vilket psykolog Annika Lantz (1993:21) benämner som *riktat öppna intervjuer*.³¹ Det går inte att bortse ifrån att intervjuerna genomfördes under period som präglades av våld både globalt och lokalt. Göteborg hade nyligen genomlevt ett par hektiska dagar med EU-toppmöte och president Bush på besök, följt av demonstrationer och upplopp. Gängkrig med skottlossning och brutala överfallsvåldtäkter rapporterades i media under samma period. Och från New York kom bilder av flygplan som styrde in i skyskrapor. Det är inte svårt att få människor att prata om våld och rädsla i detta sammanhang, men trots detta kom inte intervjuerna att präglas av de här händelserna utan frågan om vad man arbetar med lokalt kändes kanske bara än mer angeläget.

Intervjuerna har utgjort en stor del av fallstudien och de består huvudsakligen av tre delmoment som var för sig innebär vissa svårigheter: 1) föreberedelse och planering, 2) genomförande och 3) bearbetning och analys. Jag valde att genomföra intervjuerna i ett sent skede av mitt avhandlingsarbete, efter licentiatuppsatsens färdigställande, eftersom jag ville känna mig klar över vilka frågor jag skulle vilja ställa och till vem. Genom att ha genomfört en så pass djupgående studie innan jag genomförde intervjuerna tror jag att frågorna har kunnat utformas i enlighet med vad jag sökte finna svar på. Valet av intervjuform (riktade öppna frågor) passade avhandlingens förförståelse och problemformulering, där fenomenet är avgränsat och kontexten formulerad, men begreppen fortfarande är löst formulerade (Lantz 1993:58ff). Intervjupersonerna ges utrymme att själva definiera vad som förstås med begrepp som rädsla, trygghet och syftet med det brottsförebyggande arbetet.

³¹ Den *riktade öppna intervjun* skiljer sig från den *helt öppna* och den *halvstrukturerade intervjun* på så vis att den anger vilka begrepp och fenomen som ska behandlas, men frågorna lämnar ändå utrymme för individens egna tolkningar. Intervjuaren arbetar *empatiskt* (med förmåga till känslomässig inlevelse), till skillnad från *formalt*, men sätter ändå ramar för vad som ska diskuteras, det vill säga intervjuaren söker sammanhangsbestämd kunskap om de kvaliteter som intervjuaren har definierat. Intervjuaren arbetar med *frågeområden* till skillnad från den öppna intervjuens vida frågor eller den formella intervjuens förbestämda frågor (Lantz 1993:21).

Varför valde jag då att samla ytterligare material än det som jag redan insamlat till licentiatuppsatsen och vad förväntade jag mig att ytterligare finna genom intervjuerna? Till skillnad från dokument och andra skriftliga utsagor bidrar de muntliga utsagorna till en mer praktiskt orienterad förståelse och tolkning av det brottsförebyggande uppdraget. Intervjuerna ger också utrymme för flera *olika* tolkningar, vilket i sig kan bidra till att visa *relationer* mellan olika aspekter av en situation. Den kontext som växer fram kring människors erfarenheter är viktig för förståelsen av fenomenet (jfr Seidman 1991:3ff). Intervjustudien kändes relevant för att förstå hur de teoretiska diskurserna (i forskning och policy) integreras i en konkret praktik i vardagslivet.

Intervjupersonerna har valts ut efter verksamhetsområde för att ge en bredd på representerade myndigheter och organisationer. Intervjupersonerna består främst av tjänstemän/kvinnor från stadskansliet, stadsbyggnadskontoret, trafikkontoret, park och natur, stadsdelsförvaltningarna, fastighetsägare, poliser, projektledare och konsulter med arkitektkompetens. Av dessa var 11 män och 12 kvinnor. Urvalet avgränsades utifrån nätverk inom kommun och stadsdelar, och urvalet identifierades efterhand som intervjuerna genomfördes. Det finns många fler personer involverade i det brottsförebyggande arbetet och det hade säkert varit givande att samtala med fler, men jag valde att avsluta att genomföra intervjuer när jag upplevde att jag dels hade fått grepp om vilka idéer som fanns och vilka projekt som genomförts, dels när innehållet i intervjuerna tenderade att upprepas.

De flesta intervjupersoner var mycket hjälpsamma och beredvilliga att ställa upp för intervju, svårigheterna vid det praktiska genomförandet har nästan uteslutande handlat om att finna tid för intervjun. Intervjuerna har i samtliga fall genomförts på intervjupersonens arbetsplats och i en avspänd och lugn atmosfär. Samtalen har, i samtliga fall utom ett, bandats.

Frågorna berör följande områden: (Specifika frågor visas i appendix.)

1. Bakgrund/projektets organisation. Här vill jag få reda på hur den intervjuade har kommit att arbeta med dessa frågor, personens personliga engagemang och intresse samt relation till övrig organisation kring brottsförebyggande arbete.

2. Relationen mellan dokument (riktlinjer, policys) och genomförande. Här följer en diskussion om hur riktlinjer, målsättningar och medel ställs upp. Avsikten är också att komma åt skillnaden mellan dokument, policys och genomförande, till exempel vad begränsar deras arbete?
3. Lösningen på problemet – föreställningar om att skapa trygghet. I denna del av intervjun vill jag komma åt föreställningar om vilka åtgärder som leder till trygghet i det offentliga rummet och vad de konkret har arbetat med i åtgärdsförslagen.
4. Föreställningar om rädsla och brott. Under denna rubrik diskuteras synen på vad det är som de förväntas åtgärda med sina projekt och program.
5. Föreställningar/synen på olikheter: kön, klass, etnicitet, och marginaliserade grupper. Hur föreställer sig de involverade aktörerna de personer/grupper av människor som de förväntas hjälpa med dessa projekt? Hur föreställer sig aktörerna de behov som dessa personer kan tänkas ha?
6. Föreställningar om fysiskt och socialt rum. Hur tänker man kring socialt och fysiskt rum? Delas det upp i två olika kategorier eller tänker de kring det som en helhet?
7. Oönskade bieffekter. Under denna rubrik diskuteras hur de ser på de negativa sidor som eventuellt kan komma ut av dessa projekt.

Tidigare erfarenheter, både positiva och negativa, av att genomföra intervjuer är naturligtvis den viktigaste källan till att bli en god intervjuare, men den kunskapen utvecklas knappast om man inte medvetet reflekterar över dessa erfarenheter. Det finns inte *ett* rätt sätt att genomföra intervjuer på utan huvudsakligen handlar det om att vara flexibel, lyhörd och självreflekterande. Varje intervjusituation är unik, men som intervjuare har man en tendens att hantera sin osäkerhet på ett rutinartat sätt och detta är något man medvetet kan arbeta med att förbättra. Inom *interpersonell kommunikationsteori* betonas just vikten av att som inter-

vjuare vara medveten om sin egen roll i intervjusituationen, både beträffande (logiska) tankeprocesser och (relationella) känslprocesser (Banaka 1981). Psykolog William Banaka³² menar att den oerfarne intervjuarens rädsla för att tappa greppet om intervjun kan komma till uttryck till exempel genom att intervjuaren ställer ledande frågor, avbryter eller föregriper den intervjuade genom att ta svaret ur munnen på honom/henne, ställer allt för många frågor på en gång eller upprepar exakt vad intervjupersonen sagt. Liknande beteenden kan användas som en medveten teknik av en erfaren intervjuare men är oftast uttryck för en osäkerhet, menar Banaka (1981:25).

En central poäng i Lantz resonemang är diskussionen om förmågan att kunna skilja mellan empati och sympati, där hon skriver att "...*identifiera sig med den andre är inte att ta den andres perspektiv*" (1993:124). Lantz talar om vikten av att vara klar över att skilja på sig själv och andra, vilket är en förutsättning för att kunna agera empatiskt. När detta brister blir mötet ofta fyllt med förutfattade meningar om den andre som man lägger över sina egna förväntningar på. Att reflektera över denna allmängiltiga relationella situation är en viktig förutsättning för att kunna genomföra trovärdiga intervjuer, men det är också en fråga om etik. Om sympati, att man känner *med* intervjupersonen, präglar intervjun kan det bli problematiskt om intervjuarens känslor efterhand ändrar karaktär, att arbeta empatiskt blir då en slags garanti för att intervjun har genomförts så fördomsfritt som möjligt.³³

När intervjuer genomförs med människor i egenskap av deras profession, vilket har varit fallet i denna studie, kan det vara svårt att få intervjupersonerna att tala om sina egna uppfattningar och föreställningar. De hänvisar ofta till att det inte vet något om frågan och inte kan svara på den. I vissa fall går det att återkomma till frågan i ett senare skede av intervjun, men i andra fall får man låta frågan förbli obesvarad. En del intervjupersoner talar fritt och utan att särskilja privatliv

³² Både Annika Lantz och William Banaka är psykologutbildade, men i de böcker jag refererar till diskuteras även andra former av intervjuer än de som genomförs inom psykologin. För en samhällsvetenskaplig synvinkel använde jag Hilary Arksey & Peter Knight (1999) *Interviewing for Social Scientists*, och I.E. Seidman (1991) *Interviewing as Qualitative Research*.

³³ Det är alltså därför som självreflektionen är så viktig. Ingen kan vara opartisk i en intervjusituation – alla bär med sig fördomar i någon form, men genom att vara så (själv)insiktsfull som möjligt kan konsekvenserna av dessa fördomar minimeras.

och yrkesroll i någon högre grad, de återger gärna erfarenheter från privatlivet, medan andra strikt håller isär sina roller. Jag har i några intervjusituationer funnit det svårt att inte ställa ledande frågor för att komma åt personens egna uppfattning. Men dynamiken i relationen mellan yrkesroll och privatperson avspeglas i föreställningar av problemen, vilket är intressant i sig. Det finns ibland också med i bilden att intervjupersoner vill vara lojala med sina uppdragsgivare och helst undviker frågor som kan upplevas som konfliktfyllda.

En känsla av att inte ha kontroll, eller att inte helt kunna hantera intervjusituationen, är antagligen en erfarenhet som många intervjuare delar. En svårighet i intervjusituationen som jag upplevde var i hur hög grad man bör styra samtalet. Min avsikt har varit att fånga föreställningar kring rädsla och trygghet, förutom att höra om konkreta projekt som genomförts, och därför har jag till stor del låtit samtalen få löpa fritt men med en summering i slutet av intervjun där jag sett till att alla punkterna har kommit upp. Vid bearbetningen av materialet har det ibland upplevts som ett problem att intervjuerna inte varit mer styrda. Det brukar ju heta att man får de svar som man frågar efter och det man inte frågar efter får man inte veta, då tiden för intervjun är avgränsad uteblir troligen många intressanta synpunkter från informanterna. Detta problem hade kunnat förminska om jag till exempel hade genomfört uppföljningsintervjuer vid ett senare tillfälle, men det har jag tidsmässigt inte haft möjlighet till.

Några av intervjupersonerna har sedan tidigare känt till att jag har arbetat med dessa frågor. På vilket sätt det har påverkat de svar jag har fått är svårt att bedöma. Det förekom vid några tillfällen att mina tidigare texter omnämndes i intervjusituationen. Intervjusituationen är ett komplext samspel mellan intervjuare och intervjuad som bara kan förstås sammanhangsbestämt (jfr Lantz 1993:103). Mitt intryck är att hänvisningarna till mitt tidigare arbete främst handlade om att visa att vi talade samma språk och talade om samma sak, en slag bekräftelse för gemensam samtalsgrund. Men det har i dessa fall känts angeläget att "bolla" tillbaka expertrollen till intervjupersonen (jfr Lantz 1993:116f).

Samtliga intervjuer har transkriberats. Bearbetningen av materialet genomfördes därefter i flera steg, där det första steget innebar att jag valde ut ett antal intervjuer som jag läste parallellt. Inledningsvis bearbetade jag intervjuer som behandlade Tynnered lokalt, vilket innebar intervjuer med per-

soner från stadsdelsförvaltningen, en konsultbyrå, bostadsbolag och polisen. Intervjuerna lästes utifrån de frågeblock jag genomförde intervjuerna med; vad intervjupersonerna säger om de olika problemområdena; var tyngdpunkten läggs, och så vidare, som en slags sammanfattning. Samtidigt noterades även andra intressanta aspekter som uppkommit, men som jag inte hade förberett frågor om.

En liknande bearbetningsfas genomfördes sedan kring Bergsjön där jag har genomfört intervjuer med en liknande grupp personer: konsulter, från bostadsbolagen, stadsdelsförvaltningen, polisen och en pedagog. Därefter gick jag tillbaka till de intervjuer som jag gjort på kommunal nivå och som på olika sätt är kopplade till det lokala arbetet men som också lever ett eget liv under andra förutsättningar än vad de stadsdelsprojekten gör. Här ingår intervjuer med tjänstemän/kvinnor på stadsbyggnadskontoret, anställda på kansliet för *Tryggare och mänskligare Göteborg*, trafikplanerare, park och natur, tjänstemän/kvinnor på stadskansliet samt från det kommunala *Rådet för tryggare och mänskligare Göteborg*. En del av dessa personer ingår i flera olika grupper som arbetar med trygghet och brottsförebyggande arbete.

Intervjumaterialet hålls skyddat. I löptexten framgår inte vem som har sagt vad, detta för att garantera informanternas anonymitet.

Analyserna av intervjuerna genomfördes med hjälp av teori- och metodlitteratur, samt andra texter om brottsförebyggande arbete för att bredda förståelsen av vad som framkommer i samtalen. Lantz beskriver den kvalitativa databearbetningen som en process där ”...giltigheten erhålls genom en analys av och fördjupning i helhetens delar och genom syntesen där ett meningsfullt mönster på en högre abstraktionsnivå framträder” (Lantz 1993:73). I bearbetningen av materialet pendlar forskaren mellan analys och syntes:

I analysen ställs frågor om vad som karakteriserar de enskilda delarna. I syntesen ställs frågan om den övergripande princip som bestämmer delarnas samverkan eller inbördes relationer och som ger det undersökta fenomenet mening” (Lantz 1993:94).

I ett slutskede har förhoppningsvis bearbetningen lett fram till att en ny fördjupad förståelse tar form och där den teoretiska modellen har bestämt ”...vad som ska betraktas och hur” (Lantz 1993:94). Men detta ska inte förstås som att

jag söker skapa en sammanhållande syntes som kanske inte existerar – sällan är verkligheten rationell eller logisk och därför kan knappast min berättelse om verkligheten vara det. Analysen har skett i en kontext av en teoretisk förförståelse, men den teoretiska förförståelsen har också påverkats av min fallstudie.

Övrigt material till fallstudien i stadsdelarna består av olika dokument som främst de intervjuade personerna överlämnat. Dokumenten kan vara i form av riktlinjer för det framtida arbetet, rapporter av utfört arbete eller protokoll från boendemöten eller sammanträden. Därtill kan läggas lokala tidningar och nyhetsbrev, plandokument och hemsidor på internet.

*

Efter denna introduktion till den teori och metod som format avhandlingen kommer nu de följande kapitlen att först redovisa forskningsdiskurser kring rädsla, det vill säga problemet som ska hanteras i trygghetsarbetet, och därefter policyskapande diskurser kring trygghetsaspekterna, det vill säga åtgärdsförslagen för att motverka rädsla. Därefter beskrivs de lokala trygghetsprojekten. Dessa tre delar ska tillsammans beskriva ”trygghetsdiskursen” som den kan se ut i Sverige idag.

DEL II

TRYGGHETS- DISKURSEN

Den hotfulla staden – samtida forskningsdiskurser om rädsla och rum

I detta kapitel presenteras *forskning om rädsla för brott* – hur kunskap kring rädsla har producerats och kritiserats inom diskursen och vilka konsekvenser det har fått för förståelsen av problemet. Parallellt med utvecklingen av brottsprevention och trygghetsprojekt har kvinnors rädsla för (manligt) våld synliggjorts, främst av kvinnogrupper och feministiska forskare. *Rädslans geografi*, det vill säga forskning om (kvinnors) rädsla för övergrepp i stadens offentliga rum, har sin bakgrund i denna diskussion.

Trots att *rum* är ett av huvudbegreppen inom rädslans geografi så är det ett begrepp som sällan definieras. Denna brist på definition är ett problem eftersom rädsla för brott är ett så vittomfattande begrepp och därmed på olika sätt kan kopplas till rum. Rum och sociala relationer är nära sammanlänkade, vilket är en viktig aspekt i förhållande till planeringsfrågor. Geografen Doreen Massey definierar socialt rum genom påståendet att ”...the articulation of social relations/.../necessarily have a spatial form in their interactions with one another” (1994:120). *Platser* kan enligt Massey beskrivas som “...particular moments in such intersecting social relations, nets of which have over time been constructed, laid down, interacted with one another, decayed and renewed” (1994:120). En del av dessa relationer kan vara större – vidare – relationer och processer, som sträcker sig utöver och utanför sin lokalitet. Identiteter och vardagliga erfarenheter, inklusive rädsla, är genom sina sociala relationer kopplat till tid, rum och plats. Rädslan upplevs i en speciell situation, men idéer om rädsla bär vi med oss och relaterar till bredare

förståelser av rum än just den specifika platsen eller situationen som upplevs som obehaglig.

Utifrån dessa ståndpunkter är syftet med detta kapitel tvådelat, först beskrivs hur rädsla har diskuterats och begreppsliggjorts under de senaste fyrtio åren och därefter hur feministiska perspektiv har bidragit till att omdefiniera och utveckla tänkandet kring rädsla. Det har framförallt gjorts genom ett inkluderande av kvinnors erfarenheter. I planering, brottsprevention och kriminologi, liksom på många andra områden, betraktas kroppen ofta som neutral och olikheter tas sällan upp. Här har den feministiska kritiken varit speciellt relevant för att peka på dessa brister. Det andra syftet med kapitlet är att peka på vad jag uppfattar som ett problem inom fältet rädslans geografi. Det är frågan om hur rum begreppsliggörs inom diskursen.

Kartlagd rädsla

Rädsla är ett forskningsobjekt i ett flertal discipliner – biologi, psykologi, etnologi, sociologi, kriminologi – men den rädsla som jag kommer att tala om här är den rädsla som är relaterad till våld och övergrepp. Känslor är svåra att definiera som vetenskapliga begrepp på grund av deras subjektiva och situationella karaktär. Oundvikligen känner inte alla människor igen sig i beskrivningarna, de kan till och med verka provocerande för en del. Trots det, är känslor en viktig grund till förståelse av sociala fenomen eftersom känslouttrycken kan bidra till att avtäcka hur maktrelationer uppträder i vardagslivet. Geografen Susan Smith gör en distinktion mellan 1) rädslans psykologi, 2) rädslans sociologi och 3) rädslans geografi (Smith 1987:1f).³⁴ I de flesta fall betraktas

³⁴ Ett rumsperspektiv på rädsla och brott har använts även i andra discipliner än inom geografiämnet. Etnolog Jochum Stattin (1990) har studerat hur den svenska rädsloppfattningen har förändrats under drygt ett sekel. Han visar hur rädslan i bondesamhället kretsade kring övernaturliga väsen som var kopplade till naturen som vardagsmiljö. Då, liksom nu, kunde rädslor användas i ett gränsbevarande syfte, som ett slags spärrar mellan annars otydliga kategorier; "...vi skrämmer och blir skrämde också för att markera grupptillhörighet" (1990:95). I och med den ökade individualiseringens anonymitet uppstår en ängslan inför att möta andra människor, men också en rädsla för att människor ska bryta sig loss från samhället och ställa sig utanför, menar Stattin. Och i många brottsförebyggande projekt är just gränsskapandet en viktig aspekt. Man önskar skapa gränser som går att bevaka och som inger en känsla av

rädslan som ett problem, men rädsla kan också förstås som en drivkraft som får människor att agera – ensamma eller i grupp – mot något som är livshotande (Naphy & Roberts (red) 1997). Den rädsla som diskuteras här är dock hämmande och begränsar vårt livsrum.

Rädsla för brott uppmärksammades först i slutet av sextio-talet och i början av sjuttio-talet i de nationella brottsunder-sökningar som genomfördes i USA, senare även i Storbritannien och andra länder. Rädsla för brott utvecklades som en underdisciplin till kriminologin (Smith 1987:16) I dessa un-dersökningar fokuserades vardagsbrottsligheten som till ex-empel egendomsbrott och brott riktade mot privatpersoner. Huvudfrågan var medborgarnas livskvalitet (Smith 1987:1f). Oron och den uppfattade rädslan relaterades ofta till stor-stadsmiljöer och det var framförallt i de större städerna som problemen ansågs vara som störst. Det diskuterades också tidigt huruvida rädsla för brott var ett problem i sig eller om problemet främst handlade om att kontrollera brottsligheten (Smith 1989:216).

Den kriminologi som utvecklats från mitten av 1800-talet har varit intresserad av stadsmiljöer och kan på så vis sägas ha haft en form av rumsligt perspektiv. Ett rumperspektiv på brott och rädsla är alltså inget nytt. De kartografiska krimino-logerna (cartographic criminologists) länkade sociala och fysiska aspekter i sina analyser av brottens spridning i stads-miljöer. Chicagoskolan med sin brottsekologiska kriminologi byggde under 1920-talet vidare på denna tradition. Deras intr-esse var främst inriktat på ungdomsbrottslighet, var de krim-inella bodde samt lokalisering av brottsplatser. Chicagoskol-an studerade sambanden mellan ekonomisk segregering, fysiskt förfall, tät befolkning och kulturell fragmentarisering. Från Chicagoskolan härstammar tesen om social desorganisa-tion, där begreppet ”social kontroll” ges stor betydelse och som än idag är en viktig aspekt i brottspreventionen (John-ston et.al (red) 2000, Smith 1987).

Kritiker mot Chicagoskolan menar att de har missat andra viktiga brottsaspekter, såsom bostadsmarknaden och barns socialisering, det vill säga en kontextualisering. Men också att de i sina analyser inte inkluderat den fysiska gestaltningen och arkitekturen. Vidare menar kriminologerna Anthony Bottoms och Paul Wiles att begreppet social desorganisering är svårt att använda av flera skäl, till exempel för att det för-

kontroll. Inom kriminologin har man också pekat på gestaltningsfrågor som är viktiga för rädsla (Tiby 1991).

utsätter att kriminellt beteende är ett resultat av desorganisation, när kriminaliteten i själva verket kan vara mycket välorganiserad, även om det bygger på ”alternativa” normer och värderingar (1992:14f).

Under sjuttio-talet kom utvecklingen av de nationella och lokala brottsundersökningarna att göra det möjligt att kartlägga brottslighetens utbredning och karaktär. Riskanalyser har utvecklats till följd av detta, till exempel livsstilsanalyser i relation till risk och hur förövare använder rummet. I senare undersökningar används ofta modern datateknik, som till exempel GIS (Geographic Information Systems) för att finna brottslighetens ”hot spots” (Johnston et.al. (red) 2000, Smith 1987).

Svenska BRÅs forskning om stadsmiljöns betydelse för brott har hittills inneburit att man i enlighet med Chicagoskolan främst fokuserar sociala sammansättningar före fysiska gestaltningar eller stadsmönster.³⁵ Ett exempel var det stora ”Stockholmsprojektet” som genomfördes i början av nittio-talet, vars syfte var att analysera relationen mellan stadsstruktur och brottslighet. Kartlagd brottslighet kopplades till ”stadsstrukturdata”. I BRÅs stadsstrukturdata ingick fysiska-, demografiska-, hushålls-, bostads- och socioekonomiska karaktäristika. Inledningsvis kategoriserades 125 stadsdelar in i grupper utifrån principerna; att separera innerstad från ytterstad, att skapa så geografiskt sammanhängande grupper av stadsdelar som möjligt och att som ”...huvudsakligt grupperingskriterium använda stadsdelarnas faktorpoäng på sociala problemfaktorn och på den sociala statusfaktorn” (Wikström 1988:125).³⁶ Åtta olika typer av förortsområden valdes sedan

³⁵ Kunskap om stads- och bebyggelsestrukturer har de i några sammanhang hämtat utifrån. Arkitekt John Miller genomförde i mitten av åttiotalet en syntaxanalys över brottsplatsernas läge i Stockholm. Undersökningen (som var en pilotstudie) visade att det fanns ett samband mellan brott och rumsliga egenskaper. Till exempel var gator med högt integrationsvärde de mest brottsbelastade, det vill säga på gator i centrum där många människor rör sig sker flest sammandrabbningar (Miller 1988). Till Stockholmsprojektet anlätades arkitekt Fredrik Wulz, för att studera arkitekturens brottsförebyggande möjligheter (Naumann 1994:22f). Något skriftligt resultat av detta arbete har jag dock inte funnit.

³⁶ I metoden ”faktoriell social-ekologi” definieras ”...de centrala dimensionerna vad beträffar sociala grupper sårboende [vilka] är social status, familjetyp (familism) och etnisk tillhörighet” (Wikström 1988:124). Antalet problemhushåll är också en faktor man tar med i analysen.

ut och jämfördes.³⁷ Resultatet från studien visade att bostadsinbrott förekom mest i högstatusområden, medan källarinbrott och småstöld var mest förekommande i sociala problemområden. Brott mot person på allmänna platser och vandalism var mest förekommande i innerstadsmiljöer, där centrala affärsdistrikt var mest drabbade. I denna studie bestod de fysiska analyserna främst av att urskilja höghus från låghus och innerstad från ytterstad.

Inom kriminologin har den byggda miljön eller stadsgestaltningen inte tillskrivits någon större betydelse. Däremot visar BRÅ ett stort intresse för de sociala aspekterna av stadslivet, där man framförallt lyfter fram kopplingen mellan urbaniseringsgrad och brottslighet. Med utgångspunkt i att över hälften av alla brott som årligen polisanmäls sker i de tre storstadsregionerna, argumenterar kriminolog P.O. Wikström för att urbanisering leder till svagare social kontroll vilket skapar fler motiverade gärningsmän och fler tillfällen till brott. Han menar att man kan:

...anta att betingelserna för att utöva social kontroll allmänt sett är bättre i mindre och mer homogena områden, än i större och heterogena områden. Om (svagare) social kontroll är en av två huvudförklaringar till (det positiva) sambandet mellan urbaniseringsgrad och brottsnivå, är **rikligare tillfällen till brott** den andra. Ett områdes folkmängd, folktäthet och heterogenitet påverkar mängden och variationen av olika objekt som kan stjälas, samt mängden möten mellan personer av skild social bakgrund som kan komma att utvecklas till konflikter och våld (Wikström 1990:9/10).

Typer av aktiviteter och befolkningssammansättningen påverkar mängden av brott som sker på en plats eller en del av staden menar Wikström. Nöjesområden är starkt brottsligt belastade därför att en stor mängd främlingar, ofta alkoholpåverkade, med olika bakgrunder sammanförs på en geografiskt begränsad yta. Nöjesområden är dock specifika fall, generellt menar BRÅ att det är de boendes och grannskapets sociala karakteristika som avgör om ett område blir brottsligt belastat (Wikström 1990:24). BRÅ har alltså hittills främst sett till de sociala och ekonomiska problemen och ger i sina

³⁷ De utvalda förortsområden var Rinkeby, Bredäng, Rågsved, Bagarmossen, Årsta, Larsboda, Herrängen och Högländet.

arbeten inte något större utrymme för mer bebyggelseinriktade brottsförebyggande åtgärder.

Kriminologin var länge den disciplin som ensam förde brottsforskningen framåt, men under åttiotalet växte intresset från andra discipliner och inom geografin blev brottslighet en intressant fråga att studera, speciellt i relation till den framväxande politiska geografin (Fyfe 1991:249). Influenserna från geografin till kriminologin bidrog till att utveckla en "environmental criminology". Den inriktningen skiljer sig från det brottsekologiska perspektivet (som användes inom Chicagoskolan), då den även uppmärksammar plats och rum. Med detta rumsliga perspektiv har en brottslighetens geografi utvecklats och dokumenterat hur förövare och brott tenderar att koncentreras geografiskt (Evens et.al. (red) 1992:2), men den har också uppmärksammat att det inte finns någon större enhetlighet i hur brott rumsligt fördelas. Geografen David Herbert utgår från "environmental" perspektivet när han skriver att rädsla tveklöst påverkar vissa grupper av individer mer än andra, men det är också uppenbart att det finns "place problems", likväl som det finns "people problems" (1989:5). Diskussionen visar att brottslighetens rumsliga kopplingar är mer komplexa än vad som tidigare antytts när vissa typer av bostadsområden eller innerstadsmiljöer utpekades som kriminellt belastade.

I Sverige har ett flertal bostadsområden undersökts där man utgår från statistiska data, länkar dem till enkätundersökningar, och sedan utvecklar undersökningen i samtal med olika nyckelpersoner (jfr Malm 2000). Dessa undersökningar har i de flesta fall varit på uppdrag av bostadsbolag. En annan omfattande studie, där kvantitativa och kvalitativa metoder har utprovats utfördes i Stockholm av geografen Vania Ceccato (2001). Med hjälp av statistik, GIS samt mentala kartor har hon analyserat brottsfördelningen i Stockholmsregionen, men även kopplat det till en större global kontext. Ceccato menar att GIS kan som metod vara en bra teknik för att synliggöra lokala erfarenheter (2001:13).

En annan inriktning som också till en del bygger vidare på "environmental criminology" berör vikten av den fysiska gestaltningen. Därigenom har arkitekter och planerare blivit engagerade i brottsförebyggande och trygghetsskapande frågor. De mest namnkunniga är arkitekterna Oscar Newman och Alice Coleman som båda diskuterar gestaltningsfrågor för hur tryggare och säkrare bostadsområden ska kunna byggas. De förespråkar att höghusområden ska undvikas och ett

territorialitetstänkande bör implementeras genom att bygga bostäderna kring en övervakningsbar gård där främlingar kan utpekas (Newman 1972, Coleman 1985). Denna inriktning har kritiserats från flera håll, bland annat från antropologen Sally Merry som menar att Newman inte har tagit hänsyn till kulturella och sociala skillnader (Merry 1981) och vetenskapsteoretikern Bill Hillier (1996) som riktar sin kritik mot Newmans och Colemans arkitekturdeterminism. Hillier har genom att koppla brottsdata till syntaxkartor studerat de teser som Newman och Coleman fört fram. Hillier hävdar, tvärt emot dem, att inbyggda gårdar ofta skapar *fler* tillfällen för inbrott än vad höghus i ett rutnätskvarter gör. Hillier bygger istället vidare på urbanforskaren Jane Jacobs (1961) idéer om den levande staden, där en informell och en ”naturlig” social kontroll existerar i en spännande stadsmiljö. Mer om åtgärdsförslag och inriktningar inom planering och arkitektur kommer i nästa kapitel där åtgärdsinriktningarna inom brottspreventionen kommer att skisseras.

I *Dictionary of Human Geography* definieras *brottslighetens geografi* som en “...sub-discipline focused around understanding the interplay between crime, space and society through analyses of offences, offenders and the effects of crime” (Johnston et.al. 2000:120). Utifrån denna definition skulle *rädslans geografi* kunna sammanfattas som en underdisciplin inom kriminologin som fokuserar samspelet mellan rädsla, rum, plats och sociala relationer genom analyser av övergrepp och konsekvenser av verkliga och föreställda brott och hot.

Feministisk kritik – en fråga om metod

Den feministiska kritiken mot kriminologins sätt att hantera frågor om rädsla har till stor del handlat om metodfrågor; om hur kunskapen har producerats. Geografen Hille Koskela gör en historiebetraktning av metoder inom rädslans geografi, där den första traditionen har studerat brott regionalt på makronivå och utgått från enkätundersökningar och där GIS ofta används. Inom denna tradition finns kartografin och rummet är förstått som en yta – endimensionellt. Den andra traditionen studerar rädslans platser, där en lokal nivå fokuseras – en utvald avgränsad plats, där man använder sig av djupintervjuer i kombination med kvantitativa metoder. Inom denna tradition inkluderas både fysiska och sociala aspekter. I

den tredje traditionen utgår perspektivet från hur socialt rum produceras. Sociala och fysiska aspekter är mer sammanvävda och man ser inte rädsla för brott som ett individuellt problem. Istället intresserar sig forskarna för maktrelationer och symboliska tolkningar ges ett större utrymme (Koskela 1999:1ff).

De olika metoderna kan även kopplas till olika geografiska skalor. Genom användandet av kvantitativa enkätundersökningar når man en stor grupp av människor över ett omfattande geografiskt område, vilket når fler individer än vad kvalitativa studier gör där man fokuserar en specifik plats. Den tredje inriktningen brukar också vanligen inbegripa färre personer, men frågan placeras i en större social och kulturell kontext. Den inriktningen skiljer sig från den första och andra genom dess grad av komplexitet och i relation till skalan då den både når "lokalt" och "globalt".

De statistiska undersökningarna som genomförts sedan sjuttio-talet har konsekvent visat att kvinnor är mer rädda än vad män är, trots att män oftare utsätts för våld. Speciellt utsatta är unga män, trots att de är de minst rädda. Och minst utsatta är äldre kvinnor, som trots det är de mest rädda.³⁸ Detta resultat pekar antingen på att det *inte* uppenbart finns en koppling mellan rädsla och brott, eller också på att de statistiska redovisningarna av brott inte redovisar allt som är relevant för att förstå rädslan.

Det dröjde innan feministiska forskare började att intressera sig för vad som dolde sig bakom statistiken. Först uppmärksammades frågan av sociologer och kriminologer, senare kom de feministiska geograferna att ge förståelsen av problemet en ny dimension genom att föra in ett rumsperspektiv på problemet.

Geografen Gill Valentine genomförde en av de tidigaste större undersökningarna av rädslans geografi och begreppet *geography of fear* brukar hänföras till hennes arbete. Resultat från hennes forskning visade att kvinnor främst är rädda för sexuella övergrepp och att denna rädsla begränsar kvinnors rörelsefrihet. Valentine poängterar också att samhället och medierna ofta skyller på offret för att hon har varit "dum" nog att vistas på vissa platser efter mörkrets inbrott. Kvinnor tvingas att utveckla strategier och en mental karta för att minimera risken för överfall, därför att om något händer så kommer skulden till stor del att läggas på dem (Valentine

³⁸ Se Warr 1985, Smith 1987, Painter 1992, Tiby 1991, Malm 1997 & 1999, Koskela 1999.

1989:386). På så sätt förde Valentine in ett maktperspektiv på rädslan och omformulerade förståelsen av kvinnors rädsla. Hon pekade också på brister i kvantitativa undersökningar, då de inte innefattade de vardagliga trakasserierna som kvinnor utsätts för. Konsekvenserna av de statistiska undersökningarna blev att kvinnors rädsla ansågs irrationell och istället för att vidta åtgärder mot de övergrepp kvinnor utsätts för, leder de resultaten till att föreslå ”bättre” information till kvinnor om att de egentligen inte har något att frukta. Kvinnor anses överreagera och överdriva hoten som de upplever, medan män å andra sidan, framställs som orädda och mer realistiska i sina bedömningar av hot (Painter 1992:172). När män framställs som modiga eller dumdristiga och kvinnor som onödigt räddhågade, reproduceras traditionella könsroller. Inom den feministiska kriminologin däremot, tas kvinnors rädsla för våld på allvar och betraktas som realistisk. De menar att våldsbrotten generellt är få, men att kvinnor är drabbade i samma omfattning som män och alltså inte, som de flesta traditionella kriminologer tidigare har hävdat, i mindre omfattning än vad män är. De flesta övergrepp sker i hemmen generellt, men både kvinnor och män utsätts även för övergrepp i det offentliga rummet (Mooney 1997).

Geografen Rachel Pain har argumenterat för att kvinnors rädsla för brott kräver en särskild uppmärksamhet inom geografiämnet därför att kvinnors rädsla utmärker sig genom dess utbredning, dess karaktär, i sin relation till verkliga risker, i dess konsekvenser och i dess potential för strukturell analys (1991:415f). Pain hänvisar till tidigare forskning och drar slutsatsen att sexuellt våld är mycket mer utbrett än vad brottstatistiken visar.³⁹ Det finns också problem med att definiera sexuella trakasserier och hot.⁴⁰ Den officiella juridiska definitionen har förändrats över tid och det gör det mycket svårt att hänvisa till statistiska underlag, men när kvinnor själva definierar vad som är ett övergrepp tenderar antalet fall att öka (Pain 1991:421). De feministiska geograferna har haft ett ambivalent förhållningssätt till statistiken som de väljer att utgå ifrån trots att de misstror och kritiserar den.

³⁹ Denna konklusion har även andra kriminologer gjort, även BRÅ såsom nämndes inledningsvis.

⁴⁰ Pain definierar “sexual harassment” som “...unwanted intrusive acts perpetrated by men against women, including staring, touching, and comments or actions of a sexual nature” (1991:421).

Sociologen Kate Painter argumenterar starkt mot de kvantitativa undersökningarna som spridit idén om att det är män som är de flesta brottsoffren. Painter har istället byggt sina undersökningar på intervjuer och kommit fram till slutsatsen att eftersom män går ut mer, är de sannolikt oftare offer för våldsbrott. Om kvinnor på kvällstid skulle gå ut i samma omfattning och på samma sätt som män, till exempel genom att hänga i gäng på torg och pubar, skulle de troligtvis oftare utsättas för brott (1992:165ff). Enligt Painter har lokala undersökningar större trovärdighet och kan synliggöra situationer som försvinner i studier på makronivå. De storskaliga undersökningarna, speciellt de från åttiotalets mitt som visade att väldigt få kvinnor var offer för sexuellt våld och trakasserier och som bedömde kvinnors rädsla som irrationell, uteslut subjektiva erfarenheter. Istället för att uppfatta kvinnors rädsla som "felaktig" eller överdriven, menade Painter att det var undersökningarna som var otillräckliga. Lokala studier visade på högre brottsoffernivåer och Painter menar att det pekar på tre saker: 1) det är proportionerligt mer sannolikt att kvinnor utsätts för brott än män, det vill säga om de skulle röra sig ute i det offentliga rummet på samma sätt som män, 2) kvinnor utsätts för ett bredare spektra av brott och hot än vad män gör – allt från "vanliga" rån och slagsmål, till våld i hemmen, sexuella trakasserier och våldtäkt och 3) kvinnor utgör offer för specifika brott och hot som nästan uteslutande drabbar kvinnor, det vill säga de flesta sexuella övergrepp riktas mot kvinnor (1992:172).

Många av dem som idag utför kvantitativa undersökningar har uppmärksammat denna kritik och i många nutida enkätundersökningar ingår frågeställningar som berör dold brottslighet. I den internationella brottsofferundersökningen, *The International Crime Victimization Survey (ICVS)*, som är en av de mest omfattande internationella jämförelser av privatpersoners utsatthet för brott, uppger cirka 15% av kvinnorna att de anmäler sexuellt hotfulla händelser till polisen, 36% av dem som varit utsatta för våld har anmält det. Undersökningen har genomförts i 17 länder vid fyra tillfällen mellan 1989 och 2000. Denna undersökning visar att Sverige har en något högre (generell) brottslighet än genomsnittet, men att människor ändå upplever sig tryggare än befolkningarna i nästan samtliga länder, särskilt när det gäller rädsla för våld. Studien visar också att antalet sexuella brott ligger relativt högt i Sverige i förhållande till andra länder, vilket har att

göra med att anmälningsbenägenheten i Sverige ligger över genomsnittet.⁴¹

Rädsla som strukturellt maktuttryck

Forskningen om kvinnors rädsla visar en ganska entydig bild av vad det är som skapar otrygghet. Valentines studier visar att kvinnor är rädda för sexuellt våld och i hennes intervjuer med kvinnor framkommer det att kvinnor upplever att många män i offentliga rum beter sig aggressivt, oförutsägbart och okontrollerbart, något som uppfattas som skrämmande. På natten domineras många platser av män som inte sällan kommenterar kvinnor som passerar. Oavsett yrke och social status eller ekonomiskt oberoende hindrar rädslan kvinnor från att leva ett självständigt liv menar Valentine: "...it robs them of the confidence" (1989:387ff), och när kvinnor är beroende av män underbygger det ett patriarkalt samhälle. Rädslan för män innebär att kvinnor upplever stadsrummet på ett annat sätt än män, eftersom deras personliga, kroppsliga, rum ständigt kan bli stört eller kränkt (Valentine 1989). Även Painter kommer till samma slutsats, att de intervjuade kvinnorna är rädda för män och inte för brott i allmänhet. Painter menar att denna rädsla är verkligt förankrad och att denna rädsla begränsar deras rörelsefrihet – var de kan gå; när de kan gå; hur de kan gå och med vem de kan gå. Rädslan förändrar deras rumsuppfattning och deras intryck av den fysiska miljön. Rädslan påminner dem om att män dominerar det offentliga rummet och kontrollerar tillgången till det (Painter 1992:177). Pain, liksom Valentine and Painter, menar att strukturella ojämlikheter i samhället måste sättas i fokus för att fördjupa förståelsen av kvinnors rädsla. De menar att rädslan är ett uttryck för individers ojämlika status och makt (Pain 1991:421).

Till en stor del bygger rädslans geografi på tidigare feministisk teori, speciellt radikalfeministisk teori,⁴² som fokuserat hur kvinnor förtrycks genom sexuellt våld och hot om våld. Ett viktigt verk inom denna inriktning var journalisten Susan Brownmillers *Against Our Will. Men, Women and Rape*,

⁴¹ Pressmeddelande från BRÅ 2001-12-13.

⁴² Radikalfeministerna förstår samhället utifrån en analys av patriarkala strukturer som är baserade på ett sexuellt förtryck av kvinnan, till skillnad från till exempel marxistfeminism som förklarar samhället utifrån strukturer byggda på arbetsfördelningen mellan könen. För vidare redogörelse se t.ex. Holmberg, Carin & Margareta Lindholm 1989.

1975 (Sv. *Våldtäkt* 1977), som kom att få mycket stort inflytande över diskussionen om det strukturella sexuella våldet mot kvinnor. Där beskriver hon gruppvåldtäkter som ett sätt för vissa män att manifesteras sin manlighet inför andra män och att distansera det manliga subjektet ifrån det kvinnliga objektet. Genom att göra offret till ett ting utövas makt. Brownmiller lyfte med sin bok fram en dold och ibland helt förnekad historia. Konsekvent och osminkat går hon igenom hundratals olika våldtäktsfall i historien. Hon beskriver bordellverksamheter och systematiska våldtäkter i krig, politiska symboliska våldtäkter, gruppvåldtäkter och individuella övergrepp. Hon granskar film, musik, litteratur och tidningar. Utifrån denna genomgång fångar hon gemensamma drag och en våldtäktsdiskurs växer fram:

En värld utan våldtäktsmän skulle vara en värld där kvinnorna rörde sig fritt utan rädsla för män. Att *en del* män våldtar utgör ett tillräckligt hot för att hålla alla kvinnor i ett konstant tillstånd av skrämsel, alltid medveten om att det biologiska instrumentet måste hållas i fruktan emedan det med plötslig snabbhet kan vändas till vapen i ont uppsåt (1977:191).

Brownmiller menar att (den amerikanska) machokulturen är fylld av idealiserande bilder av våldtäktsmän som framställs som rebeller och sexuella erövrare. I konflikterna mellan svarta och vita har våldtäkter varit en politiskt laddat handling, där våldtäkterna har utgjort hämndaktioner män emellan.⁴³ För kvinnorna däremot innebär denna machokultur att de tidigt lär sig se sig själva som potentiella offer.

Kvinnor uppfostras till att bli våldtäktsoffer. Bara att lära sig ordet 'våldtäkt' är att ta emot undervisning i maktrelationerna mellan män och kvinnor. Att tala om våldtäkt, även om det är med ett nervöst skratt, är att erkänna kvinnans speciella status som offer. Vi hör viskningarna när vi är små: *flickor blir våldtagna*. Inte pojkar. Informationen blir tydlig. Våldtäkt har någonting att göra med vårt kön. Våldtäkt är någonting förfärligt som händer kvinnor: det är det mörka däruppe i trappan, den odef-

⁴³ Enligt en studie av våldtäktsmän uttryckte en majoritet av våldtäktsmännen att de kände sig bra, lättade eller ingenting alls om sitt brott. Våldtäkten ledde sällan till att våldtäktsmännen liv försämrades eller att självbilden skadades (Scully & Marolla 1985:260).

inierbara avgrunden alldeles bakom hörnet och om vi inte ser upp var vi går kan det bli vårt öde (1977:289).

Det är genom uppfostran och inläring vi lär oss hur man skall vara som kvinna och man och hur mycket plats man får ta i anspråk. Brownmillers bok var ett väsentligt bidrag till radikalfeminismens (och allmänt ganska missuppfattade) antagande att alla män är potentiella våldtäktsmän på grund av rådande könsmaktstrukturer. Brownmillers analys är dock inte oemotsagd. Till exempel menar genusforskare Lynn Segal (1997) att våldtäkt är mer kulturbundet än vad Brownmiller gör klart. Det finns kulturer där våldtäkt är ovanligt. Hon menar att mer studier borde inriktas på att förklara *varför vissa* män blir våldtäktsmän, men inte andra. En del feministers motstånd mot ett sådant angreppssätt, menar Segal, beror på rädslan för att åter hamna på en individnivå, där samhället, och män generellt, inte anser sig behöva lägga sig i. Det finns också en risk att åter börja anklaga offret – om bara vissa män våldtar är det kanske så att bara vissa kvinnor blir våldtagna. Med ett sådant resonemang vore man snart tillbaka på ruta ett. Men Segal menar att man måste kunna se att det finns skillnader mellan, till exempel gängvåldtäkter, där handlingen ingår i en subkultur, och till exempel en våldtäkt vid en ”date”. Det betyder inte att det ena är mindre allvarligt än det andra, utan att det handlar om olika sexistiska manskulturer och om de ska kunna förändras måste de förstås i sitt sammanhang.

Till Brownmillers argumentation kan Pains kommentar läggas, att de juridiska systemen kan verka som en andra förövare i sitt sätt att hantera våldtäktsoffer, det vill säga den process som kvinnor måste gå igenom för att nå sina juridiska rättigheter (1991:426).

I och med en uppluckring av det strukturalistiska tänkandet under åttiotalet har fler perspektiv och tolkningar av rädsla kommit att höras i forskningen. Den radikalfeministiska tolkningen har ibland betraktats som rabiat och ensidig, samtidigt har den avpolitiserings och uppluckring av politiska ställningstaganden som skett i den feministiska forskningen under nittiotalet inte förändrat situationen; kvinnor är fortfarande rädda för våldtäkt.

En diskursanalytisk inriktning

Vad implicerar då denna fokusering på kvinnor, och vilken verklighet bidrar den till att skapa? Ett diskursanalytiskt angreppssätt är inte så vanligt förekommande inom fältet rädslans geografi som främst präglats av kvalitativa intervjuundersökningar. Ett bredare reflexivt perspektiv är mer vanligt förekommande i annan typ av feministisk metaforskning och då ofta i samband med kritiska analyser av empirisk forskning (t.ex. Wilkinson & Kitzinger (red) 1995). Men många feministiska forskare har varit kritiska till det sätt varpå kvinnors rädsla har kommit att diskuteras, man hävdar att denna forskning bidrar till att stigmatisera kvinnor som maktlösa offer. I själva nedtecknandet av orden "kvinnors rädsla" finns inneboende konflikter, för när man talar om kvinnans utsatthet och om våldsproblematiken riskerar man att reproducera könspositioner genom att benämna problemet med redan besmittade begrepp; "...rape-script' portrays women's bodies and female sexuality in spatial terms as an empty space waiting to be invaded/taken/formed" (Gibson-Graham 1997:310). Författarparet Gibson-Graham⁴⁴ lyfter fram en kritik mot feminister som har arbetat med kvinnors rädsla och pekat på deras bundenhet till fallologocentrism⁴⁵ och dess språk, vilket gör att åtgärder som till exempel bemannandet av transporter och bättre belysning, är ett accepterande av både *Phallos and Capital*. Deras förslag är att vi istället måste fokusera de grundläggande strukturerna och se variationer av platser och "kvinnligheter" istället för att låsa fast en kvinnoidentitet som offer och stigmatisera platser som farliga.

Att hantera detta problem inom empirisk forskning är inte lätt. Pain argumenterar för att rädsla bara kan minskas om maktrelationerna mellan kvinnor och män förändras (2000: 375). Koskela (1999) ägnar en del av sitt arbete åt att studera hur modiga och tuffa kvinnor utmanar rädslan samt vilka begränsningar det är som åläggs dem genom förväntningar på hur de ska agera på olika platser. Geograferna Anna Mehta and Liz Bondi (1999) har i sin undersökning av universitetsstudenters erfarenhet av rädsla anlagt ett diskursanalytiskt

⁴⁴ Gemensamt författarnamn för geograferna Julie Gibson och Kathy Graham.

⁴⁵ Fallologocentrism är ett begrepp inom den feministiska teorbildningen som åsyftar det manligt grundade/präglade logiska tänkandets normering.

perspektiv. De visar hur studenternas olika strategier för att hantera rädslan utvecklas beroende på kulturell och social kontext, bland annat genom hur man har lärt sig att hantera problemet, vilket fokuserar hur subjektet positionerar sig själv inom diskursen kring kön och rädsla. Könsidentiteterna produceras och reproduceras inom diskursen och sättet att hantera rädsla förstås här som en förhandling om makt över rum. En del studenter övervinner sin rädsla genom att inte uppfatta sig som rädda eller att ofta vistas ute, medan andra utvecklar andra strategier för att hantera sin rädsla.

Några forskare, som urbanforskaren Elizabeth Wilson (1992), har argumenterat för att staden alltid har varit en viktig plats för kvinnors emanciperings och hon ifrågasätter idén om staden som en farlig plats. Staden som en "onaturlig" plats för kroppen har också förnekats av arkitekturteoretikern Elizabeth Grosz, som skriver "...there is nothing intrinsically alienating or unnatural about the city/.../each environment or context contains its own powers, perils, dangers, and advantages" (1998:48).

Kritiken mot stigmatiseringen av kvinnor som offer i den urbana offentligheten är en viktig fråga som vänder intresset mot *hur* sådana frågor diskuteras och pekar på hur valda begrepp, teorier och metoder används och producerar kunskap. Denna kritik är ett intressant exempel på hur ett ständigt ifrågasättande förhållningssätt har tillfört en ny dimension inom ett forskningsfält.

Rädsla och strategier

Inom kriminologin och brottspreventionen riktas åtgärdsfrågorna oftast mot främlingar, det är på dem som den sociala kontrollen ska användas. Ändå finns vetskapen om att de allra flesta våldsbrott, dråp och mord utförs av äkta makar, (ex)sambos, "vänner", bekanta och arbetskamrater. Istället för att fokusera hoten från främlingar menar kriminolog Elizabeth Stanko att rädsla och hot är något som vi alla hanterar i vårt dagliga liv. Istället för att betrakta våld som ett avbrott på det förväntade lugna livet vi lever, menar hon att våld är en vardaglig del av våra liv:

This is not to say that I accept violence as good or even natural, simply that modern social conditions make danger a reality. Nor is it to say that most individuals experience violence on a daily basis. Some do. But the

majority have learnt to manage violence, some with more success than others. If any of us takes measures to try to guarantee our safety – such as staying alert on the street, resisting arguments with our intimates because their bad tempers might lead to a beating, or avoiding certain public places that make us feel uneasy – we are automatically taking violence into account as a possible occurrence in our lives./.../Having to negotiate danger differentially also affects us./.../Those who have the least privileges, it seems, are also burdened with the additional task of worrying about their own security (Stanko 1990:5/6).

Stanko frågar sig då vad det får för betydelse för individerna att åtgärdsprogrammen idag främst riktas mot grannskapsprojekt och att den enskildes ansvar och insatser betonas. Innebär det att de som har våld nära inpå riskerar att bli mer sårbara än vad de redan är. Genom att dela upp brottsligheten, i privata eller offentliga rum, tenderar kriminologerna att missa helheten och de underliggande maktrelationerna som ligger bakom brotten. Det perspektiv som Stanko förespråkar, ger en annan bild av problemet, då hon lyfter fram ett vardagsperspektiv på våld.

Hot om våld som en risk kvinnor förhåller sig till, medvetet eller omedvetet, skriver även kulturgeografen Birgitta Andersson om i *Rädslans rum* (2001). I hennes intervjustudie visar det sig att de allra flesta kvinnor har strategier för att hantera vad de uppfattar som en risk för våldtäkt. Många tar det för något självklart och som de egentligen inte reflekterar över. Det innebär att de tolkar stadsmiljöer utifrån ett risktänkande.⁴⁶ Urskiljandet av vilken form av rädsla eller typ av brott som diskuteras är viktigt. Det visar till exempel sociologen Björn Johanssons studie av gatuvåld. Många av gärningsmännen söker sig medvetet till platser där det rör sig många människor för att få möjlighet att visa upp sig eller söka konfrontationer (2001:19). De förövare, det vill säga våldtäktsmän, som kvinnor i första hand oroar sig för att möta, antas inte finnas i de miljöerna, istället oroar kvinnor sig för parker, parkeringsgarage, mörka gångtunnlar och likn-

⁴⁶ Det finns en utvecklad så kallad "riskforskning" som tangerar detta ämnesområde. Jag har dock valt att inte använda mig av det begreppet och den forskningen, eftersom det skulle innebära en annan typ av problemformulering. För en översikt av riskforskning med könsperspektiv, se Per Gustafson (1997) *Kön, risk och olyckor. En forskningsöversikt*.

ande platser. Johansson menar att i motsats till exempelvis personrån och sexualbrott så tycks misshandel inte vara beroende av bra flyktvägar, frånvaron av vittnen eller människor som skulle ingripa. Den grundläggande förutsättning verkade istället vara behovet av att begå dessa handlingar i närvaro av andra människor, gärna i form av större folksamlingar på välbesökta platser (2001:19).

Det kan alltså finnas olika bakgrunder till rädsla och brott som är viktiga att känna till för att förstå dess koppling till rum. I den feministiska kritiken av tidigare forskning om rädsla och brott har just detta lyfts fram. Kritiken har riktas mot en så kallad normalforskning där kön är osynligt, vilket i de flesta fall innebär att kvinnors erfarenheter utelämnas. Men man kan också i diskussioner om den farliga staden tala om att männen demoniseras utifrån sitt kön. Bilden av den farliga mannen är en källa till rädsla, men samtidigt sällan något som diskuteras i brottspreventiva och trygghetskapande projekt.

Den här ovan förda diskussionen visar att kvinnor ofta framställs som offer i stadens offentliga rum, samtidigt som det är just det som forskarna avser att motverka med sin forskning. Att synliggöra problemet med rädslan är dock ett första steg till att motarbeta problemet. Risken med att kvinnor framställs som offer och män som förövare är just att lösningen då tenderar att bli att kvinnor behöver beskyddas, vilket är den andra sidan av ett patriarkalt tänkande – antingen kvinnan som offer som måste få beskydd, eller också anses kvinnan ha sig själv att skylla ifall något händer om hon deltar i det urbana livet på lika villkor.

Hur kvinnor och män framställs i relation till staden påverkar upplevelser av miljöer. Därför sympatiserar jag med den kritik som bland annat Gibson-Graham har fört fram, samtidigt som jag ser en pragmatisk poäng med att synliggöra behovet av till exempel bättre belysning och ökad tillgänglighet till staden, *samtidigt* som fallologocentrismen ifrågasätts. De konkreta insatserna kanske rentav kan vara en väg till att ifrågasätta den rådande fallologiska ordningen. Om kvinnors strategier för att hantera sin rädsla underlättas kan här skapas ett förhandlingsutrymme och då kan planering och stadsbyggande spela en roll.⁴⁷

Inte bara kön

Trots att kritik har riktats mot radikalfeminismens ensidighet har det feministiska angreppssättet definitivt inneburit ett ifrågasättande av tidigare forskning och banat väg för fler möjliga analytiska grepp inom rädslans geografi. Genom att ifrågasätta metodiska angreppssätt har de visat hur kunskapen produceras utifrån olika antaganden. Ytterligare en konsekvens av metodkritiken är att flera nya perspektiv utvecklats, till exempel forskning om äldre människors rädsla. Den här forskningen visar att äldre människors rädsla är kopplat till en känsla av fysisk sårbarhet och en, med högre ålder, försämrad förmåga att klara sig mot våldsangrepp. Isolering och ensamhet kan också bidra till en ökad känsla av otrygghet, det vill säga aspekter som indikerar en upplevd maktlöshet. Denna brist på makt kan till en del tolkas som annorlunda från den maktlöshet som kvinnor uppger att de upplever när de begränsar sin rörelsefrihet, men det finns också likheter. Äldre personers rädsla kan relateras till en upplevd svagare kropp, men många otrygga äldre *är kvinnor*, och rädslan tycks stanna kvar hos kvinnor livet igenom, oavsett socialgrupp. Väskryckning, ett annat brott som många äldre personer befarar, kan få allvarliga konsekvenser för en fysiskt svag person. Mäns rädsla tycks mer vara kopplad till bostadsområde och bakgrund än vad kvinnors rädsla är. Kvinnors rädsla är mindre relaterad till urbant liv än vad mäns rädsla är (Smith 1987:6f, Warr 1985).

Forskningsresultat som visar att många homosexuella också upplever hot, har argumenterat för att det kanske inte så mycket är en fråga om kön som om heterosexism (Pain 1991:428). Men det skulle ändå inte kunna förklara de många äldre människornas rädsla eller rädsla bland olika etniska grupper. Det är därför viktigt att alltid ha klart för sig vilken typ av brott det är som diskuteras och vilka maktrelationer som är i spel.

Resultat från forskning kring relationen mellan rädsla, etnicitet och klass varierar och få tydliga indikationer om kopplingar mellan dem framkommer. I USA är ofta afroamerikaner mer rädda än angloamerikaner, men det är inte alltid fallet. Rädsla kan vara en reaktion på en lokal situation, speciellt i fattiga områden. Det visar sig också att fattiga personer

⁴⁷ Man skulle också kunna tänka sig att diskutera i termer av *ilska* för brott, eftersom en hel del av strategierna utgår från en ilska för att bli beskuren i sin rörelsefrihet.

är mer utsatta för brott än de mer välbärgade (Smith 1987:8f). Äldre, främst kvinnor och ensamstående, framstår ofta som den mest sårbara kategorin, ganska ofta eftersom de också är fattiga och bor i de mest kriminellt utsatta områdena. Personer i fattiga områden är dock mindre rädda för inbrott än vad människor som bor i välbärgade områden är (Herbert & Darwood 1992:147, Painter 1992). Denna diskussion visar ytterligare på vikten av att vara medveten om vilka kategorier som används, både avseende kategorisering av människor och brott samt var det sker.

Samtidigt som empiriska undersökningar har visat att många människor i fattiga områden är otrygga, är det vanligt att betrakta andra bostadsområden än det egna som mer farligt. Det kan bero på medias inflytande över människors rädsla för brott. Smith menar att media dels kan överdriva omfattningen av brott, dels höja människors uppmärksamhet på brottsändelser rent generellt (1989:197). För media är detta en svår och känslig fråga (ifall de bryr sig om det). Mediaforskarna Kathleen Daly and Amy L. Chasteen (1997) har pekat på att de brott som är mest osannolika att de ska ske är de som får mest uppmärksamhet i media, och för kvinnor är rädslan för våldtäkt starkt kopplad till representation i media. Att kvinnor i media ofta framställs som offer visar även mediaforskaren Ester Pollacks genomgång av svensk media åren 1955, 1975 och 1995. Även om ett jämställdhetsperspektiv har bidragit till att fokusera också kvinnliga brottslingar är fortfarande intresset för kvinnor som utsätts för sexualbrott stort (Pollack 2001:158/202/264). Medias inflytande är en anledning till att använda sig av ett diskursanalytiskt angreppssätt för att förstå rädsla.

Antagandet, från den kvantitativa forskningen, att det inte fanns en tydlig koppling mellan rädsla och brott, kan både bekräftas och ifrågasättas av den forskningsgenomgång jag har gjort. Antagandet är ifrågasatt eftersom det har visat sig att det *finns* en starkare koppling mellan rädsla och brott än vad de hävdade, på det sätt att det finns en stor mängd dold brottslighet som framkommer i intervjuer. Antagandet kan bekräftas genom att det *inte är en tydlig* koppling, kopplingen mellan rädsla och brott är inte entydig. Med denna kunskap i bakgrunden bör man eftersträva en djupare kunskapsnivå än att studera kopplingen mellan rädsla och rum på en en-dimensionell ytnivå (som t.ex. kartograferna gjort). Istället bör kampen om rummet och olikartade erfarenheter av platser uppmärksammas och utforskas.

Nya inriktningar

Forskningsgenomgången visar att det är möjligt att tala om rädslans geografi (*geography of fear*) som ett forskningsfält där det gemensamma intresset fokuserar rum, plats och rädsla för våld i en offentlig urban miljö.⁴⁸ Deras huvudsakliga bidrag till förståelsen av rädsla är att inkludera maktrelationer som ger en ny dimension och visar den kulturella, sociala och politiska kontexten för rädsan. Rädsla är då inte bara en relation mellan offer och förövare. Nya definitioner av rädsla öppnar för nya möjliga vägar till förståelse av olika hot och brott.

Rädsla har allt mer kommit att betraktas som oskiljbart från sociala och ekonomiska frågor. Ett tvärvetenskapligt helhetsperspektiv som inkluderar aspekter som bostadssituation, arbetslöshet, fysisk planering och social polarisering utifrån fattigdom, kön och etnicitet anses allt oftare som önskvärt och blir också vanligare (Pain 2000:365, Smith 1987:16f). Pain hävdar att geograferna har försummat den kunskap som funnits inom andra discipliner än inom kriminologin, men ser en intressant utveckling komma från den forskning som sätter fokus på den lokala nivån, fastän i en kontext av historiska och sociala perspektiv, det vill säga det lokala i det globala (2000:369/381).

Genom feministisk kritik och poststrukturalistiska influenser har nya problem och idéer utkristalliserats, till exempel har ”hatbrotten” riktade mot olika etniska grupper eller homosexuella uppmärksammats (Valentine 1998, Tiby 1999). Mäns rädsla har åter givits ett intresse, men nu med ett uttalat könsperspektiv, istället för att utgöra normalforskningen. Genom djupintervjuer har män uttryckt betydligt mer rädsla än vad de tidigare statistiska undersökningarna visat (Pain 2000:375). Den här forskningsinriktningen har potential att visa hur den sociala konstruktionen av män är i förändring. Det svaga intresset för denna typ av forskning är i sig intressant. Män är sällan könsdefinierade i forskning, de är normen och blir därför förbigåna i en djupare analys. Det kan också vara så att ingen upplever sig ha intresse av att konstruera män som sårbara och utsatta.

⁴⁸ Vilket även har uppmärksammats av den finska författarinnan Anja Snellman som gav sin roman namnet: *Rädslans geografi*, 2000. Boken har även filmatiserats av den finska regissören Auli Mantila.

Vissa grupper är fortfarande mer eller mindre bortglömda från rädslans geografi. Forskning om barns rädsla diskuteras sällan. Ålder är över huvudtaget en sällsynt kategori trots att det har varit en av de tydligaste rädslomarkörerna. Barn varnas ofta för att ta kontakt med främlingar och många barn är rädda för att leka på offentliga lekplatser. Deras rörlighet blir begränsad på samma sätt som många kvinnor upplever sin värld beskuren. Andra mer eller mindre bortglömda kategorier är handikappade, etniska grupper och hemlösa (Pain 2000:376).

Denna bredd på forskningsfrågor visar att det inte finns *en* lösning på problemet, eftersom det inte finns *ett* problem. Detta är viktigt att hålla i minnet inför kommande kapitel där brottsprevention och trygghetsprojekt diskuteras. För vem är dessa projekt och insatser ämnade? Vem inkluderas och vem exkluderas i trygghetsskapandet?

Rumsbegreppet inom rädslans geografi

Eftersom brott uppenbarligen har en tidsrumslig aspekt menar Painter att frågan inte är *om*, utan *hur*, vi bäst ska använda begrepp som plats och rum i analyser av brott och rädsla (1992:165). Även Pain betonar den rumsliga aspekten men sätter här de symboliska associationerna före gestaltungsfrågor:

Evidence is increasing, then, that particular features of the built environment play a minor role in the constitution of fear of crime. Rather, fear is expressed in particular environments, as their social associations may bring existing fears to the surface. Women's fear of men will not be easily unsettled by correcting environmental flaws (Pain 2000:372)

De är inte kontroversiellt att tala om ett rumsperspektiv, hela denna forskningsgenomgång pekar på att så görs, men de olika metoderna och teorierna visar också att det inte är ofta som rumsdefinitioner görs tydliga. Jag vill här ställa frågan om hur man kan förstå rum i relation till rädsloforskningen.

Pain förstår *platsen* som situationsbunden, medan *rum* däremot indikerar sociala och politiska aspekter, men i hennes tolkning exkluderar hon den byggda miljöns utformning till förmån för platsers symboliska konnotationer. Det gör hon därför att hon menar att det är platsers *mening* som gör

kvinnor rädda och inte den fysiska gestaltningen. Rädsla är inte begränsat till ett avgränsat område, våld i hemmet och sexuella trakasserier på arbetet påverkar också graden av upplevd sårbarhet. Pain menar därför att denna dikotomiska uppdelning mellan hur privat och offentligt rum begreppsliggörs är en viktig forskningsfråga för geografiämnet (1991: 417). Liksom Stanko poängterar Pain att våldet i det privata och det offentliga alltför sällan relateras till varandra, trots att det antagligen interagerar och bygger på likartade könsmaktsrelationer.

Allt fler forskare försöker att genomföra lokala undersökningar med hänsyn till en mer övergripande kontext och kan därför sägas hamna i en kombination av de tre kategorier som Koskela föreslagit: 1) i en endimensionell förståelse på makronivå utifrån enkätundersökningar (GIS och kartografi); 2) studier av rädslans platser på en lokal nivå genom djupintervjuer i kombination med kvantitativa metoder; 3) sociala och fysiska aspekter sammanvävda med intresse för maktrelationer (1999:1ff).

Men det finns en skiljelinje mellan forskare som argumenterar för att den fysiska miljön har betydelse för den upplevda rädslan (Valentine 1989, Smith 1989, Painter 1992), och de som vill nedtona den betydelsen till förmån för sociala och politiska maktrelationer (Pain 2000, Koskela 1999). Den byggda miljön framstår hos de sistnämnda som en symbolisk yta istället för något som interagerar, formar eller skapar rummet. Betydelsen av den fysiska miljön sätts åt sidan. Denna skiljelinje är intressant därför att den antagligen indikerar en skillnad i hur rum begreppsliggörs och tolkas.

Beroende av forskningsfokus kommer olika metoder och begrepp självklart att användas, men det är uppenbarligen mycket svårt att formulera en forskningsfråga som behandlar rumsliga frågor. Få teorier behandlar verkligen både fysiska och sociala aspekter. Bill Hillier (1996:40) menar att rum och rumsliga konfigurationer inte förstås genom tänkandet *om* rum, utan snarast är rum det som tänkandet sker *med*. Det kan vara en förklaring till att det är så svårt att "fånga" vad rum är. Vi både reagerar på och interagerar med den fysiska miljön som är en påtaglig ram för våra sociala relationer och våra personliga erfarenheter. Rädslans rum är kopplad till rädslans platser, men också till relationer mellan människor. Maktrelationer utspelar sig rumsligt men rummen är också fysiskt utformade utifrån maktrelationer. Det har betydelse att det alltid finns någon form av rumslig utformning – vi lever

inte i ett tomt rum. När Pain talar om symboliska associationer å ena sidan, men å andra sidan vill nedtona de fysiska aspekterna blir de oerhört abstrakta. Hänger det symboliska i luften, blir symbolerna aldrig materialiserade?

Pain and Koskela skriver:

...we suggest that the built environment has received far more attention from academics and policy makers concerned with fear of crime than it warrants, at the expense of the social causes of fear (2000:2).⁴⁹

De menar att de sociala tolkningarna har fått stå tillbaka för en mer gestaltningsinriktad diskussion. Och de argumenterar att detta är problematiskt därför att rädsla inte kan ”byggas bort” och att feminister som har argumenterat för att den byggda miljön är en produkt av könsrelationer kan betraktas som “...seemingly naive in comparison” (2000:4). Men deras ståndpunkt är inte helt klar för de fortsätter ändå med att säga att “...women rarely mention one (physical) without the other (social), and the social often offers the explanation to why some physical places are especially frightening” (2000:10), samtidigt som “...women's routine avoidance of particular places is largely underpinned not by fear of concrete structures but by fear of unknown men” (2000:11). Diskussionen är inte tydlig.

Jag sympatiserar med deras vilja att fokusera maktrelationer, men jag är kritisk mot deras syn på arkitekturforskningen och betydelsen av den fysiska miljön. Den eventuella arkitekturdeterminismen som de anklagar feministiska forskare för måste förstås i en annan kontext. Dessa forskare⁵⁰ vände sin kritik till stor del mot manliga arkitekter och planerare som hade försummat kön som en kategori inom sin kår och inom forskningen. Dessa feministiska arkitekter och planerare har gjort en stor insats i att påpeka att den byggda strukturen påverkar kvinnor i deras vardagliga aktiviteter och kan begränsa deras rörelsefrihet.

⁴⁹ I Koskelas avhandling (1999) är artikel No. 3 skriven tillsammans med Rachel Pain. Artikeln har också publicerats i *Geoforum* (2000) 31:269-80.

⁵⁰ Till exempel: Matrix Collective. *Making Space: Women and the Man-Made Environment*, 1984 och Women and Geography Study Group of the Institute of British Geographers (red) *Geography and Gender: An Introduction to Feminist Geography*, 1984.

En annan fråga jag vill lyfta fram i denna diskussion är vad rumsbegreppet ska inbegripa om inte den fysiska miljön inkluderas, var sker i så fall de sociala relationerna? Jag menar att vi inte kan tala om rum, speciellt inte i relation till rädsla, om vi inte tar den fysiska utformningen med i analysen av rädsla i offentliga miljöer, till exempel hur bostadsområden eller parker utformas. Eftersom rädsla och trygghet behandlas inom fysisk planering är det viktigt att producera kunskap som inkluderar sociala, fysiska och mentala förståelser. Så här långt har diskussionen inom rädslands geografi huvudsakligen kretsat kring huruvida de sociala eller fysiska aspekterna är de mest centrala. Ett sådant ”antingen eller” tänkande riskerar att resultera i ett arkitekturdeterministiskt tänkande om att bygga bort brott, *eller* riskerar att lämna *geografien* utanför rädslands geografi.

En tredje väg?

Olika rädslor har urskiljts i det här kapitlet. Avslutningsvis kommer jag att göra en tolkning av vilka beståndsdelar ett begreppsliggörande av rädsla i relation till rum skulle kunna inkludera. Det bör vara en förståelse som inbegriper tre aspekter av rädsla: föreställningar (kring både rädslor och rum), sociala relationer *och* den fysiska miljön.

Rädslan kan vara *föreställd* – det är den rädsla vi bär med oss mentalt, uppbyggd av rykten, tidigare erfarenheter, personliga relationer och idéer om att vissa områden i staden är farliga. Det här kan beskrivas som en *rädsla för rum*, genom den mening vi ger rum; föreställningar av rum, men också en rädsla för de grupper eller individer vi kopplar till dessa rum. Den här rädslan är en subjektiv erfarenhet, men där också rådande rädslo diskurser, framförallt från media, påverkar vår upplevelse. Hur dessa föreställningar ser ut skiljer sig beroende på vem vi är.

Rädslan är också beroende av *sociala* maktrelationer som finns mellan grupper i samhället. Den föreställda rädslan är nära länkad till sociala relationer, men på den här nivån vill jag också urskilja de faktiska mötena som sker där vi tolkar varandra utifrån vad vi kroppsligen representerar: vilken köns- och etnicitetstillhörighet vi har, hur vi klär oss, hur vi rör oss och på andra sätt agerar i den urbana offentligheten. Det handlar om hur vi tolkar varandra genom klädsel, beteende, kön och så vidare – hur vi tror att andra tolkar oss – kategoriseringar vi gör. Men den här analysnivån handlar

också om de möten som aldrig sker – de grupper som helt undviker att möta varandra.

Den tredje nivån är den *materiella* – betydelsen av den fysiska miljön då vi upplever *rädsla i rummet*, vid specifika tidpunkter och på speciella platser. Det är en situationsbunden känsla av sårbarhet som hänger samman med hur vi tolkar miljön. Rädslan hänger också samman med hur platsen är utformad vad det gäller ljus/mörker, siktlinjer, ödslighet och liknande egenskaper.

Efter att ha gjort den här uppdelningen vill jag ändå påstå att vi inte kan tala om en aspekt utan att nämna de andra. En subjektiv känsla av rädsla kan fokusera en aspekt, men den rädslan kommer alltid att upplevas *någonstans*, i en specifik *situation* och på en specifik *plats*. *Rädsla i* och *rädsla för* rum är tätt sammanlänkade, där vi föreställer oss rädslans rum gestaltat på ett visst sätt med någon speciell grupp som intagit platsen.⁵¹

Metaforen där ett barn som leker med en boll, studsar den mot en vägg ger en idé av hur jag föreställer mig denna relation mellan rum och människa. Bollen som rör sig mellan barnet och den fysiska, byggda miljön, skapar en relation – något som har effekt för både barnet och väggen, och som skapar en osynlig enhet, eller ett rum mellan dem. Elizabeth Groszs beskrivning av relationen mellan kroppen och staden antyder en liknande idé:

...there is a two-way linkage which could be defined as an *interface*, perhaps even a cobuilding. What I am suggesting is a model of the relations between bodies and cities which sees them, not as megalithic total entities, distinct identities, but as assemblages or collections of parts/.../I am suggesting a fundamentally disunified series of systems and interconnections, a series of disparate flows, energies, events or entities, and spaces, brought together or drawn apart in more or less temporary alignments (Grosz 1998:47).

⁵¹ Den här uppdelningen förhåller sig nära till filosof Henri Lefebvres (1991[1974]) tolkning av hur socialt rum produceras, triaden föreställt rum, varseblivet rum, och det levda rummet (conceived/perceived/lived space) (Lefebvre 1991:38f). Lefebvres begrepp är utvecklade för att tolka relationen mellan rum och sociala relationer (Lefebvre 1991:40). Jag sympatiserar med och är inspirerad av Lefebvres projekt att överbrygga de olika nivåerna mellan sociala relationer och materiellt rum men kopplingen till hans filosofi ska inte tolkas som mer än en hänvisning.

I den rationella praktik som stadsplaneringen är kan det vara svårt att använda så flytande och svårgripbara definitioner som dessa, speciellt då dessa teorier har uppkommit som en kritik mot ett strikt rationellt tänkande. De komplicerar verkligheten genom att de pekar på att planerare faktiskt har att göra med irrationella subjekt, alla med olika erfarenheter (oavsett om planerarna är medvetna om detta eller inte). Det skapar en obalans mellan planerarnas praktik och den levda erfarenheten. Planerare eller brottsförebyggare kan inte föra alla grupperns talan och kanske ska man därför inte eftersträva att planera färdiggjorda miljöer, människor måste även ges möjlighet att forma och producera sina egna rum. Detta resonemang leder också till ett ifrågasättande av stora övergripande ansatser som inte tar hänsyn till olikheter mellan människor och olikheter mellan platser.

Rädsla för våld som fenomen belyser stadens komplexa och diversifierade vardagsliv. Det är ett känsligt och emotionellt forskningsområde och avhängigt föränderliga maktrelationer. Inledningsvis i detta kapitel beskrevs kriminologisk och arkitekturteoretisk forskning om brott och stad; brottslighetens geografi, vilket är den bakgrund mot vilken rädslans geografi har vuxit fram. Från att på ett mer allmänt plan ha diskuterat rädsla har idag olika typer av rädslor utkristalliserats. Den feministiska forskningens inflytande på forskningsfältet har påverkat synen på rädsla. Kvinnors rädsla har synliggjorts och tas idag alltmer på allvar. Det menar jag är ett viktigt steg i kampen över det offentliga rummet, men man kan inte stanna där, risken är då att en syn på kvinnor som svaga och i behov av beskydd reproduceras. Istället behövs en tydlighet i definitionen av vad som är problemet, och en diskussion kring vad rädsan beror på, det vill säga att den bygger på en ojämn könsmaktsrelation. Hanterandet av kopplingen mellan rädsla och rum har också kritiserats i detta kapitel då jag menar att man idag antingen fokuserar de mentala aspekterna (rädsla för rum), eller den fysiska utformningen (rädsla i rum). Istället skulle jag vilja se att den kopplingen däremellan gjordes tydligare.

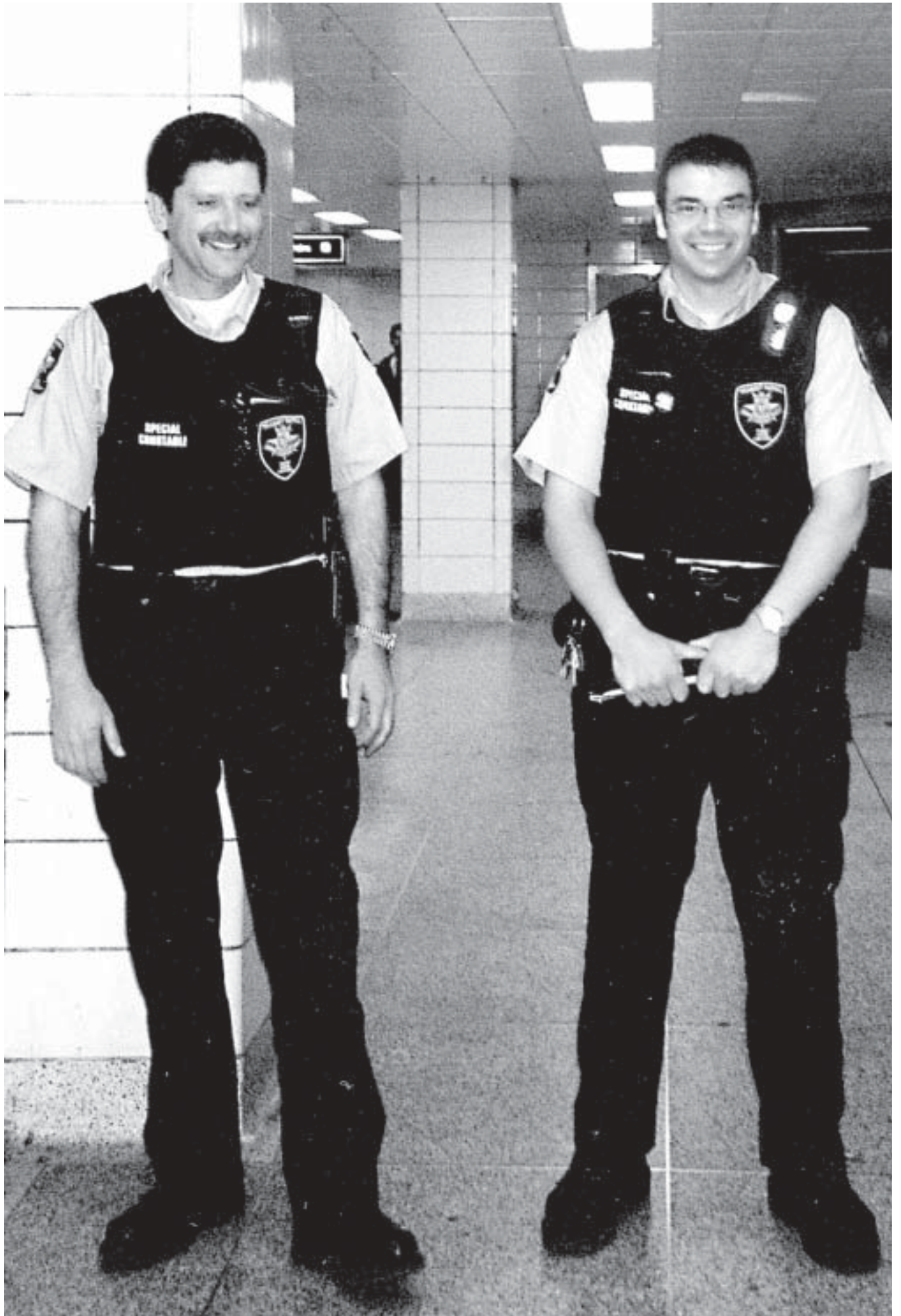
Jag tror att rädsla är ett viktigt analytiskt verktyg för diskussioner om hur maktrelationer kommer till uttryck i stadsrummet och hur subtilt denna makt verkar. Trygghetsprojekt kan ur det perspektivet ha en emancipatorisk potential genom att de bidrar till att öka kvinnors (och alla andras) tillgänglighet till staden. Trygghet är en demokratifråga.

Åtgärder måste väljas utifrån en medvetenhet om det är trygghet eller kontroll som eftersträvas, det innebär nämligen inte nödvändigtvis samma insatser. Kameraövervakning till exempel kan verka normstärkande genom kontroll, men upplevs inte av alla medborgare som trygghetsskapande i betydelsen att det ökar tilliten mellan människor.⁵² Eftersom frågan nu har väckts inom planering är det viktigt att diskussionen förs med en medvetenhet om problemets komplexitet. Den allmänna bristen på problemdefinitioner i trygghetsprojekten riskerar att förlora frågans många ansikten. Konkreta åtgärder är kopplade till definitioner av rädsla, implicit eller explicit. När man definierar en specifik relation kring rädsla och rum synliggör det vilka aspekter som har, eller inte har involverats. Åtgärder för att lösa problem kan till exempel vara sociala insatser, bättre belysning, tätare bussturer, övervakningskameror, staket och så vidare, beroende på hur problemet har begreppsliggjorts och förstått. Åtgärderna kan vara relevanta för flera grupper i samhället, eller bara för en minoritet. De kan också stå i konflikt med andra grupper. Vissa åtgärder verkar exkluderande för vissa individer, medan de kan uppfattas som önskvärda av andra. Förhoppningsvis ska åtgärderna verka för ett öppet och demokratiskt samhälle. Fysiska åtgärder påverkar det sociala rummet och det är viktigt att ha i medvetande när man arbetar med rädslans geografi och med brottsprevention och trygghetsprojekt.

*

I nästa kapitel kommer fokus att skifta från problem till förslag på lösningar och vilka inriktningar som uppkommit inom policyskapandet och vilka tillämpbara teorier som används. Dessa teorier ställs också mot den kritik som finns från flera håll. Min avsikt är att föra samman synsätt som inte ofta möts.

⁵² I en finsk studie visade det sig att många kvinnor upplevde kamerorna antingen som ineffektiva eller som uttryck för en voyeuristisk blick och där människan bakom kameran känns anonym, eller till och med opålitlig (Koskela 1999).

Att bygga den trygga och säkra staden

Föregående kapitel visade hur diskussionen kring rädsla har utvecklats inom forskningsfältet rädslans geografi. I det här kapitlet kommer fokus att ligga på *åtgärderna* som föreslås för den fysiska miljön för att skapa trygghet. Tillämpad forskning och olika perspektiv på trygghet och brottsprevention lyfts fram. Avsikten är att presentera den idéutveckling som ligger bakom de åtgärdsförslag som vi ser idag.

För att förstå dessa teoriers politiska och ideologiska innebörd ställs kritiska perspektiv mot dem, främst hämtat från kriminologi, urbansociologi och feministisk teori. Den förstnämnda ifrågasätter teorierna och hypoteserna utifrån att de ger en ensidig bild av brottsligheten. Urbansociologerna kritiserar dem för dess avsaknad av maktanalyser och att åtgärderna kan bidra till att skapa privatiserade rum och stänga ute olika grupper. Den feministiska kritiken riktas mot att kvinnors erfarenheter tenderar att ignoreras.

Inledningsvis presenteras de i Sverige mest förekommande teoretiska och empiriska referenserna. Dessa är till övervägande del anglosaxiska. Därefter följer en fördjupad analys av projektens politiska och sociala betydelse. Slutligen ställs frågan om feministiska perspektiv kan leda till alternativa angreppssätt. Genomgången av teoretiska och ideologiska perspektiv utgör också en bakgrund till fallstudien i kapitel 5.

Stadsbyggnadsperspektiv på trygghet

Jane Jacobs

Variation, mångfald och trygghet är genomgående teman i Jane Jacobs berömda bok *The Death and Life of Great American Cities* (1961) som var ett försök att introducera nya stadsplaneringsprinciper. Hon är starkt kritisk till de rådande stadsplaneringsidéerna på femtio- och sextiotal som dominerades av ett blandat inflytande från stadsplanare som Ebenezer Howard, Patrick Geddes, Lewis Mumford och Le Corbusier. Till skillnad från dem ser hon storstaden som ett ideal i sig och hon är negativ till deras planerade trädgårdsstäder som upplöste det som hon menar är stadens kvaliteter. Jacobs utgår från ett vardagslivsperspektiv, om hur stadsbon upplever sin stad. Det är där kunskapen finns om vad som fungerar eller inte fungerar i en stad menar Jacobs.

I shall be writing about how cities work in real life, because this is the only way to learn what principles of planning and what practices in rebuilding can promote social and economic vitality in cities, and what practices and principles will deaden these attributes (1961:4).

För Jacobs är det främlingarna, variationen och mångfalden som skapar en storstad. Hon beskriver en stad där gatan aldrig ligger öde, närhelst hon tittar ut ser hon nya obekanta ansikten. Men det är inte bara ansiktena som ständigt är nya i en storstad, miljöerna som inramar dessa (o)möten måste också vara variationsrika. Staden måste vara en spännande och omväxlande miljö för att fungera. Jane Jacobs betonar att det kan finnas trygghet *och* anonymitet samtidigt. Hon argumenterar för att social kontroll inte behöver bygga på att alla människor vet allt om varandra. Tryggheten ligger i att man vet att det finns människor där ute, inte att man vet vilka de är. Jacobs ställer upp fyra kriterier för ett fungerande stadsliv: 1) en kontinuerlig närvaro av människor, 2) kvarteren måste vara korta och gatorna många, 3) byggnaderna måste variera i ålder och kondition, 4) en tillräckligt hög koncentration av människor. Alla de fyra premisserna för ett gott stadsliv måste vara uppfyllda för att staden inte på sikt

ska komma att utarmas ekonomiskt, socialt, psykologiskt och estetiskt (Jacobs 1961:34f).

Trygghet (*safety*) är ett återkommande begrepp i Jacobs vokabulär. Socialpsykologen Johan Asplund har tolkat Jacobs stadsideal som att den urbana tryggheten inte behöver ha någon intim prägel. Den är inte baserad på bekantskap eller samhörighet. Urban trygghet är anonym, den upprätthålls av främlingar och sker närmast oavsiktligt, som en biprodukt av ett välfungerande stadsliv. Utan att människor medvetet övervakar varandra så är (stads)livet i sig övervakat. Människor hjälper varandra snarare i en slags (urban) reflex av att upprätthålla en urban ordning än utifrån en moralisk idé. Det som kanske först förefaller vara ett kaosartat socialt liv innehåller faktiskt en slags ordning. I en utglesad stad finns varken människor till hands eller en urban ordning att upprätthålla, varför de miljöerna upplevs som mer otrygga (Asplund 1991: 57).

I denna sociala ordning tilldelar Jacobs gatan och trottoarerna en stor betydelse för huruvida staden kommer att upplevas som trygg eller farlig:

Sidewalks, their bordering uses, and their users, are active participants in the drama of civilization versus barbarism in cities. To keep the city safe is a fundamental task of a city's streets and its sidewalks (Jacobs 1961:30).

För att en gata ska fungera som trygg måste framförallt tre kvaliteter uppfyllas enligt Jacobs. Först ska det vara en tydlig markering mellan vad som är offentliga och privata sfärer, för det andra måste det finnas "eyes upon the street" som en naturlig övervakning av stadslivet. Byggnaderna ska vända sig mot gatan så att de som befinner sig i husen kan se vad som sker på gatan. För det tredje måste det finnas ett någorlunda frekvent nyttjande av gatan, både för att antalet ögon på gatan ska vara tillräckligt och för att de som befinner sig i husen ska vilja titta på gatan. Man tittar sällan ut genom fönstret på en gata där inga människor rör sig. Jacobs menar att människor dras till platser där andra människor finns. Detta är ett faktum som hon menar att de flesta planerare och arkitekter har missat.

Under senare år har Jane Jacobs premisser för ett gott stadsliv ofta återopats i debatten om den levande staden. Caféer, småbutiker, folkliv och bostäder i innerstaden är modellen för ett intressant och tryggt stadsliv. Man kan anta

att det nyvunna intresset för hennes bok är en reaktion mot den ökade mängden externetablerade köpcentra och upplösningen av den traditionella staden. Hon beskriver en stad som många idag saknar. Jacobs kan dock kritiseras för att vara naiv i sin tilltro till att människor faktiskt kommer att ingripa vid hotfulla incidenter i staden. Men hennes främsta argument är inte att människor måste brinna av lust för att ingripa, utan att en närvaro av människor *i sig* skapar trygghet och förhindrar att brott begås. Mot Jacobs modell för en trygg stad står ett antal skildringar av hur storstadens anonymitet leder till apati och känslökyla.

Oscar Newman och Alice Coleman

Även om Jane Jacobs idéer ofta representerar stadsidealet är Oscar Newman den som mest influerat brottsförebyggande stadsbyggnad. Oscar Newman anlade idén att dela upp grannskapet i mindre enheter, territorier, som är överblickbara och möjliga att kontrollera för att förhindra kriminalitet. Newman argumenterade i sin bok *Defensible Space. Crime Prevention through Urban Design*, 1972, för att bostadsområden borde byggas som en zon möjlig att försvara och påverka. Han menade att kriminalitet var kopplat till bebyggelsens fysiska form.

Newmans riktlinjer är mer detaljerade och kvantitativt, ”vetenskapligt”, underbyggda än Jacobs. I samarbete med kriminologer studerade Newman brottsmönster i relation till fysiska och sociala faktorer. Hans studier var ett svar på den ökning i bostadsinbrott som skedde i slutet av sextio- och början av sjuttioalet, och han menade att rättsväsendet inte ensamt längre skulle kunna hantera detta problem. Andra insatser måste komma till.

I sin studie kom Newman fram till att små områden med låghusbebyggelse generellt sett har bättre utvecklad ”defensible space”, än stora områden med höghusbebyggelse. I de större husen finns fler människor, vilket gör det svårare att känna igen sina grannar och se vilka människor som inte hör dit. Avståndet mellan de boende och deras utemiljö är också större i dessa områden. Utifrån detta definierade han fyra gestaltungsprinciper som bör gälla för att konceptet ”defensible space” ska kunna fungera: 1) Man bör dela upp grannskapet i mindre enheter som är överblickbara och möjliga att kontrollera, försvara och påverka. Newman definierade fyra rumskategorier: privat, halvprivat, halvoffentligt och offentligt.

igt rum, som beskriver graden av ansvarstagande. Ju mer privat ett område är desto tydligare framträder ansvarsfördelningen. 2) Fönster bör placeras så att de underlättar en naturlig övervakning av offentliga områden, både in mot bostadsområdet och ut mot den offentliga gatumiljön. 3) Byggnaderna ska placeras så att den sociala övervakningen och inflytelsesfären inkluderar gatorna. 4) Byggnadsutformningen ska inte vara på ett sådant vis att den utmärker bostadsområdet som konstigt eller speciellt, vilket gör att området och de boende stigmatiseras. Newman rekommenderade också att olika boendegrupper skulle integreras. Människor i olika åldrar, med olika livsstilar, bakgrunder, familjestrukturer och inkomster skapar den bäst sammansatta sociala kontrollen.

Newman hänvisar i sitt arbete till Jacobs, bland annat när hon talar om att förortsmiljöer ofta har brister i att framställa vilka platser som är privata eller offentliga. Oscar Newman har tagit fasta på denna idé och utvecklat den i sin modell. Utifrån Asplunds tolkning av Jacobs, (där han ser henne som en förespråkare av *Gesellschaft*) förefaller det mig som om Newmans utveckling av Jacobs tänkande är en misstolkning av vad Jacobs egentligen avsåg. Om ett rum är tydligt i sin offentliga karaktär intar människorna sin position som urbana medborgare och den offentliga anonyma ordningen fungerar. Är området oklart på denna punkt blir även ordningen oklar. I den privata sfären gäller en annan ordning. Newman tycks vända på detta resonemang och mena att det är den privata sfären som skapar ordning och att den bevakning som sker i den privata sfären ska utökas till att gälla ett större område, det vill säga att det är den privata sfären som kan skapa social kontroll och trygghet. Att Oscar Newmans och Jane Jacobs idéer skiljer sig åt kan till stor del bero på att de fokuserar olika typer av miljöer. Oscar Newman hade efterkrigstidens bostadsområden i fokus för sina analyser, medan Jane Jacobs levde och verkade i Greenwich Village (New York).

En av de kanske mest kända efterföljarna till Oscar Newman är Alice Coleman, som tillsammans med en forskargrupp genomförde en uppmärksam studie i Storbritannien, med utgångspunkt från Newmans begrepp. I boken *Utopia on Trial* (1985) går hon till hårt angrepp mot efterkrigstidens höghusbebyggelse.⁵³ Hennes arbete hjälpte till att

⁵³ Boken inleds med följande anklagelse: "What is wrong with modern housing estates? Everyone agrees that many of them are in serious trouble but there is no consensus as to the cause./.../Without a firm

återväcka intresset för Newman som under en period hade fallit i glömska (Crawford 1998:76).

Colemans forskargrupp undersökte mer än 100.000 bostäder, byggda i efterkrigstid, för att klargöra vad det var som gick fel med denna bebyggelse. Coleman menade att det finns en koppling mellan social misär och efterkrigstidens bostadsform. Problemen de identifierade var: nedskräpning; graffiti-målningar; skadegörelse; ”pollution by excrement” och uppösta familjer med barn som omhändertagits. Rädsla, oro och mental labilitet var också problem som fanns i de bostadsområden. Slutsatsen av hennes analys (uppbyggd som en rättegång) är att inga fler lägenheter borde byggas, arkitekter borde frångå den lägenhetsplanering som hade gällt det senaste decenniet och de befintliga lägenheterna skulle befrias från de värsta gestaltungsfehlen.

Coleman ser Newmans arbete som en utveckling av Jacobs begrepp, men hon menar att den stora skillnaden mellan dem är att Jacobs arbetar deskriptivt, medan Newman arbetar kvantitativt. Det finns likheter mellan Newman och Jacobs i det att de båda eftersträvar en social kontroll; Jacobs använder begreppet ”eyes on the street”, medan Newman talar om ”surveillance”. Det kan tyckas vara samma sak, men jag uppfattar det som en väsentlig skillnad i deras förståelse av hur offentligt liv fungerar. De använder sig båda av begreppet anonymitet, men medan Jacobs menar att anonymitet inte är av ondo, snarast tvärtom, menar Newman att anonymitet försvårar den sociala övervakningsprocessen. Ett exempel på hur en sådan skillnad kommer till uttryck i den fysiska miljön är tesen som Newman har om alternativa flyktvägar, vilka han menar bör undvikas. Obevakade trapphus och byggnader med ett flertal ingångar blir lätta flyktvägar för inbrottstjuvar. Den stadsmodell som Jacobs föreskriver innebar många alternativa vägar, och såtillvida skiljer sig hennes åsikter från Newmans, å andra sidan har hon inte inbrottstjuvarnas flyktvägar i fokus för sitt arbete. Trygghet är för Jacobs en bieffekt av ett välplanerad stad, medan Newman specifikt arbetar med brottsprevention.

Både Coleman och Newman har kritiserats för att vara arkitekturdeterministiska och efterföljare som arkitekten Barry Poyner och psykologen Barry Webb (vilka har arbetat nära brittiska *Home Office*) försöker istället inta en position

foundation of truth it is all too possible that policies for improvement may be wrong, and that expensive rehabilitation schemes may prove ineffective and a waste of money” (Coleman 1985:1).

mellan dem som förnekar den fysiska miljöns utformning och de som menar att den har en stor betydelse. Trots detta är även deras tilltro till de fysiska åtgärder stor:

It would be wrong to think that the return to crime levels of the early 1950s is some mad pipe dream. There is every reason to believe, at least as far as housing is concerned, that we can virtually eliminate the problem of residential crime. Already there are many examples of demolition of housing built since 1970 in the UK and there are considerable pressures to build new housing not only on green-field sites but also in urban areas in need of redevelopment (1991:116).

Genom att implementera de byggnadsförslag som de har utarbetat kan de nya bostadsområdena undvika att få de problem som byggnader uppförda under sjuttioalet hade.⁵⁴ Även om de förhåller sig kritiskt till Coleman och hennes nostalgiska inställning till bostadsmiljöer så förefaller de följa samma tradition.

Having read much of Professor Coleman's work, we have not found any direct empirical evidence for her ideas based on crime data. What seems to be her main justification for these proposals is her belief that the kind of housing built in the 1930s was close to the ideal housing and is believed to be safe from crime and vandalism (1991:105).

De kritiserar till exempel Coleman för att inte ha inkluderat bilstölder i sin studie, och att förträdgårdarna enligt Coleman måste ha någon form av tydlig avgränsning – som ett lågt staket. Det menar Poyner och Webb att det inte behövs för att ha effekt: "Our views about Coleman's design features are that we agree with most but not all, and that we have included others she has not considered" (1991:106). Newman och Coleman tenderar att fortsatt ha stort inflytande

⁵⁴ Huvuddragen i deras åtgärdsprogram utgår ifrån att om planeringen är god behövs inga överdrivna låsanordningar. Genom att placera fönster så att de övervakar gemensamma ytor, höga staket på sidor och baksidor av hus och låsta grindar till bakgårdar, kan de tillgängliga entréerna hållas under uppsikt. Placering av soptunnor, garage och liknande ska placeras så det kan synas från framsidan av huset. Gångvägar ska anläggas så att de inte kan utgöra flyktvägar på baksidan av husen. Genomfartsvägar ska kunna hållas översiktbara (Poyner & Webb 1991).

över den brottsförebyggande diskursen och även om inbördes kritik finns, så förefaller den vara marginell.

*Sally Merry och Bill Hillier –
kritiker till Newman och Coleman*

Kritik har riktats mot Newmans principer, bland annat från antropologen Sally Merry. Merry har i sin forskning intresserat sig för urban social organisation, social kontroll och kriminalitet. Hon menar att Newman är mycket vag i vad de sociala konsekvenserna av hans modell blir. Genom antropologiska deltagandeobservationer har hon utifrån Newmans rumskategorisering studerat huruvida de sociala resultaten var desamma som Newman förutspått. Hennes tes var att de sociala processerna var mer komplicerade än vad Newman förutsatte när han utvecklade sin teori. Merry menar att en stor del av "the defensible space is undefended" och hon kritiserar Newman för att inte ha studerat närmare hur den sociala organisationen fungerar i olika typer av bostadsområden. I det område Merry studerade fanns flera olika etniska grupper representerade, deras syn på vad som var deras närområde varierade mycket sinsemellan, vilket påverkade deras benägenhet att ingripa mot kriminella händelser på gatan eller i trapphuset. Halvprivata miljöer, som trappuppgångar, visade sig också vara mycket lämpliga ställen för vissa kriminella verksamheter, bättre än helt offentliga miljöer. Hennes slutsats är:

Thus, poor design can create spaces which are widely perceived as dangerous where intervention does not occur, but good defensible space design neither guarantees that a space will appear safe nor that it will become part of a territory which residents defend effectively (Merry 1981:414).

Hon noterade också att de överblickbara gårdar Newman förordade skapade ett svåröverblickbart vägnät genom bostadsområdet, vilket underlättade för brottslingar att snabbt försvinna från brottsplatsen. Många människor upplevde det också som otryggt därför att det var svårt att hitta i sådana områden. Merry menar att fler faktorer än ett försvarbart område måste till för att skapa trygghet.

Bill Hillier, som introducerat *Space syntax theory*, har också kritiserat Newman och Coleman. Hillier menar tvärt-

emot Newman att det är genom en ökad genomströmning av människor i ett område som antalet inbrott kan minimeras. Det är ödslighet och brist på allmän social kontroll som ger tillfälle för brottslingar.

Syftet med *space syntax theory* är att utveckla en metod för att analysera rumsliga relationer och kopplingar, det vill säga den rumsliga konfigurationen. Stadens förmåga att koppla rum har i studier visat sig påverka stadens förmåga att generera människors rörelser och det är i detta sammanhang som syntaxanalysen har kommit att diskuteras i samband med kriminalitet och upplevd otrygghet. En huvudtes är att det är det övergripande systemet som påverkar de lokala miljöerna. I staden är det helheten, det vill säga systemet, som skapar de enskilda platserna och inte de enskilda platserna som skapar staden menar förespråkarna för denna teori. Om man inte förstår det övergripande systemet är det lätt att tappa helhets-synen. Gatunätet eller vägstrukturen har stor betydelse för stadens liv. Genom att jämföra stadsplaner har forskare visat att stadsplaner med rutnätsmönster har högre grad av genomströmning av människor och trafik än stadsplaner som har ett trädliknande system. I de många korsningarna som skapas i ett rutnätssystem blir det fler tillfällen för möten mellan människor. Bill Hillier menar att:

...lowering densities wherever possible, breaking up urban continuity into well-defined and specialised enclaves, reducing spatial scale, separating and restricting different forms of movement, even restricting the ability to stop travellers from moving and taking advantage of the by-product effect – are fundamentally inimical to the natural functioning of the city and its movement economy. It is not density that undermines the sense of well-being and safety in urban spaces, but sparseness, not large spatial scale, but its insensitive reduction, not lack of order but its superficial imposition, not the 'unplanned chaos' of the deformed grid, but its planned fragmentation (Hillier 1996:179)

Bill Hillier argumenterar, med hänvisning till Jacobs, mot Newmans "defensible space", genom att påstå att andra människor, främlingar inkluderade, bidrar till att skapa trygghet. Rädsla är relaterat till graden av tomhet, vilket i sin tur är kopplat till rumslig struktur/organisation.

I artikeln "Against Enclosure" analyserar Bill Hillier de principer som han menar leder till en fragmentarisering av

staden: inhägnad, repetition och hierarki. Han menar att inhägnad inte är lösningen på den utsatthet för kriminalitet som människor upplever idag. Det är snarast inhägnandet som utgör problemet menar Hillier:

I will argue that to rehumanize our urban environment we must restrict the use of the enclosure concept to those places where it is genuinely applicable, and for run-of-the-mill public space re-establish the idea of open, outward facing layouts, with intelligibility and integration given priority over exclusion and group territory (Hillier 1988:64).

Hillier och hans forskarkollegor har kommit att få allt större inflytande över brottsförebyggande planering, men fortfarande framstår drömmen om den brittiska förorten som det främsta idealet, som Poyner och Webb uttrycker det:

The genius of UK suburban housing is that it combines privacy with just enough mutual surveillance by neighbours to provide a significant social control over potential crime/.../If perimeter security is extended to include the front of the plot or curtilage, and there is no looking out to the street, we would lose this loose network of social control/.../Is it not true that the medium- and high-rise developments of public sector housing designed in the 1960s and 1970s had much the same destructive effect on this network of social control and informal surveillance?" (Poyner & Webb 1991:120).

Svenska förhållanden

Den här återgivna diskussionen är hämtad från Storbritannien och USA, men det småskaliga idealet återfinns även i de svenska förslagen. I regeringsprogrammet *Allas vårt ansvar* är det "...den vaksamma äldre dam som höll ögonen på Anderssonskans Kalle och hans kamrater men som nu inte längre har något att titta på" (*Allas vårt ansvar* 1996:32) som får stå som modell. Den moderna formen av portvakten är trapphusvärden, ett system några bostadsområden har prövat och är ett exempel på att försöka återskapa en social gemenskap som man upplever gått förlorad.

Genomgången av idag aktuella inriktningar och teorier blir oundvikligen en brittisk och nordamerikansk exposé. Det

anglosaxiska inflytandet är stort över det svenska brottsförebyggande arbetet. Det finns dock inspiratörer även på närmare håll. I Danmark har man sedan sjuttioalet arbetat med trygghet och säkerhet (jfr Listerborn 2000:111f). I den danska modellen betonas starkt vikten av ett levande stadscentrum för att åstadkomma en trygg stad. Genom att minimera biltrafiken och underlätta för fotgängarna försöker man skapa en stadsmiljö som ger handeln en god möjlighet att stanna kvar i innerstaden och inte flytta ut till ytterkanterna av staden. Fotgängarna gör stadslivet både mångsidigare och tryggare och att till exempel placera universitetsområden utanför staden i campus, anses mycket negativt för stadens liv och trygghet eftersom studenter aktivt bidrar till en levande stadsbild (Boverket 1998:71f).

Arkitekten Bo Grönlund, en av de drivande i arbetet, menar att man måste ta hänsyn till de urbana kvaliteterna i en stad när man arbetar brottsförebyggande. Dit hör tre villkor: den trivsamma staden, den trygga staden och den spännande staden, och det är framförallt den spännande staden som man glömmer att ta hänsyn till menar Grönlund. Tar inte planerarna hänsyn även till den spännande staden kommer spänning endast att skapas utifrån ungdomars villkor befarar Grönlund. I den spännande staden möts olika grupper av människor som främlingar och det blir en övning i att hantera konflikter i stället för att gömma olikheterna. Urbanitet handlar om gränsöverskridanden och handlingsmöjligheter, och Grönlund menar att människan har behov av ett visst mått kaos. En helt trygg stad blir en tråkig stad. Det är viktigt att det finns goda förbindelser mellan olika områden i staden som gör det tryggt att färdas däremellan. De viktigaste principerna för att skapa trygghet är att det finns tydliga rumsliga ansvarsförhållanden, ett befolkat stadscentrum, överskådlighet och god synlighet.⁵⁵

Den danska modellen framstår som en kombination av Jane Jacobs och Oscar Newman, men med tonvikt på Jacobs. I de rekommendationer som *Dansk Standard* (1996) har gett ut förespråkas tydliga markeringar mellan privat och offentligt, vilket ska främja ansvarskänsla och tillhörighetskänsla, och att allmänna platser ska kunna bidra till att skapa kontakt mellan människor genom synlighet och observerbarhet. Vidare menar man att vackra och väl underhållna platser bidrar

⁵⁵ Boverket 1998:74 f, samt föreläsning av Bo Grönlund, Stadsbyggnadskontoret, Göteborg, 99-02-25.

till att skapa trygghet, men i utsatta miljöer kan fysiska barr-
iärer och formaliserad övervakning vara nödvändig.

De teorier och förhållningssätt som diskuterats inlednings-
vis har alla sin tyngdpunkt på stadsbyggande och arkitektur.
Men inom ramen för brottsförebyggande stadsplanering finns
också en mer kriminologisk tradition, även den är starkt
präglad av en anglosaxisk kriminologi. Inspirationen för det
kriminologiska angreppssättet kommer främst ifrån Newman
och Coleman, antagligen för att de är konkreta och utvecklar
applicerbara modeller, men även Jacobs är en självklar ref-
erens i de följande åtgärdsinriktningarna.

Kriminologiska perspektiv på trygghet

CPTED

Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED)
användes först som samlingsnamn för brottsförebyggande åtgärder i den fysiska miljön, men utvecklades som en modell i början av sjuttioalet av den amerikanske kriminologen Clarence Ray Jeffery genom en stor ekonomisk satsning från USAs federala regering. Projektet ansågs dock vara misslyckat och den amerikanska regeringen undvek därefter länge att göra nya satsningar på liknande projekt kring fysisk brottsprevention. En anledning till att det misslyckades var enligt kriminolog Ronald Clarke, att man försökte applicera ”defensible space” konceptet utanför bostadsområden på platser där det territoriella beteendet är svagare (Crawford 1998:76). Idag tycks dock intresset för CPTED ha ökat och är en förekommande referens i brottspreventivt arbete. Idéerna bygger tydligt vidare på Oscar Newmans riktlinjer.

Modellen avser att innebära mer än att bara arbeta med lås på dörrar och fönster, istället syftar CPTED till att genom utformning minska brottsligt beteende och uppmuntra människor till att hålla ögonen öppna på vad som händer i omgivningen. De fyra huvudsakliga principerna är att verka för en ”natural surveillance”, ”territorial reinforcement”, ”natural access control” och ”target hardening”. Dessa principer utvecklas sedan vidare i relation till vilken typ av bostadsområde, eller bebyggelse det handlar om. Den naturliga övervakningen ska underlätta att avslöja inkräktare genom att öka synligheten av människor. Genom placering av fönster, belysning, trottoarer och entréer kan platser övervakas kont-

inuerligt av de som rör sig där. Den andra principen, förstärkningen av territorialitet, kan göras genom att tydligt definiera markägande och gränser mellan privat och offentligt. Med hjälp av planteringar, utformning av trottoarer, grindar och småstaket definieras territorier, vilket i sin tur förväntas leda till att människor utvecklar en känsla för att kontrollera gränser. Den tredje principen att öka den naturliga tillträdeövervakningen kan göras genom att minska antalet möjliga entrévägar och tydligt visa vad som är privata och offentliga gångvägar. Och slutligen kan inbrotten försvåras genom att man förstärker lås på dörrar och fönster.⁵⁶

CPTED utgör ofta en mötesarena för poliser och planerare, där de tillsammans diskuterar och utvecklar åtgärdsförslag för olika miljöer som uppfattas som problematiska. Genom att de har utvecklat tydliga checklistor och kommunicerbara metoder är det ett uppskattat hjälpmedel i trygghetsarbetet.

Laga trasiga fönster

Fixing Broken Windows presenterades i början av åttiotalet som en banbrytande brottspreventiv teori som kunde ge ett förslummat lokalsamhälle en förnyad chans. Idéerna blev framförallt kända genom att utnämnas som en av de viktigaste orsakerna till att utvecklingen i New York vände från att ha varit en plats känd som kriminellt tungt belastad till att bli en turistattraktion. Under fyra år halverades antalet mord i New York och antalet mord är idag inte längre anmärkningsvärt högt i New York. Teorin har därför också benämnts som "New York-modellen" eller "nolltolerans" (zero tolerance).

Huvudidén är att ett område förfaller steg för steg, där vandalism, graffiti, störande uppträdande, fylla och tiggeri är de första etapperna i den nedåtgående spiralen. Om detta får ske okontrollerat kan ett tidigare trevligt område falla omkull och bli förfallet och ogästvänligt, med ökad oordning, rädsla och brottslighet som resultat. Kriminologerna James Wilson och George Kelling, männen bakom teorin, beskriver en "tipping process" för ett fridsamt område:

...stable neighbourhood of families who care for their homes, mind each other's children, and confidently frown on unwanted intruders can change, in a few years or even a few months, to an inhospitable jungle. A piece

⁵⁶ Från hemsida: www.cpted-watch.com/introduction.

of property is abandoned, weeds grow up, a window is smashed. Adults stop scolding rowdy children; the children, emboldened, become more rowdy. Families move out, unattached adults move in. Teenagers gather in front of the corner store. The merchant asks them to move; they refuse. Fights occur. Litter accumulates. People start drinking in front of the grocery; in time, an inebriate slumps to the sidewalk and is allowed to sleep it off (Wilson och Kelling, citerat ur Crawford 1998:130).

Steget är alltså, enligt Wilson och Kelling, inte långt mellan att ogräset växer och att fönster krossas till att berusade personer sover på trottoaren – det är en relativt kort orsakskedja. Därför bör samhället så snabbt som möjligt sätta in resurser för att bryta denna orsakskedja och omedelbart laga det trasiga fönstret. De är kritiska mot att polisen inriktar sig på grov brottslighet istället för att koncentrera sig på småbrott och ordningsstörningar – för det är där den grova kriminaliteten börjar. En oordnad stadsmiljö gör att även ordentliga medborgare sänker sina normer och börjar slänga skräp. En viktig insats är att poliserna ska synas på gatan och snabbt ingripa när de ser något brott ske. Stora satsningar gjordes i New York mot gratisåkare på tunnelbanan, därför att det visade sig finnas ett samband mellan de som åkte gratis och de som bar vapen (Kelling & Coles 1996:108f). Teorin utgör en stark kritik mot polisens insatser som inte klarat av att hantera brottslighetens utveckling i USA.

CCTV

Closed Circuit Television Systems (CCTV) är ett så pass etablerat system och fenomen internationellt att det svårligen kan utelämnas i den här genomgången av åtgärdsinriktningar. I Storbritannien etablerades CCTV omfattande under kort tid. Regeringen avsatte en stor fond för att uppmuntra lokala aktörer att installera kameror. Intentionen var att mellan 1994 och 1997 skulle över 10.000 kameror installeras på huvudgator och andra platser runt om i landet. Storbritannien är idag en av världens kameratätaste nationer (Crawford 1998: 41).

CCTV anses vara en kostnadseffektiv metod att hantera urbana problem och något som kan bidra till att öka ekonomisk konkurrenskraftighet i stadsdelar genom ökad upplevd trygghet. Intresset för kameraövervakningen har lett till att

det också är en snabbt växande sektor i industrin. Kamerorna har idag en sådan avancerad teknik och zomkapacitet att polisen via kamerorna kan följa en specifik individ genom flera olika städer dag och natt ifrån ett och samma kontrollrum. Detta ger dem en fullständig profil av individen och vilka kontakter som tagits och aktiviteter som genomförts. De offentliga kamerorna fyller ofta de tomrum som skapats mellan olika privatinstallerade kameror. Dessa finns idag överallt, på alltifrån banker, pubar, affärer, transportsystem till kontor, skolor, sjukhus och i bostadsområden. Lokala krafter är ofta eniga i sin positiva uppfattning till kamerorna och försäkringsbolag kan ge upp till 30 procent rabatt till detaljhandlare som är med på att installera kameror i sin stadsdel. Även kameraimitationer finns uppsatta för dem som inte har råd med den dyrare utrustningen (Graham et.al. 1995).

CCTV har alltså installerats för att öka tryggheten; minska snatterier, bilstölder och småbrott; minska vandalism/klotter; minska ordningsstörningar; öka butikers ekonomisk utveckling samt för trafikorganisering. Den huvudsakliga kritiken mot kameror är att man bara flyttar på brottsligheten; att kameran är ett hot mot civilrätt och upplösning av ett demokratiskt offentligt stadsrum; att den faktiskt inte har någon reell effekt på brottsligheten och att man genom införandet av kameran glömmer det bredare och långsiktigare arbetet (Graham et.al. 1995). Därtill kan läggas att videoupptagningarna kan vara svåra att använda som bevismaterial då man lätt kan manipulera materialet.

En utvärderingsstudie visade att kamerorna har liten effekt på brottsligheten och att de främst används för att ingripa vid störande uppförande. Kamerans eventuella inverkan på brottslighet tycktes försvinna efter ett tag när kameran suttit uppe. För brott som överfall och rån hade den liten inverkan. För att ha någon effekt är det viktigt att den täcker stora ytor, vilket innebär att har man en gång börjat sätta upp kameror kan man inte sluta (Brown 1995:62f). Vidare tycks kameror inte generellt bidra till ökad upplevd trygghet (Koskela 1999).

Från ett skandinaviskt perspektiv kan det vara svårt att förstå hur okritiskt övervakningskameran implementerades på de brittiska gatorna. Med inställningen att – du har inget att frukta om du inte har något att dölja – så tycks de flesta brittiska medborgarna acceptera och till och med uppskatta kameraövervakningen. I en studie från 1992 var bara 6 pro-

cent av de tillfrågade oroade över kamerornas spridning (Brown 1995:1). En studie genomförd 1994 i Glasgow visade att 90 procent stödde införandet av CCTV, 66 procent trodde att det skulle göra en bättre miljö i staden. I Liverpool är stödet för kamerorna ännu större och fler kameror har därför installerats (i Liverpool är kameraövervakning kopplat till lösningen av ett barnmord). Statistiken behöver dock nyanseras. Unga män är en grupp som känner sig utsatta för negativa effekter av kamerorna, speciellt unga svarta män känner sig utsatta. Ungdomar generellt känner sig också utpekade. Speciellt i köpcentra har kamerorna bidragit till en utestängning av oönskade ungdomar. Kvinnor har generellt varit mer kritiska än män angående inskränkandet av civila rättigheter. Framförallt unga kvinnor har ifrågasatt kamerornas förmåga att förhindra fysiska och sexuella trakasserier (Graham et.al. 1995, Koskela 1999).

Situationell prevention

Alla de ovan nämnda strategierna och teorierna som vuxit fram, främst under åttiotalet, kan benämnas som *situationella brottspreventiva insatser*, även om begreppet situationell prevention har kommit att användas senare än till exempel "defensible space". Situationell prevention är teoretiskt och empiriskt framväxt i nära samarbete med det brittiska *Home Office* där kriminolog Ronald Clarke har utvecklat detta begrepp. Statliga myndigheter i till exempel Sverige, Storbritannien och USA har anammat denna strategi. Situationell prevention syftar till att kontrollera brottsligheten genom praktiska åtgärder, bland annat genom att förändra den fysiska miljön och öka den informella sociala kontrollen. Det är brottet snarare än förövaren som sätts i centrum (Crawford 1998:66).

Inriktningen har historiskt sitt ursprung i Chicagoskolans uppmärksammande av informell social kontroll och miljöns betydelse för brott. Men medan Chicagoskolan intresserade sig för kopplingen mellan förövare och miljö, är de situationella brottsförebyggarna mer intresserade av den fysiska miljöns "kriminella" förutsättningar. Chicagoskolan intresserade sig för miljöer där antalet brottslingar var stort, men den situationella skolan är intresserade av platser där många brott sker, till exempel köpcentra och bilparkeringar (Crawford 1998:66). Newman, Coleman och Jeffery (CPTED) menar att den fysiska miljön faktiskt genererar brott. Den

situationella skolan har en mer nyanserad bild och menar att den fysiska miljön kan "husera" brotten, men inte skapa dem (Crawford 1998:80).

Brottspreventionen har utvecklats i och med att rättsväsendet har fått allt svårare att upprätthålla ordning och utöva kontroll i samhället. Idag domineras brottspreventionen av två huvudinriktningar; *social prevention* och *situationell prevention*. Utifrån ett socialt brottspreventivt perspektiv grundläggs människans benägenhet att begå brott tidigt i livet och det ses som ett resultat av individuella egenskaper och graden av social integration i samhället. Åtgärder inom social brottsprevention är långsiktiga och syftar till att stärka självkontrollen hos individen och de sociala banden till samhället. Många insatser riktar sig till föräldrar. Men eftersom resultaten inte syns omedelbart kan den situationella preventionen vara mer politiskt attraktiv.

Situationell brottsprevention riktar främst in sig på att påverka de omständigheter i en specifik situation som gör att individen begår brott enligt resonemanget att tillfället gör tjuven. Den tar sin utgångspunkt i själva *brottsituationen*, till skillnad från den sociala brottspreventionen som arbetar med *individens* förutsättningar på längre sikt. Situationell prevention syftar till att minska tillfällena till brott genom att öka priset och minska vinsten för kriminella val i specifika situationer (Clarke 1998).

Situationell brottsprevention utgår från att brottslingen gör ett rationellt val; att begå eller inte begå brott. Utifrån ett sådant perspektiv på brottslighet har fyra inriktningar i den situationella preventionen utvecklats: 1) att göra det svårare att begå brott, 2) att göra det mer riskabelt att begå brott, 3) att minska brottets lönsamhet, 4) att motverka bortförklaringar som underlättar brott. Till den första gruppen hör fysiska hinder, som att öka tillträdeskontrollen till vissa platser (med lås, portkod o.d.), att skilja vissa grupper åt (t.ex. fotbollssupportrar, ungdomsgång) och att försvåra tillgången till vissa saker, som till exempel sprayburkar. Risken för upptäckt kan ökas genom formell social kontroll, det vill säga med polis, kameror, säkerhetsvakter och butikskontrollanter. Den informella kontrollen kan däremot skötas av lärare, taxi-chaufförer, konduktörer, sophämtare, brevbärare eller av portvakter. Brottsens lönsamheten kan reduceras genom märkning av föremål och sedlar, eller genom till exempel att ta bilstereon ur bilen när man parkerar sitt fordon. Sista punkten, att försvåra bortförklaringar, kan handla om att sam-

hället tydligt anger vilka beteenden som inte är accepterade i samhället. Man kan sänka toleransnivån av alkoholintag eller ordningsstöranden på offentliga platser genom snabbare ingripanden (Clarke 1998).

Åtgärderna i den fysiska miljön riktar sig inte till specifika individer utan påverkar alla medborgare, ibland riktas de mot potentiella brottsoffer – de som nyligen varit utsatt för brott eller som riskerar att bli det. Åtgärdsförslagen är utvecklade ur en praktisk verksamhet som efterhand har givits en vetenskaplig ram. De teoretiska hypoteserna som utvecklats menar att den fysiska utformningen är möjlig att förändra; att brottslighet till stor del är opportunistiskt; att människan gör ett rationellt val att begå eller inte begå brott, och att hotet om att bli avslöjad verkar avskräckande på förövaren.⁵⁷ Dessa hypoteser kan ses som en reaktion mot en tidigare diskussion inom kriminologin där många menade att brottsligheten inte går att göra något åt. Men inriktningen på den fysiska miljön ger snarast en symptombehandling, där djupare sociala problem inte hanteras (Crawford 1998:69).

Situationell prevention kan ske både nationellt och lokalt, det viktiga är att det riktas mot en specifik brottstyp. Vem som är bäst lämpad att leda de lokala insatser har att göra med vad det är insatserna ska inriktas på, det kan till exempel vara en tillfällig tillsatt ledare, närpolisen eller en rektor (Clarke 1998:9).

Clarke är medveten om att en del åtgärder, som grannsamverkan eller kameraövervakning, av många människor betraktas som ett hot mot den personliga integriteten eller att det anses kunna leda till att skapa ett befäst samhälle.

...den tekniska utvecklingen av till exempel apparater för alkoholtest, nummerpresentatörer för telefoner, smarta telefoner, elektroniska personliga koder för tillgång till ett objekt, kameror som mäter hastighet och övervakningskameror utlovar att i hög grad öka användningsområdet för situationella åtgärder. Detta kommer dock inte att ske utan motstånd från dem som ser medborgerliga fri- och rättigheter hotade (Clarke 1998:16).

⁵⁷ Kriminolog Adam Crawford menar att 'rational choice theory' utgör själva kärnan i denna teori (1998:70). Men det är inte bara förövaren som gör rationella bedömningar, även det potentiella offret ges ansvar för att inte utsätta sig i farliga situationer. Inom situationell prevention förväntas alla medborgare göra sitt för att inte hamna i utsatta situationer – allt ifrån att ta bilstereon ur bilen och ha bra lås på dörrarna, till att inte befinna sig på farliga platser om natten.

Clarke rekommenderar därför myndigheter som tror på denna typ av åtgärder att arbeta med att informera allmänheten om det positiva med åtgärderna, så har man till exempel i Storbritannien satsat på reklamkampanjer för att öka medborgarnas tilltro till denna typ av brottsprevention. CCTV lanserades med slogans som "The friendly Eye in the Sky" och "CCTV: Looking out for you".

Satsningar på en situationell prevention behöver inte utesluta att man samtidigt förespråkar en social välfärdsutveckling i samhället, anser Clarke, däremot ska man inte blanda samman sociala och situationella insatser i de konkreta åtgärdsförslagen. Det riskerar att urvattna de situationella åtgärderna:

I den politiska retoriken gör detta lite skada och kanske kan det lugna några av kritikerna. Men social och situationell prevention är i grunden olika verksamheter, som inbegriper mycket mer än olika perspektiv på orsakerna till brott (Clarke 1998:30f).

I Sverige har den kriminologisk stadsbyggnadsrelaterade policyutvecklingen gått från en inriktning präglad av Chicagoskolan till en inriktning som idag framförallt inspireras av Clarkes situationella prevention, inklusive "fixing broken windows" teorin. I början av nittiotalet initierade svenska BRÅ en stor studie av brottsligheten i Stockholm där kriminalitet och bostadsmiljöer kopplades nära samman (Wikström 1990:16f), där boendeformen (bebyggelseform och besittningsform) ansågs vara en underliggande orsak till vilka familjetyper och vilken socio-ekonomiska status (antalet problemhushåll) som präglade området, vilket i sin tur föranledde brottsnivån. Idag ligger fokus snarare på problemen med den fysiska utformningen – vilka låsanordningar och belysningsanordningar som används samt vad alla medborgare kan bidra med för att minska antalet brott. Experiment görs på olika platser med olika modeller, till exempel har nolltoleransmodellen prövats av polisen i Eskilstuna.

Forskning, politik och åtgärdsförslag interagerar här med varandra. Den forskning som presenterats ovan har en stark koppling till policyutveckling och bygger i flera fall på ett nära samarbete med statliga myndigheter, som till exempel svenska BRÅ och brittiska *Home Office*. En mer kontextualiserande och kritisk forskning kommer i det följande att dis-

kuteras. Den forskningen har inte samma beroenderelation till myndigheter och har kanske därför möjlighet till att studera fenomenet med trygghet och rädsla i ett större socialt och politiskt perspektiv. Däremot blir konkretionen av deras resonemang inte lika tydlig.

Könsaspekterna i de här genomgångna åtgärdsinriktningarna är i princip obefintliga. Till en stor del har det att göra med att människor inte diskuteras överhuvudtaget. Jane Jacobs och Sally Merry utmärker sig genom att de talar om sociala aspekter och människors olikheter. Människor förväntas annars vara rationella och reagera på likartat vis gentemot en fysisk gestaltning. Foucaults beskrivning av människan som en maskin och Panopticon som gestaltningen av denna idé ligger inte alltför långt bort. Synen på det offentliga rummet är också framställt i rationella termer, där avvikande beteende skapar oordning och är oönskat.

Trygghetsarbetets politiska kontext

Brottsprevention och trygghetsprojekt har antagligen aldrig varit så högt prioriterat på väljarnas intresselista och på politikernas agenda som nu, ändå är det presenterat som ett opolitiskt fenomen. Enigheten i frågan är stor över parti-gränserna, både nationellt och internationellt.⁵⁸ Intresset för brottsprevention kan förstås som att det traditionella brottsbekämpandet misslyckades och behövde ersättas med nya angräppssätt, och de nya formerna av brottsbekämpning behöver finna legitimitet och acceptans hos allmänheten. Speciellt då brottspreventionen huvudsakligen bygger på att skapa en informell social kontroll som fungerar av sig själv utan att ständigt ha stöd från polisiär verksamhet (jfr Foucault 1993). Spridningen och utlokaliseringen av de polisiära och brottskontrollerande insatserna har upplöst statens och polisens brottsbekämpande monopol. Säkerheten har förtingligats och

⁵⁸ EU antog 1998 en resolution om att motarbeta brottsligheten och brottspreventionen har allteftersom givits mer utrymme i EU. Det är dock en relativt ny fråga. Sverige har varit en av de drivande nationerna i denna fråga. Det finns också en enhet inom EU som arbetar specifikt med stadsbyggnadsfrågor. På FN-nivå har Kofi Annan uppmanat alla medlemsstater att arbeta för att skapa en tryggare värld: "Cities that are safe for all people will, in turn, make the whole world a safer place, for fear of crime and violence imprisons people in their homes and makes the realization of all other human rights more difficult to achieve. Crime prevention is everyone's responsibility" (Annan (1998:1).

marknadsförts som en vara bland andra.⁵⁹ Medborgarna skulle nu kunna ha ett annat inflytande över hur dessa åtgärder ska utformas, men frågan om trygghet och säkerhet är kanske inte så rationell och logisk som den ofta framställs, istället är den djupt rotad i individuella och kollektiva känslor av osäkerhet, oro och rädsla (Crawford 1998:245, Bauman 1999). Föreställningar om oordning, faror och myter om det urbana livet präglar dessa projekt. Det är därför viktigt att försöka avtäckta vad åtgärderna står för och vad det döljer för politiska ambitioner.

Kriminologen Adam Crawford (1998:248) beskriver från en brittisk kontext hur det privata näringslivet har kommit att spela en allt större roll för brottspreventivt arbete. Utvecklat inom en nyliberal politisk ideologi, har regeringen steg för steg överlåtit funktioner till den privata sektorn och en privatisering av brottspreventionen har växt fram. Det första steget tas när den offentliga sektorn skärs ner och tjänster kontrakteras ut på en privat marknad, såsom vaktbolagen idag ersätter poliser. En annan form av privatisering sker när staten förlitar sig på frivilligkrafter och icke-vinstgivande aktörer. Uppgifter som tidigare sköttes av den offentliga sektorn åligger nu istället medborgaren själv att sörja för. Ett sådant exempel är organiserandet av nattvandrare. Vidare talar Crawford om "civilianisation of public services" där myndigheterna (i det här fallet *Home Office*) lagt fram förslag på uppgifter som är lämpliga för medborgarna att själva ta tag i, därefter genomförs satsningar för att få medborgarna engagerade och aktiva. Det kan ske genom kampanjer och uppbyggandet av nätverk och organisationer. Vid sidan av detta expanderar den privata säkerhetsindustrin som producerar staket, låsanordningar, kameror med mera (jfr Listerborn 2000:148f). Säkerhetsindustrin producerar också tjänster och i USA har antalet privata säkerhetsvakter kommit att överstiga antalet anställda poliser. Man bedömer att det finns ungefär två miljoner privata säkerhetsvakter och cirka 650.000 polis-tjänstemän. Privatiseringen tar sig också rumsliga uttryck, och som säkerhetsindustrin understödjer, i vad Crawford kallar "mass private property" (1998:249), vilket syftar på de stora inbyggda köpcentra, nöjespalats och fritidsanläggningar som är privatägda lokaler men som riktar sig mot allmän-

⁵⁹ Fortfarande är dock utgifterna för den traditionella brottsbekämpningen, med fängelser och polisverksamhet betydligt större än för brottspreventiv verksamhet. Det är alltså inte tal om någon helt omställd kriminalpolitik utan snarast ett skifte i fokus (Crawford 1998).

heten. De använder sig i mycket stor utsträckning av privata vaktbolag och organiserar ofta sin egen brottsbekämpning. De är också ett tydligt exempel på hur det privata och det offentliga uppluckras allt mer.

De nya formerna av privata initiativ skapar också nya former av "privatiserade regimer". Även om privatiseringen av det offentliga inte är ett nytt fenomen (Newburn 2001: 830), utan har växt fram kontinuerligt, så står samhället antagligen inför nya problem i och med denna utveckling. Framförallt riskerar förtingligandet av säkerheten att förstärka redan existerande materiella och sociala polariseringar där säkerhet och trygghet endast erbjuds dem som kan betala för det. Men det finns också ett problem med organiserandet och reglerandet av denna säkerhetsindustri; vad kan den statliga polisiära organisationen ansvara för i en pluralistisk utveckling av säkerhetsindustrin? Det behövs diskuteras hur den ökade rädslan och generella osäkerhet som många upplever hanteras eller exploateras politiskt (Newburn 2001:844). Adam Crawford sammanfattar brottspreventionens politiska situation i Storbritannien:

The installation of governments committed to a neo-liberal ideology – emphasising the free market, a minimal state and individual free choice and responsibility – dovetailed with and promoted criminological ideas which shared the same basic presuppositions. As a consequence, the spread of situational crime prevention needs to be understood as connected to the political programmes with which it is aligned/.../It represents less the discovery of a 'good idea' than the coming together of a constellation of ideological, political and social forces (Crawford 1998:65).

Sverige har till stor del genomgått en liknande politisk utveckling som Storbritannien har gjort, med en ökad privatisering av tidigare offentliga sektorer i syfte att öka konkurrenskrafter och minska monopolstyret. Brottspreventionen ingår som en del i denna privatisering och staten har via BRÅ bjudit in för samtal eller på andra sätt uppmuntrat olika aktörer att delta i samarbetet för att minska brottsligheten och öka tryggheten. I denna uppluckring av polisiär verksamhet finns det också utrymme för nya aktörer att inta arenan, men upplösningen kan också exkludera grupper som tidigare har kunnat göra sig hörda i en mer demokratisk ordning. Ett sådant exempel är exkluderandet av kvinnoorganisationer i

Toronto i samband med en mer nyliberal politisk inriktning (se nedan).

Den hittills presenterade genomgången av teorier och åtgärdsförslag visar en mycket likartad inriktning med en stark privatisering, men jag menar att det rimligtvis måste finnas fler vägar att gå för att skapa trygghet, än att endast följa de ovan nämnda riktlinjerna. I det följande kommer en fördjupning av vilken innebörd de brottsförebyggande angreppssätten har för synen på stadsliv.

Om främlingar

Teorier om brottsförebyggande stadsplanering och trygghetskapande insatser kan alltså schematiskt delas in i två kategorier – de som förespråkar rumslig *öppenhet* med hänvisning till Jane Jacobs⁶⁰ och Bill Hillier, och de som förespråkar *slutenhet*, hänvisande till Oscar Newman och Alice Coleman. Slutenhet och öppenhet kan också beskrivas i termer av vilken inställning som finns gentemot *främlingar*. Främlingen kan i de olika brottsförebyggande/trygghetsskapande åtgärdsförslagen utgöra ett hot, eller vara en källa till trygghet. Det är å ena sidan tanken på att utesluta eventuella inkräktare, eller att å andra sidan känna tillit till främlingen som en möjlig hjälpare. I linje med Jane Jacobs hävdar urban-sociologen Lyn Lofland att stadslivet innebär, bland mycket annat, att leva omgiven av ett stort antal människor som man inte känner. Att erfara staden är att uppleva anonymitet, och att klara av att leva i staden, är bland annat att klara av att leva bland främlingar (Lofland 1973:vii).

Tanken på att vi i staden omger oss av främlingar gör den både till skrämmande och spännande menar Lofland; ”It is a magnet – a place of ambition and hope. It is a repellent – a place of inconvenience and fear” (1973:3). Lofland definierar främlingar väldigt tydligt ”...a stranger is anyone personally unknown to the actor of reference, but visually available to him” (1973:18). Men mellan det att vara känd inför någon, till att vara en främling, placerar Lofland in vad hon kallar ”categoric knowing” som bygger på hur vi bedömer människor efter roll eller status, alltså hur vi sorterar in människor

⁶⁰ Det är intressant att se att Jane Jacobs används både som argument för den mer slutna inriktningen och den öppna – hon har hamnat på bägge sidor i diskussionen. Men jag tolkar henne som en förespråkare för öppenhet.

utifrån det vi ser: kön, ålder, klädsel och så vidare. Bara genom att se de ytliga karaktärsdragen definierar människor varandra som till exempel att kvinnor som möter män på mörka bakgator iakttar större försiktighet än om det hade varit en annan kvinna hon mötte. Det är en slags fördomar eller förståelse om varandra som vi bär med oss.

Stadslivet innebär att vi dagligen måste hantera dessa främmande situationer med okända människor. Urbansociologen Richard Sennett menar att många människor befinner sig i en slags omogen ungdomsfas när det gäller att hantera det främmande i staden. Staden är anarkistisk till sin karaktär och det krävs ett moget förhållningssätt för att hantera den ibland smärtsamma insikten om att staden inte är ordnad och välorganiserad – den välordnade staden är en överklig bild, en önskan som aldrig går att uppnå menar Sennett. Att däremot förhålla sig moget till verkligheten är att acceptera "...a life with other people in which men learn to tolerate painful ambiguity and uncertainty" (1996[1970]: 108).

Både Sennett och Lofland ser främlingskapet som en del av stadslivet och som något vi bör se som en resurs och en möjlighet. Som motpol till denna syn på främlingen och stadens spännande oreda, kan vi ställa Kellings och Coles mer bekymrade inställning till "disorder":

What is disorder? In its broadest social sense, disorder is incivility, boorish and threatening behaviour that disturbs life, especially urban life./.../It is the myriad of mundane street observances and rituals through which people communicate their reliability and predictability: limiting eye contact, respecting personal space, modulating voices, walking to one side of the street – the list is virtually endless. Few of these practices are codified; most are imprinted in citizens as they mature./.../In pluralistic cosmopolitan areas where interaction with strangers is frequent and commonplace, we cannot be advised about those we meet by personal knowledge, history, or perhaps even reputation. Instead, we take our cues from activities observed on the street and shape our public behavior accordingly if *we* are the strangers (Kelling and Coles 1996:14/15).

Slutsatsen för Kelling och Coles är att om ordningen inte upprätthålls så kommer människor att uppleva rädsla, och risken för en ökad kriminalitet finns i samband med den ökade oordningen. Deras framställning av stadsmiljön är fylld

av metaforer och dystopiska visioner av en smutsig och skräpig stad. De har en mycket klar bild över vad "disorder" innebär – att alla inte är överens om denna definition förbigår de oproblematiserat. Men än viktigare är kanske frågan om trovärdigheten i deras kausalkedja och vilken typ av brottslighet de fokuserar – krossade fönster och skräp har antagligen inte så stor betydelse för ekonomisk brottslighet, andra typer av inbrott eller våldtäkter. Deras teori handlar snarare om en avsaknad av ett försvunnet samhälle och moraliska värderingar än om brottslighet. Att människor inte ska behöva leva i en slum handlar om större sociala frågor än att styra upp ett oordnat beteende. Ansvar läggs på individen med detta "hårdare tag" tänkande och andra sociala insatser hamnar i skymundan.

Båda dessa sätt att förstå begreppet främlingar och social ordning förefaller mig vara ett ganska okomplicerade förhållningssätt. Möten mellan de olika individerna och kategorierna inkluderar maktrelationer, något som inte närmare berörs i endera förhållningssättet. Till en viss grad är vi alla lika mycket främlingar inför varandra och anpassar vårt beteende i en urban social ordning, men samtidigt görs vissa grupper eller individer till *mer främmande* än andra, utifrån vem och vad som är normen i det specifika samhället eller grannskapet, det vill säga att vara fel man eller kvinna på fel plats vid fel tidpunkt. Det här är dock inga statiska maktrelationer. Vad som utgör främlingskap växlar och tar sig olika uttryck i och med migration och mångfaldiga livsformer. Och det är inte bara främlingar som har oklara identiteter i det postmoderna samhället, många människor lever med ett eget olöst identitetsproblem menar sociologen Zygmunt Bauman. Främlingen kan till och med vara välkommen som ett spännande exotiskt inslag. Det som enligt Bauman gör vissa människor till främlingar och därför till besvärliga eller osympatiska ur andra människors perspektiv är "...deras tendens att dölja eller suddas ut gränslinjer som borde vara klart synliga" (1999:40). Vad som utgör en gränslinje skiftar över tid och samhälle, men:

De gränslinjer som i vår postmoderna tid är på en och samma gång mest eftertraktade och mest saknade är /.../de som skapar *en rättmätig och trygg position i samhället*, ett rum som obestriddligen är ens eget, där man kan planera sitt liv med ett minimum av störningar utifrån, spela sin roll i ett spel där reglerna inte förändras

över en natt och utan förvarning, handlar förnuftigt och hoppas på det bästa (Bauman 1999:40).

Främlingen gör vardagen svårare. Möten mellan människor inbegriper maktrelationer och ett möte med en maktlös främling kan vara besvärande eftersom främlingen är i beroendeställning. Bauman hänvisar här till filosof Jean Paul Sartres analys av det "klibbiga" och antropologen Mary Douglas beskrivning av främlingen som det orena – både det orena och klibbiga bryter mot de ordnade gränsdragningarna. Klibbigheten skapar en rädsla hos subjektet för att förlora sin frihet – något hängs på en, förföljer en och man kan inte skaka av sig det. Det gör främlingen så obehaglig. Det komplexa i den här situationen är att "...främlingskapets intensitet och styrkan hos den avsky man känner för främlingar växer med den relativa maktlösheten och minskar med ökad relativ frihet" (Bauman 1999: 43). Alltså, ju mindre kontroll man har över sitt eget liv, desto mer upplevs främlingar som klibbiga och desto mer kommer människor att försöka lösgöra sig ifrån dem. För individer med god kontroll och stora ekonomiska resurser behöver inte främlingen vara så farlig för de väljer när och hur de ska mötas, eller som Bauman skriver:

I den postmoderna staden betyder främlingar en sak för människor för vilka 'förbjudet område' ('skumma kvarter') betyder 'jag vill inte gå in' och en annan för människor för vilka 'förbjudet' betyder 'jag kan inte gå ut' (1999:43).

Det är alltså inte helt oproblematiskt att tala i termer av att möta främlingar, eller om rädslan för främlingar. Vem som är en främling i dagens samhälle är heller inte så enkelt urskiljbart, få människor lever under en sådan social kontroll att alla ansikten i närområdet är kända vid namn. Den viktigaste intentionen i de brottspreventiva inriktningar som idag har inflytande över lokalsamhällets utveckling utgår just från att öka den sociala kontrollen och kanske därmed tydliggöra vem som är främling eller ej. På så sätt kan en målsättning med trygghetsprojekten vara att "skapa" främlingar.

När BRÅ hävdar den starka kopplingen mellan urbaniseringsgrad och brottslighet gör de det med en utgångspunkt i att ansamlingen av människor som är främlingar för varandra utgör ett problem och en direkt orsak till att brott uppstår. Urbanisering leder till svagare social kontroll vilket skapar

fler motiverade gärningsmän och fler tillfällen till brott menar BRÅ, och hänvisar till att över hälften av alla brott som årligen polisanmäls sker i de tre storstadsregionerna (Wikström 1990). *Boverket* bygger vidare på denna hypotes. De större städerna anses lida brist på social kontroll vilket skapar anonymitet mellan människor. Skalan i storstaden bidrar till att minska överblickbarheten som i sin tur leder till vilsenhet och främlingskap. Det råder även brist på identitetskänsla hos invånarna i de större städerna, menar man, och utvecklingskraften anses vara svag främst i miljonprogramsområdena. Detta skiljer storstäderna från landsorten där invånarna får "...ett ökat självförtroende genom att gå samman i gemensamma angelägenheter" (Boverket 1998:16).

BRÅs antaganden om kopplingen mellan urbaniseringsgrad och kriminalitet, företrädesvis våldet, har bland annat analyserats av urbansociologen Mats Franzén som menar att i BRÅs förenklade förståelse av staden blir slutsatserna också oproblematiserade. Franzén hävdar att BRÅ har mycket svårt att acceptera att "...det urbana, eller främlingarnas ordning, är öppen och ambivalent, det vill säga besitter liminala tendenser samtidigt som den kontrollerar sig själv" (Franzén 1997:47). Detta menar han har att göra med att BRÅ tar sin utgångspunkt i mer eller mindre officiella problemdefinitioner, och hävdar därför att kärnfrågan när det gäller våldet och staden, kriminologin och urbansociologin är att acceptera modernitetens och stadens ambivalenser (Franzén 1997:47). Liksom Jacobs och Lofland menar Franzén att den urbana ordningen också kan utgå från en främlingarnas gemenskap. Stadslivet fungerar generellt smidigt och utan problem. Hot mot denna ordning kan komma från två håll, menar Franzén, dels från en alltför strikt reglementering genom disciplinära makttekniker (polis, stadsplanering), dels uppstå genom olika gruppers expropriering av gaturummet genom hot om våld.

Båda dessa maktteknikerna som enligt Franzén hotar främlingarnas gemenskap har, menar jag, av tradition varit manligt normerade. Polisiär verksamhet, liksom stadsplanering har till sent datum exkluderat kvinnor. Båda yrkeskåren har inte bara varit svårtillgängliga yrken för kvinnor, de har också i hög grad varit omedvetna om könspräglade relationer och kvinnors annorlunda erfarenheter av brottslighet, respektive vardagsliv i staden. Den andra aspekten, expropriering av gaturum, har också traditionellt varit manligt präglad och till exempel kvinnors rädsla för överfall är en

aspekt av detta. En konsekvens av denna exkludering är att kvinnors perspektiv fortfarande tenderar att utelämnas.

Rädsla som moralisk panik

Rädsla för brott betraktas av många urbansociologiska forskare som ett problem i sig, framförallt därför att rädslan hotar det urbana livets viktigaste egenskaper – ”celebration of difference” (Bannister & Fyfe 2001:807). Rädslan för brott riskerar att leda till en sanering av staden från allt som hotar den önskade ordningen. Problemet, som diskuterades ovan, är att främlingar eller människor som avviker från normen inte har samma tillgänglighet till staden som vad normbärarna har, det vill säga den vita medelklassen. Rädslan för ”den Andre” har lett till en ”defensive urbanism” (Ellin 2001:869). Dagens stadsbyggande präglas ofta av en nostalgi och en eskapism, där den extremaste formen av självvald exkludering är ”gated communities”.⁶¹

Den befästa staden, inmurade stadsdelar avskärmade från varandra, är en hotbild mot staden som allt oftare lyfts fram, speciellt från USA, men även i Europa (jfr *Boverket* 1998). När urbansociologen Mike Davis beskriver tillståndet i Los Angeles skröder han inte orden: ”...we live in ’fortress cities’ brutally divided between ’fortified cells’ of affluent society and ’places of terror’ where the police battle the criminalized poor” (Davis 1990:224) och han menar vidare att: ”This obsession with physical security systems, and, collaterally, with the architectural policing of social boundaries, has become a zeitgeist of urban restructuring, a master narrative in the emerging built environment of the 1990s” (Davis 1990: 223). Det urbana landskap som idag växer fram i och kring Los Angeles, menar Davis, är ett resultat av fattigdom och social polarisering. Säkerhetsindustrin som livnär sig på människors rädsla har skapat en paranoid situation, där:

’Security’ becomes a positional good defined by income access to private ’protective services’ and membership in some hardened residential enclave or restricted suburb. As a prestige symbol – and sometimes as the decisive borderline between the merely well-off and the ’truly rich’ – ’security’ has less to do with personal safety than

⁶¹ ”Gated communities” är bostadsområden med begränsad tillgänglighet som skapas genom att det som vanligtvis brukar vara offentliga ytor har privatiserats. Se Nan Ellin (red) 1997.

with the degree of personal insulation, in residential, work, consumption and travel environments, from 'unsavory' groups and individuals, even crowds in general (Davis 1999:224).

Rädslan blir självgenererande och den drivs på av den vita medel- och överklassen tillsammans med en sensationslysten media anser Davis, medan det verkliga våldet som finns på gatorna i Los Angeles till största delen sker innanför andra mindre privilegierade klasser och etniska grupper.

Moreover, the neo-military syntax of contemporary architecture insinuates violence and conjures imaginary dangers. In many instances the semiotics of so-called 'defensible space' are just about as subtle as a swaggering white cop. Today's upscale, pseudo-public spaces – sumptuary malls, office centres, culture acropolises, and so on – are full of invisible signs warning off the underclass 'Other'. Although architectural critics are usually oblivious to how the built environment contributes to segregation, pariah groups – whether poor Latino families, young Black men, or elderly homeless white females – read the meaning immediately (Davis 1990:226).

Säkerhetsivern reducerar på olika sätt det offentliga rummets offentlighet. Ett av de mer diskreta sätten att avhysa människor sker till exempel genom de rundade "bum-proof"-parkbänkarna som försvårar för människor att ligga ner och vila på dem eller sprinklersystem i parker så att ingen ska ligga där och sova. Sådana tekniker kallar Davis för "sadistic street environments" (1990:232).

Sanerade och isolerade enklaver – oavsett om det är bostadsområden, nöjescentra eller stadskärnor – måste aktivt söka avhysa de avvikande personerna för att upprätthålla sin skapade ordning och konformitet. Den här processen handlar, enligt geografen David Sibley, om att de inkluderade eftersträvar att upprätthålla en viss moralisk nivå inom sin grupp. Moralisk panik och skapandet av syndabockar⁶² är:

⁶² Sibley hänvisar till Stanley Cohens klassiker från 1972, *Folk Devils and Moral Panics*: "...a condition, episode, person or group of persons [which] emerges to become defined as a threat to societal values and interests: its nature is presented in a stylized and stereotypical fashion by the mass media..." (Sibley 1995:39).

...manifestations of deep antagonisms within the society, for example, between adults and teenagers, blacks and whites, heterosexuals and homosexuals. The alterity personified in the folk devil is not any kind of difference but the kind of difference which has a long-standing associations with oppression – racism, homophobia, and so on. The moral panic will be accompanied by demands for more control of the threatening minority, for the state to provide stronger defences for, say, white, heterosexual values (Sibley 1995:41).

Som ett exempel på detta pekar Sibley på hur vissa områden stigmatiseras av media som farliga och kriminellt tungt belastade, speciellt utpekade de förorter där en stor andel av invånarna har invandrarbakgrund. Ett annat exempel är hur vakter i en del köpcentra har inriktat sitt intresse specifikt på att få bort ungdomar som bara står och ”hänger” utan att ha för avsikt att konsumera. Både Davis och Sibley menar att den här uteslutningen sker stegvis och ofta har ganska subtila uttryck vilket gör att den kan vara svår att se, men att det i längden kan orsaka svårläkta sår i stadsmiljön – både socialt och fysiskt. Rädslan både uppstår genom segregering och fattigdom och används som medel för att skapa segregerade städer. Svenska urbansociologer har pekat på samma tendenser i Sverige (t.ex. Molina 1997, Ristilampi 1997, Nylund 2000).

Detta är en mycket relevant iakttagelse och samhällskritik, men jag menar att det finns risker med att stanna härvid och inte försöka att förstå problemet med rädsla och trygghet ännu mer nyanserat. Rädsla existerar de facto för många människor och kan inte avfärdas som ett medelklassproblem. Gör man det riskerar problemet att förvärras. Istället måste vi hitta nya vägar för att hantera problemen.

Föreställningarna om den trygga och säkra staden som diskuterats här bidrar till att skapa en nästintill romantisk idé om den *otrygga* staden, som till exempel när sociologen John Hannigan skriver om förändringarna av New York: ”For better or worse, what’s likely to disappear is a sense of urban danger, deviance or desire, all of which were present in generous portions in the 1960s when I was first there” (Hannigan 1998:71). Och arkitekten Nan Ellin önskar att se en framtid där; ”...rather than ignore or eradicate our urban fears, we respect them as part of what makes life exciting and joyful. In order to prevent the darkness from overtaking the light, we integrate the urban shadow” (Ellin 2001:881). Deras kritik

mot stadssaneringen och uteslutningstendenserna är en viktig fråga, men den ensidiga förståelsen av begreppet *trygghet* i betydelsen *säkerhet* leder dem till att nästan själva skapa det de kritiserar andra för – nostalgi och eskapism, för hur spännande och ”joyful” är det att varje morgon klockan fem gå till sin arbetsplats med hjärtat i halsgropen varje gång man ser en skugga av en människa. De syftar till att lyfta fram en klasspolarisering, men glömmer kön, och frågan är om deras bild av den spännande staden inte främst handlar om ett akademiskt perspektiv på stadsliv.

Det här resonemanget utgår främst ifrån en amerikansk verklighet. Skillnaden mellan den svenska segregerade bostadsmarknaden och de amerikanska exklusiva bostadsenklaaverna i form av ”gated communities” ligger främst i den omgivande samhällsstrukturen. I grunden för det svenska samhället ligger fortfarande ett välfärdsideal med delade utgifter för samhällets gemensamma kostnader.

Trygghet som det har diskuterats här visar olika synsätt. På en övergripande nivå, den som diskuteras av urbanteoretiker och kriminologer, handlar trygghet främst om ett säkerhetstänkande i form av övervakning- och kontrollinriktade åtgärder, vilket anses vara ett uttryck för att människor är rädda för att hantera konflikter eller möta främlingar. På den policyinriktade nivån, som inledningsvis presenterades i detta kapitel, är otrygghet ett resultat av den konkreta brottsituationen och den anonymitet och brist på social kontroll som finns i de större städerna. Men som ett alternativ till den här diskussionen som pekar ut trygghetsprojekten och brottsprevention som överdrivna och uppbyggda kring idén om moralisk panik, och inriktningen på ”defensible space”, finns den forskning som utvecklats inom rädslans geografi och som synliggjort kvinnors otrygghet. Kvinnors behov av trygghet handlar mer om en platsbunden situation, där otrygghet är något som upplevs i vardagslivet. Den idén vill jag utveckla här, att otrygghet inte behöver diskuteras i termer av moralisk panik eller som exkludering av olika personer – inte om man tar utgångspunkten från dem som verkligen har behov av att känna större trygghet i samhället, vilka inte nödvändigtvis är desamma som vanligtvis har utgjort kärnan i brottspreventionen.

Feministiska perspektiv på trygghet

I det föregående kapitlet, diskuterades strategier för att hantera rädsla. Strategier eller förhållningssätt gentemot en uppfattad risk behöver inte betraktas som ett uttryck för undergivenhet eller svaghet – det kan också skapa ett handlingsutrymme. Strategier ger oss tid och rum där vi kan skapa oss utrymme för att omdirigera oönskade situationer. De individuella strategierna behöver dock synliggöras och lyftas fram för att kunna ha en politisk frigörande potential (jfr Sandercock 2000), annars riskerar strategierna att bara reproducera problemen. Kriminolog Elizabeth Stanko hänvisar till genusforskaren Liz Kelly i en diskussion om strategier:

Kelly suggests that women's coping strategies are active, positive challenges to men's private power./.../Survival strategies represent a process of progressive awareness about confronting the daily damage caused by the existence of rampant sexual violence./.../Resistance becomes politicised when individually experienced indignities come to be understood as collective degradation. As people identify the processes in surviving violence, they can begin to understand the context within which their abuse is encouraged (Stanko 1990:139).

Det handlar om att synliggöra de faktiska hot som människor upplever i sin vardag, men genom att synliggöra strategier och urskilja olika beteendemönster, kan strategierna placeras i en större kontext och därmed ge utrymme för att söka efter lösningar eller förbättringar på upplevda svårigheter. Trygghetsprojekten kan på så sätt vara ett försök till att underlätta att överskrida de barriärer som upplevs i vardagen.

Ett sådant angreppssätt, med utgångspunkt i kunskap om kvinnors otrygghet, utvecklades under åttiotalet i Toronto, Kanada. Från att ha fokuserat interpersonella relationer som orsak till brott började strukturella tolkningsmodeller att växa fram och kvinnorörelsen var aktiv i att bidra till att öka förståelsen av hur våld mot kvinnor kan förstås som ett strukturellt samhällsproblem. En specifik händelse blev betydelsefull i detta arbete. År 1989 blev fjorton kvinnliga ingenjörstudenter nedskjutna i sitt klassrum i Montreal. Beskjutningen föranledde en diskussion om "kriget mot kvinnorna", som kom att lyfta frågan om kvinnors utsatthet till en nationell nivå. Den brottsprevention som hade funnits sedan tidigare i Kanada kritiserades allt hårdare av kvinnogrupper som men-

ade att i de brottsförebyggande projekten var det inte specificerat vilken typ av brott som skulle bekämpas. Sexuella övergrepp, vilket är det som kvinnor är mest rädda för, försvann i ett könsneutralt angreppssätt (Whitzman 1992:169ff).

För kvinnorörelsen betydde denna händelse att de fick mer uppmärksamhet än tidigare och lobbygrupper som *A Task Force on Public Violence against Women and Children of Metropolitan Toronto* (METRO) som funnits sedan 1982, och den mer aktionsorienterade gruppen *the Metro Action Committee on Public Violence against Women and Children* (METRAC), vann plötsligt gehör för sina frågor. I slutet av åttiotalet antog Torontos kommunfullmäktige enhälligt METRACs rapport, *The Safe City Report: Municipal Strategies for Preventing Public Violence Against Women*. Carolyn Whitzman, som arbetat inom projektet, menar att dokumentet antagligen fick ett så stort genomslag då ett kommunalval var nära förestående. METRAC hade en tid innan ordnat ett uppmärksammat antivåldtäktsforum i Torontos stadshus där *Women Plan Toronto* genomförde utfrågningar av politikerna om hur de tänkte kring frågor som trygghet och kollektivtrafik. Fokus på frågan gjorde politikerna medvetna om att deras inställning till kvinnors säkerhet betydelse för valets utgång (Whitzman 1992:169).

Efter att rapporten antagits bildades *The Safe City Committee* (SCC) som ett organ för att samordna politiker och representanter från lokala intressegrupper i arbetet med att implementera rapportens rekommendationer. Deras uppgift var framförallt att förhindra våld mot kvinnor i hemmet, på gatorna och på arbetsplatserna. Förutom fyra personer från kommunfullmäktige, fanns ett femtontal samhällsorganisationer representerade på de möten som hölls en gång i månaden. Kommittén blev på så sätt ett forum där kommunen alltid hade kontakt med gräsrotsnivån.

I *The Safe City Report* framlades 37 rekommendationer som innehöll konkreta råd om hur våld mot kvinnor skulle kunna motarbetas. Åtgärdsförslagen grundades inte främst på kvantitativa undersökningar utan istället vände man sig till brukarna för att få idéer och tips om förslag på förändringar. En vanligt förekommande metod för att nå ut till sina invånare var trygghetsvandringar där personer med lokal kännedom analyserar sitt närområde utifrån ett antal olika punkter. METRAC använde sig också av platsanalyser där övergrepp hade skett för att försöka se på platserna utifrån ett förövarperspektiv. Den samlade kunskapen och erfarenheten från

genomförda åtgärder publicerades sedan i en större planeringsguide. Den upplagan har sedan följts upp med reviderade och vidareutvecklade utgåvor.⁶³ Dessa rapporter har fått stor spridning internationellt och påverkat trygghets-skapande arbete både innanför och utanför Kanadas gränser.

Det som framstår som originellt i Torontoprojektet är ett brett angreppssätt. De sårbara i samhället, till vilka man räknar kvinnorna, sätts i fokus och de får själva vara med att formulera både problemet och lösningarna. Kvinnorörelsens arbete har varit strategiskt utfört. Bredden på engagerade aktörer spänner från kommun, näringsliv och universitet, till medborgaraktivister. Många av de aktiva deltagarna i Torantomodellen har sin bas i lokala organisationer som till exempel kvinnorättsgrupper, nätverk för mansgrupper, organisationer som arbetar med barn och tonåringar, intresseorganisationer för homosexuella, handikappade eller olika etniska grupper samt frivilligorganisationer för att hjälpa hemlösa och brottsoffer. Som grundorsaker till våld i samhället ser man misshandel inom familjen (1/4 av alla misshandlade barn misshandlar i sin tur sina egna barn), ett glorifierande av våld, ekonomisk ojämlikhet, könsojämlikhet, kulturell disintegration och drogmissbruk.⁶⁴ Syftet med trygghetsarbetet är en rättvis fördelning av stadens rum och resurser, vilket innebär att man måste involvera medborgarna, lyssna till de sårbara och att definiera problemet utifrån de utsattas perspektiv.

Större bostadsbolag, kollektivtrafiken och det privata näringslivet har också engagerat sig i denna fråga. Kollektivtrafiken, *The Toronto Transit Commission* (TTC), har utvecklat åtgärder som till exempel "Request Stop", vilket innebär att man under kvällstid får gå av bussen var man vill bara genom att säga till chauffören. På tunnelbanestationerna finns en speciellt utformad plats med telefon och kamera som är i direktkontakt med biljettförsäljaren vid ingången till stationen. I detta sammanhang syftar kameran inte till att övervaka utan används som ett kommunikationsmedel. Hissarna är utformade med glasörrar för att öka överblickbarheten och för att undvika mörka dolda prång. En vagn per tåg är bemannade med tågvärdar och i övriga vagnar finns en list att

⁶³ År 1995 kom *Safe Cities. Guidelines for Planning, Design, and Management* och 1997 *Toronto Safer City Guidelines*, båda författade av Gerda Wekerle och Carolyn Whitzman.

⁶⁴ Se "City of Toronto. My city. Safe city." Hemsida: www.city.toronto.on.ca/safety/sftyprpt.htm.

trycka på ifall man upplever en hotfull situation. Signalen når då en tågvärd. Kvinnogrupper och handikappade har fått vara med och kontrollera utformningen av nya hållplatser. Lika viktigt som de fysiska åtgärderna är en medvetandehöjning bland personalen som har fått utbildning i att förstå problemen med otrygghet i en större samhällslig kontext (Catallo & Whitzman 1994, *The Safe City Committee* 1993:8).

Näringslivets önskan om att medverka för att skapa en livskraftig stadskärna resulterade bland annat i utvecklandet av ett diskussionsforum. Affärsverksamheter bidrar till att skapa samlingsplatser, arbetstillfällen och kan vara en värdefull resurs för stadsutveckling menade initiativtagarna. Affärsägarna har dock uttryckt oro för våld i sin närmiljö, dels för sin personliga säkerhet, dels för företagets fortsatta existens. Ett åtgärdsexempel från affärsidkarna var skapandet av ett arbetsförmedlande ungdomscenter, vars avsikt var att tillgodose ungdomarnas behov av snabba lösningar på finansiella problem. Initiativtagarna menade att det finns en stor press på ungdomar att de ska ha många saker men samtidigt finns inga meningsfulla sätt att kunna skaffa dem. Ungdomsprojektet var avsett att bygga upp ungdomarnas självkänsla, samtidigt som det förväntas att förebygga brott (Woudstra & Whitzman 1993).

Frågan om trygghet avgränsas alltså inte till en enkelt formulerad arbetsuppgift. Arbetet måste spänna över olika ansvarsområden och kräver ett stort engagemang från medborgarna;

The Committee's work is accomplished at very little cost, due largely to the contribution of its able volunteer members, and the Committee's strategy of coalition-building with like-minded groups" (*The Safe City Committee* 1993:1).

På det sättet liknar de andra lokala brottsförebyggande och trygghetsskapande projekt, men medan de lokala brottsförebyggande råden bildas på initiativ från kommun och polis så har den här satsningen främst kommit från andra organisationer. De olika infallsvinklarna har lett till en bred problemdefinieringen och man arbetar mot alla former av "racism, sexism, anti-semitism, classism, sizism and homophobia" (Catallo & Whitzman 1994:51).

Torontomodellens initiativtagare är också medvetna om vikten av att göra sig själva till historieskrivare. Urban-

forskaren Gerda Wekerle som varit en av de drivande i Torontomodellen menar att:

How a problem is framed often involves a discursive struggle over who has the power to define it, what resources will be allocated and what strategies are put in place to implement programs (Wekerle 1994:3).

När media introducerar nya begrepp för att beskriva olika typer av kriminella handlingar som "carjacking", "drive-by shooting", "wilding" och "swarming" så växer en bild fram av den farliga staden. Det är en bild som inte helt överensstämmer med verkligheten, men som kan komma att bli en verklighet om vi inte uppmärksammar problemet menar Wekerle och Whitzman (1995). Begreppen sprids och kommer så småningom till uttryck i kulturen, i film och musik. Genom berättelser om "Success Stories" skapar de själva sin verklighet – en verklighet där deras handlingar ges betydelse för samhällsutvecklingen. Toronto har kommit att marknadsföras som den trygga staden och ser sig själva som en positiv motbild till USA, där allt fler "gated communities" växer upp och tilltron till att fler poliser kan ge ökad säkerhet är stor. Förespråkarna för Torontomodellen menar att man inte vill ha det så i Kanada. Ett exempel på detta är en artikel i *Globe and Mail*:

'Broadway is losing millions of dollars a year to Toronto's booming theatre business over fear of New York crime as well as the U.S City's higher ticket prices.' As one marketing director puts it: 'The big thing that draws people to Toronto theatre, besides comparable quality and price, is that people feel they can walk down the street without looking behind their backs.' Keeping Toronto safe is one of the most important ways that the City of Toronto can attract tourists, keep its businesses viable, and generate revenue.⁶⁵

Trygghet framställs som ett vinnande koncept, både ekonomiskt och socialt.⁶⁶

När Torontos nya kommunstyrelse tillträdde i slutet av nittiotalet klargjorde även de att brottsprevention var en högt prioriterad fråga och inledde sitt arbete med att bilda en *Task*

⁶⁵ Artikel från 93-10-21 Citat efter *The Safe City Committee* 1993:5.

⁶⁶ För vidare läsning om Torontoprojektet, se kap 4 Listerborn (2000).

Force on Community Safety för att sammanställa en rapport över kunskapsläget idag.⁶⁷ Men i samtal med kvinnor på METRAC⁶⁸, så framkom det att en helt ny situation hade uppstått i samband med den nya kommunstyrelsens politik (vars tillträde också hade sammanfallit med en större omorganisering av regionalpolitiken i Ontario). Kvinnogruppernas ekonomiska stöd hade till stor del dragits in och de nya satsningarna inriktades på utbildning av planerare och polis i CPTEDs linje.⁶⁹ Trygghet fortsätter att vara Torontos kännetecken men den ideologiska kopplingen till Torontomodellens grundpelare: feministiska analysmodeller; deltagarplanering och brukarinflytande samt ett brett samhällsutvecklingsperspektiv, har placerats i bakgrunden för en mer hårdför brottspreventiv modell. Besvikelsen hos de initiativtagare som jag samtalade med gick inte att ta miste på och Gerda Wekerle menade att femton år av hårt arbete för att bygga upp en modell som byggde på tillit och trygghet hade ersatts med en förenklad samhällsförståelse och polisiära insatser. Torontofallet är kanske det tydligaste exemplet på skillnaden mellan fokus på trygghet och fokus på brottsprevention som uttryck för ideologiskt olika inriktningar.

Andra trygghetsprojekt med fokus på kvinnor

De kanadensiska feministiska planerarnas och kvinnogruppernas initiativ och projekt utvecklades inte i ett vakuum. Deras inspiration kom främst från europeiska projekt; holländska och brittiska, men idag inspireras många europeiska grupper av det trygghetsarbete som utvecklades i Toronto under åttiotalet. Det ger en bild av hur idéer och projekt cirkulerar och plockas upp av olika aktörer. Den största likheten mellan de kvinnoinriktade projekten är att de i sina underlag för åtgärdsprogrammen använder sig av öppna frågor och

⁶⁷ Se "City of Toronto. My city. Safe city." Hemsida: www.city.toronto.on.ca/safety/sftyprpt.htm

⁶⁸ I samband med studieresa som jag genomförde till Toronto i Maj 2000.

⁶⁹ I Toronto deltog jag på en utbildningsdag i CPTED tillsammans med planerare och poliser. Avståndet mellan kvinnogruppernas arbete och kollektivtrafikens satsningar å en sidan, och CPTED å andra sidan, föreföll vara ganska stor. Föreläsarna på CPTED kursen kände bara till namnet till METRAC och på METRAC var man föga imponerad av CPTED.

berättelser istället för att utgå från statistiska brottsofferundersökningar.

Torantomodellen inspirerades bland annat av det holländska arbetet där man genom påtryckningar från kommunala kvinnokommittéer och feministiska gräsrotsgrupper hade börjat att uppmärksamma att rädsla och otrygghet inte är könsneutrala frågor. Det holländska departementet för planering och byggnadsfrågor genomförde undersökningar i frågan och utvecklade därefter riktlinjer med utgångspunkt från kvinnors erfarenheter, vilket resulterade i att man satsade på självförsvarskurser för flickor och kvinnor och att man i möjligaste mån har försökt att undvika att bygga gångtunnlar och parkeringsgarage (Whitzman 1992:171, Wekerle & Whitzman 1995:7/62/84).

I Storbritannien genomfördes mellan åren 1988 och 1995 en stor satsning på att rusta upp förslummade stadskärnor genom "the Safer Cities Programme". I samband med detta utvecklades åtgärdsförslag för att skapa en tryggare miljö för kvinnor i ett samarbete mellan Nottinghams universitet och *Home Office*. I åtgärdsförslagen rekommenderade de att öppna upp stadskärnorna genom en ökad funktionsblandning och med fler bostäder i centrum. Väl upplysta och väl frekventerade stråk med olika aktiviteter rekommenderades. De menade, liksom i Holland, att gångtunnlar bör tas bort och att man istället kan bygga korsningar på gatunivå, med trafikljus, om det behövs. Hållplatser ska placeras nära platser där det finns någon aktivitet som kan bidra med social kontroll. Busstrafiken ska uppmuntra att ha "hail-and-ride"-service under kvällstid. De förslog vidare att kvinnor ska erbjudas parkering i bottenvåningen på stora parkeringshus, där god övervakning kan skapas. De hävdade också att övervakningskameror inte ger någon trygghet (Trench, et.al. 1992:296).⁷⁰ Även härifrån syns flera likheter med det kanadensiska arbetet.

I Tyskland har många kommuner en avdelning som specifikt handhar kvinnofrågor (*Frauenbüro*). Där har frågor kring kvinnors otrygghet sedan början av åttiotalet kommit upp på dagordningen och flera kommuner har sammanställt riktlinjer i handboksform för hur man ska åstadkomma trygg-

⁷⁰ Detta skrevs alltså innan den stora satsningen på övervakningskameror genomfördes i Storbritannien.

are miljöer.⁷¹ Dortmund är ett exempel på en kommun som har utvecklat ett åtgärdsprogram utifrån att kvinnor har uttalat rädsla. *Frauenbüro Dortmund* initierade en undersökning på temat kvinnor och stadsplanering. De var kritiska mot planeringen som de ansåg utfördes könsneutralt. *Frauenbüro Dortmund* frågade sig om det inte fanns några skillnader mellan kvinnliga och manliga invånare eller om det var så att man inte tog hänsyn till skillnaderna? Därför genomfördes intervjuer med kvinnor i Dortmund och fackfolk, inom och utom stadsförvaltningen. Resultaten sammanställdes i ett par rapporter; *Frauen in der Stadt. Stadt für Frauen* (Frauenbüro in der Stadt Dortmund 1992). Undersökningen visade att staden inte är anpassad efter kvinnors liv och att stadens utformning försvårar livet för kvinnorna. På temat rädsla hade de redan året innan, 1991, givit ut en broschyr som kallades *Angsträume in Dortmund* (Bartholomä 1991) där metoder för att identifiera "rädslorum" utvecklades. Där manar de också till diskussion om våld mot kvinnor och om kvinnors upplevda rädsla i stadsrummet. Deltagandeplanering rekommenderas som en metod att införliva kvinnors erfarenheter i planering.

Även i Wien, Österrike, har trygghetsprojekt utvecklats med fokus på kvinnor, projektet har haft nära samarbete med bland annat Dortmund, men har även presenterats i nordiska sammanhang. Det var på initiativ av Wiens socialdemokratiska kvinnoförbund, 1991, som kvinnors situation i samhället lyftes fram. De ville att Wien skulle profilera sig som en kvinnovänlig stad, och de socialdemokratiska kvinnorna betonade vikten av att kvinnors kunskap och erfarenhet också kommer med i planeringen.

I inledningen till *Richtlinien für eine sichere Stadt!* (Tillner & KoseLicka 1995) framställs Wien som en av de säkraste städerna i Europa. Ändå menar man att det i Wien finns områden där en del av befolkningen, särskilt kvinnorna, känner oro och otrygghet. Säkerhetsåtgärder har tidigare uteslutande varit av teknisk karaktär, men med det arbete som *Wiener Frauenbüro* initierat hoppas de på att istället fokusera människors upplevelse av staden. *Wiener Frauenbüro* vill lyfta frågan om kvinnors rädsla från en individuell problemlnivå till ett samhälleligt plan. Vidare menar de att det finns ett samband mellan rumslig planering och våld riktat mot

⁷¹ Vilket inflytande kommunernas kvinnoavdelningar har haft på den allmänna brottsförebyggande och trygghetskapande policyn har jag inte kunnat avgöra.

kvinnor. Genom dåligt belysta gator och torg, illa placerade hållplatser för kollektivtrafiken, dolda vinklar till bostadsentréer, tunnlar och underjordiska garage framkallas en känsla av otrygghet och rädsla. Om dessa oöverskådliga miljöer undanröjs, menar de att åtminstone de spontana brotten kan minskas (Tillner & KoseLicka 1995). De betonar att känslan av otrygghet måste tas på allvar även om brottsligheten är låg, åtgärder är befogade ändå. Ungefär 70 procent av kvinnorna, i åldersgruppen 20-30 år, svarade i en undersökning att de upplevde rädsla när de var ute ensamma sent på kvällen (Kail & Kleedorfer 1991:97).⁷²

I kommunens arbete ville man inrikta sig på att skapa en bebyggelse och en stadsplanering som orienterades mot kvinnors och barns vardagliga behov, däri inkluderas service och infrastruktur, trygghet och medbestämmande. Hösten 1992 initierade *Frauenbüro* projektet "Frauen-Werk-Stadt", som ett led i att ge kvinnor mer inflytande över planering och byggande. Projektet innebar att planera ett nytt bostadsområde. Till nya planeringsprojekt i Wien brukar arkitekter, planerare och andra experter bjudas in. Fram till 1993 var inte en enda kvinna inbjuden till dessa aktiviteter och antalet öppna arkitekttävlingar har varit mycket få. Men syftet med "Frauen-Werk-Stadt" var inte endast att anlita kvinnliga arkitekter och planerare utan också att uppmuntra kvinnor generellt till att intressera sig för bostadsmiljön och till att påverka utformningen med sina erfarenheter. Mellan 1995 och 1997 byggdes således ett bostadsområde med cirka 400 bostäder.

Trygghetsprojekten för kvinnor har i Wien, liksom i Toronto, fått det svårare att överleva efter ett regeringsskifte. Projekten kan tyckas allmängiltiga och inte speciellt kontroversiella men är ändå sårbara inför ideologiska skiftningar. Trygghetsprojekten med kvinnoperspektiv växte fram under åttiotalet som en kritik eller vidareutveckling av det brottspreventiva arbetet. Men i slutet av nittiotalet tycks de ha det svårare att överleva. De ingår inte i den nya privatiseringstrenden.

Projektet i Toronto urskiljer sig som jag uppfattar det, på så vis att det hade en djupare förankring hos gräsrotsgrupper och var mindre expertdominerat än de tyska eller brittiska

⁷² Även om brottsligheten omtalas som låg så har ungefär 80 procent av alla arbetande kvinnor drabbats av sexuella trakasserier på jobbet och var femte kvinna har erfarenhet av mansvåld i sin relation (Kail & Kleedorfer 1991:97).

exemplena, vilket också gav Torontoprojektet en bredare ansats. De andra projekten tycktes mer agera som avgränsade enklaver för att addera ett kvinnoperspektiv på redan existerande brottspreventiva projekt, medan Torantomodellen däremot avsåg att på ett djupare plan ”infiltrera” och omforma rådande värderingar.⁷³

Feministiska projekt som demokratiutvecklande

De analyser av rädsla och otrygghet som inte kopplas till människors verkliga erfarenheter riskerar att förenkla problematiken. Avsaknaden av maktanalyser är ett annat problem. Det är lätt att se otryggheten som ett uttryck för moralisk panik, men då har man glömt bort att människor också utsätts för andra människors maktutövning. De feministiska projekten beskrivna här försöker att ta rädslan på allvar, men utan att förstärka rådande maktrelationer så att andra grupper ställs utanför och främmandegörs. Trygghet och brottsprevention behöver inte innebära privatisering av stadsrum och verksamheter, det kan lika väl utgå från helt andra principer och värderingar. Det finns heller inga bevis för att angreppssätt mot social oordning, som bland annat framförts av Wilson och Kelling, faktiskt minskar rädslan (Stanko 1990:147). Det kan till och med vara tvärtom. De sociala problemen flyttas endast omkring eller riskerar att förstärkas i områden som redan är utsatta, eller alternativt sopas under mattan.

I de feministiska projekten, framförallt i Torontoprojektet, försökte de att utgå från hur rädslan upplevs, vilka platser den är kopplad till och vilka relationer mellan människor som finns i bakgrunden för att bidra till att skapa denna rädsla. Det långsiktiga projektet är att förändra maktrelationer, men det kortsiktiga projektet är att förändra platsupplevelser och föreställningar om rädsla. Fysiska och sociala aspekter vävs på så sätt samman i förståelsen av problemet och de placeras också in i ett större geografiskt sammanhang genom att man studerar rörelsemönster och vardagens användande av staden. För att finna de lämpligaste åtgärderna väljer de att lyssna på brukarna och vara flexibla i sina lösningar – det finns ingen modell att utgå ifrån, istället får den lokala situationen utgöra grunden för val av angreppssätt.

⁷³ För mer information se respektive hemsida. Frauenbüro Wien: www.magwien.gv.at/ma57/ och Frauenbüro Dortmund: www.dortmund.de/frauenbuero.

Frihet eller trygghet, eller både och...

Det här kapitlet har handlat om en balansakt mellan *frihet* – för vem, och om *trygghet* – för vem, och att begreppen inte ensidigt kan betraktas som positiva eller negativa. Vilken betydelse de ges beror på vem som utövar makten och vad som är syftet med trygghetsprojekten. Frihet och trygghet som parallella, men till viss del motstridiga begrepp diskuterar Zygmunt Bauman i *Vi vantrivs i det postmoderna*. Bauman menar att i det moderna samhället härrör vantrivseln från övermåttet på ordning och bristen på frihet:

För skydd mot det trefaldiga hot som döljer sig i den bräckliga kroppen, den okuvade världen och de aggressiva grannarna krävdes att friheten offrades; först och främst individens frihet att söka njutning. Inom ramen för en civilisation med trygghet i sinnet betydde mer frihet mindre vantrivsel. Inom ramen för en civilisation som valt att begränsa friheten i trygghetens namn betydde mer ordning mer vantrivsel (Bauman 1999:9).

I den tid vi lever idag, i det avreglerade postmoderna samhället, är istället individens frihet allenarådande menar Bauman. Även om samma ideal, sökandet efter njutning, kvarstår från det moderna samhället så förväntas de idag erövas "...genom individuell spontanitet, vilja och ansträngning" (1999:9) och "[v]antrivseln i postmoderniteten härrör från ett slags frihet i jakten på njutning som tolererar alltför liten individuell trygghet" (Bauman 1999:10). Trygghet framstår som något tråkigt och vardagligt, till skillnad mot tillfredställelsen av njutningar som bryter av mot det vardagliga. Men Bauman menar (med hänvisning till Freud) att njutningen som fenomen alltid upplevs plötsligt och kortsiktigt, som en intensiv kontrast till den gråa tillvaron, och det finns ingen garanti för att friheten garanterar mer lycka och njutning än vad trygghet gör: "En omdisponeringen av de mänskliga förhållandena är inte nödvändigtvis ett steg framåt på vägen mot större lycka – det verkar bara så för ögonblicket" (Bauman 1999:10). Frihet förstådd på detta sätt riskerar att skapa många förlorare i samhället; de som inte har resurserna (ekonomiska, sociala och fysiska resurser) till att vara fria och njutningssökande. Vi kan alltså samtidigt se en nedskärning av frihet för många grupper i dagens samhälle där friheten samtidigt är ledordet. Frihet på arbetsmarknaden

till exempel innebär arbetslöshet och utestängning för många, med fattigdom till följd.

Denna diskussion är inte en plädering för ett tryggt enahanda samhälle utan plats för individuella uttryck och olikheter, utan som en hänvisning till att ett samhälle inte kan betraktas som fritt endast genom att motarbeta trygghet. Ett välfärdssamhälle bygger på trygghet där invånarna garanteras en grundläggande levnadsstandard. Det är inte så enkelt som att endast kritisera trygghetsprojekt genom att hävda trygghet som förlamande, exkluderande och tråkigt. Däremot bör frågor resas om varför trygghet idag läggs utanpå välfärdssamhället som en extra service vi kan köpa från vaktbolag och återförsäljare av alarm, lås och galler. Vi bör fråga oss varför trygghet idag diskuteras som ett fenomen utanför ramarna av välfärdssamhället.

I de sist ovan beskrivna trygghetsprojekten var det dock frihet som eftersträvades genom skapandet av trygghet. Här är det återigen relevant att göra en skillnad mellan *trygghet* och *säkerhet*. De olika inriktningarna har fört fram diskussioner om trygghet på individuellt plan, till exempel genom de aspekter som de feministiska projekten har lyft fram med sitt vardagslivsperspektiv. Vi har också trygghet på ett samhälleligt organisatorisk plan, där arbetsmarknad, framtidstro och social välfärd diskuteras, som till exempel Baumans diskussion, men även inom Torontoprojektet diskuterades detta. Säkerhetstänkandet diskuteras av dem som vill garantera att inbrott försvåras, genom en förbättrad teknisk utrustning eller utformningen av bostadsområden (t.ex. CPTED, "defensible space"), men säkerhet diskuteras också av de urbanteoretiker som kritiserar denna utveckling (Davis 1990, Ellin 2001).

En *säker* stad som skyddar oss mot all form av hot skulle, såsom Sennett (1996[1970]) argumenterar, antagligen kräva en genomtänkt och ordnad planering för alla eventualiteter – och skulle antagligen skapa en "omogen" människa utan möjlighet att hantera konflikter. Den ordningssträvan kan relateras till den förlamande och låsta trygghet som Bauman menar präglade det modernistiska samhället. Men oordning och kaos innebär inte samma sak för personer med olika resurser. Människor med den mest privilegierade livssituationen, må det vara utifrån kön, hudfärg, ekonomi, utbildning eller ålder, kan känna sig tryggast *och* friast. Som planerare eller forskare är det lätt att göra ytliga bedömningar av otrygghet vid besök av bostadsområden i dagsljus och dessa

bilder av platser och situationer reproduceras sedan inom diskursen. Trygghetsvandringarna som framförallt de kvinnoinriktade projekten har initierat pekar just på vikten av att nå den vardagliga erfarenheten.

Denna genomgång av olika synsätt inom trygghetsdiskursen visar att från feministisk forskning har två aspekter lyfts fram: att synliggöra kvinnors utsatthet i det offentliga rummet som en faktisk verklighet utifrån det faktum att kvinnor upplever ett latent hot från män generellt (om än inte alltid); eller att hänvisa till staden som en arena för att leva det liv man själv valt utan att begränsas av övervakande patriarkala normer. Därtill har urban- och stadsbyggnadsforskningen bidragit med ytterligare ett par synsätt som påverkar diskussionen, där den ena är en eftersträvan att skapa en fungerande stadsmiljö genom att öka den sociala kontrollen, bland annat genom skapandet av ”defensible space”, men också genom andra mer tekniska övervakningsformer som CCTV. Det andra perspektivet är mer kritiskt och menar att behovet av den sociala kontrollen kan leda till att vi skapar socialt och ekonomiskt segregerade städer.

De olika synsätten har olika utgångspunkter och målgrupper för sina argument, men de behandlar samma samhälle. Trygghet och frihet är ett ambivalent fenomen för frågan är vems frihet och vems trygghet vi talar om.

*

Om vardagen, den lokala kontexten och förväntningar på trygghetsprojekt och brottsprevention handlar nästa kapitel. Göteborgsmodellen som beskrivs där följer inte en tydlig riktlinje utan försöker att med ”sunt förnuft” arbeta sig fram till en modell. Det ger ett flexibelt angreppssätt. Lokalt råder de dock inte över de större problemen som fattigdom, allmänna privatiseringstrender, medias monopoliserande av rädslan och processer av förtinglingande av säkerheten som vi också ser växa fram.

Trygghetsarbete i praktiken – riktlinjer i lokal utformning

Föregående kapitel har redovisat hur forskning och policyriktlinjer har utvecklats kring rädsla och trygghet. De diskussionerna finns i bakgrunden till det program som utvecklats av den svenska regeringen och BRÅ. Framförallt har BRÅ tagit fasta på idéerna om situationell prevention.

I detta kapitel är det konkreta trygghetsarbetet i fokus med en fallstudie från Göteborg. Avsikten är att visa hur ett lokalt trygghetsarbete initieras och utformas. Aktörer, idéer och åtgärdsförslag presenteras genom en närmare studie av stadsdelarna Tynnered och Bergsjön för att där ur kunna dra slutsatser kring hur trygghetsdiskursen formas lokalt och för att se hur kvinnors rädsla hanteras inom olika typer av projekt; hur relationen ser ut mellan föreställningsnivåer och det konkreta utformandet. Kapitel 5 kan betraktas som *analysen* av fallstudien, där trygghetsarbetets övergripande organisation och struktur presenteras. I det efterföljande kapitlet kommer en *synthes* av fallstudien att göras genom att specifika teman utvecklas.

Inledningsvis i detta kapitel presenteras de övergripande policyriktlinjer som regeringen och BRÅ har utarbetat, där efter ges ett exempel på hur ett sådant brottsförebyggande arbete har verkställts i Göteborg, med fokus på stadsdelsnivå. Källorna till fallstudien utgörs av intervjuer och dokument. Text inom citattecken är från intervjuer om ingen annan källa anges. För att inte utelämna intervjupersonerna framkommer inte vem som sagt vad i löptexten.

Lokala brottsförebyggande råd i Sverige

Allas vårt ansvar – ett nationellt brottsförebyggande program antogs av regeringen år 1996 och utgör huvudtexten för riktlinjerna i det nationella brottsförebyggande arbetet. Satsningar på brottsförebyggande arbete görs, enligt BRÅ, därför att: alla har rätt till trygghet; alla är i någon mening offer för brottsligheten; brott drabbar de svaga grupperna hårdast; brottslighet är kostsam; brottslighet kan göra ett område mindre attraktivt; brottslighet kan förebyggas; brottsförebyggande kan vara kostnadseffektivt och brottsförebyggande kräver gemensamma ansträngningar (BRÅ 1999a: 42). Programmet omfattar åtgärder på central, regional och lokal nivå, men tyngdpunkten i programmet ligger på att stödja och främja ett lokalt brottsförebyggande arbete. Det lokala ges högsta prioritet:

Den avgörande förutsättningen för ett effektivt brottsförebyggande arbete är att det finns ett *lokalt engagemang* och en lokal vilja att agera/.../Ett *lokalt brottsförebyggande råd* skulle här kunna spela en viktig roll och utgöra en naturlig hemvist och kontaktpunkt för de enskilda, företag, föreningar och organisationer som vill göra en insats (*Allas vårt ansvar* 1996:56/57).

I rapporten betonas att brottsligheten ska angripas utifrån en bred kriminalpolitisk ansats och regeringen vill öka medvetenheten om förebyggande insatser på alla samhällsområden. Kriminalpolitiska åtgärder omfattar mycket mer än bara rättsväsendet. Bostadspolitik, skola och fritidsverksamhet bör på olika sätt involveras i det brottsförebyggande arbetet och de medborgerliga initiativen ska existera sida vid sida med det offentliga ansvaret. Genom att ta tillvara det engagemang som finns bland enskilda medborgare och i organisationer kan en effektivisering av det brottsförebyggande arbetet ske. Till huvudpunkterna i programmet hör också att uppmärksamma hur samhällsutvecklingen i stort påverkar brottsligheten, det vill säga vilka konsekvenser olika politiska beslut får ur ett brottsperspektiv.

Efter att regeringen hade presenterat *Allas vårt ansvar* år 1996 tillkallade Justitiedepartementets chef en kommitté med åtta ledamöter för att genomföra programmet. *Kommittén för brottsförebyggande arbete* (KBA), som gruppen benämndes,

var verksam mellan hösten 1996 och årsskiftet 1998/99. Kommitténs uppgift var att ta tillvara medborgarnas intresse för brottsförebyggande arbete genom att stödja bildandet av lokala brottsförebyggande råd. De lokala brottsförebyggande råden förväntas verka genom att anta brottsförebyggande program och upprätta handlingsplaner i social- och situationell brottsprevention. Vidare ska de ansvara för samordning och snabbt förmedla information samt följa upp och utvärdera åtgärderna. KBAs uppgift i detta sammanhang var att "...inspirera, stödja och följa upp det brottsförebyggande arbetet på lokal nivå" (KBA 1998a:3). Inledningsvis genomförde KBA rådslag med 22 kommuner för att kartlägga det redan existerande brottsförebyggande arbetet i Sverige. Inför uppdraget genomförde KBA också studieresor till Storbritannien och Holland.

Genom rådslagen med kommunerna framkom att missbruksrelaterad brottslighet bland ungdomar ansågs vara det dominerande problemet. Kommunerna ville därför prioritera satsningar på föräldrautbildning, barnomsorg och skola. De önskade också mer resurser till polisen. Tonvikten i kommunernas arbete hade hittills främst legat på sociala insatser. KBA ville påverka dem att göra större satsningar på situationell brottsprevention som de menar kan verka i kombination med sociala projekt och utgöra ett bredare angreppssätt. Under 1997 sändes informations- och kunskapsmaterial ut till landets kommuner och närpolisdistrikt för att vägleda det praktiska arbetet lokalt. I utsändelsen fanns exempel från det holländska arbetet, en skrift från BRÅ om situationell brottsprevention (författad av Ronald Clarke) och handböcker om lokalt brottsförebyggande arbete. En universitetskurs i ämnet lokal brottsprevention startades på Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet. Läromedel till grundskola, gymnasiet och andra organisationer har också utformats. Kommuner som velat starta lokala brottsförebyggande råd har efter bedömning kunnat få ekonomiskt stöd för det. BRÅ övertog 1999 uppgiften att stödja det lokala arbetet inom ramen för *Enheten för lokalt brottsförebyggande arbete*.

KBAs arbete har kontinuerligt dokumenterats och några publikationer har givits ut i samband med deras arbete (KBA 1998a, 1998b, 1999). I slutrapporten (1999) redovisas en ökning i antalet lokala brottsförebyggande råd från ett 30-tal till mer än 120 stycken. Sedan dess har ytterligare råd tillkommit. KBAs slutanalys är att i det lokala arbetet bör medborgarnas engagemang och delaktighet vara vägledande och

åtgärder skall bestämmas utifrån lokala problem- och resursinventeringar. Polisen och kommunen, genom ett nära samarbete, föreslås vara de drivande parterna. KBA rekommenderar också kommunerna att i större omfattning än hittills beakta brottsförebyggande aspekter i stads- och bebyggelseplaneringen.

För att öka kunskapen om de situationella (fysiska) åtgärderna fick *Boverket* i uppdrag att göra en kunskapsöversikt av brottsprevention med ett bebyggelseperspektiv, vilket resulterade i rapporten *Brott, bebyggelse och planering* (Boverket 1998). Rapporten redovisar tidigare forskning samt några samtida projekt. Förebilderna kommer främst från Danmark, Holland och Storbritannien. KBA önskade att utveckla uppdraget och föreslog att *Boverket* skulle få fortsätta sin informations- och kunskapsutveckling för att stimulera kommunerna i detta arbete (KBA 1999:7).⁷⁴

Behovet av grundläggande utbildning betonas också i KBA-rapporten. I samband med att det nationella brottsförebyggande programmet fastslogs utvecklade BRÅ en serie idéskrifter som vägledning för de personer och organisationer som ska bygga upp de lokala programmen. Denna idéskriftserie är en del i en sådan kunskapsutveckling hos de lokala brottsförebyggarna.

Syftet med det lokala brottsförebyggande arbetet är alltså att ta tillvara de lokala resurserna och anpassa arbetet efter de lokala förutsättningarna, såsom det specifika problemet, områdets storlek och lokala aktörer. BRÅ poängterar att det lokala brottsförebyggande arbetet "...ska ta till vara så mycket som möjligt av alla medborgares behov, vilja och resurser. Resultatet av en gemensam problem- och resursinventering, och en därpå följande analys, bör ligga till grund för ett brottsförebyggande program" (BRÅ 1999a:34).

De lokala råden kan byggas upp kring redan befintliga engagerade grupper, eller också bildas de spontant i samband med någon våldshändelse som gör människor engagerade. Det förekommer också att det brottsförebyggande arbetet kopplas samman med ett bredare folkhälsoråd, där frågor om socialt arbete, narkotika- och alkoholfrågor inkluderas (BRÅ 1999a:12f, KBA 1998a). De brottsförebyggande råden förväntas tillföra de tidigare lokala projekten ett systemiserande av det pågående arbetet genom en tydligare målsättning, planering och dokumentation, samt en utökad sam-

⁷⁴ Vad jag vet så har detta arbete inte fortsatt från *Boverkets* sida.

verkan mellan olika aktörer och intressenter. De lokala brottsförebyggande råden är inte avsedda att själva genomföra de konkreta åtgärderna, istället ska de organisera, initiera, planera, stödja och följa upp det förebyggande arbetet. Aktörer engagerade i rådet eller i arbetsgrupper kan dock ansvara för genomföranden. Rådet ska också vara en remissinstans för olika frågor, till exempel om fysiska översiktsplaner och serveringstillstånd. För att rådet ska vara effektivt är det önskvärt att det har en bred representation och förankring högt upp i kommunen hos personer som har mandat att fatta beslut. Genom kommunledningens engagemang kopplas arbetet till de olika förvaltningarna. Förutom representant från kommunstyrelsen, föreslår BRÅ, att närpolischefen, chefer för skolförvaltningen, socialtjänsten, kultur- och fritidsförvaltningen, kriminalvårdens frivårdsverksamhet, primärvården och bostadsbolagen ska ingå, tillsammans med representanter från företagarföreningen, försäkringsbolag och föreningslivet (BRÅ 1999a:15).⁷⁵

Den kunskap som behövs för att genomföra ett lokalt brottsförebyggande arbete inhämtas från en inledande kartläggning och problemdefiniering. Kunskapen kan komma från flera håll, till exempel de inblandade aktörernas tidigare erfarenheter och lokala undersökningar. Genom kartläggningen och problemdefinieringen skapas en gemensam utgångspunkt och utifrån det en möjlighet att formulera en målsättning för verksamheten. Resurserna kan sedan sättas in där de behövs bäst. För att kunna återkoppla och utvärdera åtgärdens effektivitet behövs en kontinuerlig dokumentation och uppföljning av verksamheten.

I de verkställande arbetsgrupperna organiseras arbetet därefter utifrån problemområden, brottstyper eller geografi. I arbetsgruppen utformas, planeras och förankras åtgärderna. Handlingsplanen är ett praktiskt styrdokument vari det anges vem som när, var och hur ska utföra olika arbetsuppgifter. Kommunen och polisen utgör grunden för uppbyggandet av ett brottsförebyggande arbete. Via de olika kommunala förvaltningarnas verksamheter når man ut till en stor del av befolkningen (socialtjänst, skola, barnsomsorg, fritidsverksamheter osv.). Park-, trafik och gatuförvaltning har också engagerats i brottsförebyggande frågor då de ansvarar för viktiga frågor som belysning och grönområden. En integr-

⁷⁵ BRÅ uppmanar också till att bilda brottsförebyggande råd på regional nivå, länsnivå, vilka t.ex. kan organisera utbildning och verka nätverksskapande (BRÅ 1999a:19).

ering av olika förebyggande arbeten eftersträvas i utformningen av en lokal handlingsplan. Det är också viktigt att den når ut till alla kommuninnevånare: ”På detta sätt görs befolkningen delaktig, vilket kan leda dels till större förståelse, dels till större aktivitet i det praktiska arbetet” (BRÅ 1999a:41).

Från statens sida har man inte uppfattat det som en framkomlig väg att lagstifta om en skyldighet att instifta lokala brottsförebyggande råd, det skulle även innebära de gick utanför det kommunala självstyret. Däremot vill man skapa lämpliga samarbetsformer som ger klara strukturer. Dessa strukturer är också i enlighet med andra västeuropeiska länder (KBA 1999:12).

Projektens mål

Mot en idébakgrund att vi idag lever mer rörligt, har mindre uppsikt över våra tillgångar, mindre informell kontroll och ett intensifierat nöjesliv menar BRÅ att det i dagens samhälle skapas många nya situationer som kan leda till frestelser att begå förmögenhetsbrott, eller situationer som kan leda till våld. Inom kriminologin omtalas detta som en *tillfällesbrottslighet*, där själva situationen i sig stimulerar till brott (BRÅ 1999a:22).

En annan vedertagen kriminologisk kunskap är att en stor del av brotten begås av en mindre grupp återfallande kriminella. En konsekvens av detta är att inrikta insatser på att motverka *nyrekrytering* av kriminella individer och att minska *återfallen*. Nyrekryteringen anses kunna motverkas dels genom tidiga sociala åtgärder, dels genom att minska tillfällena till brott. Återfallen förhindras bäst genom att förbereda individer för frigivning och uppmärksamma deras boende- och sysselsättningsbehov när de ska återanpassas till ett liv utanför fängelset (BRÅ 1999a:23).

Brottspreventionen i Sverige utgår till stor del från begreppsparet *social- och situationell prevention* som syftar till att motverka tillfällesbrottsligheten, respektive återfallen och nyrekryteringen av brottslingar. Social prevention syftar till att påverka människors benägenhet att begå brott och inriktas främst på barn och ungdomar (men även på vuxna återfallsbrottslingar). Genom social prevention vill man stärka den egna *självkontrollen* och *banden till det konventionella samhället*. Personer med dålig självkontroll beskrivs som ”här-och-nu-orienterade” och lockas av kortsiktiga vinster. In-

satser för stärkt självkontroll inriktas främst på unga individer, till exempel genom barnomsorgen, skolan och fritidssektorn, men kan även involvera föräldrar genom familjestöd eller föräldrautbildning (BRÅ 1999a:24). Banden till det konventionella samhället handlar om stärkandet av de "...normer, värderingar och allmänt accepterade aktiviteter som vardagslivet är uppbyggt kring" (BRÅ 1999a:25). Även andra mer allmänna välfärdsreformer kan ha långsiktiga brottsförebyggande effekter, men de drivs oberoende av brottsförebyggande prioriteringar. Socialt arbete med vissa grupper av individer (t.ex. skinheads) kan dock formuleras som brottsförebyggande arbete även lokalt (BRÅ 1999a:25).

Social prevention är långsiktig och därför svår att utvärdera effekterna av. Situationell prevention däremot inriktar sig på konkreta omständigheter för individen då man fokuserar på situationer som inbjuder till brott – frestelser att begå brott eller social friktion som kan utlösa våldshandlingar. Inom situationell prevention anses individen väga "...den potentiella vinsten av en brottslig handling mot svårigheterna och riskerna. Brott antas alltså till en viss del vara resultatet av rationellt beslutsfattande, inte minst ifråga om stöld" (BRÅ 1999a:28).

För situationell prevention används följande metoder: försvåra genomförandet av brott; öka upptäcktsrisken; minska vinsten av brott; försvåra bortförklaringar; minska den sociala friktionen (BRÅ 1999a:28). I sin extremaste form kan det innebära galler för att försvåra genomförandet, övervakningskameror för öka upptäcktsrisken och försvåra bortförklaringar, och minimera möten mellan människor för att undvika social friktion. Andra mindre drastiska åtgärder kan innebära klottersanering, informell kontroll, papperskorgar och motverka trängsel i krogköer. Val av åtgärd görs i varje specifikt fall. Situationella åtgärder riktar sig inte till specifika grupper av individer utan mot specifika risksituationer och anses således beröra alla som kommer i kontakt med dem. Den situationella preventionen berör också oftast bara ett problem i taget, men om åtgärden lyckas så ger den ett synligt resultat omedelbart, vilket är uppskattat inte minst bland politiker och beslutsfattare. I relation till denna typ av åtgärd diskuteras dock dess varaktighet och dess omfördelning av brottsligheten, det vill säga om brottsligheten bara flyttas geografiskt men inte minskar i omfattning (BRÅ 1999a:30).

Genomförande och utvärdering

Enligt BRÅ är brottslighet och upplevelse av otrygghet inga slumpmässiga fenomen och kartlägningsarbetet går bland annat ut på att identifiera koncentrationer och mönster. I kartlägningsarbetet ingår också att uppmärksamma vilka aktörer som har möjlighet att påverka situationen. Lokala enkätundersökningar och intervjuer med nyckelpersoner i kombination med statistik från BRÅ är rekommenderade metoder (BRÅ 1999b). Vilka uppgifter som är intressanta för en brottsoffer- eller trygghetsundersökning beskriver också BRÅ i sina idéskrifter. Förstudier har visat att det finns mest behov av brottsförebyggande insatser i kommunala bostadsbestånd, därför genomförs också flest studier i den typen av områden, vilket dock kan riskera att ge en förstärkt syn på dessa områden som problemtyngda.

I sin idéskrift om brottsförebyggande åtgärder i praktiken (BRÅ 2000a) presenterar de förslag på åtgärder i bostadsområden, centrumkärnor, skolor, mot bilinbrott, cykelstölder samt skadegörelse i allmänhet. Konkret genomförda exempel beskrivs och diskuteras. Problemen i bostadsområden handlar ofta om skadegörelse, störande grannar och inbrott. Ett exempel på åtgärdsförslag i bostadsområden är bovärdar vars funktion påminner om gamla tiders portvakter. Bovärdarna har utbildats av polisen i frågor om situationell och social prevention, droger, kriminella livsstilar med mera. Utvärderingen av bovärdprojektet gav positiva resultat även om den också visade att bovärdarna ibland upplevdes som minipoliser i bostadsområdena och att de boende emellanåt var misstänksamma mot dem. Bovärdarna gavs stöd i sitt arbete av polisen, men i utvärderingen konstaterar de att samarbetet med de boende – att få dem engagerade – var viktigt att utveckla.

I centrumkärnorna är problemen mest fokuserade kring de alkoholrelaterade våldsbrotten. Åtgärdsförslag i centrum är då framförallt ordningsvakter, värdar i tunnelbanan, restriktiva alkoholregler och förbättrad gatubelysning. Åtgärder i skolan inriktar sig på att skapa sysselsättning för ungdomarna även utanför skoltid, till exempel genom datasalar. För att minska mobbning, våld och rasism utvecklas kursprogram och diskussionsunderlag för lärarna (BRÅ 2000a).

Bilrelaterad brottslighet är ett av de vanligaste brotten i samhället. För att motverka denna föreslås att bilar ska låsas in i burar i garagen, eftersom billåsen är så lätta att bryta upp. Andra åtgärder är att ändra parkeringsplatsernas utformning,

anställa parkeringsvakter, installera övervakningskameror eller förbättra belysningen så att det blir svårare att ostört genomföra inbrotten. För cykelstölderna föreslås liknande åtgärder även om de är av mindre kostsamt slag (BRÅ 2000a).

Skadegörelse, klotter och graffiti är ett annat stort problem för polisen. De insatser som görs för att motverka skadegörelse ligger i linje med "fixing broken windows" teorin som menar att ifall förfall och nedsmutsning tillåts så sätts en svårkontrollerad förstörelseprocess igång som leder till ökad skadegörelse och därefter till grövre kriminalitet. När det gäller graffiti är det en omdebatterad fråga och BRÅ skriver:

Graffiti är en speciell form av skadegörelse. Jämfört med annan åverkan är det i vissa fall fråga om mer övervägda och välplanerade handlingar. Utövarna ser sig ibland som ett mellanting mellan rebeller och konstnärer. De kan ägna mycket tid till förberedelserna och själva målandet, och är ofta noga med att fotodokumentera sina verk. Likväl är det fråga om skadegörelse som orsakar de drabbade stora kostnader. Folk i allmänhet ogillar vanligtvis graffiti och tycker att det förfular miljön. Från utpräglad graffiti finns det en fallande skala ner till helt spontant klotter, till exempel av det slag som i alla tider har kunnat beskådas på allmänna toaletter. Någonstans i mitten på skalan finns det politiskt agiterande klottrötter. Det konstnärliga inslaget är underordnat, och syftet är i stället att manifesteras ett politiskt ställningstagande (BRÅ 2000a: 88).

Det är intressant att se hur man från kriminologiskt håll diskuterar graffitins ambivalens, dess egenvärde och samtidigt definierar den som kriminell. För att förstärka det kriminella inslaget hävdar man att graffitin också ofta medför en kriminell livsstil, där man till exempel stjälar sprayburkar. Åtgärderna mot graffitin är att snabbt klottersanera för att dels motverka de nedbrytande sociala processerna som klotter kan bidra till, dels för att neka klottrarna den belöning som ett orört stycke graffiti innebär (BRÅ 2000a:89). Uppmaningen från brottsförebyggarnas sida att snabbt åtgärda klottrötter utgår från en god kunskap om "graffitikulturen". Som ett alternativt angreppssätt för att motverka klotter rekommenderas att ge ungdomarna specifikt avsedda platser att måla på, till exempel en gångtunnel eller något liknande.

BRÅ uppmanar de lokala brottsförebyggande projekten att utvärdera och dokumentera sina insatser. Även om BRÅ men-

ar att det kan vara svårt för lokala råd att leva upp till högt ställda vetenskapliga mål, så måste dock en kvalitetssäkring genomföras som garanterar att de goda och välgenomförda åtgärderna stöds och sprids (BRÅ 2000b).

BRÅ har själva uppmärksammat att utvärderingar är svåra att genomföra så att det ger relevant kunskap om projektens måloppfyllelse. Svårigheterna ligger dels i att enskilda projekt inte så lätt kan avgränsas, andra faktorer (t.ex. ekonomiska förändringar i samhället generellt eller att målgruppen kan utgöra objekt för flera olika projekt samtidigt), dels finns det en dold förväntan hos många att projektet *ska* ha varit framgångsrikt och till och med en extern utvärderare kan ha svårt att bortse från detta "krav". Utvärderingen kan på så vis riskera att bli en del av projektet och legitimera istället för att kritisera. Det har också visat sig att trots att utvärderingsresultatet har varit negativt så har projekten fortsatt att existera, liksom framgångsrika projekt har lagts ner. Utvärderingen ska därför inte endast förstås som en rationell verksamhet för objektiv utvärdering. Kampanjer mot våld och droger har till exempel i flera undersökningar inte visat sig ha någon effekt och ändå är de vanligt förekommande. Nya projekt inleds också innan utvärderingar har gjorts, vilket kan tolkas som att det finns "dolda projektplaner" som har ett visst inflytande. Därtill bör man diskutera andra aspekter än endast projektets effekt, till exempel ifall de är etiska, demokratiska och vilka konsekvenser de kan komma att få på lång sikt för samhället (BRÅ 1997).

De här diskussionerna om problemen med utvärderingar förs alltså inom BRÅ. Bland BRÅs utredare finns flera etablerade forskare. Ibland riktas kritik mot BRÅ för att de är alltför akademiska. Den kritiken kommer framförallt från lokalt verksamma poliser som inte kan se någon konkret nytta med de undersökningar BRÅ producerar. Ofta visar resultaten på saker som poliserna redan tycker sig veta. En annan, nästan motsatt kritik, riktar sig mot BRÅs akademiska trovärdighet. Kan en kriminalpolitisk styrd myndighet ha en självständig forskningsenhet? Är deras koppling till regeringen för nära? Till sitt försvar hävdar de ofta sin vetenskaplighet ("referee"-granskning, vetenskapliga metoder, kvalitetsgranskningar, källhänvisningar) (jfr *Apropå* 2002:2). Liksom ovan nämndes så hävdar de att utvärderingar måste genomföras med vetenskapliga metoder. Vetenskapligheten i dessa sammanhang visar sig ofta vara kvantitativt och statistiskt grundade,

framförallt i de tidiga rapporterna ägnades en stor del av metoddiskussionerna åt att klargöra statistiska metoder.

Under senare år har även mer kvalitativa aspekter på projekten kommit att belysas, men de diskussionerna blir naturligtvis svårare att hantera för en myndighet som ändå har till uppgift att utföra regeringens uppdrag. Det finns gränser för hur mycket BRÅ kan kritisera kriminalpolitiken och de brottsförebyggande verksamheterna utan att undergräva sin egen verksamhet. Att låta kritiska forskare delta i vissa utredningar kan knappast förändra de djupliggande diskurserna, men kanske kan det vidga angreppssätten och öka förståelsen för frågorna inom ramen för kriminalpolitiken. En mer negativ tolkning, i enlighet med Foucaults tänkande, är att BRÅ genom att anlita etablerade forskare ännu mer legitimerar sin politiska verksamhet.

Brottsförebyggande arbete i Göteborg Stad

BRÅs riktlinjer är till en stor del inspirerade av konkreta redan genomförda projekt så det är inte en ensidig uppifrån-kommunikation som förs. Deras fokus ligger dock på brottsprevention. För kommunerna och stadsdelarna däremot är det inte konstruktivt att diskutera brott och otrygghet så separat. Kontexten ges därför ofta ett betydligt större utrymme i det lokala genomförandet.

I Göteborg har en mängd olika initiativ tagits för att arbeta med brottsprevention och för att skapa en tryggare stad. Intresset för frågan har kommit från flera olika håll och vuxit fram sida vid sida. För att samordna alla dessa olika projekt beslöt kommunen i slutet av nittiotalet att formalisera arbetet i enlighet med vad BRÅ rekommenderar. Organisationen av brottsförebyggande råd visade sig dock inte vara anpassade för storstäderna, där varje stadsdel utgör en stad i sig. Därför organiserades arbetet i Göteborg på ett annorlunda sätt än vad som är vanligt på mindre orter där det kanske räcker med ett centralt råd och inga fler. Inom ramen för det brottsförebyggande arbetet har också till exempel fritidsverksamhet, kulturverksamhet, folkhälsa och upprustning av nedslitna miljöer kommit att inkluderas. Den brottsförebyggande verksamheten i Göteborg omfattar därför ett stort antalet aktörer när det definieras så brett. För att ge en bild över verksamhetens tillblivelse kommer en kort historik och bakgrund att ges här.

Formaliseringen av trygghetsarbetet

I december 1998 fastslog kommunordföranden och länspolismästaren under en konferens initierad av *Kommittén för brottsförebyggande arbete* (KBA) att ett brottsförebyggande råd skulle bildas i Göteborg. Intresset hade tidigare väckts inom kommunen (kommunstyrelsen) genom att ett par motioner om trygghet hade kommit upp på dagordningen. Ärendet gick till kommunstyrelsen och en ansökan sändes så småningom till BRÅ i Stockholm. BRÅ tilldelade Göteborg ett startbidrag på 100.000:- och en projektledare anställdes.

Projektledaren blev anställd på tre månader för att göra en inventering av intresse och behov i stadsdelarna samt vilka projekt som redan pågick. Inventeringen visade tydligt för samtliga partier att detta var en angelägen fråga och de beslöt att tillsätta en arbetsgrupp. I april 2000 tillsatte kommunstyrelsen en parlamentarisk arbetsgrupp som skulle hantera de brottsförebyggande frågorna. Arbetsgruppen skulle ta fram en organisationsplan och en finansiering. Kommunstyrelsen bildade alltså själva en arbetsgrupp som redovisade sitt resultat inför övrig kommunstyrelse med hjälp av den projektanställda samordnaren som inför varje möte presenterade ett diskussionsunderlag till politikerna. På de sammanträden som följde under den hösten fasthöll alla partier frågans vikt. Satsningen från politikernas sida gav frågan en stor tyngd och legitimitet inom kommunen. Kommunstyrelsen återtog på detta sätt frågan om vilket mål, metod och vilken ekonomi som skulle utgöra planen, och de ville medvetet ge frågan en stark politisk förankring.⁷⁶ Den 20 februari 2001 bildades så *Rådet för trygg och säker stad*⁷⁷, som hösten 2001 bytte namn till *Rådet för tryggare och mänskligare Göteborg*. Vid sidan om rådet finns också ett kansli med syfte att stödja och informera rådet.

Till rådet utsågs åtta personer som bestod av två representanter från kommunen⁷⁸, länspolismästaren, kriminalvårdsdirektören, chefen för mångfaldsenheten, en utsedd representant från bostadsbolagen⁷⁹, en representant för forskningen

⁷⁶ Från dessa möten finns inga protokoll eller anteckningar att tillgå.

⁷⁷ Andra förslag på namn till rådet var *Centralt brottsförebyggande råd* och *Rådet för "Göteborg – Trygg och Säker."*

⁷⁸ De representerar här hela den kommunala verksamheten och är alltså inte deltagande i gruppen utifrån vilken position de har i kommunen. Kommunordförande ingår i gruppen.

⁷⁹ Representanten är utsedd av Framtiden AB, HSB, Riksbyggen och Svenska Fastighetsägarna.

och en representant från Barnens Rätt i Samhället (BRIS). BRIS blev tillfrågade då det inte finns någon övergripande enhet på kommunen som ansvarar för skolor och ungdomar. Ansvar för skolorna är uppdelade på stadsdelsnämnderna och det finns 21 stadsdelsnämnder i Göteborg vilket försvårade möjligheten att utse en person. Ett viktigt startskott för rådet utåt sett var den tvådagarskonferens, *Att förebygga brott och rädsla – perspektiv, problem, politik*, som genomfördes i December 2001 genom ett samarbete mellan Göteborgs Universitet, Chalmers och kommunen.⁸⁰

Rådet är till sin karaktär ett experiment och har till syfte att ge stöd till initiativ och presentera goda exempel på brottsförebyggande arbete. Arbete med trygghetsfrågor och säkerhet sker idag inom många olika sammanhang och rådet vill ge sitt stöd till strategiska arbeten och konkreta insatser. Man vill ge frågan tyngd och handlingsutrymme, men samtidigt vill de verka utan att synas. Huvudidén är att ha ett litet råd med tunga namn (en symbolgrupp) och till det är kansliet knutet som stöd och motor. Kansliet ska stödja rådet med praktiskt arbete och genomföra de beslut som de fattar. Rådet ska också verka opinionsbildande och synliggöra det som redan görs för att sprida goda exempel och underlätta för de redan intresserade att hitta varandra. Syftet är alltså inte i första hand att finna nya åtgärder. Målsättningen har formulerats på följande vis:

*Alla göteborgare skall känna sig trygga att röra sig när man vill och vart man vill i staden.

*Göteborgare samverkar för gemensamma trygghets- och säkerhetsmål.

*Ökad tillit och förtroende är det viktigaste för trivsel och trygghet.

*Det är allas ansvar och det kräver en snabb reaktion och stöd vid problem.

Rådet vill särskilt lyfta fram några aspekter. Hög prioritet ges den *fysiska miljön*, där rådet vill peka på att stadens fysiska miljö bör visa omsorg och trygghet. Den ska vara ren och vacker och trivsam, och kollektivtrafiken ska fungera för alla. De utgår ifrån situationell prevention och arbetar mot att

⁸⁰ För mer information se: www.alba.nu/trygg/trygg1.html. Rådets arbete presenteras också via nättidningen www.alba.nu. En presentation av rådet gjordes på en halvsida i *Göteborgs Posten* 2001-12-05 och rådet har en hemsida www.tryggaremanskligare.goteborg.se.

”ge tjuven tillfället” i enlighet med KBAs riktlinjer. En annan viktig paroll är att *börja i tid*, det vill säga att ta tillvara ungdomars skaparglädje och undvika att de hamnar i en riskzon att bli kriminella. *Kvinnofrid*, att säkerhet för kvinnor är säkerhet för alla, lyfts också fram, liksom *äldres erfarenheter*. Vidare vill rådet genomskåda myter och istället *sprida fakta* om brottslighet. De uppmuntrar till samarbete mellan *forskning och praktik* som kan lära av varandra om trygghet och säkerhet. Minskat bruk av alkohol och droger, krafttag mot ekonomisk brottslighet och arbeta mot återfall i brott är andra viktiga frågor samt att ge snabb hjälp och stöd till brottsoffer.

Rådet träffas cirka fem gånger per år och rapporterar kontinuerligt till kommunstyrelsen. De kan knyta till sig arbetsgrupper och nätverk utifrån specifika målsättningar och frågeställningar som kan variera över tid (från olika samhällsintressen och funktioner). Samordnaren från kansliet är föredragande i rådet.

Kansliet består av en grupp på sju personer (sex heltidstjänster) Kansliet, liksom rådet, har definierats som ett treårigt projekt. De arbetar nätverksbyggande med främsta syfte att skapa nya relationer, utgöra en mötesplats, ge inspiration och verka samordnande. Kansliet är organisatoriskt placerat direkt under kommunstyrelsen och består av en projektledare, en mediasamordnare, en forskningssamordnare (halvtid), en fysisk planerare (halvid), en kultursamordnare, en informationssekreterare samt en barn- och ungdomssamordnare. Kansliet ansvarar för att övergripande mål bryts ner i mätbara delmål som kan genomföras i form av olika aktiviteter.⁸¹

En prioriterad fråga är kopplingen mellan forskning och praktik. Tidigt tog rådet kontakt med Göteborgs Universitet och Chalmers för att utse en forskningsrepresentant som i sin tur fick i uppdrag att bilda en grupp med representanter för forskning. Även här är syftet att verka kontaktknyttande. Det vetenskapliga rådets projektledare har inlett sitt arbete med en inventering av pågående forskning på universiteten. Syftet är också att initiera ny forskning och identifiera nya forskningsfrågor. Uppdraget har lett till initierandet av *Forum för forskning kring trygg och säker stad* som utgör en plattform för forskningen inom området, till exempel för bebyggelsefrågor, brottsförebyggande verksamhet, mediapåverkan, för-

⁸¹ Kansliet kommer också att arbeta med informationsspridning genom utbildningar, presentationer, öppna debatter, minimässor, stimulera till kulturella aktiviteter, skapa ett nyhetsblad och ansvara för en hemsida.

ortskulturer, etnicitet, skolfrågor och kulturstudier. Forumet är organiserat som ett arbetande akademiskt seminarium där forskare deltar med sina forskningsresultat och engagerar sig i diskussioner för vidare kunskapsutveckling. Seminarier, symposier och forskarkurser kommer att vara ett led i denna kunskapsutveckling. Kansliet ska på så vis stimulera forskning inom området och följa utvecklingen för att kunna driva förslag om förändringar och förbättringar och ge en realistisk bild av brottsligheten genom att nyansera problembilden.

Tryggetsrådets koppling till andra grupper

En av anledningarna till att *Rådet för tryggare och mänskligare Göteborg* bildades var att kommunen kom att inse hur många olika projekt och initiativ som redan hade tagits av myndigheter och organisationer. En sådan grupp, eller samverkansorganisation, som redan fanns sedan ett par år tillbaka var *Ren och vacker stad*, bestående av chefsrepresentanter från förvaltningarna, park och natur, trafikkontoret, miljökontoret, stadsbyggnadskontoret, *Framtiden AB* (kommunalt bostadsbolag), stadskansliet och *Göteborg & Co* (evenemangsgruppen inom kommunen). När sedan kommunen bildade sitt råd var denna förvaltningsgrupp snabb med att visa sitt intresse för samarbete och inbjöd kansliet till att ha en representant i rådet. I samband med denna utveckling bytte de också namn från *Ren och vacker stad* till *Trygg och vacker stad*. Gruppen behandlar främst frågor om belysning och underhåll av staden och de har fått ekonomiskt bidrag från kommunen för att upprusta och fräscha upp Göteborg. Det är den verksamhetsgrupp som har mest ekonomiska medel för att genomföra olika projekt. De finansierar också en tjänst på stadsbyggnadskontoret med inriktning på belysningspolicy och enhetliga detaljutformningar i Göteborg, till exempel för papperskorgar. Med informationskampanjer och aktiviteter hoppas de också få göteborgarna delaktiga i arbetet. Satsningen på upprustningen av staden ingick som en del av det så kallade *Göteborgsåret* som påbörjades vid millenniumskiftet och sträckte sig fram till EU-toppmötet i juni 2001. Gruppen kommer dock att leva vidare efter det.⁸²

Inför olika projekt kan samarbetskonstellationerna variera. I belysningsprojektet för Vasaparken samarbetade park och natur, *Stadsmissionen*, *Göteborg & Co*, *Göteborgs Energi*,

⁸² Information finns på hemsida: www.goteborg.com/2000

Skandia, Göteborgs Posten och *Göteborgs Lucia*, som tillsammans i en annonskampanj under vintern 2001 uppmanade allmänheten att ge ett ekonomiskt bidrag till projektet.⁸³

På stadsbyggnadskontoret har intresset kanske funnits längst inom kommunen för att arbeta med trygghet, men det har varit enskilda tjänste(manna)kvinnor som intresserat sig för frågan ur ett kvinnoperspektiv. Insikten om att otrygghet var ett problem för medborgarna synliggjordes av stadsbyggnadskontorets jämställdhetsgrupp (jfr kap 2). Redan i början av nittiotalet initierades aktiviteter kring dessa frågor, bland annat genomfördes en studieresa till Köln, Tyskland,⁸⁴ där problemet med kvinnors rädsla för att röra sig ute kvällstid hade börjat att bearbetas. Frågan har i och med bildandet av *Rådet för tryggare och mänskligare Göteborg* getts högre prioritet på stadsbyggnadskontoret (med en tillsatt halvtids-tjänst) och inkorporeras långsamt in i planeringsprocessen.

Idag är avsikten att trygghet ska integreras i alla lokala program. Lokala brottsförebyggande råd har bildats i flera stadsdelar men också på distriktsnivå. De 21 stadsdelarna är indelade i tre distrikt, väster, norr och centrum. I januari 2001 bildades ett lokalt brottsförebyggande råd i västra Göteborg,⁸⁵ *Lokala brottsförebyggande rådet i väster*. I råden betonas lokala kunskaper, liksom tvärssektoriella kopplingar. Det *Lokala brottsförebyggande rådet i väster* kommer att fungera som en paraplyorganisation för det lokala tvärssektoriella arbetet som redan pågår. Genom förvaltningarnas folkhälso-råd och områdesarbete finns etablerade kanaler till kyrkan, köpcentra, gymnasium, föreningsliv och medborgarna. Som temaområden för rådets arbete anges ökad säkerhet i park- och grönområden (skötsel/belysning), arbete mot klotter/vandalisering samt motarbeta skadegörelse av främst belysning och kollektivtrafiken. De kommer också att samarbeta med näringslivet, till exempel angående ölförsäljning till minderåriga. Utöver det är ett tema ungdomssatsningar, som till exempel polisens verksamhet ute i skolorna.

De lokala brottsförebyggande råden i de olika stadsdelarna kan sedan fungera som en länk mellan vardagsfrågorna och

⁸³ "I skydd av mörkret begås många brott. Därför har vi dragit igång ett projekt för att lysa upp Vasaparken. Hur ljusst det blir kan du också vara med att bestämma. Ring..." (*Göteborgs Posten* 2001-11-23).

⁸⁴ Studieresan arrangerades i samband med en kurs på *Kvinnofolkhögskolan* i Göteborg.

⁸⁵ Distrikt Väster består av sex stadsdelar; Styrso, Högsbo, Frölunda, Askim, Älvsborg och Tynnered.

det *Lokala brottsförebyggande rådet i väster*. Stadsdelsråden, tillsammans med bostadsföretagen och hyresgästföreningen, kan till exempel anordna vandringar i stadsdelen för att få reda på vilka platser som upplevs som obehagliga. Stadsdelsförvaltningen och polisen kan informera handlarna om vilka regler som gäller för folkölsförsäljning och så vidare. Ofta sköts detta arbete, såsom till exempel i Tynnered, inom ramen för ett folkhälsoarbete. Stadsdelsrådets sammansättningar ser olika ut efter de behov som man anser finns på platsen, vanligtvis innebär det personer från bostadsbolag, hyresgästföreningar, detaljhandlare, trafikkontor, park och natur, skolor, stadsdelsförvaltningen, socialkontor och fritidsverksamheter (ungdomar).

Bostadsbolagen, både de kommunala och de privata, är viktiga aktörer inom det brottsförebyggande arbetet. Ibland bjuds de in som samarbetspartner i de lokala råden, men det är inte heller ovanligt, såsom i Bergsjön och Hjällbo, att bostadsbolagen själva tar initiativ till trygghetsundersökningar och upprustningsprojekt (Malm 1997, 1999). För dem är det en viktig ekonomisk fråga att få människor att trivas och inte flytta därifrån, men det handlar också om att höja fastighetsvärdet. Men det var först under sent nittiotal som bostadsbolagen började att inse sin roll i det lokala utvecklingsarbetet – till detta återkommer jag senare i kapitlet.

Vid sidan av dessa väletablerade samverkansorgan och myndigheter så finns ett antal nätverk och frivilligorganisationer. *Alliansen det trygga Göteborg* är ett nätverk som utgörs av politiskt obundna organisationer som vill vara:

...en medkraft för människors rättigheter, en trygg miljö och ett tryggt Göteborg och en motkraft mot våld, droger, rasism och mobbning. De vill verka för en stad där man oavsett ålder, kön, religion, ras eller åsikter trivs och respekterar varandra.⁸⁶

Dit vill de nå genom att lyfta fram positiva exempel, stödja meningsfulla aktiviteter och visa vanlig medmänsklighet. Idrottsidoler är engagerade i alliansen för att prata i skolor om våld i realiteten som motvikt till en idealiserad våldsufffattning. Bakom detta arbete står *Västsvenska Idrottsförbundet/Landslaget mot våld*, *Feel Good*, *IOGT-NTO*UNF*, *Föräldraföreningen Mot Narkotika*, *Sveriges Pensionärs-*

⁸⁶ Enligt hemsida:

www.goteborg.se/vartgoteborg/arkiv/0300/025sjarnor.html

förbund, Stadsmissionen, Quadriceps, Göteborgs Frivilliga Samhällsarbetare (GFS) och Stiftelsen Nordiskt Centrum.

För att lyfta fram detaljhandlarnas problem med brottslighet och sviktande inkomster på grund av otrygga miljöer så anordnande intresseorganisationen *Svensk Handel* i Göteborg 1999 en konferens i Göteborg där man bland annat diskuterade att bilda ett *Business Improvement District (BID)*⁸⁷ efter New York-modellen (*Svensk Handel* 1999:25). För att öka handeln vill näringslivet på detta sätt ta initiativ till brottsförebyggande insatser.

Om man därtill lägger andra intresseorganisationer, privata säkerhetsaktörer, byggföretag och medborgargrupper som på något sätt intresserar sig för frågan eller som blivit tillfrågade att intressera sig för detta genom att inbjudas till möten eller fått utgöra remissinstans (jfr SOU 1994), så framträder en bild av att i stort sett alla medborgare på något sätt är involverade i ett brottsförebyggande arbete. *Allas vårt ansvar*, såsom det formulerats av regeringen, har således realiserats i praktiken. Med denna framgångsbild i ryggen kan man fråga sig om det överhuvudtaget finns utrymme för brottslighet i samhället och vem är kvar att utföra dåden och varför medborgarna fortfarande upplever rädsla? För att se hur alla dessa dokument, organisationsplaner och strategier realiseras i lokalsamhället har en närmare studie av två stadsdelar genomförts. De exempel som presenteras från Tynnered och Bergsjön är ett urval av aktiviteter och projekt för att visa hur trygghetsarbetet konkret kan se ut. Urvalet har gjorts med tanke på att få en bredd av aktörer, angreppssätt och föreslagna idéer.

⁸⁷ *Business Improvement Districts (BID)* växte fram som en stadsutvecklingsmodell under åttiotalet, vilket innebär att företagare och fastighetsägare går samman och betalar en extra skatt för att rusta upp sin stadsdel. De privata initiativen har kommit till då kommunen tvingats skära ned på offentliga utgifter. Det innebär att det privata näringslivet kan ställa egna krav och villkor för stadsutvecklingen i en stadsdel och ju rikare området är desto fler insatser kan de genomföra. Åtgärderna brukar innebära att områden städas upp, att barriärer för trafikgenomströmning skapas, att privata vakter anställs (ibland med speciella uniformer) och att rummet organiseras med möbler och trafik hinder så att man kan styra människors rörelser (Zukin 1995:33f).

Tynnered – vid 7:ans södra ändhållplats

Tynnered ligger sydväst om centrala Göteborg utmed kusten och har drygt 27.000 invånare. Invånarna i stadsdelen har generellt sett en hög medelinkomst, hög förvärvsfrekvens och bra hälsa. Befolkningen är ung (35 procent är yngre än 25 år) och det finns cirka hundra föreningar i stadsdelen, främst med inriktning på barn och ungdom. Men inom området finns en stor social, ekonomisk och geografisk segregation – de olika delområdena inom Tynnered ligger skilt i förhållande till varandra. Det finns inom Tynnered områden med höghus och andra områden med villor och radhus. Delområdet Näset kan betraktas som det mest attraktiva, med småbåtshamn och badplatser. Befolkningen i delområdena Ängås och Grevegården har de högsta ohälsotalen⁸⁸ i stadsdelen, vilka är i nivå med dom högsta i Göteborg generellt. Det är också de mest invandrartäta områdena i Tynnered med 40 språkgrupper representerade (Stadsbyggnadskontoret 2000).⁸⁹ Inflyttningen till Tynnered består främst av barnfamiljer som flyttar in och ungdomar som vill bo kvar nära sina föräldrar. Stadsdelen presenteras som ett område med ett rikt natur- och fågelliv, med närhet till salta bad, men man karaktäriserar sig också som den barn- och ungdomstätaste stadsdelen i Göteborg.⁹⁰

I det lokala programmet för Tynnered, framtaget i ett samarbete mellan stadsdelsförvaltningen och stadsbyggnadskontoret inom ramen för översiktsplanen -99 har man identifierat ett antal viktiga frågor att arbeta med. Det innebär att man vill utveckla stadsdelen till en ekologiskt och socialt bärkraftig stadsdel och stimulera den kommersiella servicen för en välfungerande närmiljö. Vidare vill man främja tryggheten och hälsan, motverka segregationen och utveckla former för

⁸⁸ "Ohälsotal är en indikation på hur sjuka människor är inom ett specifikt mätområde. Talet är en uträknad kvot där täljaren är ersatta sjukpenningdagar och ersatta dagar för förtidspension eller sjukbidrag. Nämnaren är sjukpenningsförsäkrade personer och personer som uppbär förtidspension eller sjukbidrag" (Malm & Klingener 2000:13).

⁸⁹ Det finns en del olika uppfattningar om vad som inbegrips i "Tynnered". Stadsdelen Tynnered omfattar 6 delområden och är det övergripande namnet på området, men i folkmun så är området Ängås ofta det som är synonymt med Tynnered och fastighetsägarna där kallar det också Tynnered i rapporter. För att vara konsekvent använder jag stadsdelsindelningens namn generellt och talar sedan om Ängås när det specifikt handlar om det området.

⁹⁰ Se Tynnereds hemsida: www.tynnered.goteborg.se. För just denna beskrivning se www.fritidsvaneundersokningen.goteborg.se/fritid/stadsdel=Tynnered

ett aktivt medborgarinflytande samt säkra och utveckla fritids- och kulturaktiviteterna (Stadsbyggnadskontoret 2000).

Brottsligheten i området är uppskattat till cirka 12.000 anmälda brott per år,⁹¹ vilket inte är speciellt högt utan ligger på jämn nivå med övriga delar av Göteborg. När det gäller frågor om trygghet, rädsla och brottsprevention vill man enligt det lokala programmet satsa på klottersanering och upp- rustning av vissa platser som upplevs som obehagliga på grund av dålig belysning och förvuxna buskage. Man vill också göra något åt att Tynnered upplevs så isolerat från Frölunda på grund av de långa och mörka gångtunnlarna under Västerleden som håller isär de två stadsdelarna. För att motverka segregationen föreslår man en sysselsättningsstimulans riktad till långtidsarbetslösa samt att ge boende inflytande och möjlighet till att påverka sin närmiljö för att öka kvarboendet och stabiliteten i området. Satsningar på skola, fritidssysselsättningar, föreningsliv för att öka kontakten mellan olika befolkningsgrupper och stödandet av nyetableringar räknas också som trygghetskapande åtgärder (Stadsbyggnadskontoret 2000).

Uppfattningen att Tynnered är segregerat betonas starkt. Anställda tjänstemän/kvinnor på stadsdelsförvaltningen ger uttryck för detta: ”Jag kan ju känna när jag åker ner till Näset och ser de enorma murarna som man bygger runt sina hus där, att det fattas snart bara glaset ovanpå.” Likaså är föräldrar från Näset tveksamma om deras barn ska gå i Tynneredsskolan, ofta går de i låg- och mellanstadiet i Näset för att sedan välja en friskola eller någon annat alternativ. Den sociala och geografiska segregationen gör att ”...frågar du Tynneredsbor så är det många som inte fattar att de är Tynneredsbor. Näsetborna skulle aldrig säga att de är Tynneredsbor, och Önneredsbor är Önneredsbor.” En representant från fastighetsägarna säger om Ängåsområdet att ”...det är väldigt lite avflyttning från området och då skrockar en del och säger att många inte kan flytta härifrån för att de har betalningsanmälningar, men det har vi inte kollat.” Stadsdelsförvaltningen vill gärna satsa på att upprusta miljön då de menar att det är en:

⁹¹ I Västra Götaland skedde 1999 totalt 13.316 brott/100.000 invånare. De 12.000 anmälda brotten avser polisdistriktet Tynnered/Frölunda som har cirka 100.000 invånare totalt. Statistiken säger dock inte så mycket om brottsligheten i sig. Många brott anmäls till polisen för att kunna få ut försäkringar, medan andra brott inte anmäls. Info om brottsstatistik finns på BRÅs hemsida www.bra.se.

...skam, en skamfläck att man låter hållplatser och miljöer se ut som de gör för dem som bor härute, vi skulle aldrig tillåta att det såg ut så ifall det låg vid Gustav Adolfs Torg, och då ger man signaler till de människorna att man förhåller sig på ett visst sätt till dem.

Tynnereds segregering är inte bara social, utan även geografisk; "...i Ängåsområdet lever man på en ö, både svårt att ta sig från och till, för du får passera gångtunnlar, gångvägar genom parkmiljö och spårvagnshållplatsen i Frölunda är inte speciellt trevlig." Den geografisk segregationen och bristen på service och aktiviteter leder till ett ganska ödligt kvälls- och nattliv, en anställd hos det kommunala bostadsbolaget beskriver miljön så här: "...det är tomt i området, man ser ingen, kanske någon hundägare/.../de flesta vill ha ett mål, som att om man har glömt något och måste gå till servicebutiken. Man går inte ut och flanerar i mörkret."

Den bild som framträder av Tynnered är att det är en brokig stadsdel utan inbördes koherens och man talar ofta om delområdena istället för stadsdelen som helhet. Trots detta uppfattas Tynnered av de flesta som en stadsdel med ett gott rykte och att det generellt är bra att bo där. Närheten till Frölunda torg präglar området och till exempel så åker ungdomarna i mindre omfattning in till Göteborgs centrum än vad ungdomar i andra stadsdelar gör, antagligen just beroende på denna närhet. Frölunda är dragplåster även för vuxna, eftersom där finns ett kulturhus och ett regionsbiblioteket som utnyttjas av många Tynneredsbor. Detta riskerar dock att utarma det egna centrumet Opaltorget, vilket är ett problem för de som inte är bilburna utan har behov av de lokala torget.

Trygghet och folkhälsa i stadsdelen Tynnered

På stadsdelskontoret i Tynnered ingår trygghetsfrågorna i folkhälsoarbetet. Där har de alltså inte för avsikt att bilda ett lokalt brottsförebyggande råd. Istället ser man trygghet ur ett folkhälsooperspektiv. På stadsdelsförvaltningen menar man att hälsa är en klass- och könsfråga och att god folkhälsa är ett övergripande mål:

Folkhälsa och miljö kan man se som ett stort paraply där man lokalt då får se en mängd olika frågor som kan falla in under detta. Det kan handla om trygghet och säkerhet,

det kan handla om astma och allergi som en riskfråga för barn och ungdom och så vidare.

Trygghet är en viktig aspekt av folkhälsan och på så sätt har de brottsförebyggande frågorna en naturlig koppling till folkhälsoarbetet. Ur folkhälsoperspektivet har också frågor om kön uppkommit. De skriver i sitt budgetförslag:

Framförallt kvinnor kan på olika sätt uppleva sig otrygga i utemiljön. Denna känsla kan uppstå av många skilda orsaker som t ex dålig belysning, hala gångbanor, rädsla för personer med missbruk mm. Förvaltningen ska inventera utemiljön utifrån orsakerna för just kvinnors känslor av otrygghet. Inventeringen ska nyttjas i förvaltningarnas arbete att, med både åtgärder inom det egna ansvarsområdet och genom att påverka verksamheter utanför detta område, aktivt verka för att minska orsakerna till denna otrygghet.⁹²

Under stadsdelens folkhälsoråd finns en arbetsgrupp sedan år 2000 som kallas *Trygg och säker*. De träffas ett par gånger per termin. I den arbetsgruppen ingår fastighetsägare (eller företrädare för bolagen), representanter från individ och familjeomsorgen, park och natur och miljöförvaltningen. Gruppen är nystartad och har inte hunnit så långt i sitt arbete men kom att engagera sig en del i ett arbete kring Opaltorget och de har också börjat med trygghetsvandringar i Tynnered. För att komma igång och få hjälp med upplägget inbjöd de personer från *Tryggare och mänskligare Göteborg*. En inventering av den fysiska tillgängligheten planeras även utifrån funktionshinderperspektiv och det ”direkta brukarinflyandet” ska utvecklas med bland annat öppna förmöten där medborgarna kan komma och lämna synpunkter innan nämnden fattar beslut i någon fråga.

Under hösten 2000 bestämde Tynnered att de skulle samverka med övriga stadsdelsnämnder i väster, samt närpolisen, för inrättandet av ett lokalt brottsförebyggande råd, det *Lokala brottsförebyggande rådet i väster*. Det konkreta arbetet genomförs i stadsdelen, men det centrala rådet i väster fungerar som en idébank för att sprida arbetssätt som fungerat på andra platser. Göteborgs kommun har inte givit några specifika riktlinjer för hur arbetet ska utföras lokalt utan val

⁹² Ur Socialdemokraternas och Vänsterpartiets budgetförslag 2001. Se hemsida: www.tynnered.goteborg.se.

av organisationsform har varit fritt och överlåtits på stadsdelsnämnderna. Rådet i väster har ingen egen ekonomi. De kan bara föreslå idéer och verka nätverksskapande.

Polisen, vid sidan av kommun och stadsdelsförvaltning, förväntas vara en drivkraft i uppbyggandet av de lokala brottsförebyggande råden. En kärna i det *Lokala brottsförebyggande rådet i väster* är närpolisen i Västra Frölunda och Tynnered. Polisens arbete är ju alltid brottsförebyggande i den bemärkelsen att deras arbete ska förebygga och minska brottsligheten, som en polisman uttrycker det: ”Bara vi bär uniform så är det brottsförebyggande, finns vi i skolorna och undervisar så är det brottsförebyggande.” En viktig uppgift som polisen har är att utbilda dem som är med i den brottsförebyggande gruppen. Politiker och tjänstemän är i de flesta fall helt nya inför uppgiften. Med hjälp av *Tryggare och mänskligare Göteborg* har man haft en utbildningsdag och fått litteratur att studera om brottsförebyggande arbete (BRÅs idéskrifter). Alla som deltar tycks vara positiva till bildandet av rådet, men man uttrycker också en skepsis mot att det verkligen ska åstadkomma något konkret. Det beror till stor del på om det finns några engagerade personer med i arbetet, annars kan det riskera att bli ett bland andra forum för sammanträden.

Den tydligaste brottsförebyggande insatsen för polisen har tidigare varit kvarterspolisen, senare kallad närpolis. På grund av omorganiseringar och nedskärningar har den reformen inte kommit att utvecklas som det var tänkt. I Frölunda/Tynnered har man satsat specifikt på sex stycken ungdomspoliser som har kontakt med skolorna och det sociala arbetet i stadsdelen. De arbetar i princip på samma sätt som var avsikten med närpolisen.

Ett konkret arbete där stadsdelsförvaltningen har varit den drivande parten är upprustningen av Opaltorget. Opaltorget är definierat som en av Tynnereds offentliga mötesplatser och har under år 2000 utgjort objekt för ett upprustningsprojekt. Opaltorget ligger i anknötning till 7:ans och 8:ans ändhållplats, busstation samt taxistation, och utgör den plats där olika butiker och social service skulle kunna förläggas och till viss del gör det. Barnavårdscentralen, vårdcentralen, apotek, ett litet kulturhus, socialkontoret, en öppen förskola och ett par kyrkor finns redan här tillsammans med butiker och en pizzeria. Stadsdelsförvaltningen anser att satsningen på Opaltorget är viktig eftersom det är ”...en av Tynnereds mötesplatser, ett av de offentliga rummen i stadsdelen./.../Ett torg

ska kunna berätta något om stadsdelen” (*Vårt Tynnered* 2001). För människor som inte har tillgång till bil skulle det kunna vara ett attraktivt lokalt centrum. Men bilden som framkommit av torget är inte helt ljus. Det är bilden av ett utdöende torg med nedläggning av post och butiker, och att det är slitet och intaget av ungdomsgång på kvällarna. Torget saknar attraktiva verksamheter som kan locka besökare (*GPNära Väster* 2001). Den fysiska miljön har också försämrats under senare år på grund av sättningskador och ojämnheter i marken, något som handikapprådet har påpekat. Gångbildningen har också inneburit vandalisering och många upplever miljön som ogästvänlig. Gångbildningen på torget har funnits länge. Kring torget finns inga bostadshus och platsen kan uppfattas som en ödslig passage man måste ta sig förbi för att komma från spårvagnshållplatsen till sitt bostadsområde.

Behovet av upprustning av Opaltorget initierades av stadsdelsförvaltningen 1997. Inbjudna till upprustningsprojektet var fastighetsägare, *Göteborgs Energi Nät* och trafikkontoret (*Gatubolaget*), då de utgör markägarna av området. Tillsammans arbetade de fram en handlingsplan och diskuterade åtgärder, de undersökte också vem som ansvarade för områden som tidigare framstått som ”ingenmansland”. Arbetet avstannade under en period då den förste initiativtagaren avgick i pension, men fortsatte med nya möten under 1998 då en annan tjänsteman från stadsdelsförvaltningen övertog uppdraget. Ytterligare en anledning till att projektet tog fart var att en forskargrupp kom till stadsdelsförvaltningen och berättade om sin studie av torget som visade på problemen med platsen.

Upprustningen planerades i två etapper där den första etappen skulle innebära åtgärder som att klotteranera, ta bort en myntkiosk, ta bort en fristående reklamskylt och en ”röd kur” som är en utrymningsväg från ett garage som ligger under torget. Vidare ville man ta fram en skyltsymbol för torget, måla transformatorstationen enhetligt med omkringliggande verksamheter, begränsa grönsakstorgshandeln som spred ut sig över torget samt arrangera återvinningsbehållarna till en återvinningsstation så att de inte också upplevdes som så utspridda. I nästa etapp skulle man arbeta vidare med rabatter, trappor och trottoarer. Man skulle byta ut bänkar och belysning på liknande sätt som man tidigare gjort vid en upprustning av en angränsade allé (*Kastanjeallén*), utjämna sättningskador och iordningställa gångbanor. Sam-

råd och information om arbetet gick ut i Tynnereds stadsdelstidning och genom öppna förmöten och särskilda möten med pensionärsrådet och handikapprådet. En arkitektbyrå anlätades för att utforma upprustningen och de utvecklade projektet ytterligare. Alla var intresserade av att genomföra upprustningen och kostnaderna beräknades till 2,7 miljoner som skulle fördelas efter markägoförhållanden och intresse i projektet.

Här tog dock den gemensamma entusiasmen slut och det uppstod problem med genomförandet. Kostnadsfördelningen accepterades inte av fastighetsbolagen och efter en del diskussioner stod till slut trafiknämnden och stadsdelsförvaltningen ensamma, och därmed endast med en budget på 775.000:-. De kunde då bara göra något åt det som är allmän platsmark och som nämnden ansvarade för. Trafikkontoret planerade en upprustning för sitt ansvarsområde, det vill säga kring spårvagnshållplats och bussangörning. Projektet lades ut på ett annat konsultföretag än det som inledningsvis hade engagerats och arbetet slutfördes under 2000 med betydligt mindre och färre förändringar än vad som hade planerats. Från fastighetsägarnas sida uttrycktes en viss missnöje:

...tråkigt nog började trafikkontoret rita på ett eget förslag/.../plötsligt hade de pengar till det, men brydde sig inte om andra tankegångar som fanns för detta/.../ja, man kan ju säga att efter det att trafikkontoret har lagt ner 1,5 miljoner här så är det lika risigt efteråt.⁹³

Det första förslaget, som alltså aldrig genomfördes, hade inneburit större förändringar av platsen. De två huvudbyggnaderna, eller längorna som inramar torget och där butikerna ligger, vänder sin rygg mot bussangörningsplatsen. På denna baksida ligger en lastkaj med nedsänkta angörningsplatser. Den här miljön möter dem som kommer med buss och den ville man förändra genom att höja upp nedsänkningarna som ändå inte längre användes och göra det hela till en större yta där bussarna kunde gå i en cirkelformad vägbana. Sedan planerade man att placera parkeringsplatser i mitten av denna cirkel samt göra en upplyst och trevlig gångbana genom trafikplatsen. I nästa led ville man sedan arbeta med att knyta

⁹³ Jag vill här bara påpeka att de nämnda summorna mer ska ses som riktlinjer än faktiska siffror. Intervjupersonerna gav olika prisuppgifter vilket antagligen har att göra med vad man lägger in i kostnaderna och från vems perspektiv man ser.

samman busshållplatsen med spårvagnshållplatsen som ligger på andra sidan köplängorna. Syftet var att göra torget till en helare plats och med mer logiska stråk genom den. Konsultbyrån menade att de:

..jobbade mycket med axlarna, att man skulle få syn rätt igenom åt olika håll och stråken markerades med markbeläggning./.../Idén var också att markera med något stort mitt i som man kan orientera sig efter – något fräckt.

Alla parter var överens om att detta skulle vara en bra lösning. Enligt konsultbyrån var alla överens:

Ja, alla var överens, men det var pengarna som gjorde att det inte blev av./.../Det [förslaget] handlar ju om tillgänglighet och säkerhet, att man blandas lite med kollektivtrafiken, bussen kör hit och så går man i mitten bort till bostadsområdet./.../Det var synd för det hade kunnat bli så bra och [en fastighetsägare] var ju inne på att bekosta den här delen med upphöjningen som är en ganska dyr grej eftersom marken måste bestå av rätt material för belastning.

Om vems fel det var att projektet inte genomfördes råder det delade meningar om. Från fastighetsägarnas sida så menar man att:

Trafikkontoret var den största boven i dramat där./.../eftersom de inte kunde tänka sig att samordna detta./.../det är ju korkat att göra det på det här sättet för då tog man ju bara sin lilla bit och sen var det bra med det och då tänkte man inte på vad ska hända. De [fastighetsägaren] ville ju ha ett helhetsgrepp om alltihop./.../det viktigaste är ju att man försöker att samordna det.

Stadsdelsförvaltningen å andra sidan menar att fastighetsägarna var den svaga länken:

Det var lätt att få dem med tills vi skulle börja prata om vad det skulle kosta. Då började svårigheterna. Vi kunde enas om ett gestaltungsförslag men sedan när vi skulle göra en kostnadsfördelning av detta, då hoppade [fastighetsägarna] av. De kom inte överens, eller vi kom inte överens./.../De hade nog en förväntan att kommunen skulle stå för det mesta i det här fallet./.../Det betydde att

förslaget föll och vi fick backa tillbaka från den helhetslösningen.

De upplevde inte att engagemanget var lika stort från alla deltagare:

...jag menar, att [ett fastighetsbolags] VD fanns ju inte med, de hade en fastighetsansvarig med som inte hade några befogenheter att fatta beslut, som jag uppfattade det, utan hade bara fått sin VDs uppdrag att säga nej, vi lägger inte ut några pengar.

Diskussionen visar att det fanns enighet om att *något* behövde göras – man var till och med enig om *vad* som skulle göras – men däremot var det mer oklart om *vem* som skulle ansvara för kostnaden av arbetet. Det fanns alltså en dialog fram till att den ekonomiska fördelningen skulle göras. Besvikelsen att man inte lyckades enas kring den ekonomiska frågan kommer från alla håll. Från fastighetsägarehåll menar man:

Jag tyckte vi var så långt framme den gången och så dog alltihop, det var lite sorgligt för oss också....det var många möten och man lägger ner rätt mycket arbete och sen visar man ett förslag som förändras under tiden/.../ man lägger ner sin själ och vi var överens och sen så dör det bara för att en del inte vill.

Stadsdelsförvaltningen har egentligen inga egna resurser för att göra fysiska förändringar utan är beroende av park och natur och trafikkontoret och andra markägare, men de har däremot ett medborgaransvar och ett nätverk till dem som är ansvariga för de olika delarna: ”Är det en massa bråk på Opalatorget så hamnar ju frågan tillbaka hos oss och då får ju vi ta initiativ att kalla de parter som kan vara berörda av det.” De kan alltså lyfta fram medborgarsynpunkter när det gäller den fysiska miljön och i det här fallet så var deras uppgift att initiera projektet och få igång samarbetet: ”Mitt uppdrag var väldigt tydligt att få fart på den här frågan, den hade liksom legat och valsat här och jag skulle se till att det hände nåt.”

Förutom trafikkontorets upprustning av busshållplats och spårvagnshållplats som inte blev så omfattande som det ovannämnda förslag, så ”snyggades” också torgsidan upp med en del blomplanteringar och några parkbänkar. Men

torget har inte kännbart livats upp och många butiksägare har fortfarande svårt att få sina verksamheter att gå runt efter det att posten lagt ner och därefter lades också livsmedelshandeln ner. För de boende runt omkring finns det allt färre anledningar att utföra sina ärenden på Opaltorget. Det finns också en del hinder för att byta ut verksamheter i den här typen av lokaler av flera ekonomiska skäl. Från att en matkedja har lämnat lokalen kan det ta tid innan deras kontrakt löper ut (ett års uppsägningstid), och eftersom matkedjor konkurrerar med varandra så kan den ena kedjan vara ovillig att upplåta lokalen för en annan. I praktiken kan en sådan situation leda till att en lokal står tom i ett par år innan lokalen blir tillgänglig för uthyrning igen, vilket gör förändringsprocesser segdragna.⁹⁴

Samverkan var ledordet för upprustningen av Opaltorget men samverkan kan vara svårt att genomföra i praktiken. I bästa fall kan samarbetet leda till att kostnaderna för projektet blir mindre och resultatet bättre, i sämsta fall kan det handla om att deltagarna önskar att någon annan ska betala och att projektet faller med det.

Bostadsbolagens insatser

Under senare delen av nittiotalet har det varit vanligt att bostadsbolagen själva har tagit initiativ till kartläggningar och åtgärder mot brottslighet och rädsla. I Ängås,⁹⁵ Tynnereds sydöstra del nära Västra Frölunda men avskilt genom den stora Västerleden, genomfördes en offer- och trygghetsutredning i enkätform under 1999 och våren 2000. Området är ägt av kommunala bostadsbolag och uppdraget kom från SABO⁹⁶ inom ramen för deras programområde *Levande stad-*

⁹⁴ I det här fallet har det dock redan från 2002 etablerats en ny matkedja på platsen.

⁹⁵ Området består av 1053 lägenheter med 2863 personer, antalet barn under 15 år i området är 25 procent och 1212 personer (42 procent) har utländsk bakgrund. 35 procent av områdets hushåll är barnfamiljer. Antalet äldre över 65 år är bara 8 procent. Det finns idag inga outhyrda lägenheter i området. Ohälsotalen visar att människor i detta område är sjukare mer än den genomsnittlige göteborgaren och att medelinkomsten ligger under genomsnittet i Göteborg. 27 procent av hushållen är beroende av socialbidrag och cirka 66 procent av de boende har endast grundskola eller 2-årig gymnasieutbildning (Malm & Klingener 2000).

⁹⁶ SABO är en intresse- och branschorganisation för de allmännyttiga bostadsföretagen i Sverige. SABO har 305 medlemsföretag som finns i nästan alla landets kommuner och tillsammans har företagen ca 900.000 lägenheter och ett stort antal lokaler. Nästan 1,5 miljoner människor bor

delar, framtaget för att "...säkerställa medlemsföretagens förmåga att konkurrera på marknaden och fullgöra samhällsuppgifter" (Malm & Klingener 2000:6). I pilotstudien ingick fem områden i Sverige, varav Ängås var ett, och syftet med studien var främst att öka kunskapen om trygghetsarbetet hos de kommunala företagen och de behov som kan finnas samt att utveckla metoder att undersöka trygghet. Fokus på trygghet har uppkommit genom att flera undersökningar har visat att det är den mest centrala frågan för många hyresgäster hos SABO-företag (Malm 2000).

I kartläggningen från Ängås framkom att under 1999 anmäldes 306 brott i området och det rörde sig mest om tillgreppsbrott och stöldbrott av olika slag (131 st), därutöver skedde 64 skadegörelsebrott, 30 misshandelsbrott, 24 olaga hot, 1 rån och 12 ofredanden. Brottsligheten har under en treårsperiod minskat, förutom antalet fall av skadegörelse. Den anmälda brottsligheten är lägre här än i Göteborg igenomsnitt, förutom att det anmäldes fler misshandelsbrott, olaga hot och ofredanden i området än i Göteborg generellt. När det gäller tryggheten i området så gav enkätundersökningen ett resultat som pekade på att 42 procent av alla invånarna i området kände sig otrygga om de gick ut ensamma sent på kvällen och 22 procent svarade att de inte alls går ut.⁹⁷ Skillnaden mellan kvinnor och män visade sig också vara stor, endast 20 procent av kvinnorna kände sig trygga att gå ut ensamma sent på kvällen, jämfört med 52 procent av männen (Malm & Klingener 2000:27/38f).

Genom enkätsvaren och ett antal intervjuer framkom det att vissa platser upplevs som obehagliga. Det rör sig främst om gångvägar genom bostadsområdena, gångtunnlarna, platser intill skolorna, spårvagnshållplatserna och ett större öppet gårdsområde. Man uppger att man är rädd för överfall, väskryckningar av mopedburna ungdomar, aggressiva kamphundar, ungdomar som vandaliserar, ungdomar som kör trimmade mopeder genom området, missbrukare som kommer över från Frölunda till vänner i Ängås samt en blottare som visat sig utanför fönstrena på första våningen vid ett bostadshus. Därutöver nämns olåsta källare och tvättstugor, och stölder i

hos ett SABO-företag. SABO företagen karaktäriseras av att; de hyr ut sina lägenheter; de förvaltar sina bostäder utan vinstsyfte; de ägs av kommunerna och har en styrelse som utses av kommunerna. Hemsida: www.sabo.se, "Visioner och mål".

⁹⁷ Av dessa hade 66 procent svarat att de inte gick ut på grund av rädsla för brott (Malm & Klingener 2000:38).

parkeringsgaragen som problem. Svarande på enkäten var proportionerligt fler svenskfödda än invandrade personer. Konflikter mellan svenskar och invandrare omnämndes också som problem, främst av svenskarna. Hyresgästerna gav i sina svar uttryck för att de önskade ökad kontroll, övervakning och insatser mot störande hyresgäster och okynneskörning inom området (Malm & Klingener 2000).

De föreslagna åtgärderna från boende och fastighetsägare för att förbättra livsmiljön i området handlar till stor del om att fastighetsägarna ska ställa krav på sina boende och att fastighetsägarna, socialsekreterarna och polisen ska samarbeta mera. Missbruk anses ofta vara orsak till störningar och man föreslår ökad kontroll genom närvaro av kvarterspolis. Det andra problemet är ungdomarnas okynneskörning, för att minska det föreslår man bommar till området. Utöver det vill man försöka minska stölder genom bättre lås, säkrare dörrar och skärpt nyckelhantering, vilket innebär i de flesta fall att man inför ett kortsystem istället för nycklar (Malm & Klingener 2000).

Problembilden är fokuserad på ungdomar och missbrukare, detta var också klart redan i frågeformuläret som just hade specifika frågor kring detta. Olika hypotetiska situationer framställdes där hyresgästerna tillfrågades huruvida de skulle ingripa om de såg två pojkar, eller unga män utföra våld eller skadegörelse. Insatser riktade mot ungdomar finns redan genom närpolisen, skolorna, fritidsgården och stadsdelsförvaltningens familjeomsorg. Andra redan genomförda åtgärder är framförallt inriktade på parkeringshusen där man byggt "bilburar", infört kortläsarsystem istället för nycklar, men också renoverat parkeringslokalerna för att göra dem mindre otrivsamma. Kortläsarsystemet har den fördelen, förutom att man kan se vem som, och när någon, har gått in i parkeringshuset, att när en hyresgäst flyttar så kommer inga nycklar att cirkulera i omlopp. I området har man också arbetat med att hålla efter vildvuxna buskage, sanera efter klotter och förbättra belysningen (Malm & Klingener 2000).

Just belysningen har givits en prioriterad ställning genom att man under vintern 2000 genomförde en stor kartläggning av problemen med belysningen i området och föreslog nya lösningar. Det här mer kreativa förhållningssättet till belysning har blivit vanligt förekommande runt om i staden. Med hjälp av *olika typer* av belysning och med "innovativa" placeringar försöker man att skapa en annan upplevelse av

rummet än vad den mer traditionella belysningen har lyckats göra (Wänström 2001).

Den här modellen av studier av bostadsområden har genomförts på flera håll runt om i landet och i flera av Göteborgs stadsdelar (till exempel i Bergsjön, Hjällbo och i Gamlestan). Den är kvantitativ till sin utformning och har för avsikt att bara ”rapportera läget” för att kunna utgöra underlag för framtida åtgärdsplaner. På så vis bygger den mycket på det arbetssätt som BRÅ har föreslagit i sina idéskrifter om lokalt brottsförebyggande arbete. Studien ges en stor trovärdighet genom sitt neutrala förhållningssätt, men frågornas innehåll och de valda kategorierna kan avspegla de föreställningar som cirkulerar om det utvalda området eller om brottslighet i allmänhet.

Utöver den studie som SABO initierat så bygger riktlinjerna för det arbete som kommunala bostadsbolag gör till stor del på en årlig kundundersökning som når ut till cirka 40 procent av deras hyresgäster i hela Göteborgsregionen.⁹⁸ Även detta är en omfattande kartläggning där de berör frågor om hur hyresgästerna upplever sitt boende och bostadsområde. Kundundersökningen har genomförts sedan 1996, men intensiteten i undersökningsfrekvensen gör att bolagen har kommit att inse att man måste vara försiktig så att man inte frågar samma personer varje år – ”...för nu börjar vi få lite samtal om att vi måste sluta med våra enkäter för de börjar att tröttna på det.” Enkäten har dock visat att Ängås inte ligger så högt upp på listan över uppskattat boende, på flera områden som kundvård, boendeinflytande och rent och snyggt har de fått en hel del kritik. Bostadsbolagen har känt sig manade att göra något åt missnöjet i bostadsområdet.

Kartläggningen av Ängås, initierad av SABO, hade fokus på brott och otrygghet, men för de kommunala företagen är trygghetsskapandet bara en del i ett större projekt att göra sina områden mer attraktiva och marknadskraftiga. Frågor om boendeinflytande och förtroende mellan hyresgäst och fastighetsägare hamnar då ofta i förgrunden. Kartläggningen av problemen måste resultera i konkreta åtgärder annars är det svårt att skapa ett förtroende för fastighetsägaren, vilket fastighetsägarna idag är medvetna om. I en självkritik så tillstår en fastighetsförvaltare att de kanske har varit duktiga på tekniska lösningar som säkerhetsdörrar och låssystem, men sämre på kontakten med hyresgästerna. Idag däremot menar

⁹⁸ Svansfrekvensen är ungefär 70 procent, ca 63.000 personer.

man att kontakten med kunderna är det allra viktigaste och att man måste bygga upp förtroendet mellan fastighetsägare och hyresgäst. Enligt en fastighetsförvaltare så har de gått igenom en utveckling där man tidigare talade *om* sina hyresgäster, sedan lärde man sig att tala *till* dem, medan man nu talar *med* dem.

Kontakt med boende har varit en fråga man vill utveckla, bland annat genom att genomföra intervjuer för att på så sätt få igång en dialog. Ett stort missnöje i Ängås har handlat om bolagets bemötande och åtgärdandet av fel. Bolaget har märkt att de inte har fått reda på att det har funnits problem på gårdarna: "...värdarna har sagt att det är bra – inga problem – jag vet inte om de har skämts för att be om hjälp." Som ett led i att avhjälpa dessa brister i relationen har möten arrangerats, men ett problem med mötena är att det är få som kommer och att det i stort sett alltid är samma människor som kommer oavsett vad mötet skulle behandla.

För att bryta detta mönster bestämde man att istället arrangera möten för ett hus i taget och prata om det som rörde dem som bodde i just det huset och deras utemiljö. På de här tillställningarna kom betydligt fler hyresgäster och de kunde tala om en mer detaljerad nivå vilket var mer intressant även för fastighetsägarna. Människor vågade prata om sånt som de inte velat ta upp i en större församling. Efter en modell i en annan stadsdel införde man också "tältmöten", vilket innebär att de i flera dagar låter ett tält vara uppställt på gården så att människor kan komma in och prata om vilka problem de har eller vad de skulle vilja ha förbättrat. Tältmötena har förbättrat kundkontakten, därför att som en fastighetsförvaltare uttrycker det: "...det är lättare att få kontakt, för det är inte alla som kan komma ner och sitta på ett möte i två timmar och sen göra sin röst hörd, utan man vill smyga runt hörnet och ställa en fråga och sen gå."

Via de här olika formerna av möten har främst tre huvudfrågor och intressen utkristalliserats och det är 1) trygghet och säkerhet, 2) utemiljön och närmiljön, och 3) områdets historia. För att fånga intresset kring historien arrangerades ett samtal där Frölunda hembygdsförening och stadsmuseet medverkade. Utemiljön uppmärksammades genom att en studiecirkel bildades som bostadsbolaget har stöttat med material, till exempel blommor och lökar. Det arbetet har lett till att man har anlagt ett par bersåer. Trygghet och säkerhetsfrågor ingår till stor del i satsningen på utemiljön. Framtida planer för att ytterligare förstärka dialogen med hyresgästerna

ska ske genom fler tälmöten, mer intervjuer, införande av ett nyhetsblad och genom kompetensutveckling av personal som har kontakt med de boende. En boendeutvecklare ska också anställas på halvtid.

Samtal pågår inte bara mellan fastighetsägare och hyresgäster. Distriktscheferna från de tre största allmännyttiga bostadsbolagen har också ett väl utvecklat samarbete och träffas regelbundet för att utbyta idéer och erfarenheter. Även stadsdelsförvaltningen arrangerar fastighetsägarträffar för informationsutbyte. En fastighetsägare sitter också med i det *Lokala brottsförebyggande rådet i väster*.

I sina relationer till andra förvaltningar upplever bostadsbolagen ibland en väldig tröghet i beslutsfattandet och att det tar tid innan något kan hända. För fastighetsägarna är det viktigt att det går fort för hyresgästerna vill se förändring omedelbart. Genom det *Lokala brottsförebyggande rådet i väster* har en grupp gått runt i delar av Tynnered och tittat på belysning och vegetation. Park och naturförvaltningen deltog också, men den hjälp som bostadsbolagen är beroende av har en längre arbetsgång än vad som är önskvärt från fastighetsägarnas sida:

...jag tycker fortfarande att det tar för lång tid – jag vill att det ska ske snabbt, men man ska ju helst inte göra några misstag heller utan det måste vara genomtänkt, för om man lägger ner stora summor som sedan blir fel...

Det kan ta upp till två år innan något problem åtgärdas. Dialogen mellan de olika förvaltningarna förbättras hela tiden och man arbetar mer över gränserna än tidigare även om det kan vara svårt att finna tid för möten ibland.

De olika nätverken som nu har vuxit fram bidrar till att fler aktörer har kommit att visa sitt intresse och vill vara med att påverka. Otrygghet är en fråga som måste bearbetas över sektorsgränser, för de boende spelar det ingen roll om ett stråk från bostaden till spårvagnshållplatsen förvaltas av trafikkontoret, park och natur, stadsdelsförvaltningen eller ett bostadsbolag. Kommunala bostadsbolag har därför ett stort intresse av att denna samverkan ska fungera och ge resultat. Den starka betoningen på dialog och samverkan som framkommit här är kärnan i deras trygghetsarbete.

Trygghet i Tynnereds åstadkoms alltså genom dialog, samverkan och attraktiva utemiljöer. Det är en trygghet som *inte* enbart skapas genom brottspreventiva insatser utan främst

genom ett välfärdsbyggande. Missnöjet i Tynnered handlar om ett utdöende torgliv, nedslitna miljöer och om bostadsområden som ligger isolerade och otillgängliga i förhållande till kollektivtrafiken och Frölunda torg. När det gäller de fysiska problemen är ödslighet, mörker och slitage de mest omnämnda aspekterna. Det sociala problemen domineras av hot från ungdomsgång och missbrukare, men brottsligheten anses av polis och stadsdelsförvaltningen inte vara ett stort problem i Tynnered. Enligt polisen är brottsligheten i Tynnered nästan identisk i sin storlek med brottsligheten i Göteborg i övrigt. Mest rädda, som det framkommer i enkätundersökningar och genom intervjuer, tycks kvinnor och äldre personer vara. Funktionshindrade har problem med tillgängligheten, men omnämns inte som en ”rädd” grupp annars.

Bergsjön – i norra änden av 7:ans linje

Bergsjön framställer sig, liksom Tynnered, som en naturskön bygd där ett ekologiskt perspektiv ska präglade det lokala arbetet, men de presenterar sig också som en mångkulturell stadsdel. Fastän Bergsjöns bebyggelse kan framstå som mer homogen än Tynnereds finns här också radhus-, villa- och höghusområden. Stadsdelen omgärdas av en ringled, vilket på kartan ger Bergsjön en tydlig avgränsning. Innanför ringleden avskiljs dock Bergsjön i två delar genom en dal – i en västlig del, där Galileis Gata utgör ett centrum, och i en östlig del där Rymdtorget är centrum. Vid Rymdtorget finns också stadsdelsförvaltningens kontor, ett bibliotek, ett medborgarkontor med mera. Detta torg kallas även Bergsjön Centrum. Idag bor cirka 13.000 människor i stadsdelen, 60 procent har utländsk bakgrund och representerar mer än 100 nationaliteter. Medelinkomsten i Bergsjön är lägre än i någon annan del av Göteborg och färre än 40 procent av invånarna (i åldern 20-64 år) förvärvsarbetar. Mer än hälften av befolkningen rapporteras leva, helt eller delvis, på socialbidrag. Andelen unga i stadsdelen är högre än i Göteborg generellt. Det anmäls färre brott i Bergsjön än i Göteborg som helhet i förhållande till folkmängden. Mest handlar det om inbrott, bilinbrott/stölder, skadegörelse och misshandel (*Storstadssatsningen i Bergsjön 2000, Bergsjöns Framtid 1999a*).

Bergsjöns bebyggelse präglas av park- och skogsområden och bostadsområdena ligger i många fall avskiljda ifrån varandra. Platser som var tänkta att fungera som torg är svåra att orientera sig mot. Problemen med Bergsjöns fysiska

struktur har diskuterats i många olika sammanhang och mest kritik har riktas mot att området är geografiskt splittrat utan länkar mellan de olika delarna och att det finns för få naturliga mötesplatser.

Bergsjön tillhör de förorter som i media ofta förknippas med problem i form av våld och arbetslöshet. Frustrationen över att bli presenterade på detta sätt framkom i nästan samtliga intervjuer som genomfördes i Bergsjön. De är övertygade om att brottsändelser i Bergsjön får mer utrymme i media än vad händelser i andra delar av Göteborg får. Många tror inte att media är intresserade av positiva händelser i Bergsjön. Det är betydligt svårare att få ut journalister till förorten för glada nyheter och ifall de kommer söker de i alla fall en negativ vinkel. Ett exempel på detta framkommer när en stadsdelsanställd berättar om ett möte arrangerat av stadsdelsförvaltningen om ungdomsfrågor dit journalister var inbjudna:

Vi hade aldrig sett det som ett ungdomsmöte även om det handlade om ungdomsfrågor, vi hade sett det som ett möte för alla i stadsdelen – angelägenheter för föreningsliv – så vi hade bjudit in föreningar som jobbar med ungdomar/.../lokalen var packad med folk/.../det sitter 60 eller 70 människor i lokalen, så jag som har jobbat med detta tyckte att det var jätteframgångsrikt/.../ men när jag sen hörde det på radio säger journalisten ”ja, det är bara 12 ungdomar här, så det är ett misslyckande”...

De som arbetar i Bergsjön har svårt att se vem detta negativa angreppsätt är avsett att gynna:

...jag vet inte om det är aningslöshet eller egoism/.../jag vet inte om de fattar vad de gör. Jag tror ibland att de tror att de ställer sig på de svagas sida/.../eller också är det för att sälja fler nummer.

Ett annat exempel är en löpsedel för en kvällstidning som med en rubrik basunerade ut: ”Vem som helst kan bli mördad i Bergsjön”. Påverkan av en sådan löpsedel leder till ökad rädsla för de som bor där. En tjänsteman på stadsdelsförvaltningen menar:

...tro sjutton att det skapar en ångest och rädsla som inte står i proportion till hur verkligheten ser ut. Det är inte samma sak som att nonchalera den upplevelsen, för visst

händer det saker i Bergsjön, men det händer saker på andra platser också....

Oron över hur media representerar Bergsjön gäller mest ungdomarna som bor där. Vuxna är oroliga över att ungdomarna ska identifiera sig med den negativa bilden och känna uppgivenhet inför framtiden.

Frågan är så viktig att man i sin kartläggning av Bergsjön ägnade en speciell studie åt att se hur media (från Maj – September 1998) skildrade Bergsjön i tidningar, tv och radio. Under perioden skedde ett rånmord i Bergsjön vilket påverkade resultatet, men undersökningen ger ändå en ganska tydlig bild av att kombinationen ”förort”, ”invandrarungdom” och ”våld” ger högt mediavärde. Enligt undersökningen var framställningen generellt slarvig, ytlig och negativt vinklad (Isaksson 1998).

Framförallt statistiska resultat ges en framträdande plats i media, men statistik har en tendens att visa det man vill att den ska visa och både polis, stadsdelsförvaltning och andra menar att man måste vara försiktig i sina uttalanden kring sådana resultat. Statistiken måste alltid läsas i relation till något, men när den hamnar hos media så uteblir ofta denna kontextualisering. En oreflekterad användning av statistiska underlag i vardagsbruk bidrar kanske fler än media till. En stadsdelsanställd frågar sig vad det till exempel vad betyder när man får uppgifter om hur många socialbidragstagare stadsdelen har:

...vad är en socialbidragstagare? Är det en som har socialbidrag under en vecka under sommaren? Ja, då är det kanske 50 procent här, men vad har det för värde – det bor ju många studenter här/.../det säger väl inget om tillståndet i stadsdelen egentligen...

Trots att de flesta är överens om att en kvantifiering av problem och tillstånd i en stadsdel inte är nog så är det svårt att göra en kartläggning som inleds på annat vis. Siffrorna ger en grund att diskutera vidare från även om man kanske måste vara försiktig med att säga vad de reellt betyder.

Mediaforskningen har pekat på den kulturella påverkan av hur media representerar brottshändelser och hur olika samhällsgrupper framställs (Pollack 2001:50f/81f) och även om de flesta delar av en stad är förknippade med olika fördomar så är intensiteten av den stigmatisering som förorter likt

Bergsjön utsätts för synnerligen destruktiv och boende i Bergsjön upplever vanmakt över att inte kunna vara med att påverka den bilden. Bergsjön har även utgjort exempel i många forskningsprojekt och jag var därför osäker på om Bergsjön var ett bra studieobjekt. Samtidigt har också många brottsförebyggande projekt genomförts här och därför valde jag ändå att ta med Bergsjön som exempel, men lämpligheten i detta val kan diskuteras.

Lokalt utvecklingsarbete i Bergsjön

Bergsjön har under sin relativt korta historia varit objekt för många olika satsningar med inriktning på att förbättra livsmiljön i stadsdelen. Insatserna har gått in i och överlappat varandra. Till exempel finns sedan ett tid tillbaka (1995) ett lokalt hälsoråd i Bergsjön.⁹⁹ År 1997 döptes det till *Folkhälsorådet i Bergsjön* och deras uppgift är att:

...stärka och förbättra hälsan för invånarna i Bergsjön med delaktighet och delansvar från de boende och verksamma i stadsdelen. All kommunal verksamhet skall genomsyras av folkhälsoaspekter och integreras i budgetarbetet.¹⁰⁰

En ”trygg och säker stad för alla” ingår som en del i detta arbete, liksom miljöfrågorna. Det finns också, sedan 1992, ett livaktigt *Agenda 21*-arbete som arbetar för en ekologisk stadsdel. Att människor ska må bra ingår även i detta arbete. För stadsdelsförvaltningen har det inte alltid varit lätt att samordna alla dessa olika insatser:

... vad är skillnaden mellan det [*agenda 21*] och folkhälsa...folkhälsa är ju allting, så för mig är det ett väldigt förvirrande begrepp när man börjar prata om det i kommunen och nu håller vi på med en översyn av hela organisationsstrukturen i stadsdelen för vi märker ju att vi har grupper som sitter och diskuterar folkhälsa och sen har vi grupper som sitter och diskuterar *Agenda 21*, och ”trygghet och trivsel” och vi märker ju ibland att det är

⁹⁹ Där ingick deltagare från apoteket, arbetsmarknadsinstitutet, fastighetsägarna, företagarföreningen, försäkringskassan, föreningsrådet, föreningen Galaxen, kyrkan, primärvården, *Stadsmissionen*, stadsdelsförvaltningen och stadsdelsnämnden.

¹⁰⁰ Hemsida: www.goteborg.se/bergsjon/folkh.htm

samma människor från olika organisationer som sitter vid olika tillfällen och diskuterar samma sak...

Från stadsdelsförvaltningens sida har det därför varit viktigt att samordna och strukturera de olika insatserna:

...framförallt små organisationer och små privata fastighetsägare orkar inte vara med överallt och sitta och diskutera samma sak,... och vi ska nu i den här översynen försöka att närma folkhälsa och *Agenda 21* när vi ser att det är samma sak, sen får vi väl hitta ett käckt namn på det, men det är inte det viktigaste...

Målsättningen med *Agenda 21*-arbetet var att sätta Bergsjön på kartan som en ekologisk stadsdel där man utgick ifrån naturrikedomen i stadsdelen. Det har således under olika perioder funnits varierande fokus i utvecklingsarbetet. I början av nittiotalet påbörjades en diskussion om att man ville dra lärdom av tidigare insatser och strukturera arbetet och på så sätt tydligare fånga vad som egentligen är problemen i stadsdelen. För att åstadkomma detta drog stadsdelsnämnden i Bergsjön och Göteborgs allmännyttiga paraplyorganisation *Förvaltnings AB Framtiden*, hösten 1997 igång ett utredningsarbete som kom att kallas *Bergsjöns Framtid*. En satsning där man anlät ett tiotal forskare från olika discipliner att tillsammans med aktörerna i stadsdelen arbetade fram en utredning. *Bergsjöns Framtid* vill stimulera en utveckling som leder till att:

...de boende i så hög utsträckning som möjligt kan utveckla sin egen välfärd; att stadsdelen Bergsjön i vid mening kan utvecklas till ett väl fungerande lokalsamhälle, samt att fastighetsmarknaden långsiktigt får en gynnsam utveckling (*Bergsjöns Framtid* 1999b:3).

Den här lokala utredningen bygger på samtal med de boende, boendeenkäter och diskussioner med olika aktörer. Slutrapporten från 1999 är det dokument med beskrivningar och åtgärdsförslag som ligger till grund för det fortsatta arbetet som fortgår idag. Utredningen har varit på remiss hos flera organisationer och inblandade aktörer, vilket har lett till att man nu kan tala om att det finns en samsyn i stadsdelen kring hur arbetet ska gå vidare. Syftet med utredningen var inte i första hand att få igång projekt utan det viktigaste var att

skapa en *gemensam beskrivning* av Bergsjön som alla kunde känna igen sig i och som därefter skulle kunna utgöra kunskapsmaterial för aktörerna i stadsdelen: ”Därmed kan många myter avlivnas, rykten avfärdas och behagliga såväl som obehagliga beskrivningar och redovisningar accepteras” (*Bergsjöns Framtid* 1999b:3). Utredningen kan också betraktas som en motreaktion mot medias övertag som image-skapare av Bergsjön.

Tio punkter framstod som centrala när kartläggningen av Bergsjöns tillstånd hade genomförts. Däri ingick att utveckla och förnya näringslivet, skolan, fastighetsmarknaden, arbetsmarknaden, kollektivtrafiken och torgen i stadsdelen. Demokratifrågorna gavs hög prioritet, liksom trygghet och brottsförebyggande åtgärder. Ledordet för utvecklingen är samverkan och samordning (*Bergsjöns Framtid* 1999a).

En separat rapport från utredningen berörde specifikt kriminalitet och trygghet i Bergsjön. Rapporten innehåller en kartläggning (via enkäter och strukturerade intervjuer) om anmäld brottslighet, en offer- och trygghetsundersökning, kommentarer från personer som arbetar i området och kommentarer från de boende. Brottsligheten i Bergsjön är, som tidigare nämndes, inte anmärkningsvärd hög, antalet misshandlsfall är dock fler än genomsnittet i Göteborg.

Frågan måste dock (som alltid) resas om all brottslighet rapporteras till polisen, speciellt med tanke på den höga grad av otrygghet som upplevs i området. I enkäten svarade 51 procent att de ser brottsligheten som ett *stort* problem, 89 procent att det var ett problem. När det gäller otrygghet svarade 39 procent att de kände sig otrygga när de gick ut och 33 procent går inte ut på kvällen, endast 28 procent svarade att de var trygga. Kvinnorna var betydligt mer otrygga än männen, endast 14 procent av kvinnorna kände sig trygga när de gick ut, jämfört med 46 procent av männen som kände sig trygga. Otrygghetskänslan ökade med åldern. De mest otrygga platserna var de fyra spårvagnshållplatserna, busshållplatserna, torgen, gångtunnelarna, skolgårdarna och badplatsen (Malm 1999).

Arbetet med utredningen *Bergsjöns Framtid* skedde parallellt med att regeringen la fram storstadspropositionen, som ledde till *Storstadssatsningen*. Stadsdelsförvaltningen i Bergsjön låg därmed lite före i tid när storstadssatsningen drogs igång och man visste ganska väl vad man ville arbeta med. Det var frågor som låg i linje med *Storstadssatsningen*: 1) demokrati och delaktighet, 2) arbete och utbildning, 3) språk

och skola och 4) trygghet och trivsel (*Storstadssatsningen i Bergsjön* 2000). För stadsdelsförvaltningen hänger dessa frågor samman:

...man kan inte som tidigare jobba med enskilda saker för sig utan man måste jobba med allt samtidigt och man måste jobba alla tillsammans och det måste pågå under lång tid – där har man tre framgångsfaktorer – allt samtidigt, alla tillsammans under lång tid/.../jag känner inte att jag primärt arbetar med trygghetsfrågor/.../framförallt jobbar jag med ett helhetsperspektiv där allt går in i varandra/.../detta är omöjligt utan tillsammans med de som bor här och deras förutsättningar, det andra är sysselsättningsfrågorna/.../många tusen finns inte ens anmälda hos arbetsförmedlingen, de existerar inte och de gör att inte ens om vi hade arbetena skulle de ens kunna ta dem/.../det handlar om en massa förberedande åtgärder för att kunna ta ett arbete...

Det framgår tydligt att det är en komplex problembild och att en samordning av de olika initiativ som har funnits under de senaste decennierna är nödvändig. Trygghetsarbetet i Bergsjön formuleras på följande sätt inom ramen för storstadssatsningen:

För att trivas i en stadsdel måste man känna sig trygg och tycka att det man ser är vackert. Det skall finnas en offentlig och kommersiell service som låter vardagen fungera. Man skall vara stolt över sin stadsdel. Genom att torg, öppna ytor och kommunikationer rustas upp skall Bergsjön bli tryggare, trivsammare och attraktivare att bo och arbeta i (*Storstadssatsningen i Bergsjön* 2000).

Kartläggningen av problemen i stadsdelen ledde till att ett brottsförebyggande program utarbetades och fastställdes av *Bergsjöns Brottsförebyggande råd*¹⁰¹ vintern 1999. Programskrivningen bygger vidare på regeringsprogrammet *Allas vårt ansvar* och man utgår från begreppen situationell och social

¹⁰¹ I ett pressmeddelande från Oktober 1998 framkommer att en rad allvarliga händelser under den senaste tiden har påskyndat tillkomsten av rådet. Det handlar om åtgärder på kort och lång sikt och ett samarbete mellan olika parter: polisen, skolan, socialtjänsten och fastighetsägarna. Polisen i distrikt norr är samordningsansvarig. Utredningen *Bergsjöns Framtid* skedde i samarbete med detta råd. Hemsida: "Brottsförebyggande råd bildas i Bergsjön". www.goteborg.se/bergsjon

prevention i enlighet med BRÅs policy. Rådet består av en initiativgrupp, en ledningsgrupp och tre arbetsgrupper som arbetar med 1) bostads- och fastighetsfrågor, 2) handels-, näringsliv- och kommunikationsfrågor och 3) en grupp som arbetar med sociala frågor. De flesta situationella åtgärder sker inom bostads- och fastighetsgruppen, men kollektivtrafikfrågor hamnar under grupp två. Syftet med rådet är att skapa en tryggare och bättre livsmiljö i Bergsjön och att fånga upp pågående brottsförebyggande arbete samt att organisera fler parter i samarbetet (*Brottsförebyggande Program för Bergsjön 1999*).

Den fysiska miljön ges ett relativt stort utrymme i detta arbete. Man talar om stadsplaneringens betydelse, om skal-skydd (t.ex. lås och bilburar), skötsel och underhåll av fastigheter, åtgärder för spårvagnshållplatserna, upprustning av parkmiljöerna och man har för avsikt att åtgärda skadegörelse och klotter snabbt. Kameraövervakning menar man måste vara förankrat hos lokalbefolkningen om det ska implementeras. Utvecklingen ska kontinuerligt följas upp genom enkätundersökningar och man har satt upp tydliga mål i siffror om önskvärd utvecklingstendens. I programmet skriver rådet:

Om kriminaliteten minskar och tryggheten ökar kraftigt i Bergsjön blir Bergsjöns bostadsområden i förlängningen mer attraktiva. Detta leder till att färre socialt etablerade personer flyttar från Bergsjön, att fler göteborgare flyttar till Bergsjön och att boende i större utsträckning vågar gå ut på kvällarna, vilket resulterar i en ökad integration. Det brottsförebyggande arbetet kan på sikt även skapa många nya arbetstillfällen för Bergsjöbor i Bergsjön inom området säkerhet och trygghet (*Brottsförebyggande Program för Bergsjön 1999:8*).

Här tas trygghet och säkerhet upp som en källa till arbetstillfällen, ökad integrationen mellan svenskar och invandrare och som en källa till att göra de oattraktiva bostäderna mer marknadsmässigt intressanta. Det är ett vinnande koncept som de flesta kan gå med på att stödja. Men vad som utgör det huvudsakliga problemet i området råder det olika meningar om. I det brottsförebyggande programmet beskrivs parkeringshusen som ett stort problem på grund av alla bilstölder och stölder ur bilar. Förbättrade lås och andra tekniska lösningar blir också viktiga om stölderna sätts i fokus. På

stadsdelsförvaltningen ser man till helheten och poängterar istället utemiljöerna och bristen på naturliga mötesplatser.

Inledningsvis rustade trafikkontoret upp spårvagnshållplatserna eftersom det hade framkommit att många människor upplevde dem som mycket otrygga och otrivsamma. Vidare har stadsdelsförvaltningen fokuserat arbetet på att använda outnyttjade grönytor för aktiviteter och skapa mötesplatser, till exempel genom att göra lekplatser, boulebanor och en örtgård som drivs av Örtagårdsföreningen. En stadsdelstidning som når alla ska också bidra till att öka kontakten mellan de boende och stadsdelsförvaltningen. Linjdragningen för buss 58 har förlängts på begäran av de boende. Till de sociala åtgärderna hör ett ungdomsteam på Bergsjöskolan, streetbasket, grannsamverkan och nattvandringar. En projektidé som finns är att skapa en internationell skola och ha olika aktiviteter kring den. Fastighetsträffar genomförs kontinuerligt med alla fastighetsägare, även bostadsrättsföreningar och egnahemsföreningar ingår i dessa träffar. Fastighetsägarna har även börjat att göra sina fastigheter mer konkurrenskraftiga genom att någon till exempel har installerat bredband och en annan har sänkt hyrorna med tio procent. Betongslöjd i skolan har varit ett annat uppskattat projekt, där barnen har fått lära sig allt ifrån om hur betong produceras, hur arkitekterna tänkt om sina hus, till att själva få skapa i betong:

Både Bergsjöskolan och Bergbackaskolan vet allt om betong/.../i ett projekt där man hade barn som skulle lära känna sin hemmiljö, att man skulle uppskatta det och inte bara tycka att allt är fult bara för att andra säger det.

Resultat av betongslöjden finns att se på Rymdtorgets spårvagnshållplats och utgör en viktig del av upprustningsarbetet av hållplatsen.

I Bergsjön har man alltså till skillnad från Tynnered inte valt att strukturera arbetet genom folkhälsan utan istället har man bildat ett lokalt brottsförebyggande råd i Bergsjön och inom ramen för det lokala utvecklingsarbetet anställdes under hösten 2001 en brottsförebyggare som ska vara sekreterare i det brottsförebyggande rådet och arbeta för att öka samarbetet mellan medborgare, fastighetsägarna, socialförvaltningen, polisen och stadsdelsförvaltningen. Arbetet är definierat som processledarskap och personen ska arbeta nära ihop med arkitekter, socialarbetare, skolor och fritidsverksamheten för

att nå konkreta resultat som syns utåt. De *Lokala brottsförebyggande rådet i Bergsjön* har till skillnad från det *Lokala brottsförebyggande rådet i väster* inte haft som främsta uppgift att *sätta igång* trygghetsskapande processer i stadsdelen, utan snarare att försöka *samordna* dem som redan finns och förhindra att dubbelt arbete görs. Genom samordning kan insatserna också bli mer kostnadseffektiva. Var fokus ska ligga i arbetet har skiftat i diskussionerna. En stadsdelsanställd menar:

..när man pratar om brottsförebyggare så får man ett fokus på kriminalitet men jag menar...för att få ett bättre arbete med trygghet och trivsel så är det mycket bredare än så...det handlar om fysiska miljöer och människors välbefinnande och att det ser snyggt ut och så. I den bemärkelsen tror jag att rådet i stan ligger före i att vad man kallar det...

Det är en rörig men kreativ bild som växer fram av Bergsjön och där trygghetsarbetet visserligen är definierat i brottsförebyggande termer men ändå ingår i vidare ambitioner än att endast minska brottsligheten.

Det satsas mycket på att öka förtroendet mellan dem som arbetar i stadsdelen och de boende i Bergsjön, men det ser inte lika ljusst ut när det gäller förtroendet mellan andra nivåer – till kommun och stat. Nyckfullheten från högre ort är svår att hantera för stadsdelsanställda:

...jag har ett uppdrag av vår nämnd sedan vårt senaste möte att konsekvensbeskriva utifrån en taskig ekonomi en stängning av medborgarkontoret och biblioteket, och det kan jag säga, att det kan inte ens vi professionella, som jobbar med detta, få ihop logiken i, att vi ska föra in statliga resurser för att vända utvecklingen i stadsdelen och sen ska jag med min andra hand berätta vad det innebär att stänga medborgarkontor och bibliotek. Det är oerhört olyckligt och om inte ens vi kan förstå det... Sen så vet vi att en av nyckelfrågorna för att vi ska lyckas med storstadssatsningen är att vi har förtroendekapital, och det rasar ju fullkomligt ihop av sådana här saker...¹⁰²

¹⁰² Senare har jag dock hört att bibliotek och medborgarkontor ska bli kvar i Bergsjön.

Stadsdelen görs sårbar genom vad de uppfattar som godtyckliga beslut uppifrån, de är beroende av långsiktighet för att kunna bygga upp något bestående. Det finns således svårigheter, men inblandade aktörer är generellt positiva till utvecklingsprojekten och tycker att samverkan och samordningen fungerar bra. Det centrala rådet i kommunen ger stadsdelen stöd för att satsa på trygghetsfrågorna, men det är lokalt hos sina invånare som man vill förankra besluten:

Vi har ju väldigt mycket kontakt med kvinnonätverk i stadsdelen och har ju varit ett bra exempel på vad det här med underifrån perspektivet är, parallellt med den att den här utredningen pågår har vi forskare som kartlägger miljön om hur belysningen ser ut, så går kvinnor från den lokala kvinnofolkshögskolan här själva ut och dokumenterar farliga platser/.../och när vi på *Agenda 21* kontoret ser det så sammanför vi den här kartläggningen om vad som behöver göras med kvinnornas egna upplevelser/.../när uppifrån och nerifrån möts så blir det riktigt bra...

Ambitionen är att nivåerna och de olika aktörerna ska mötas och arbeta tillsammans, att samla de goda krafterna. I och med storstadssatsningen har det varit lättare att få andra instanser, till exempel bostadsbolag, att bidra ekonomiskt för olika projekt. De ekonomiska medlen räcker naturligtvis inte till alla åtgärder, men bristen på pengar tycks vara ett större problem för arbetet i Tynnered än vad det är här. I Bergsjön har problemen mer handlat om samordning och vem som ska driva vilket projekt och i vilken riktning. För att arbetet ska kunna fungera i framtiden krävs möjligheter att arbeta långsiktigt utan drastiska nedskärningar som bryter detta förtroende som måste komma till mellan medborgarna och stadsdelsledningen.

Bostadsbolag och Gärdsås torg

I västra Bergsjön har den kommunala och kommersiella servicen legat längs utmed Galileis Gata, nära en spårvagnshållplats. I de flesta människors ögon betraktas nog denna torggata som en dyster plats – sliten, tråkig och otrygg. När några av bostadsbolagen i Bergsjön började att arbeta för ett förbättrat boende i området insåg de snart att man även behövde inkludera hållplatsen och den lokala servicen i det

arbetet. Utredningen *Bergsjöns Framtid* låg bakom att frågorna kom att diskuteras bland fastighetsägare, men även storstadssatsningen var en förutsättning för att man skulle våga initiera ett sådant stort projekt. Ett långsiktigt samarbete måste finnas som bas. Fastighetsägarna menar:

...man kan inte få till stånd den här typen av satsning om man inte har en bredare bas för satsningen, jag menar att vi måste veta att vi har polisen med oss, vi måste veta att vi har stadsdelsnämnden med oss, vi måste veta att vi har trafikkontoret med oss när det gäller kommunikationen, vi måste veta att vi har park och natur att sköta grönområdena, även om vi är sju stycken fastighetsägare i gruppen – så som sådan är man ganska stark – men går man utanför sina områden så är man väldigt svag och områden präglas ju inte bara av vad som är innanför området, det präglas också av det som är utanför.

Bergsjön skiljer sig från de andra stadsdelarna på så vis att det här finns ett stort antal privata fastighetsägare vid sidan av de kommunala. Ett viktigt arbete har därför varit att få alla intresserade av ett gemensamt projekt och av att arbeta åt samma håll. Idag är nästan alla fastighetsägare engagerade i det utvecklingsarbete som resulterade i bildandet av Gärdsås Torgbolag AB.¹⁰³ Den största uppgiften de har tagit på sig är att driva förnyelsearbetet kring torget Galileis Gata. Det nya torget har man döpt om till Gärdsås Torg¹⁰⁴ och det är en storsatsning som förutom att förbättra miljön generellt, ska bidra till att förbättra ryktet kring torget i sig och Bergsjön i stort.

Gärdsås Torgbolagsstyrelse har anställt en projektledare för att driva arbetet. Projektledaren arbetar nära förvaltargruppen som består av representanter för de olika fastighetsägarna. Under ledningen finns fem grupper som jobbar med olika frågor: torgutformning; trygghet och trivsel; områdesmiljö och boendeservice och kommunikationer. För att få reda på vad Bergsjöborna hade för önskemål inbjöd torgbolaget dels till ett stormöte, dels utformades en enkät där

¹⁰³ Gärdsås Torgbolag AB som bildades 2001, har kompletterats med Gärdsås Utvecklings AB som ska förvärva, förvalta, utveckla och försälja fast egendom i området Gärdsås, samt utveckla gemensam service och gemensamma anläggningar. Intressenterna är desamma som i Torgbolaget.

¹⁰⁴ Namnet Gärdsås är det namn som den första egnahemsbebyggelsen i området hade. En återkoppling till en annan tid.

bland annat frågor ställdes om upplevelse av otrygghet och vilka verksamheter man önskade få dit i framtiden. Av de 133 svarande framkom att många upplevde torget som otryggt, tråkigt, slitet, smutsigt och fult. Många (94 st) kände sig otrygga att gå där efter att de hade blivit mörkt och några (13 st) kände sig otrygga på platsen vid alla tider. Otryggheten sades bero på att det var dåligt upplyst, att ungdomsgång och ”skumt folk” vistades där, att det fanns många döda vinklar, vrår och skrymslen och att det fanns mycket droger i omlopp. De svarande var rädda för överfall, misshandel och rån. De viktigaste verksamheterna de boende önskade att få dit var livsmedelshandel, bank/post, apotek, café och tobaks/tidningskiosk. Vidare ville man att torget skulle präglas av lätt tillgänglighet (kommunikationerna), trygghet, trivsamhet, ett attraktivt utbud och ha en miljöprofil.¹⁰⁵

På mötet som hölls inför torgförändringen framkom flera konkreta förslag på vad som skulle behöva åtgärdas. Förutom trivselskapande åtgärder lades ordningsrelaterade förslag fram, som till exempel installation av övervakningskameror, bevakning, borttagandet av prång och ett skärmtak som fungerat som ”tillhåll”. Öppna synvinklar och god belysning återkom här liksom tidigare i enkäten. Behovet av öppenhet och belysning bör sättas i relation till de stora grönytorna i Bergsjön som gör att området ger ett mycket mörkt och svåröverskådligt intryck under kvälls- och nattid. Önskemålen om hårda övervakningsåtgärder måste förstås i relation till vilken prägel platsen har idag, till exempel med gängbildning och droghandel. Många av de boende är irriterade på att detta får fortgå ostört.

De boendes synpunkter blev underlag till projekteringen av den nya torgbyggnaden. Ledorden för ombyggnaden blev därför trygghet, trivsel, tillgänglighet, öppenhet, sammanhållning och mötesplats. Torgbolaget fick in förslag från fyra arkitektkontor och man valde det förslag man ansåg bäst levde upp till bolagets och de boendes önskemål. Innan projektet kan påbörjas (under andra kvartalet 2002) så måste dock en detaljplaneändring ske, men det förväntas inte vara något större hinder förutom att det tar oönskat lång tid. Fastighetsägarna, alla utom en runt Galileis Gata, har tillsammans satsat fem miljoner i projektet och Bergsjöns stadsdelsförvaltning lägger en miljon kronor (av storstadspengarna) under en tvåårsperiod. En del fastighetsägare uppfattar det som en miss i

¹⁰⁵ Källa: Gärdsås Torg, Nordplan AB, Maj 2001, Sammanställning av enkät.

stadsplaneringen att de överhuvudtaget skulle behöva satsa så mycket pengar på att förändra centrum utöver deras uppdrag att sköta boendemiljön.

Fastighetsägarna i Bergsjön har under en längre tid haft svårigheter att få sina lägenheter uthyrda. En nedåtgående spiral kom att skapas där fastighetsägare försummade skötsel och underhåll av sina fastigheter. Idag är fastighetsägarna bekymrade över att de skötsamma hyresgästerna kommit i kläm på grund av att fastighetsägarna under en lång period bara brydde sig om att få in hyran och struntade i vem man hyrde ut till. Genom att stödja de ”skötsamma” hyresgästerna tror man nu att det går att förändra ryktet kring området och på lång sikt öka fastighetsvärdet: ”...vilket väljer man – att de skötsamma flyttar eller väljer man att försöka få bort dem som inte är skötsamma – där har du nyckeln till att lyckas...” För att försöka skapa en bättre situation i området har fastighetsägarna gått samman och utvecklat en gemensam policy gentemot hyresgästerna som de hoppas ska leda till en ömsesidig respekt för varandra. Genom att få bort de stökigaste hyresgästerna så tror de att många andra kommer att skärpa sig och att man därför inte kommer att behöva vräka så många personer, utan folk kommer att förstå att det ställs krav för att få bo kvar:

...det är naturliga krav som ’spela inte musik hela natten’, ’slå inte din fru’, ’mörda inte din närmsta granne’/.../’sköt dig och ha det rent och snyggt omkring dig’, ’sköt tvättstugan och din bostad och dina barn’.

De tydliggör dock att det inte handlar om att bara perfekta människor ska få bo där: ”...vi har ett samhällsansvar också/.../så jag menar att det kan finnas några i ett sånt här område, vi måste ju ta vår del av ansvaret men vi behöver inte ha alla...” Det här är en komplicerad fråga de har att hantera. Ingen vill ha stökiga grannar, samtidigt som man inser att det inte heller löser några problem att bara stöta bort personer som stör. Så länge inte samhället kan lösa problemet på ett djupare plan kommer antagligen dessa individer att flyttas runt mellan de kommunala bostadsföretagen eller i värsta fall bli hemlösa.

Det var i slutet av åttiotalet och början av nittiotalet som fastighetsägarna insåg att det går att vända den ökande trenden med utflyttning och tomma lägenheter, det är en utvecklingsprocess som många kommunala företag idag är inne på

(precis som i Tynneredsexemplet). En fastighetsägare uttrycker sina tankar kring torgprojektet så här:

När man börjar att rota i det så inser man att bygga hus är enkelt, det är att ändra det som finns runt – kulturen, ändra växtligheten, få folk att gå hit igen... De har ju gått härifrån för att det har varit otryggt. Nu ska vi få dem tillbaka genom att öka intresset...så det blir ju en väldigt massa följdaktiviteter – det handlar inte bara om att bygga huset [torgbyggnaden] och sen åka härifrån, då har man ett nytt problem, och det är inte det vi vill, utan vi vill sikta långsiktigt och då måste vi ha med oss hela området...

Det projekt som Gärdsås Torg är ett exempel på visar att det finns en samlad vilja, men det innebär inte att samordningen är okomplicerad. Det återkommer i samband med liknande satsningar från bostadsbolagens sida en oklarhet över vad deras ansvar egentligen är. Stadsdelsförvaltningarna anser ofta att skötsel och upprustningsprojekt ligger i bostadsbolagens egenintresse, medan de å sin sida tycker att de förväntas sköta ett socialt arbete som inte ingår i fastighetsägarnas uppdrag. Ett uttryck för denna brist på överensstämmelse i synen på kommunala uppdrag är att det ofta uppstår tvister kring ekonomin. Precis som i Tynnered är fördelningen av kostnaden för projektet inte okontroversiell. En fastighetsrepresentant menar:

Bergsjön får idag 105 miljoner för att förbättra miljön, torgområdet här får en miljon så att vi tar hand om 30 procent av området och vi får 5 procent av pengarna/.../ vi drar ett stort lass här och vi har fått saker och ting att hända.

Samarbetet är uppskattat men från fastighetsägarnas sida har det gått trögt att intressera stadsdelsförvaltningen för vad man gör. ”Vi har ju lämnat dem information om att vi finns här och sen har inte så mycket hänt, men nu rör de på sig...” Det finns också en oro att storstadssatsningens pengar ska slukas upp av administration och andra svarta hål i ekonomin.

Det finns även ett missnöje från fastighetsägarnas sida gentemot polisens insatser i Bergsjön som de menar har lyst med sin frånvaro när det har behövts på plats. Den kritiken riktas mot den politiska inkonsekvensen i beslut som fattas kring området:

Man kan inte säga att alla är överens, men man kan säga att den politiska högsta viljan finns – staten satsar pengar på det här nu, vi har med kommunen...men samtidigt som man satsar på detta så tar ju politikerna i Västra Götaland och kommunstyrelsen beslutet om att satsa 22 polistjänster ute i Angered som betyder att man tar bort polistjänster från Bergsjön – så man kan säga att den högra handen inte vet vad den vänstra gör/.../det känns inte som om det är klara direktiv rakt igenom...

I brist på poliser har flera olika aktörer nu gått samman och anlitat vaktbolaget *Securitas* som snabbt ska rycka ut när larmet går. Men denna tjänst kostar pengar och fastighetsägarna är upprörda över denna extra utgift:

...framförallt polisens insats tycker vi är katastrofal. Varför ska vi betala 90.000 kronor i månaden för något som alla andra områden får gratis om polisen sköter det? Det kan man fråga sig om det är rim och reson det?

Trots detta menar fastighetsägarna att de har en bra relation till den lokala polisen och de menar att polisen är ekonomiskt bakbundna och inte lokalt kan göra så mycket åt det problemet som fastighetsägarna pekar på.

Polisen är representerade i arbetsgruppen kring Gärdsås Torg och har där bidragit med tips och råd om brottsförebyggande fysiska åtgärder. Från polisens håll finns andra perspektiv på vad som är relevanta brottsförebyggande åtgärder än vad man kanske tänkt på från boendemiljöhall. Ett exempel på vad olika syn på trygghet kan innebära framkom vid upprustningen av själva Galileis Gata (som inte alla fastighetsägare i området stod för), där man hade försökt att skapa en trivsammare atmosfär genom att göra planteringar i den annars så påvra miljön. Gatan är en raksträcka mellan rader av höghus och för att bryta upp den raka vägen ordnades lite slingrande vägbanor runt blomsterarrangemangen.

Från polisens sida menade man att dessa jordhögar borde ha haft en betongsockel, vilket de inte hade, eftersom jordhögarna nu istället bara kommit att bli gupp i den mopedbana som ungdomarna använde gatan till, och den slingrade gångbanan blev en trafikfara för gångtrafikanter som hindrades i sikten och som inte hann väja undan för moped-

isterna som i hög fart utövade terrängkörning. Polisen kritiserar de som planerat anläggningen för att inte se det utifrån ungdomarnas perspektiv och för att inte förstå hur mopedisterna skulle använda området. Polisen menar att planerna skulle ha inspekterats av polisen först som med sin erfarenhet lätt hade kunnat förutse denna användning av blomsterarrangemangen, eller också menar polisen, ska planerarna lära sig ett brottsförebyggande tänkande. Enligt dem är arkitektbyråerna en eftersatt grupp när det gäller brottsprevention, vilket kan förstås med tanke på att arkitekterna inte är intresserade av att få ytterligare en aspekt att ta hänsyn till som dessutom kommer att bli en ökad kostnad för projektet. Men från polisens sida önskar man att planerarna och arkitekterna ska lära sig polisens kunskap eftersom polisen själva kan uppleva det som tidsödande och svårt att läsa planer och ritningar. Polisens kommentar kan kanske betraktas som ett exempel på brist på fruktbara möten mellan yrkeskårer.

Kvinnoprojekt för belysning - ett gräsrotsinitiativ

Kvinnors upplevda otrygghet i Bergsjöns utemiljö har kommit upp som fråga i olika sammanhang. I början av nittioalet gjorde stadsbyggnadskontoret utifrån sitt jämställdhetsarbete en rapport inom ramen för arbetet med områdesprogrammet för Bergsjön (Stadsbyggnadskontoret 1992) och i kartläggningen av Bergsjön, som nämndes ovan, kom också frågan upp genom att endast 14 procent av kvinnorna i Bergsjön uppgav att de kände sig trygga att gå ut ensamma på kvällen (Malm 1999). Men det har också tagits initiativ till förändring från kvinnor som själva bor i Bergsjön.

På *Kvinnofolkhögskolan* i Bergsjön¹⁰⁶ påbörjades 1999 ett projekt för att förbättra belysningen i Bergsjön. Med en in-

¹⁰⁶ *Kvinnofolkhögskolan* har funnits sedan 1985 och håller allmänna grundkurser och kurser med speciella teman. Undervisning sker genom kvällskurser, distanskurser, sommarkurser, seminarier och öppna föreläsningar, av kvinnor och för kvinnor. *Kvinnofolkhögskolan* är en del av den internationella kvinnorörelsen och i alla kurser ingår ett könsperspektiv. Deltagarnas egna erfarenheter utgör ofta basen i undervisningen och lärare och elever arbetar tillsammans med upplägg av undervisningen. Mer än hälften av deltagarna kommer från andra länder än Sverige. *Kvinnofolkhögskolan* har också en filial i Bergsjön där grundkurser ges, men även en specialinriktad kurs med inriktning på Bergsjöns närmiljö och kvinnors hälsa. (Hemsida: www.kvinno.fhsk.se).

ventering av den befintliga belysningen och en insamling av nästan 400 namn i ryggen uppvaktade ett fyrtiotal kvinnor *Agenda 21*-kontoret i Bergsjön. Mottagandet var positivt eftersom det sammanföll i tid och innehåll med det arbete som stadsdelsförvaltningen själva ville få igång (*Dagens Nyheter* 2000-01-17).

Arbetet genomfördes av elever på *Kvinnofolkhögskolan* med hjälp av deras lärare. Idén att arbeta med belysningen kom från eleverna själva, men stöd och råd för att genomföra inventeringen gav läraren. Från skolans sida var syftet med projektet en kombination av att lära ut svenska språket, hur Bergsjön fungerar som stadsdel och att bidra till att förändra något man upplevt som problematiskt i stadsdelen. Frågor som arbetslöshet och ungdomsproblem kom före i prioriteringen av problem, men det skulle vara svårare att bidra till förändring inom de områdena på den avgränsade tid som deras utbildning varade, därför valde man att ta en fråga som både kändes relevant och realistisk att arbeta med.

Kvinnofolkhögskolan arbetar medvetet med ett feministiskt perspektiv på all sin undervisning och de har ett bibliotek som huvudsakligen består av böcker med kvinnliga författare eller med kvinnor i fokus. Det finns ett pedagogiskt tänkande bakom att ha enkönad undervisning. Kvinnorna ska kunna känna att de klarar av alla moment (även de ”tekniska”) på egen hand, men det handlar också om att det ges utrymme och tid att tala, att uppmuntras att våga tala i en tillåtande miljö där de inte behöver skyddas eller skämmas för det de vill berätta. Det handlar om att få göra saker på sitt sätt och kanske få lite nya perspektiv på sin tillvaro men också om att medvetandegöra kvinnor om maktrelationer som kan verka begränsande för dem. Många av de kvinnor som kommer till *Kvinnofolkhögskolan* har lite studievana från tidigare och att finna nya undervisningsformer som passar deras olika bakgrunder är en stor del av det pedagogiska arbetet som bygger på problembaserat lärande.

Inventeringen av problemets omfattning (att människor upplevde bristen på belysning stor) och problemets karaktär (var lampor fanns/inte fanns och var man upplevde sig otrygg), kombinerades med undervisning (om t.ex. rädsla och stadsplanering) och studiebesök. När inventeringen var genomförd inbjöds media för att ta del av deras arbete, osäkerheten inför att ta den kontakten måste dock först brytas:

...vi hittade en form där en person funderade ut vad hon ville säga och en stod som reserv och [läraren] som tredje och alla andra stod och lyssnade, det var väldigt komiskt. Och så ringde vi och försökte förklara, men den personen som tog emot kunde inte förstå exakt vad hon sa så hon lämnade till den andra som blev nervös och till slut försökte [läraren] komplettera allt vad de sagt och till slut kom de och gjorde en intervju med oss...

Inventeringen, och önskan att stadsdelsförvaltningen skulle göra något åt problemet, lämnades in till *Agenda 21*-kontoret:

Vi gick till *Agenda 21* och det var väldigt intressant. Tio dagar innan vi gick dit hade de börjat att diskutera att det fanns problem med belysningen i Bergsjön och där kom vi med allt vårt material som vi hade bearbetat...det var precis som en stor famn, de tog emot oss – 'whow – 40 kvinnor som har jobbat med detta, de visste inget om detta/.../Nu kan vi gå vidare, vi kan parallelljobba och det var bra det vi gjort, för de sitter med pengarna, men människor som bor där hade själva börjat att formulera vad det är för behov/.../uppifrån och nerifrån – de möts här någonstans.

Projektet hade från *Kvinnofolkhögskolans* perspektiv både ett långsiktigt och ett kortsiktigt mål. Det ena var att förbättra livsmiljön för sina invånare genom bättre belysning, men det andra målet var att visa kvinnorna hur lokala demokratiska processer kan gå till och att det är möjligt att ha inflytande över sin närmiljö och sin livssituation. Den kursansvarige menar:

...trygghetsfrågan har blivit djupare på grund av att de blivit aktiva – 'att jag kan'/.../trygghet är inte bara lampor, det kan vara en självkänsla som de saknat/.../att det finns människor som lyssnar till dem. Det är en annan sort av trygghet...

Detta har i vissa fall sedan lett till vidare engagemang för sin stadsdel:

...många av dem är eldsjälar i Bergsjön och jobbar aktivt. Så har de påverkat sina barn också/.../de har blivit förebilder för sina flickor eftersom de har en mamma

som inte kan tala bra svenska men som kan göra något och som folk lyssnar på – det var en bra grej...

Även om initiativet var uppskattat kom det att ta nästan två år innan några lampor kom på plats. Eftersom ansvaret för park och naturområden i Göteborg stad sedan 1999 ligger på park och naturförvaltningen och deras åtgärder har en viss beslutsgång tog det längre tid än önskat. En del påtryckningar har gjorts av inblandade för att påskynda processen eftersom det kändes angeläget både utifrån behovet av bättre belysning och från förtroendesynpunkt.

Kvinnofolkhögskolans projekt är det projekt som mest avviker från de övriga insatserna, dels för att de talar specifikt om rädsla och inte generellt om stadsdelsutveckling, dels därför att de sätter in rädslan i ett större perspektiv om maktrelationer och att trygghetsprojektet verkar emanciperande på flera sätt – de fick bättre belysning, de fick ett lokalt nätverk, de fick självförtroende och lärde sig tillvägagångssätt att få lokalt inflytande.

Könaspekter på det lokala trygghetsarbetet

Ett flertal beskrivningar har nu tillsammans framställt en bild av vad brottsförebyggande- och trygghetsskapande arbete konkret kan innebära. Det har handlat om nya samarbetsformer som har initierats, men också om konflikter som varit svåra att lösa. I den tidigare nämnda urbansociologiska forskningen beskrivs trygghet och säkerhet som en av de starkaste nya trenderna som omskapar vår stadsmiljö, men i de lokala närstudierna blir bilden mer nyanserad. Projekten har generellt inte inneburit så stora fysiska omdaningar. Utvecklingen går snarast stegvis och långsamt fram, trots att den fysiska miljön har fått mycket uppmärksamhet i de olika projekten och i programmen. ”Göteborgsmodellen” kan sägas vara en kombination av de olika inriktningarna: från de kritiska perspektiven, till ”defensible space”, då man försöker att ta hänsyn till många olika aspekter samtidigt.

Rent generellt är kvinnorörelsens arbete inte integrerat i det brottspreventiva arbetet trots att till exempel kvinnojourerna länge har arbetat med frågan. BRÅ talar förvisso aktivt om kvinnofrid, framförallt i relation till våld i hemmen, men det tycks finnas en allmän osäkerhet i att öppet tala i termer av kön. Endast ett fåtal personer har intresserat sig för

ett könsperspektiv och att kvinnor och män kan uppleva situationer olika.

Hur ser då kopplingen ut mellan anmälda våldtäkter och kvinnors upplevda rädsla? I Göteborg anmäldes år 1999, 43 våldtäkter utomhus (145 totalt) och av dem skedde åtta av övergreppen i parker, en i gångtunnel, fyra på torg och två vid hållplatser.¹⁰⁷ Av de nämnda brottsplatserna finns 16 i innerstadsmiljö och 27 i förortsområden. Denna typ av rapportering är, som tidigare nämnts, inte speciellt pålitlig eftersom endast ett fåtal av sexualbrotten anmäls.

En slutledning som man kan dra från den här informationen är att kvinnors rädsla är realistisk när det gäller *typ* av platser. I de flesta trygghetsundersökningar uttrycker kvinnor obehag för att röra sig i parker, på ödsliga torg, vid hållplatser och i gångtunnlar. De uttrycker oftare rädsla för att röra sig i ödsliga och tomma miljöer, än vad de gör för att röra sig på platser i staden där det är mer troligt att även andra människor rör sig ute kvällstid. Dyligt material säger dock inget om huruvida antalet överfall skulle ha varit fler om kvinnor generellt rörde sig ute mer, eller utan alla strategier. Att rädslan har fler dimensioner än endast en koppling till direkta hot är också tydligt om man ser till den stora grad av otrygghet som framkommer i trygghetsenkäter och samtalsintervjuer. Media och rykten spelar antagligen en stor roll för rädslan samt de större strukturella mönster som gör att kvinnor befarar att det finns män som vill utföra övergrepp.

Kvinnor omnämns oftare utifrån sin könstillhörighet än vad män gör. Våldtäktsmännen, som kvinnorna antas vara rädda för, omnämns sällan som personer – de framstår mer som ett fenomen. Ett exempel på könsneutraliseringen av rädslan är äldre kvinnors rädsla för väskryckningar. De ser då framför sig mopedåkande tonårspojkar, men det tydliggörs inte inom brottsprevention. Ungdomar som klottrar är det största problemet för många som arbetar med kollektivtrafik och på bostadsbolagen. På torg händer det att ungdomar samlas och umgås, vilket ofta upplevs av andra som att de tar makten över rummet. Det är framförallt en ”killkultur”, även om tjejer inte är obefintliga i dessa sammanhang (jfr Andersson 2002:205ff).

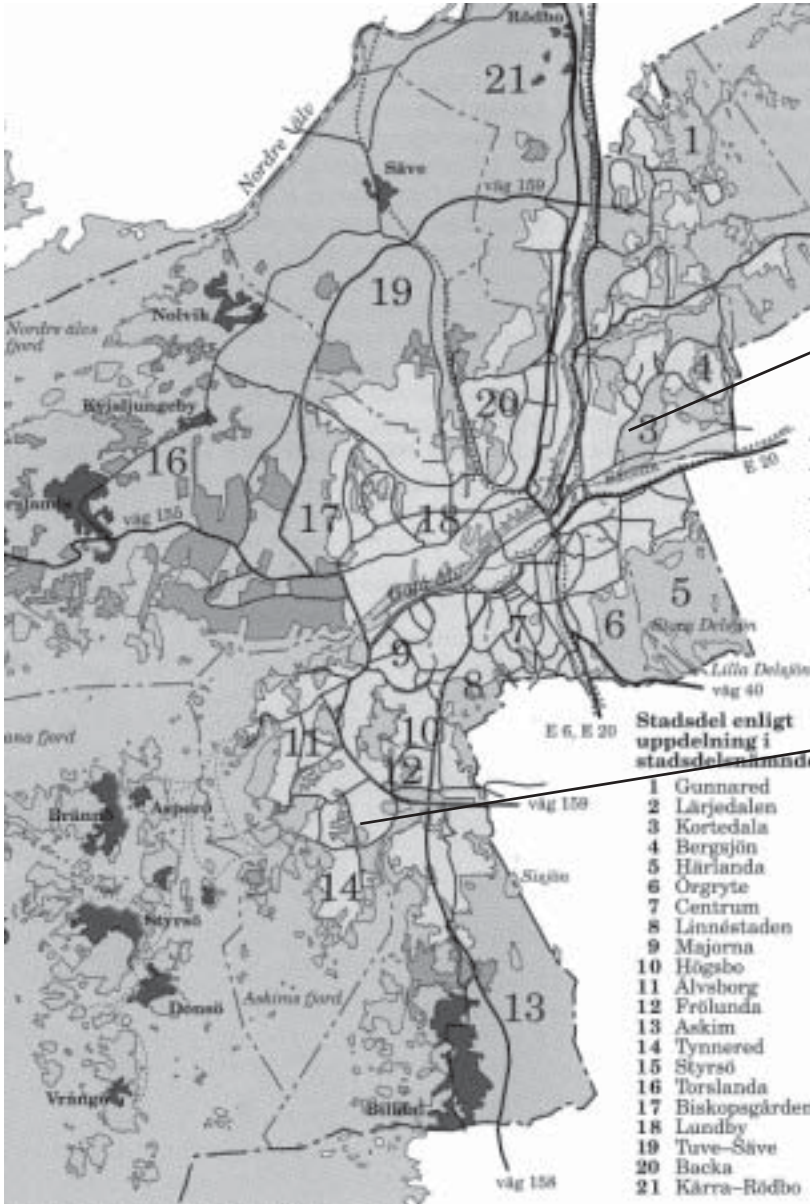
Även om en medvetenhet om betydelsen av kön finns med hos flera av de som idag arbetar med trygghet och brottsprevention, så är mitt generella intryck att kvinnors rädsla

¹⁰⁷ Polisen Göteborg, 1999. Lista över brottsplatser.

endast läggs till de övriga problemen, det vill säga klotter, nedskräpning, inbrott och fylleri. Att kvinnors rädsla har kommit att diskuteras behöver alltså inte betyda att man anlägger ett könsperspektiv på rädsla och brott. Ett sådant könsperspektiv skulle i så fall innebära att man även diskuterade andra konsekvenser av könsmaktsrelationer och könsrelaterade beteenden. I den uttalade avsikt som många hade i fallstudien, att arbeta för ett bättre samhälle och en mer spännande stadsmiljö, så borde ett könsperspektiv vara intressant att inkludera redan från början. Skillnaden mellan att addera en fråga, i detta fall kvinnors rädsla, och att integrera ett könstänkande ligger bland annat i att både kvinnors och mäns erfarenheter ska utgöra en *grund* för de åtgärder som implementeras. Det handlar om ett rättviseperspektiv, men också om att ta hänsyn till specifika upplevelser av rädsla som kvinnor och män har på grund av att vi lever i ett samhälle med maktobalans mellan könen. Det innebär att skapa ett samhälle som bättre representerar och företräder sina medborgare, vilket är viktigt i ett långsiktigt samhällsutvecklingsperspektiv.

*

I följande kapitel kommer fokus fortfarande att ligga på det lokala projektet, men ställas i relation till övriga deldiskurser – forskning om rädsla och policyutveckling för tryggare städer. Projektet analyseras genom tre teman som vuxit fram efter arbetets gång.

KARTA ÖVER
GÖTEBORG

BERGSJÖN

TYNNERED

GALILEIS GATA

RYMD
TORGET

BERGSJÖN

*Bild I & II:
Opaltorget, Tynnered
Efter upprustningsprojektet*

BILD III & IV: Spårvagnshållplatsen Smaragdgatan, Tynnared

BILD V: Galileis gata, Bergsjön

BILD VI: Förslag på ny byggnad, Galileis Gata

*BIILD VII & VIII: Spårvagnshållplats Rymdtorget, Bergsjön
Innan ombyggnad*

*BILD IX & X: Spårvagnshållplats Rymdtorget, Bergsjön
Efter ombyggnad*

BILD XI: Graffiti centrala Göteborg

DEL III

ANALYS OCH DISKUSSION

Mötet mellan forskning, policy och lokal praktik – en tematisk analys

Trygghetsdiskursen har så här långt beskrivits utifrån tre deldiskurser: forskning om rädsla, policy- och programutveckling för trygghetsåtgärder och lokal praktik. I verkligheten interagerar dessa diskurser med varandra och påverkar gemensamt utvecklingen av trygghetsarbetet. Uppdelningen är en konstruktion för att tydliggöra distinktioner och relationer mellan olika verksamheter, aktörer och idéer.

Fallstudien är fortfarande i fokus för detta kapitel. Avsikten är att se hur forskning och policy återverkar på den lokala praktiken. Vilken betydelse har forskning och policyutveckling för det lokala arbetet? Hur förhåller sig den vardagliga lokala praktiken till de politiska och vetenskapliga diskurserna?

Utgångspunkten för denna syntes av studien är tre teman som vuxit fram under arbetets gång. Temana kan också återfinnas i avhandlingens syfte och metodiska ram; om kön, offentligt rum och relationer mellan deldiskurserna.

Föreställningar om kvinnors rädsla

Kvinnors rädsla för sexuellt våld är ingången till avhandlingens studie av trygghetsarbetet. Synliggörandet av denna rädsla är en del av ett jämställdhetsarbete, men detta synliggörande är inte helt oproblematiskt. Om de olika förhåll-

ningssätten till kvinnors rädsla och kön handlar det första avsnittet.

Föreställningar om rädsla och brott

Det finns olika idéer om vad som utgör orsaken till otrygghet. Bland dem som arbetar lokalt med frågan menar en del att det är en verklig utveckling mot ett hårdare samhälle som ligger bakom det stora intresset för trygghet och brottsprevention, medan andra menar att media har skrämt upp oss utan att det egentligen finns någon anledning till att känna oro.

Denna diskussion liknar de forskningsdiskurser som presenterades tidigare i avhandlingen, det vill säga synen på rädslan som ett verkligt hot eller rädsla som uttryck för en negativ framställning av urbant liv. Å ena sidan framträder en bild av ett samhälle med ungdomar som har blivit uppkäftigare, utan respekt för äldre, och med tillgång till skjutvapen. En arkitekt menar: "...vi går mot en ursnabb utveckling mot en allt högre brottslighet och allt mer gängmentalitet som vi har sett och maffialiknande metoder." Det skapar bilder av ungdomar som stjälar mobiltelefoner från varandra, föräldrar som inte längre orkar med sina barn, bilstölder som ökar i omfattning och klotter som syns överallt. Å andra sidan målas en bild upp av att media skrämmer medborgarna till att stanna inne och att de inte vågar gå ut. Medias intresse för våld och brott går ju knappast att ta miste på. Det är ett spännande ämne och det är lätt att skriva om. Polisen vill gärna tona ned rädslan, de ser brottsligheten ur ett längre tidsperspektiv och menar att för allmänheten är det inte farligare nu än förr. En polisanställd menade att människor också behöver något att oroa sig för – har man inget att oroa sig för så hittar man på något.

Föreställningen att kvinnor är räddare än män och att det är rädslan för våldtäkt som utgör orsaken till rädslan framkom ofta i fallstudien. Flera intervjupersoner hänvisade till statistiken: att kvinnor är mest rädda men minst utsatta och att män är mer utsatta, men mindre rädda. Denna "vetenskapliga" bild återkommer i media och har fått ett stort genomslag. Det diskuteras sällan konkret varifrån hoten kommer, vilket leder till att kvinnors rädsla framstår som överdriven och onyanserad. I könsordningen, som utgör bakgrunden för kvinnors rädsla, synliggörs bara kvinnan, medan männen förblir osynliga. Kön är tydligt, men samtidigt osynliggjort – det är bara ena halvan av målgruppen för projekten som har formulerats. Projekten inriktar sig på att minska kvinnors

känsla av otrygghet genom att förbättra belysning och ta bort buskage, men de *egentliga* problemen anses ungdomarna och missbrukarna vara. Den mer kritiska feministiska kriminologin, som pekar på vikten av ett maktperspektiv på rädslan, har endast nått dem som redan från början varit intresserad av jämställdhetsaspekter på trygghet.

Äldre kvinnors stora rädsla framställs nästan som om den vore lite komisk – de går ju så sällan ut så vad vet de egentligen om farorna. En arkitekt som har arbetat mycket med intervjuer i bostadsområden menar dock att äldre kvinnors rädsla specifikt riktas mot väskryckningar och att konsekvenserna av dessa brott kanske inte bara innebär ett chocktillstånd utan också brutna ben som tar lång tid att läka – om alls. Konsekvenserna av ett överfall vore alltså ödesdigert och att dessa äldre personer sätter trygghet före spänning verkar rimligt.

Det går alltså inte att säga att det finns en allena rådande föreställning i det lokala arbetet om vad som utgör problemen bakom rädslan. Många har tagit del av den diskussion som ifrågasätter en alltför negativ bild av stadslivet, speciellt kritiserar de som ensidigt inriktar sig på att få bort störande grupper från gatan. Folkhälsosamordnarna, som också arbetar med trygghet, vill bidra med ett nyanserat angreppssätt, vilket de menar att folkhälsofrågorna representerar. Ett exempel på detta visar denna berättelse, återberättad av en folkhälso-samordnare:

Ett gäng missbrukare hade plötsligt börja hänga vid torget och lekplatsen, vilket gjorde att föräldrar och affärsinnehavarna kände otrygghet och började klaga. I den diskussionen så var den enklaste lösningen 'kör bort missbrukarna', in med vakter.....men när vi fick frågan på vårt bord inom folkhälsoarbetet så sa vi 'stopp och belägg' – varför har de kommit dit? Varför har de inte varit där tidigare? Det visade sig då att Länkarnas gård, eller någon liknande mötesplats som de hade haft tidigare hade brunnit/.../Vi fick då olika organisationer att gå samman och försöka ordna en ny mötesplats för de här missbrukarna där de kunde känna trygghet/.../så de bjöd faktiskt in missbrukarna på en sopplunch för att diskutera deras behov – alltså, man kan ju prata med dem, de är dialogbara...

Även om detta inte är en långsiktig lösning på missbruksproblemen så är det i alla fall ett försök till att starta en dial-

og. Dialogtänkandet är något som har spridits sig och återkommer i flera intervjuer. På *Tryggare och mänskligare Göteborg* har man också funderat över detta:

...det är alltid samma grejer, det kommer alltid till alkisarna på parkbänken och systembolaget som drar till sig alkisarna – ska man ha det kvar eller flytta det – är alkisarna farliga? Ska man bygga om Vårväderstorget för att det brukar sitta tjugo alkisar där? Då har de ju en enorm makt på det sättet...men jag menar att om man bara pratar med varandra så är det här ingen dramatisk grej/.../snarare bör man göra torgen mer tillgängliga, mer parkbänkar och mer skäl att vara där – ju mindre farligt det är desto mindre syns alkisarna på något sätt, man ska gå helt motsatt väg tror jag....

För många är poängen just att inte ställa svaga grupper mot varandra. En annan trygghetsarbetande kvinna ger uttryck för detta tänkande:

...det är de svaga grupperna som behöver torgen mest – det är de gamla, de ensamma mammorna, men det är även missbrukarna som är utanför i alla andra sammanhang, men här kan de få vara med i ett sammanhang....

Den här inställningen har mest framkommit hos kommunal- och stadsdelsanställda, medan de privata aktörerna ofta är hårdare i sin jargong: ”...vi jobbar med att få bort A-laget eftersom de förstör så oerhört mycket för de vanliga människorna när de sätter sig ner och tar kommandot.” Men det är inte bara A-laget som pekas ut, oftast är det ungdomar som anses vara det största problemet: ”...smågangsters – de är mycket värre, de är rörligare, mer vapen, de andra har ju bara flaskor.” Ungdomar är absolut den mest frekvent omdiskuterade problemgruppen både i policydokument och lokal praktik. Ungdomar och ungdomsgäng upplevs ha tagit över vissa platser, oftast spårvagnshållplatser och torg. I intervjuerna återkommer detta som ett problem, som till exempel en man anställd av ett lokalt bostadsbolag för att skapa trygghet, berättar:

...jag satt och pratade med pizzaägaren om situationen i området när tre killar kom in och satte sig vid vårt bord, fastän alla andra bord var tomma. De bara satt och stirrade på mig och slutkommentaren var: ”vill du att din bil

ska fungera när du kör härifrån.” Det var allt! Det var första gången jag träffade några som det inte går att prata med – de var som stenansikten. Tidigare har jag varit där och pratat med gängen och frågat vad de vill ha – ungdomsgårdar och ett café/.../Pizzaägaren räddade mig genom att säga att jag skulle komma in bakom disken. De bara spelade ut mig...

De lokala fastighetsägarna uppfattas av en del ungdomar som poliser som kommer och snokar och ska kontrollera dem och i detta fall upplevdes en dialog som omöjlig. De upp- rustningsprojekt och initiativ som tagits av kommun, fastighetsägare och stadsdelsförvaltningar är alltså inte självklart uppskattat av alla, även om de flesta som arbetar med dem vill inkludera ungdomar och marginaliserade grupper i sitt arbete – i alla fall i visionen av trygghetsarbetet. En underliggande orsak till att ungdomar och alkoholister anses vara en källa till brott och rädsla kan vara att de är grupper som är svåra att kommunicera med. De bryter mot samhällsnormer och de är inte ens alltid intresserade av att vara en del av det etablerade samhället, de uppfattas som främlingar.

Det specifika problemet med kvinnors rädsla för att röra sig i stadens offentliga rum har synliggjorts av kvinnor på olika positioner i samhället, dels genom en allmän debatt, dels genom vetenskapliga undersökningar och kritik mot tidigare forskning. Forskning om rädslans geografi har en nära koppling till vardagslivsfrågor och bygger framförallt på djupintervjuer med kvinnor. Denna forskning är dock inte okontroversiell. Många kvinnor och kvinnliga forskare upplever sig bli stigmatiserade som svaga och underordnade män i denna diskussion. Dessa undersökningar av rädsla har därför nyanserats under de tjugotal år de har funnits, samtidigt som det också har vuxit fram en inomkritisk feministisk debatt där forskare pekar på att rädslan aldrig har hindrat kvinnor från att använda staden som en frigörande arena och att staden snarare har motverkat patriarkala normer än verkat förtryckande på kvinnor. Rädslans geografi har trots det kommit att influera annan kriminologisk forskning genom att belysa tidigare dolda erfarenheter och kan i den meningen betraktas som frigörande för kvinnor och andra grupper inom ”normalforskningens” diskurser om rädsla. Rädsla är visserligen uppmärksammat som ett problem av BRÅ, men inbrott och skadegörelse är de problem som prioriteras, sannolikt därför att de är så uppenbart kostsamma för samhället.

I fallstudien framkom att det är främst kvinnor som har funderat över vad trygghet betyder för dem personligen innan det har kommit att diskuteras inom ramen för deras arbete. Av de 23 personer jag intervjuade (12 kvinnor och 11 män) svarade nio av kvinnorna att de länge hade tänkt på rädsla och trygghet privat.¹⁰⁸ Flera av de intervjuade kvinnorna kunde återge långa berättelser om hotfulla situationer de upplevt, platser de upplevde som farliga eller strategier de utvecklade. Däremot svarade inga män att de hade tänkt på frågan tidigare i sitt privatliv innan den kom upp som en fråga genom arbetet. I ett fall omnämndes att hustrun påpekat problemet tidigare, samma person var också orolig för sin son när han var ute sent om kvällarna.

De intervjuade kvinnorna som arbetade lokalt tycktes inte uppfatta det som något svårt att tala om rädsla, frågan togs nästan som självklar. Genom att ha arbetat med rädsla professionellt kan också en bredare förståelse av problemet växa fram, vilket en intervjuperson upptäckte:

Jag är ju rädd – en rädd person, om jag har varit på stan så går jag inte genom Chalmers, utan på bilvägen hem, men det hindrar ju inte mitt liv, för jag går ju ut och tar en öl på stan därför att jag klarar mig hem på något sätt och jag kan till och med ta en taxi om det skulle vara så ...men de kvinnor i Bergsjön som jag har träffat – de vågar inte gå på kurs i stan. Fastän de skulle älska att gå på keramik kurs så gör de inte det därför att de vågar inte komma hem till hållplatsen och gå till Tycho Brahegatan – det tycker jag är gräsligt – men jag vill se det på ett större sätt, jag vill se det här med trygghet och säkerhet som en del av det goda livet där alla mår bra – det ska ingå.

Denna kvinna tycker frågan är viktig för egen del, men genom sitt arbete har vidden av problemet uppenbarats för henne. Motivationen för att arbeta med trygghet kommer både av den egna erfarenheten, och genom den vardagliga yrkespraktiken. För andra personer kan det vara svårare att kombinera sin ”könsroll” med sin yrkesroll. Från polisens sida till exempel, är man noggrann med att inte överdriva de upplevda hoten och rädsorna, samtidigt som den inställ-

¹⁰⁸ Endast en kvinna svarade att hon inte var rädd. I två intervjuer med kvinnor framgår det inte tydligt vad som är deras personliga uppfattning.

ningen inte riktigt stämmer överens med den personliga upplevelsen – som kvinna:

...våld är inte det som oroar människor, utan när man gör trygghetsmätningar så visar det sig att trafiken – de olyckor som inträffar i trafiken är det som oroar människor, sen kommer nästa orosmoln och det är att människor reagerar på nedskräpning, klotter – när det blir sjabbigt i samhället om vi säger så. Långt ner kommer rädslan för våld/.../Men sen vill jag gärna vända på det och gå tillbaka till mig själv – jag menar jag skulle aldrig åka tunnelbana efter klockan 9!/.../Jag skulle aldrig gå igenom en mörk park eller jag tänker alltid igenom 'ska jag gå genom stan nu eller ska jag åka bil?'/.../Jag håller alltid handväskan under kontroll när jag går i täta folksamlingar, det gör jag – men jag känner mig inte rädd – jag är inte rädd i samhället, absolut inte, men jag tänker mig för.

Vi fortsätter att prata om miljöer i staden och om en gångbro som den polisanställde kvinnan upplever som obehaglig –

...jag tycker den är för lång – då reagerar jag inte som polis, utan då reagerar jag som kvinna. Jag skulle inte vilja gå igenom den för att den är för lång och för att där är för lite folk, jag känner mig helt ensam om något skulle hända. Så tänker jag och så tror jag att många tänker.

För den här personen tycks inte yrkesrollen och den personliga erfarenheten passa ihop. Kunskapen om brottsligheten i samhället bygger på de kvantitativa undersökningar som kriminologer har gjort, vilka till exempel visar att den typ av brott som kvinnor är rädda för inte är speciellt vanliga. Hon bygger sin kunskap på "fixing broken windows"-teorin om att det är skräp och klotter som skapar social oro. Men den "kunskapen" räcker inte för att förklara de egna erfarenheterna, istället väljer hon att förklara sitt agerande utifrån "sunt förnuft" – att inte utsätta sig för risker och på så sätt undvika att "något ska hända". Många kvinnor tänker medvetet på att en del av skulden kommer att läggas på dem ifall "något skulle hända" när de är ute sent, i fel miljö. Det är en aspekt som forskningen har synliggjort (jfr Valentine 1989). Att vara en kompetent yrkesperson och samtidigt sårbar i

andra situationer skapar en komplicerad personlig situation för många kvinnor.

Föreställningar om att rädslan inte är ett problem att diskutera kan ibland bero på det förhållningssätt till platser som till exempel Bauman (1999:43) lyft fram, det vill säga det totala undvikandet av de typer av miljöer som man uppfattar som otrygga. Finns det möjligheter att åka bil, ta en taxi eller bli hämtad så kan man lättare behålla sin självbild som orädd. Det är ett förhållningssätt förunnat mer privilegierade grupper i samhället. En kvinnlig planerare som definierade sig som trygg fick dock genom sitt arbete erfara att det fanns platser som gjorde henne osäker :

Jag tillhör dom som inte har sett detta med rädslor som ett problem, eller att det över huvudtaget är något att diskutera. Jag tillhör dem som sällan är rädd ...men när jag åkte ut till Bergsjön för första gången och skulle upp från spårvagnshållplatsen så satt ett gäng ungdomar i trappan upp och hissen var trasig, och jag hade alltså bara en väg upp och det var trappan, eller också att springa tillbaka in i tunneln igen och ta mig tillbaka på spåren till Göteborg/ .../Efter detta såg jag Bergsjön med andra ögon än vad jag hade gjort om jag inte hade kommit dit på det sättet [om hon hade kommit med bil].

Det här exemplet visar också att hennes föreställningar om Bergsjön bidrog till att skapa rädslan på platsen. Personer som känner sig hemma i området upplever kanske inte samma ungdomsgång som hotfulla.

Trygghetsdiskussionens provokativa sidor framkommer inte bara inom forskningen, utan även i de lokala projekten. Det kan vara svårt för dem som arbetar med trygghet att föra frågan vidare till sina kollegor. En planerare erfor att många kvinnliga kollegor blev arga när frågan lyfts fram därför att de utpekades som det svagare könet, men hon menar att många planerare är ”födda på en räkmacka” och tar bilen ut till förorten och ser inte det här problemet eftersom de inte behöver röra sig i de miljöer som de upplever som otrygga. Hon menar att det dels är en klassfråga, dels att det handlar om att ha en ”manlig” erfarenhetsvärld:

...de kanske inte vill känna till att det är så många som behöver kånka med kärror på spårvagnen, det har de väl aldrig behövt....därför blir man nog lite arg när man pratar om det här. Många säger 'men jag är ju jämställd',

men sen när man börjar peta lite i det så flagnar det lite här och där och man är inte jämställd/.../Jag själv är mycket medveten om att jag inte är jämställd, det får jag ganska stora bevis på – inte varje dag – men åtminstone en gång i månaden när lönen kommer/.../Men jag tror att det är den här känslan av att man vill vara ungefär som en karl, man tror att man är det och det har ju varit så, att om man vill konkurrera med män så måste man bli som en man.

Den negativa inställningen hos en del kvinnor kan säkert bero på att dessa aspekter inte inryms i den yrkesroll de har. Att uttrycka rädsla eller ge uttryck för ojämlikhet betraktas som en svaghet då vi förväntas leva i ett jämställt samhälle.

Både inom forskning och lokal praktik anser många kvinnor att rädslan är ett reellt problem. De utgår från den egna erfarenheten, vilket också leder till att många har ett personligt engagemang i frågan. Andra kvinnor pekar på statistiken och menar att rädslan är överdriven. Ytterligare en grupp uppfattar hela problemställningen som passiviserande och offergörande. För män däremot är frågan inte lika provocerande, antingen tar man den på allvar och visar sin solidaritet med kvinnor, eller så uppfattar man den som ointressant. Generella skillnader i trygghetsarbetet mellan hur kvinnor och män problematiserar rädsla och brott kan skönjas. För kvinnor handlar trygghet om den personliga tryggheten, medan män talar om skadegörelse, stölder och inbrott. En tolkning av detta är att kvinnor har lättare för att se sig själva som sårbara (de kanske också är mer sårbara i det offentliga rummet), medan män överför problemet med rädsla till beskyddandet av ting eller beskyddandet av kvinnor – kanske för att inte de inte vill tala om sig själva som rädda eller sårbara.

Jämställdhetsarbetets betydelse för trygghetsprojekten

Den genomgång av kriminologisk- och stadsbyggnadsforskning som jag har gjort kan inte generellt sägas ha integrerat könsaspekter även om en feministisk forskning finns. Den feministiska forskningen har kommit att belysa frågor som tidigare inte synliggjorts och som allt oftare tas med i undersökningarna och analyserna av rädsla och trygghet, men

denna forskning lever till största del sitt liv vid sidan om annan forskning.

Den studie av genusaspekter i översiktlig planering som nämndes i kapitel 2 redovisade slutsatsen att jämställdhet riskerar att bli obemärkt därför att 1) det inte ingår i uppdrag från politikerna, 2) inte upplevs som så angeläget, 3) kunskaper saknas, 4) verktyg saknas, och 5) därför att tjänstemän/kvinnor är ovana vid att föra dialog med kvinnor som grupp (Friberg och Larsson 2002:98). Dessa slutsatser stämmer väl överens med min analys av hur policyarbetet ser ut. Om inte regeringen eller annan auktoritär myndighet inte konkret ger i uppdrag att implementera genusaspekter i sin verksamhet så kommer det inte heller att ske och det finns sällan något utrymme för tjänstemän/kvinnor att söka den djupare kunskap som behövs, istället adderas kvinnor som grupp till tidigare frågeställningar.

Ett jämställdhetstänkande framkommer i flera fall i det lokala arbetet, men det är fortfarande inte självklart att jämställdhet är en aspekt av trygghetsarbetet. På kansliet till *Tryggare och mänskligare Göteborg* är de anställda medvetna om att trygghet och jämställdhet kan gå hand i hand även om de inte jobbar specifikt med ett könsperspektiv:

...vi har allihop med oss att vi vet att samhället inte är rättvist. Det är inte rättvist mellan kvinnor och män. Det är sånt vi har som ett axiom eller vad jag ska säga, att det är inte rättvist och alltså får vi lyfta fram de frågorna mer...

De intervjuade männen var i de flesta fall inte ointresserade eller omedvetna om problemet med kvinnors rädsla, men de betraktar det som ett "kvinnoproblem". De upplever inte att problemet med rädsla berör dem för egen del. Många män menar dock att man måste ta hänsyn till kvinnors rädsla i arbetet med brottsprevention och trygghet. En man på park och naturförvaltningen menade att i sitt trygghetsarbete på förvaltningen tänker de inte specifikt på kvinnor, utan riktar sig generellt mot "göteborgarna", men att det nog ändå "...ligger underförstått att det är kvinnorna som känner sig otrygga och det jobbet som gjordes i Kungsparken var ju efter att ett antal våldtäkter hade anmälts där...".

De kvinnliga planerarna och trygghetsarbetarna menar att män inte upplever rädsla och deras okunskap om problemet kan bero på att "...män rör sig mer i bilar och mer i grupper,

kvinnor är mer fotgängare och är mer ute med barn och har svårare att komma undan...”. De har inte behövt tänka på problemet för egen del. Har de tänkt på rädsla, så har de i alla fall inte diskuterat det öppet. Ett par av de intervjuade kvinnorna tror att frågan om rädsla har kommit upp på dagordningen därför att kvinnor har börjat att tala öppet om övergrepp och rädsla för manligt våld:

...jag tror att man har synliggjort det mer. Det är fler starka kvinnor som har fått mer gehör för de här tankegångarna/.../ett antal våldtäkter och ett antal rån som uppmärksammas i media gör ju att frågan blir ett problem för maktinnehavarna och inte bara den enskilda kvinnan som ska gå hem på kvällen till sitt. Sen tror jag att kvinnor är så vana vid att vara så begränsade i sitt liv att man inte tänker på det här, att det går att göra något åt det, man tar det för givet.....det är helt förfärligt/.../men, ja, inte är det männen som har synliggjort det i alla fall...

Allt fler kvinnor har under de senaste decennierna kommit att arbeta med planeringsfrågor. Detta skulle kunna innebära att ett jämställdhetsperspektiv förstärks inom planering och stadsbyggande, men det är ingen garanti. Till exempel menar en kvinna anställd på stadsbyggnadskontoret att det inte bara är en fördel att så många nya kvinnor anställs:

...det är hemskt många tjejer som är arkitekter och som du och jag sitter och diskuterar och tycker att det här är intressant – men vi får inte tappa den tekniska utvecklingen för den måste vi ha med oss på något vis också /.../jag tror att vi ska ha både män och kvinnor i planeringen för att hitta det ideala, så att man inte bara blir luddig.

Kvinnor förväntas här stå för de mjuka icke-tekniska frågorna, och det finns då en risk för ensidighet, befarar hon, när så många nya tjänster tillsätts av kvinnor. Resonemanget visar att det finns tydliga föreställningar om vad kvinnor och män representerar på arbetsplatsen. Planering diskuteras sällan i termer av kön, men under ytan lever gamla föreställningar kvar.

För dem som länge har varit intresserade av ett jämställdhetsperspektiv på trygghet i Göteborg innebär kommunens nya stora intresse för trygghet och brottsprevention också en risk för att trygghetsfrågan ska tas över av en mer brotts-

inriktad satsning och att könsperspektivet kommer i skymundan (jfr Torontoexemplet). En alternativ tolkning av kommunens intresse för trygghet skulle kunna vara att det leder till ett integrerande av jämställdhetsfrågan även på andra myndigheter och institutioner, i en slags *mainstreaming*-process. Dessa två strategier för jämställdhet, *mainstreaming* eller särskilda jämställdhetsåtgärder, står ibland i konflikt med varandra. Med *mainstreaming* ska jämställdheten normaliseras och integreras i övriga samhällsfrågor, men den riskerar då ofta att tillintetgöras och upplösas. Det sker sällan någon tillspetsning av formuleringarna i normaliseringsprocessen. En tillspetsning kan däremot ske om jämställdhet diskuteras som en separat fråga, men då finns å andra sidan risken för att problemen diskuteras för sig och inte fångas upp av andra än de som redan är inbegripna i problemställningarna. Antagligen behövs båda strategierna samtidigt – *mainstreaming* måste dock innebära att människor utbildas i jämställdhet och inte bara förväntas kunna frågan utifrån ett slags allmänt förnuftstänkande. En planerare som länge har arbetat med trygghet ur ett jämställdhetsperspektiv menar att idag är det:

...ingen som skrattar eller ironiserar eller så...Det är ju många som pratar om det i grupperna som finns omkring det här nu, men sen när det redovisas så står det ju aldrig – då suddar man ut det här med könsperspektivet. Det blir lätt könlöst.

Det finns en risk för att det varken blir *mainstreaming* eller en separat diskussion kring jämställdhet, planering och trygghet. Det finns ett motstånd mot att diskutera dessa frågor, kanske för att man anser det provocerande eller ointressant.

Sammanfattande kommentar om rädsla och kön

Verkligheten begreppsliggörs och förstås olika utifrån ideologiska och politiska ståndpunkter, från forskningsnivå, via policy till lokal praktik. Studier och enkätundersökningar används olika, med skiftande resultat, beroende på vad man vill lyfta fram. Beroende på *var* aktören agerar produceras olika kunskap om verkligheten, ibland kan egna iakttagelser förstärkas av andra aktörers kunskap, andra gånger väljer man att bortse ifrån den kunskap som inte passar in på de egna

iakttagelserna. Kvinnors rädsla framställs på olika sätt beroende på vems föreställning som fokuseras. Räckvidden av forskarnas föreställningar/undersökningar är stor. Framförallt om den överensstämmer med rådande allmänna uppfattningar om könsens egenskaper. De kvantitativa forskningsresultat som visar att kvinnor är mer rädda än män, men mindre utsatta, har fått en stor spridning. Det stämmer överens med uppfattningen att kvinnor är det svagare könet – det avvikande och annorlunda. Även om rädslan betraktas som överdriven lyssnar många till behovet av ökad trygghet, samtidigt som de vill tona ned riskerna. Motdiskursen, som pekar på kvinnors faktiska och specifika utsatthet, har en betydligt kortare räckvidd. Denna motdiskurs lyfts dock upp av personer med samma perspektiv, som till exempel i specifika kvinnoprojekt. De feministiska forskare som menar att staden är frigörande för kvinnor och som ser problemet med rädslans geografi som ett förstärkande av könsroller, verkar i en inomakademisk värld och har inte vunnit gehör i någon större omfattning i det lokala arbetet.

Då trygghet har kommit att bli en viktig fråga för att skapa en attraktiv stadsmiljö har också olika typer av rädsla och brott uppmärksammas. I programförklaringar och allmänna riktlinjer lyfts främst olika inbrottskydd fram. Inbrott är kostsamma. Det är också de brott som idag tenderar att minska i omfattning och brottsprevention kan därför betraktas som framgångsrik i detta sammanhang. När det gäller rädsla diskuteras det ofta i samband med ordningsstörningar, som till exempel ungdomar som hänger i grupper på torg eller kör moped genom bostadsområden. Fokus tenderar att hamna på vad som traditionellt varit det vanliga – ”ungdomar och alkoholister”. I det lokala arbetet däremot tenderar man att vara mer uppmärksam på vardagslivserfarenheterna och inser att problemen kan handla om mörka passager, ensliga hållplatser, isolerade parkeringsplatser och så vidare. Även ungdomsfrågorna är viktiga i det lokala arbetet, men ofta diskuteras de mer nyanserat då närheten till ungdomarna är större i det lokala arbetet än för de som utvecklar modeller för trygghet och brottsprevention.

Idag uppmuntrar myndigheter programskrivare att ta hänsyn till jämställdhetsaspekterna, men de som lokalt verkligen vill konkretisera jämställdhetsarbetet finner det ofta svårt att få gehör för sina idéer. Det är en paradoxal situation, å ena sidan uppmuntras och omtalas jämställdhet, men å andra sidan eftersträvas inga förändringar. Många män och kvinnor

uppfattar sig som jämställda även om de samtidigt kan konstatera att de inte är det när de talar om saker som till exempel rädsla, brottslighet, och planering. Utifrån egna erfarenheter och från forskningsresultat antar de flesta lokala aktörer att kvinnor befarar överfall mer än vad män gör, samtidigt vill ingen riktigt ta tag i frågan om varför kvinnor är rädda för män. Problemet riktas in på kvinnorna, trots att deras rädsla endast är ett symptom på de rådande könsrelationerna.

Dessa föreställningar om rädsla påverkar vilka åtgärder som kommer att genomföras i den fysiska miljön. I de många brottspreventiva riktlinjer och programförklaringar är åtgärderna formulerade på ett sådant vis att de inriktas på inbrott och skadegörelse. Denna inriktning ger mer repressiva fysiska insatser. I mer uttalade trygghetsprojekt är det istället rädsla som fokuseras, vilket kan innebära ett kvinnoperspektiv, eftersom man uppfattar kvinnor som räddare än män. I några få projekt, som har en medveten feministisk inriktning, försöker man att kontextualisera denna rädsla i termer av maktrelationer. *Kvinnofolkhögskolans* belysningsprojekt i Bergsjön är ett sådant exempel, liksom det arbete som genomfördes i Toronto. Där valde man att försöka fördjupa förståelsen genom att teoretisera problemen. Symptomen åtgärdades, till exempel med bättre belysning, men tanken var aldrig att skapa en överdriven övervakning utan istället att skapa tillit och respekt för alla individer. I *Kvinnofolkhögskolans* trygghetsprojekt samtalade man lika mycket om samhällets organisation och strukturer och elevernas personliga relationer, som att förbättra belysningen. Man pekade på vad de som medborgare kunde göra för att öka sitt inflytande över sitt liv och samhället i stort. En lampa kan betraktas som bara en lampa oavsett i vilken ideologisk anda den installeras. Men genom att se de materiella tingens sociala kontext blir ett ting en sak i en situation, men något annat i en annan kontext. En kamera som installerats så den inte syns och som riktas mot en plats i ett köpcentrum där ungdomar brukar träffas är en annan kamera än den kamera som placeras lågt, tydligt riktad mot en mikrofon där man direkt kan komma i kontakt med den som sitter framför bildskärmen. Och en lampa uppsatt inom ett projekt där kvinnor har utökat sitt livsutrymme på fler sätt än att endast få bättre siktlinjer är något annat än en lampa som satts upp för att avslöja inkräktare.

Offentligt rum – om trygghet och demokrati

BRÅ som är den starkaste aktören på policynivå i Sverige och som de lokala projekten tar sin officiella utgångspunkt ifrån, arbetar med brottsprevention därför att: alla har rätt till trygghet; alla är i någon mening offer för brottsligheten; brott drabbar de svagaste grupperna hårdast; brottslighet är kostsamt; brottslighet kan göra ett område mindre attraktivt, samt att det är kostnadseffektivt att förebygga brottsligheten (BRÅ 1999a:42). I denna formulering finns en strävan efter att skapa ett jämlikt och demokratisk samhälle där alla har samma möjligheter och rättigheter. Denna formulering överensstämmer med den globala satsningen på ökad trygghet. I sydamerikanska och afrikanska storstäder påverkar våldet och rädslan för våldet, vilka möjligheter människor har till försörjning och individuell rörlighet. I fattiga områden, kring stora städer, kan våldet få allvarliga ekonomiska och sociala konsekvenser. För kvinnor är detta speciellt tydligt då de beskär i sina möjligheter att försörja sig själva och sina familjer. Reaktioner mot våldet kan också leda till att människor tar ”lagen i egna händer” och att en våldscirkel etableras. Därför har till exempel FN-Habitat sedan 1996 arbetat med att utveckla ett *Safer Cities Programme*, med inriktning på afrikanska storstäder i syfte att motverka de destruktiva tendenserna som hindrar människor i deras dagliga liv.¹⁰⁹ Våld och rädsla är ett hot mot en demokratisk samhällsutveckling. Det är också i denna anda som de feministiska forskarna som pekat på rädslans geografi verkar. De har också nyanserat diskussionen och tydliggjort vilken typ av brott som diskuteras. De menar att kvinnors rädsla måste ges en annan tolkningsram än vad som tidigare har gjorts.

Det finns gemensamma intressen och utgångspunkter mellan en del forskning och policyutveckling. Policyn bygger till stor del på forskning, men då främst den tillämpbara delen av brottsforskning. Den mer kritiska eller abstrakta diskussionen har svårt att få fäste i en programutveckling, men det förekommer i svepande drag, till exempel när *Boverket* (1998) diskuterar huruvida vi är på väg mot ett segregerat samhälle med ”gated communities” enligt amerikansk modell. Privatisering, segregering och exkludering är aspekter av trygghetstänkandet som har lett till ett ifrågasättande av det ensidigt positiva med dessa åtgärder.

¹⁰⁹ Se hemsida: www.unhabitat.org/safercities/approach.htm

Privatisering av trygghet

Kritiken mot trygghetsarbetet som den kritiska forskningen lyft fram handlar alltså om huruvida trygghet och säkerhet leder till ett privatiserande av det offentliga rummet. Ett flertal branscher kopplade till säkerhetsindustrin har idag en blomstrande marknad och det är inte sällan de själva tar kontakt med potentiella köpare, något en stadsdelsförvaltare bekräftar:

...när trygghetsfrågor har belysts i stadsdelen så dröjer det till dagen efter så ringer det från firmor som vill sälja olika typer av okrossbart glas. Jag var intervjuad av lokalradion för ett tag sen, det var om spårvagnshållplatsen och det handlade om belysning. Dagen efter ringde de om olika typer av lampor.....men vi är ju rätt styrda av upphandlingsreglementen och sånt...

Tekniska åtgärder som kameror, stängsel, jalousier och lås är oönskat av de flesta som arbetar med trygghet i lokala projekt, men det finns samtidigt inte mycket att sätta emot när problemen är akuta och någon kräver dylika åtgärder. En kvinna på stadskansliet menar:

...det är ju jättetråkigt att man ska behöva låsa in allting och sätta dubbla lås och ha larm och allt sånt där, det är ju jättetrist att behöva ha det, men det är ändå bättre tror jag än att man ska göra det lätt för tjuven.

Förstärkta lås löser de akuta problemen, men samtidigt kan det strida mot de önskade långsiktiga lösningarna. Ett upp-trappande av tekniska lösningar riskerar också att skapa ett behov av dem. En arkitekt funderar kring frågan på följande vis:

Ju skarpare gränsen är, ju mer den förstärks med övervakningskameror och apparater, lås och allt sånt – desto mer otryggt blir det utanför. Det är ju inte bra, även om man kan se fördelarna kortsiktigt.

Bostadsbolagen som drabbas hårt ekonomiskt av inbrotten tenderar att vara mer positiva till den typen av lösningar än de som arbetar på en mer generell övergripande nivå. När det gäller de kommersiella påtryckningarna att införskaffa teknisk säkerhetsutrustning i de lokala projekten så är policy-

riktlinjer och forskning inget stöd. De tekniska lösningarna löser ett ”här och nu”-problem och det kan lokalt vara svårt att argumentera emot implementerandet av sådana åtgärder, men man ser det inte som en önskvärd utveckling.

Precis som i fallet med teknisk säkerhetsutrustning är många i det lokala arbetet tveksamma till om det är riktigt att anställa privata vakter. Men ibland finns inga andra alternativ. På stadsdelsförvaltningen i Tynnered menar en kvinna:

Det här med vaktbolag är ju en svår fråga. De behövs också, men vad vi har gjort är att försöka samordna de här vaktbolagen som arbetar i bostadsområden och så har de som ”fältar” [fritidsassistenterna] på helgerna möjlighet att ha kontakt med dem/.../Den här kontakten mellan det privata och det offentliga är viktig, men sen kan jag ju känna mig frågande till de mer repressiva insatserna med medborgargården och liknande – man får nog fundera över var gränserna går och vilket samhälle vi vill leva i...

I *Rådet för tryggare och mänskligare Göteborg* är man medveten om denna problematik och har diskuterat trygghet med utgångspunkt i att det nu finns så:

...starka kommersiella krafter som lurar i vassen, folk tjänar pengar på folks rädsla...och eftersom de krafterna ändå är så starka så får man lägga krutet på den andra sidan, alltså stärka den sidan som har med upprinnelsebiten, den humanitära och sånt att göra.

Trygghetsarbetet betraktas alltså som en motkraft mot privatiseringen, istället vill man ta tillfället i akt att arbeta med trygghet ur ett större perspektiv. Där tar trygghetsrådet lite avstånd från BRÅs starka betoning på brottsfrågorna, istället vill rådet diskutera samhällsutveckling i stort och mänskliga relationer. Istället för att föra en sakfråga vill man se hela arbetet som en utveckling mot ett mänskligare samhälle. Här kan man alltså säga att det finns en större kontaktyta mellan kritisk forskning och lokal praktik, än vad det gör mellan lokal praktik och policyriktlinjer. Idealet för *Tryggare och mänskligare Göteborg* är det öppna fria samhället som sätter ungdomar och barn i fokus. En kanslianställd menar till exempel att...

...det som hände här i Göteborg [kravallerna under EU-toppmötet] visar ju att det finns enormt mycket samhälls-engagemang hos ungdomar och som ju är jätteviktigt, och är det något som samhället behöver så är det väl samhällsengagerade ungdomar – så jag tror att samhället ska organisera sig så att man skapar nischer för oväntade möten – att ge möjligheter till bildligt och bokstavligt till hålrum i samhället, jag tror på mer smuts – höll jag på att säga,men att det finns luckor någonstans där det går att göra något som inte är uträknat av någon samhällsinstans.

Rådet har tagit tag i frågan och lösgjort den från rådande riktlinjer och förhåller sig fritt till policydiskurser och forskning. Men här skiljer sig kansliets arbete och rådets ledningsgrupp lite grann åt. Det fanns inledningsvis från kansliets sida en misstänksamhet mot den politiska satsningen på trygghet, för att det bara skulle var ett spel för gallerierna. Men samtidigt såg de som sedan tidigare var intresserade av trygghet och samhällsfrågor, ett tillfälle att ta makten över frågorna och driva dem åt de håll som man anser vara mest positivt för samhället.

Fysiska och sociala aspekter på trygghet

En viktig fråga inom trygghetsarbetet idag är vilken roll den fysiska miljön spelar och vilken betydelse den ska tilldelas i åtgärdsprogrammen. Forskningen representerar skilda perspektiv – från att ensidigt hävda sociala aspekter till att mena att det går att bygga bort brott. I policy och politik betonas idag vikten av den fysiska miljön (situationella åtgärder), eftersom man menar att det är ett kostnadseffektivt sätt att förhindra brott och det ger ett omedelbart synligt resultat.

I det lokala projekten tenderade man dock att värja sig mot en alltför stark inriktning på de fysiska åtgärderna. Fler personer betonade att otrygghet inte grundar sig i den fysiska gestaltningen och avfärdade därmed en arkitekturdeterminism. Ojämnt fördelade sociala och ekonomiska förutsättningar bland medborgarna anser istället många som arbetar med frågorna lokalt vara den underliggande orsaken till brott och otrygghet. En kommunanställd kvinna förklarar: ”Det handlar ju egentligen om fattigdom och skillnader/.../det är ju oerhört svårbrutet, men där ligger ju nyckeln – det är ju klasskillnader som jag ser det – det är segregation, det är fattigdom.”

Orsaken till otrygghet anses handla om skeva maktrelationer och oprivilegerade positioner i samhället, en stadsdelsanställd kvinna vidareutvecklar resonemanget om varför trygghet har ett klass- och könsperspektiv:

...de här herrarna som sitter som höga tjänstemän – de åker aldrig kommunalt, de försätter sig aldrig i den situationen att behöva stå och vänta vid en av våra hållplatser i mörkret en kväll...jag gör ju det varje dag till exempel och andra med mig, och jag har intervjuat kvinnor som säger att de går inte ut. De vågar inte!

Trygghet i den lokala kontexten blir en rättvisefråga, en arkitekt säger:

...jag tror att det här med trygghet har något slags klassperspektiv, för bor man i Hovås och har stor villa och två bilar så behöver man inte gå hem och man har råd att ta taxi, det är de andra som måste gå hem, som måste ta vagnen.

Men trygghet beskrivs också som en maktfråga ur perspektivet att ha makt över sitt liv, att känna självkänsla och tillit. En kvinna anställd i Tynnered betonar vikten av att känna tillit: "...då vågar man också ta itu med saker och ifrågasätta saker, man kanske vågar ifrågasätta den miljö man lever i, vågar engagera sig politiskt". Det är också i samma anda som *Kvinnofolkhögskolan* har drivit det projekt som presenterades i föregående kapitlet.

Den stora betoningen på fysiska aspekter och situationell prevention från myndighetsnivå mottas således lokalt med en viss skepsis. Det finns en generell oro för att skapa ett instängslat samhälle, eller en tråkig stad där alla spännande miljöer försvinner. Ingen önskar sig parker utan träd och strålkastare som lyser upp varje hörn. Däremot påtalar samtliga vikten av en god belysning, att det idag är för mörkt på många platser och att det leder till otrygghet. Belysning är det mest frekventa trygghetsskapande åtgärdsförslaget. Ett annat problem som återkommande tas upp är att det finns för lite människor ute som på ett naturligt sätt rör sig i staden. Tanken bakom detta är att det saknas en naturlig social kontroll, men också att staden blir ointressant. En tjänste(manna) kvinna på stadsbyggnadskontoret har funderat över varför det inte känns lika tryggt i Bergsjön som i centrala stan eller i ett

småhusområde som Näset i Tynnered. Hennes analys kan härledas både till Jane Jacobs (1961) och Oscar Newman (1972):

Bergsjön har storleken som om det vore centrala staden, men byggt som om det vore på landet. I staden är det tätt mellan fasaderna och du går i ett upplyst rum och du har full kontroll över rummet du går i, och om du går över ett stort torg så ser du i alla fall att det är belyst och du har inte en massa höga träd och en massa buskage. Ute på Näset där har du den sociala kontrollen, du känner grannarna. Du vet vem som bor i huset bredvid och du kan springa in till dem ifall du skulle bli antastad. I den centrala staden har du den *fysiska tryggheten* att du ser alltihop även om du inte känner någon, men ute på landet har du den *psykiska tryggheten* och den *sociala tryggheten* i och med att du vet vilka som rör sig där. Men i Bergsjön har du den stora staden på den lilla stadens villkor, det vill säga du har de höga husen där du inte har den sociala kontrollen och så har du naturen där du inte heller har den fysiska kontrollen, alltså har du ingen kontroll alls...

Särskiljandet mellan fysiska och sociala åtgärder är enligt de flesta ett felaktigt sätt att tänka, istället eftersträvas helhet. För de som har arbetat med olika kommunala- och stadsdelsprojekt under de senaste tjugo åren har stött på liknande resonemang förut och man förhåller sig därför skeptiskt till de nya direktiven. En arkitekt berättar:

...på åttiotalet så talade man om 'turn around', om alla sociala problem och allt missbruk i förorten som vi måste göra något åt och så byggde man om för så vansinnigt mycket pengar/.../och det gick ju inte, alltså, vissa områden blev ju bättre därför att man fick iväg en del problemfamiljer, men det hjälper ju inte att bygga om hus ...och lite samma sak känner jag nu – att det kommer att kosta en väldigt massa pengar och det kommer att förstöra bland annat parkerna om man resonerar så här överallt – så håll huvudet kallt känner jag...

En annan stadsplanerare uttrycker liknande åsikter:

...på åttiotalet då gjorde man ju en massa av sådana här uppfräschningar av miljonprogramsområdena som bara var rena rama plåstren på husen, man gjorde pergolor,

man gjorde om entréerna – men det är bara kosmetika om man inte också gör andra saker som får folk att känna sig delaktiga...

Det är inte husen eller parkerna som egentligen utgör problemet, ”...det handlar ju lika mycket om en god skolmiljö, att vi får en bra utbildning och såna saker”, menar en annan stadsdelsanställd kvinna. Den föresats som kommit uppifrån, via BRÅ och *Boverket*, att fokusera de situationella aspekterna har alltså uppmärksammats lokalt, men samtidigt ifrågasatts med kritik mot ensidigheten. De lokalt involverade aktörerna är medvetna om att de fysiska åtgärderna bara kan vara en del av lösningen. Det är viktigare att satsa på det långsiktiga arbetet menar flera intervjupersoner.

I och med att det finns en sådan bredd på representerade yrkeskårer i trygghetsprojekten så eftersträvas i allmänhet en helhet, där sociala och fysiska aspekter integreras och balanseras. Beroende på problem och situation så kan de sociala eller de fysiska frågorna komma i fokus. I Bergsjön är det till exempel lätt hänt att man glömmer de fysiska aspekterna eftersom det finns så mycket sociala problem, medan man på andra platser mer intresserar sig för estetiska åtgärder. Har man höga utgifter för till exempel ungdomar med sociala problem kan det vara svårt att göra så stora omdaningar i den fysiska miljön som man kanske skulle önska.

Klotter och skadegörelse, speciellt på hållplatser och spårvagnar, är ett annat problem. Övervakningskameror diskuteras nästan uteslutande i samband med kollektivtrafiken och man har installerat kameror på ett antal spårvagnar och några hållplatser.¹¹⁰ Andra åtgärder riktade mot den byggda miljön är uppfräschningar av torg. Det kan vara en trygghets-skapande åtgärd, men i första hand handlar det om underhåll av utemiljöer. På stadsdelsförvaltningen i Tynnered ville man:

¹¹⁰ Länsstyrelsen är den instans som beviljar tillstånd för att installera kameror. Det har inte varit speciellt svårt för kollektivtrafiken att få tillstånd, eftersom problemen på spårvagn och tåg har varit så omfattande. Kamerorna avslöjar inte personers ansiktsdrag, istället fungerar kamerorna så att man ska kunna se ifall sabotage pågår och i de fall det behövs sänds personal till platsen. Trafikkontoret har också på eget bevåg satt upp skyltar om övervakning i avskräckande syfte utan att ha kameror på plats. Klottersanering är en stor utgift för förvaltningarna och därför handlar många samarbeten om hur man ska komma tillrätta med detta.

...rusta upp Opaltorget huvudsakligen för att det var sättningssskador och sånt, det var grunden i det. Och ogästvänligt, slitna parkbänkar och högväxtlighet och till viss del att det var otryggt. Det fanns en bild av Opaltorget som ett ungdomstillhåll till viss del.

En annan aspekt av trygghetsarbetet är att många åtgärder aldrig syns i någon materiell form – åtgärden kan istället vara ett undvikande av en viss situation, eller förhindrandet av ett visst utförande, till exempel att man inte bygger gångtunnlar. Återkommande problem är sextiotalets trafiksepareringar och funktionsindelningar, där trafiksäkerhet kolliderar med människors upplevelse av trygghet. Sådana problem är naturligtvis kostsamma och svåra att åtgärda idag. De åtgärder som kan genomföras tenderar att vara i mindre omfattning i form av upprustning av nedslitna platser.

Polisens roll

Polisen har en viktig roll i det brottsförebyggande arbetet och den egna organisationen verkar både på policynivå och i den lokala praktiken. Polisens arbete är brottsförebyggande i sig, dels genom att de med sin blotta närvaro förhindrar brott, dels genom att, som en polisman uttrycker saken: "...det ingår så att säga i polisuppgiften att man inte vill åka två gånger till samma ställe". Redan under åttiotalet hade vissa poliser i sina tjänster en så kallad BF-uppgift (brottsförebyggande), men när regeringsprogrammet *Allas vårt ansvar* (1996) kom visade det en klar politisk vilja som förstärkte denna inriktning. Polisen har nu tilldelats uppgiften att vara den drivande kraften för att engagera grupper i de lokala brottsförebyggande råden.

Polisens repressiva verksamhet anses också vara en viktig aspekt när det handlar om att höja tryggheten. När människor hör att brottslingar blir tillfångatagna ökar trygghet i sig, menar man från polisens sida. En polisman ansåg att själva ryktesspridningen som polisen själv bidrar till, att de inte har några resurser och inte kan rycka ut när larm går, bidrar till att skapa otrygghet i samhället. Människor ska kunna lita på att polisen dyker upp ifall de behöver dem. Erfarenhet från tidigare arbete har visat att om polisen bara informerar om var de kan nås och var de finns så tenderar människor att bli lugnare och mindre otrygga.

Polisen är väl medveten om detta och tanken med närpolisreformen var just att återinföra kvarterspolisen. Olyckligtvis inföll denna reform med en stor ekonomisk kris hos polisen och samhället i övrigt. En lösning lokalt har därför varit att anställa säkerhetsvakter som både privata och kommunala aktörer bidrar till att betala. I Bergsjön kommer pengar till dessa ordningsvakter delvis från staten genom storstadssatsningen. Dessa pengar menar polisen kunde lika väl ha tillkommit dem, speciellt som vakterna ändå måste utbildas och rapportera händelser till polisen. Samtidigt tillstår man från polisens sida att den dåliga ekonomin riskerar att sluka upp dylika mindre summor om de skulle komma in i polisens organisation.

Från polisledningen anser man idag att en privatisering av bevakningen är oundviklig:

...rättsväsendet är idag konkurrensutsatt betydligt mer än vad det har varit någonsin. Det är en ny sak, men det började redan på sextio och sjuttioalet när man bildade ett statligt bevakningsföretag som hette ABAB som kom till för att ta hand om enklare bevakningsuppgifter vilka förut hade skötts av polisen. I början satt överdirektören från rikspolisstyrelsen som styrelseledamot i ABAB. Därefter har vi sett en lavinartad utveckling utav säkerhetsbranschen med *Securitas* som absolut största bolag och ABAB har blivit *Parthena* som har blivit *Falcks*. Som jag ser det är det omöjligt att vrida tillbaka klockan till en tidpunkt då det enbart var polisen som hade ansvaret för trygghet och säkerhet/.../den lilla staden som har en egen polis, och en egen polismästare, en egen kriminalchef, egna radiobilar och så vidare, är ointressant idag.

Polisens omorganiseringar för att anpassa verksamheten till de nya privatiseringstrenderna kommer antagligen att fortsätta. Polisens organisation anses idag för oflexibel och för opålitlig. Kommun och privata aktörer köper hellre en tjänst som man vet ger det man söker.

Brottsförebyggandet har kommit att bli en kriminalpolitisk strategi i en tid då polisväsendet står inför en gradvis upplösning. Brottsförebyggande har, enligt en polisanställd, under de:

...senaste trettio åren blivit ett begrepp – man talade inte för trettio år sen om att förebygga brott, men det har ju

alltid varit polisens uppgift. Det står i polislagen som den första punkten av de punkter som är våra uppgifter.

Brottsprevention är inget nytt fenomen (jfr kap 2), men idag har man gjort det till en strategi och en politik på så vis att man formulerar en idé om hur samhället ska kunna arbeta med frågan. Genom regeringsprogrammet *Allas vårt ansvar* har staten gjort klart att det inte är polisen ensam, som ska upprätthålla lag och ordning. Polisledningen förklarar:

I vår myndighet begås det ungefär 200.000 brott på ett år, om vi räknar med trafikbrotten, och av dessa är ungefär 180.000 vad vi kallar brottsbalksbrott – brott mot andra strafflagar än narkotikastrafflagar och så vidare, och av de brotten är 70 procent eller mer, tillgreppsbrott, nämligen att någon tar något från någon annan. Alltså, så mycket är klart att polisen inte kan hålla reda på folks ägodelar. Människor måste själva hålla reda på sina saker och det är en stor brottsförebyggande insats från samhället. Du måste hålla i handväskan när du går igenom täta folkmassor eller inte ställa ifrån dig resväskan på centralen – det är ju självklara saker....vem som helst kan räkna ut att man inte kan få hjälp av polisen att hålla reda på sin handväska.

Från polisens sida handlar det om att medborgarna måste ta ansvar för sig själva och att de inte kan räkna med att polisen ska kunna skydda dem i alla lägen. För andra myndigheter innebär den brottspreventiva satsningen att ta på sig nya uppgifter. För polisen handlar det kanske inte om en avlastning, men om omprioriteringar av resurser. Det kan också uttryckas som en polis säger: "...att det nya kommunala brottsförebyggande rådet har det som alla andra saknar i det här sammanhanget – nämligen pengar".

En förstärkt roll för polisen i det nya samarbetet kring brottsprevention är att stå för statistiska underlag. Men den lokala polisen, som har en god överblick över det egna polisdistriktet, menar att statistiken snarast leder till att skapa otrygghet. Rädslan går i perioder menar en polisman:

För några år sedan så var människor rädda för raggare som drog runt på stan, ett tag var det nazistdemonstrationer. På öarna har de varit rädda för midsommarhelger....på sjuttioalet fanns det en allvarligt grov brottslighet – det går i vågor.

Statistiska kurvor som går upp eller ner spelar inte så stor roll, det viktiga är vad man ska göra åt det. Där behövs inga kriminologer eller specialister utan människor med lokal kännedom, slår han fast. De tycker att BRÅ är alldeles för akademiska och inriktade på statistik, och att de forskningsresultat de producerar är av marginellt intresse för dem. Som ett exempel tar han kvinnomisshandel:

En kvinna som blir slagen i sitt hem, har de räknat fram har 5 procent eller 105 procent chans att bli slagen igen, än vad en kvinna som inte har blivit slagen har. Då kan man börja fundera på vad ger den kunskapen för något som vi inte redan har.

Den lokalt producerade kunskapen väger i den vardagliga praktiken tyngre än det material som den egna organisationen producerar.

Sammanfattande kommentar om det offentliga rummet

Till följd av politiska beslut har vi idag generella privatiseringstendenser i samhället, vilka ger synbarliga konsekvenser även för trygghetsarbetet. Den nya inriktningen av brottsprevention är också ett uttryck för det. Privatiseringen har bidragit till att förändra den ekonomiska situationen för bland annat polismyndigheten, kommuner och stadsdelar. Den offentliga sektorn har fått mindre resurser och privata företag, organisationer och medborgares individuella insatser ges större politisk betydelse. Inom hela trygghetsdiskursen ser idag aktörer från det privata näringslivet en expanderande marknad inom fältet.

När det gäller en privatisering av stadens offentliga rum är bilden mer oklar. Till en del riskerar trygghetsprojekt och brottsprevention att leda till att vissa grupper utesluts genom att platser ”fräschas upp”, men de mer drastiska åtgärder som Mike Davis (1990) beskriver från Los Angeles om ”bum proof benches” och liknande installationer har inte fått något större genomslag, i varje fall har det inte framkommit i fallstudien i Göteborg. Det händer att parkbänkar tas bort, att strålkastare installeras och att köpcentra eller torg byggs in – alla åtgärder kan mycket väl betraktas som stadssanering och

de riktas i allmänhet, medvetet eller omedvetet, mot vissa oönskade grupper.

Kontrollinriktade åtgärder implementeras i form av övervakningskameror på spårvagnar. I bostadsområden anställs vaktbolag för att kompensera polisens frånvaro, och allt striktare brottsskydd installeras för att minimera kostnaderna för butiks- och bostadsinbrott, vilket ibland dessutom är ett krav ifrån försäkringsbolagen. Men denna bild av vad som sker är inte den enda, för samtidigt kan trygghetsprojekt innebära att bortglömda och nedslitna förortstorg och spårvagnshållplatser får en ny utformning anpassade efter boendes behov. Bortglömda delar av staden kan ge möjligheter för olika grupper i samhället att utveckla sina verksamheter (jfr Olshammar 2002) men ett förfallet förortstorg som de boende med obehag passerar under kvällstid, kan knappast betraktas som något annat än ett uttryck för ett oprivilegierat bostadsområde, vilket också många stadsdelsanställda har pekat på i intervjuerna.

Den typ av privatisering av trygghet och boende, i form av ”gated communities” som nämnts tidigare, har ännu inte utvecklats i Sverige. Men behovet av trygghet har uppmärksammat byggföretag och de ser en möjlighet att exploatera det ekonomiskt. Privatisering av bevakning har dock etablerats i flera bostadsområden. Det är attraktivt att ha en vakt som befinner sig lokalt i stadsdelen eller i bostadsområdet för då kan man, som en stadsdelsanställd uttrycker det:

...dramatiskt kapa inställelsetiden när de kommer till platsen, jag menar på 20 minuter så hinner inbrotts-tjuvarna göra mycket, plocka med sig grejor, men är det tre minuter så är det en viss skillnad

Grannsamverkan och nattvandringar är en annan form av privatisering av bevakning, även om den är obetald. Det handlar istället om att engagera medborgarna till att själva ta initiativ och avlasta polisen från småbrottsligheten.

De fysiska konkretionerna av trygghet har kommit att ges ett allt större utrymme i trygghetsdebatten, vilket gör staden och stadsutvecklingen intressant att bearbeta. I samband med stadsutvecklingen i Göteborg skriver kommunledningen att:

Stadsutvecklingen handlar om att utveckla det goda i staden, dess karaktär och identitet. Det handlar om att utveckla dess karaktär som den öppna och trygga staden

och att utveckla dess profil som evenemangs-, kunskaps- och miljöstad (Göteborg stad 2001:46).

Man avser att upprusta staden genom en standardhöjning av torg och hållplatser (dit problemen som lokaliseras). I budgeten summerar man också upp det pågående arbetet genom att peka på att: ”Trygghet och säkerhet är en tillgänglighetsfråga och en jämställdhetsfråga och är den faktor som boende värdesätter högst” (Göteborg stad 2001:48). Trygghet blir här en orsak till att underhåll av fysiska miljöer prioriteras, men också ett sätt att profilera sig. De planerare och andra som har arbetat med ett jämställdhetsperspektiv på trygghet och stadsplanering får ett erkännande i och med att deras arbete synliggörs och uppmärksammas.

Mötet mellan deldiskurserna

Fallstudien i Göteborg visar att innehållet i forskning, policy och praktik inte direkt följer varandra. Andra faktorer har betydelse för respektive deldiskurs och ibland uppstår även konflikter mellan dem. Hur dessa relationer kommer till uttryck i fallstudien beskrivs i det följande avsnittet.

Relationer inom trygghetsdiskursen

Den statliga satsningen via BRÅ och KBA har utgjort ett startskott och betonat en inriktning på fysiska frågor i det brottsförebyggande arbetet. Detta är något som välkomnats av en del, men blivit överdrivet enligt andra. Genom att arrangera konferenser och bjuda in viktiga personer har man runt om i landet uppmärksammat frågan – och den har fått gehör. BRÅ har också fungerat som informationspridare genom att i nyhetsblad berätta vad som pågår i andra kommuner. De har också arbetat med att upprätta nätverk inom landet. På kommunal nivå kan man säga att *Tryggare och mänskligare Göteborg* har en liknande roll – att ge legitimitet och skjutsa på i starten.

I fallstudien visade det sig att de policy- och programskapande enheterna, framförallt BRÅ, delvis rör sig inom en annan diskurs än de lokala praktikerna som inte alltid ser BRÅs material och riktlinjer som användbara för den verklighet som de verkar i. Lokalt känner de sig heller inte tvungade att använda det. De flesta förhåller sig i praktiken fritt till

policydokumenten, man använder sig hellre av egna erfarenheter. Detta angreppssätt kan dock hamna i konflikt med BRÅs direktiv om att allt arbete ska dokumenteras och utvärderas, då man arbetar mer fritt och intuitivt utan något systematiskt angreppssätt. Rådet för *Tryggare och mänskligare Göteborg* spelar här en roll som inventerare och dokumenterare.

Det finns olika anledningar till att tillgängligt kunskapsmaterial inte används. Några tar del av forskning, men de idéskrifter som till exempel BRÅ skickat ut verkar inte riktigt nå fram. De riktlinjer som utvecklas centralt är svåra att översätta till det lokala arbetet. På park och naturförvaltningen har man medvetet inte tagit del av BRÅs idéskrifter för att man inte vill bli "...den kommunal myndighet som ska se till att folk inte är rädda". Andra anser att det befintliga materialet inte passar de behov som finns. En arkitekt som har arbetat mycket med trygghetsvandringar säger: "...jag la helt upp min egen metod och det var ingen som sa vad jag skulle göra alls". Anledningen var att hon inte hittade något material som hjälpte henne med de problem hon stod inför. Hon utvecklade därför en egen metod. Genom improviserade intervjuer, samtal och promenader med människor i ett område har hon samlat deras upplevelser. Efter att ha genomfört ett antal intervjuer och vandringar växte så småningom en metod fram som hon senare fick ekonomiskt stöd av BRÅ för att utveckla.

Men det är inte bara i samtal med brukarna som åtgärderna utformas. Samtalen inom verksamheten är också viktigt – att prata med andra praktiker för att se vilka exempel som fungerat bra. Därför är de besök som *Tryggare och mänskligare Göteborg* har gjort ute i stadsdelarna uppskattade. Det är i diskussionsforum som erfarenheter utbyts och nya förslag växer fram, och det är där lokala program utvecklas. Det finns också en ekonomisk aspekt av policyriktlinjerna, för ytterst är det ofta budgeten som avgör vilken typ av linje man ska följa och vilka typer av insatser som kommer till stånd.

Intresset för kvinnors rädsla är större i de lokala trygghetsprojekten än på policynivå. Det kan vara en konsekvens av att man där, till skillnad från de policyskapande instanserna, hellre talar om trygghet istället för brott. Könsperspektivet blir mer synligt lokalt där kontakten med brukarna är större, och i kontakten med brukarna nyanseras bilden av vad som är problemet. Inom brottspreventionens program ska bilinbrott till exempel minskas genom installerandet av bilburar,

men arbetar man lokalt med närmiljöer kan sådana åtgärder få en motsatt effekt och bidra till att skapa rädsla. Den estetiska sidan och upplevelseaspekterna kommer bättre fram i konkretionen av trygghetsåtgärderna än i programskrivningarna.

Många av dem som arbetar med trygghet försöker att bredda de rådande synsätten och på *Tryggare och mänskligare Göteborg* finns även funderingar om att utvidga de givna perspektiven (socialt och fysiskt) med ett tredje:

BRÅ bara fnös åt mig från början när jag överhuvudtaget andades om frågor som hade med kultur att göra....att man med kulturen kan återerövra farliga platser eller svarta hål i staden, fylla dem med annan mening, som till exempel med de här grässkulpturerna som blivit så populära/.../det handlar om vilket samhälle vi vill ha och BRÅ pratar om social och situationell prevention, men jag tror att den tredje dimensionen är den andliga och poetiska delen i det hela och att den är lika viktig eftersom den är utifrån vad en god livssituation är – vad ett gott liv är.

Återkommande i det lokala arbetet är intresset för det goda livet och att det inkluderar mer än bara brottsbekämpande åtgärder. Det måste inkludera trivsel, spänning och ett socialt liv. Denna diskussion blir lätt abstrakt och kan vara svår att förmedla i programformuleringar. Det handlar snarare om ett förhållningssätt och en attityd.

Tryggare och mänskligare Göteborg är en uppskattad etablering från stadsdelshåll och som förväntas ge det redan pågående arbetet större dignitet med den symboliska kraft det kommunala rådet har. Stadsdelarna Tynnered och Bergsjön skiljer sig dock lite i sina relationer till rådet. För Tynnered fyller rådet en stor funktion när det gäller kunskapsspridning och konkreta tips om hur organisationen kan byggas upp då de befinner sig i ett uppbyggnadsskede. I Bergsjön har brottsförebyggande projekt funnits under en längre tid och de stadsdelsanställda agerar ibland som en kunskapskälla för det kommunala rådet. De redan existerande satsningarna är i Bergsjön delvis ett resultat av storstadssatsningen.

Kritiska röster har dock höjts lokalt i stadsdelarna då man ifrågasätter rådets stora budget i relation till vad de kan åstadkomma konkret. Arbetar man i en stadsdel där det finns stora behov av kostsamma investeringar och upprustningar kan den administrativa och den "akademiska" prägel som det komm-

unala rådet har verka som en felaktig satsning. Det finns också en maktkamp mellan innerstad och förort, där stadsdelarna ofta ser sig förfördelade av att kommunen satsar mycket pengar på evenemang och underhåll av de centrala delarna av Göteborg, medan förortsmiljöerna får förfalla. Innerstaden visas upp för turister, medan förorterna kan försummas.

Mitt övergripande intryck är att de tjänstemän/kvinnor som arbetar med trygghet och brottsprevention upplever att det brottsförebyggande arbetet är för snävt definierat och att man hellre vill se problemen ur ett större perspektiv. I den meningen kan man säga att de omformulerar och anpassar de givna riktlinjerna uppifrån till att passa den lokala kontexten och de problem som behöver lösas där. De nya satsningarna sätter fingret på ett problem, men tidigare beprövade angreppssätt och en anpassning till de mest akuta problemen lokalt omformar direktiven. Bristen på ekonomiska resurser och personal gör också att antalet möjliga åtgärder begränsas. Finns det lokalt engagerade medborgare eller ett bostadsbolag som driver ett projekt kommer den sannolikt att ha större chans att genomföras, än de förslag som finns nedskrivna som önskvärda åtgärder i ett dokument från BRÅ.

Relationer mellan näraliggande diskurser i den lokala praktiken

Den politiska enigheten är stor om att trygghetsfrågan är viktig. I Göteborg har trygghetsfrågan givits tyngd och prioritet genom bildandet av en symboliskt viktig grupp, med kommunordförande i toppen som tar sig tid att delta på konferenser, möten och prata med media för att uppmuntra medborgarna att aktivera sig. Även i kommunens budgetförslag ges trygghetsfrågan hög prioritet. Styrkan i satsningen beror på att den utgår från ett regeringsbeslut. Ett resultat av denna satsning är att nätverk har bildats lokalt och samverkansgrupper och allianser har initierats med ekonomiskt stöd från kommun och stat. Det stora politiska intresset för frågan kan bero på att trygghetstänkandet befinner sig i en tillblivelsefas och oavsett partitillhörighet kan ämnet fyllas med partiintressen.

I den lokala praktiken ter sig satsningen mer osäker än på myndighetsnivå. Det finns oro och misstankar om att intresset för trygghet är en kortvarig politisk nyck. I stadsdelarna kräver det ytterligare arbetsinsatser och en omfördelning av res-

urser utan att egentligen mer resurser tillförs. I praktiken kan satsningen innebära att de får pengar till trygghetsarbete men inte till att utveckla de verksamheter som redan etablerats. Lokalt finns det fler aspekter att ta hänsyn till än vad policy-direktiven om trygghet och brottsprevention pekat ut. Till exempel på trafikkontoret beskriver en tjänsteman hur nämnden som tidigare har haft fokus på trafikfrågor, bland annat framkomlighetsproblem, plötsligt fått en ny agenda:

...helt plötsligt förra året så säger de att nu ska vår driftbudget på 20 miljoner gå till trygg och vacker stad /.../för oss som inte har pengar att driva det andra samtidigt så känns det inte rätt prioriterat, men vi måste ändå vara lyhörda för det de nu har sagt/.../vi har en annan prioriteringsgrund än vad de har, deras är politiskt betingat, och så blir något annat lidande.

Tjänstemannen anser att de långsiktiga satsningarna blir lidande och det planerade arbetet får ge vika för en ny inriktning. Trygghet är bara en av många olika intressefrågor som ska beaktas i det lokala arbetet.

En stadsdelstjänsteman menar att man med tiden kan urskilja ett mönster i satsningarna:

Historien är fylld av att det poppar upp ett behov som kommunen ska satsa pengar på, just då, utan att det finns någon helhet i det...det är det ena eller det andra, det är folkhälsa eller integration eller allt vad det har hetat, och det tror jag är en av förklaringarna till att man kan uppleva i sitt arbete att man tar ett steg framåt och två steg bakåt, även om det har varit bra enskilda insatser under åren...

De som har arbetat med lokal utveckling under en längre tid får ibland därför en ganska avspänd inställning till det hela. En kvinna på *Tryggare och mänskligare Göteborg* reflekterar över fenomenet:

...folkhälsofrågor var väldigt inne på åttiotalet eller nittiotalets första del och nu är det brottsförebyggande som är inne, så att man får akta sig för att tro att allt handlar om det, men å andra sidan tänker jag som jobbar med det att man får väl hänga med så länge, och ta tillvara på det om man tycker att det handlar om något som man själv tycker är viktigt – kan man vidga det till

att man i samhället får igång en diskussion och samtal om vilket samhälle vi vill ha, så är det väl bra...

Hon väljer att göra det bästa av situationen. Just nu finns ekonomiskt stöd för den här typen av satsningar och då formar man sin politiska eller samhällsideologiska ambition efter det. För andra personer är trygghet en fråga som de länge har velat driva och därför ser de den stora satsningen som Göteborgs kommun nu gör som att de äntligen får stöd för de problem de velat lyfta fram.

I det lokala arbetet är det inte bara en fråga om att implementera en ny planeringsdoktrin. Det finns redan existerande aspekter som har sin plats i det lokala arbetet och som trygghetsfrågan måste konkurrera med. Folkhälsa,¹¹¹ miljöfrågor och brottsprevention går på många sätt hand i hand, men det har också funnits en kamp mellan dem om vem som ska driva trygghetsfrågorna – ingår trygghet i folkhälsa, eller är trygghet en fråga om hållbar utveckling som bäst drivs inom *Agenda 21* arbetet, eller är det en så pass viktig fråga att den förtjänar en egen institutionalisering? Likheten mellan folkhälsa och brottsförebyggande arbete är slående. Båda verksamheterna vill engagera medborgarna för att skapa ett ”bättre” samhälle. Trygghetsfrågan har efterhand institut-

¹¹¹ Folkhälsoarbetet utgår från den definition *Världshälsorganisationen* antog 1947 – ”Hälsa är ett tillstånd av fullständigt, fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande och inte enbart frånvaro av sjukdom eller skröplighet”. Från 1977 definieras folkhälsa i termer av att alla människor ska leva socialt och ekonomiskt meningsfulla liv, vilket kräver ett samspel mellan individen och samhället. Vid världshälsokonferensen 1997 i Jakarta fokuserade man arbetet med att mobilisera det civila samhället för en bättre hälsa.

(Hemsida: www.goteborg.se/bergsjon/folkh.htm)

Göteborg ingår i ett europeiskt samverkansprojekt *Hälsocity* sedan 1988, som drivs av *Världshälsoorganisationens* europakontor. Projektet genomförs i femårsperioder och varje femårsperiod har ett specifikt fokus. Folkhälsosamordnare arbetar främst med livsstilsfrågor genom information gentemot andra institutioner och myndigheter och bygger därför till stor del på samverkan. Från ett folkhälsoperspektiv är trygghet en grundläggande fråga. Tidigare var folkhälsoarbetet koncentrerat till sjukdomsprevention, men idag inkluderas alla frågor som har med välbefinnande att göra: trygg och säker; arbetssituation; utbildningsfrågor; ekonomiska förutsättningar, m.m. Folkhälsoperspektivets breda angreppssätt innebär att trygghet ska integreras som en del av välfärdsfrågorna. Göteborg har sedan tidigare haft ett folkhälsosekretariat med 25 personer anställda. Ursprungstanken var att varje kommun skulle ha en folkhälsosamordnare, men det har inte realiserats överallt i Sverige.

ionaliserats i egen form, men det har inte skett konfliktfritt. Tillkomsten av de nya brottsförebyggande råden växte fram utan ett initialt samarbete med folkhälsosamordnarna. Det problemet uppmärksammades av *Tryggare och mänskligare Göteborg* och man försöker nu överbrygga de underliggande konflikterna genom att initiera samarbeten över gränserna

...det här tycker jag kanske är en miss från BRÅ/.../BRÅ hade egentligen inte en aning om vad som fanns och då har BRÅ lite grann medverkat till att det har dykt upp parallella organisationer och Bergsjön är ett sånt exempel där det fanns ett fungerande folkhälsoråd och sen så via BRÅ och bostadsbolagen [bildades ett brottsförebyggande råd]/.../ja, det var väl inte fel, men det var ju bara det att man inte fattade att man redan hade en organisation som hade de här frågorna. Så tycker man ju nu ute då att det är bedrövt att man har lagt ner folkhälsosekretariatet och knappt någon samordning kvar på stadskansliet och så pang bom så tillsätts sex personer på heltid och så är det bara brottsförebyggande som gäller...

För att förhindra en problematisk samarbetsituation har det beslutats att personalen på kansliet för *Tryggare och mänskligare Göteborg* ska gå en kurs i folkhälsoarbete. I stadsdelarna har man också försökt att uppmuntra ett samarbete, såsom i Tynneredsexemplet. Både folkhälsa och trygghetsarbetet är i grund och botten ett välfärdstänkande och på så sätt ligger de nära varandra, men trygghetsarbetet – som det har vuxit fram idag – kommer från en mer kriminologisk skola och har därifrån en tydligare inriktning på brottsbekämpning. Grundtanken i folkhälsoarbetet är människors lika värde och att de som har det sämst ska stödjas mest och utifrån de aspekterna så skiljer sig kanske folkhälsoarbetet trots allt från det brottsförebyggande arbetet, i alla fall i en snäv tolkning av brottsförebyggande arbete. Frågor om till exempel klass, kön, segregation och social utslagning är för folkhälsosamordnarna en del av problematiken. Folkhälsoarbetet är därför långsiktigt och det tar ofta lång tid att se resultatet av deras arbete. Det är en anledning till att de inte står så politiskt högt i kurs. Utvärderingssvårigheter gör också att man hellre stödjer projekt som konkret kan sägas ha inneburit en förbättring.

Från både brottsförebyggande håll och folkhälsoarbetet försöker man nu informera varandra om konferenser och

seminarier och på så vis integrera perspektiven. Från folkhälsoperspektivet ser man dock ett problem med hur tjänster tillsätts och arbetsuppgifter fördelas, en folkhälsosamordnare beskriver arbetssituationen ute i stadsdelarna så här:

Jag kan väl tycka att – det där hade folkhälsoberedningen kunnat arbeta med också, och det har vi redan gjort..... Vi får knoppa av en del av det vi redan gjort och låta *Tryggare och mänskligare Göteborg* ta hand om det så att vi inte trampar varandra på tårna för det är inte meningen, vi har tillräckligt med andra områden att jobba med, så på den sidan kan det vara skönt att någon annan tar vid/.../Däremot så är jag mycket bekymrad över situationen i stadsdelarna för det är dom som ska göra jobbet och det är dom som ska förväntas stå upp emot det som kommer centralt ifrån, och folkhälsoarbetet och även det brottsförebyggande arbetet tillhör det som inte är obligatoriskt enligt lag och det som får stå tillbaka i besparingstider/.../Där de här frågorna hamnar i samma persons knä och det inte finns lokala resurser, där skapas ytterligare press på personalen som bara blir frustrerad. Vi har många folkhälsosamordnare som går på knäna och det är det jag vänder mig emot/.../det går ett tag med entusiaster och eldsjälur med de bränner ofta upp sig i bägge ändarna...

Folkhälsoarbetet sker ofta nära *Agenda 21*, som till exempel i Bergsjön, medan trygghet och brottsprevention däremot mer sällan samarbetar med representanter för ekologiska inriktningar och hållbar utveckling, vilket man kanske kunde ha väntat sig. Men det finns en del uppenbara konfliktpunkter mellan miljö- och trygghetsfrågor. Under sjuttioalet, när miljöfrågorna var viktiga, skulle träd och buskar till varje pris bevaras. Nu ska de istället huggas ned när det handlar om brottsprevention. En tjänsteman på park och naturförvaltningen konstaterar att det är:

...ingen objektiv vetenskap vi håller på med, utan det är ett tyckande/.../om man tittar i våra gamla arkiv så finns det massor med utredningar som talar om hur många träd och buskar som behövs per kubikmeter luft för att kunna rena luften.

Folkhälso-, trygghets- och miljöarbete är alla ganska löst formulerade när det kommer till konkreta handlingar, även

om de har egna specifika begreppsapparater. Detta är antagligen en anledning till att de så lätt går in på varandras revir eller överlappar varandra. Samordning är ledordet för att lokalt förhindra extra arbete, till exempel när det gäller enkätundersökningar som både folkhälsoråden och de brottsförebyggande aktörerna arbetar med. Samordnandet har bidragit till att de olika aktörerna har fått ökad förståelse för andra perspektiv än sina egna. Det brottsförebyggande arbete som fanns innan den satsningen påbörjades i slutet av nittioalet, låg utspritt på diverse olika avdelningar: sociala ärenden för sig, teknisk säkerhet på en annan avdelning, belysning på park och natur och så vidare. En kommunanställd beskriver problemet:

...vi har en jättedålig samverkan på en rad olika områden och när man lyfter upp en fråga och det blir fokus på den, då går det ju att se att den här frågan är till sin karaktär tvärssektoriell och frågan måste utgå från en helhet.

Samarbete över sektorsgränser är i sig ingen ny sak, olika instanser har givit remissvar på olika frågor, men den nya organisationen leder till att möten verkligen kommer till stånd. En poliskvinna menar att den nya möteskulturen som vuxit fram är ett resultat av att man idag inte har tid att mötas på ett mer informellt sätt, utan de planerade mötena kommer de inte till stånd. Ibland förefaller samarbete och samordning vara mer väsentligt än själva trygghetsfrågan.

De flesta anser att samarbetet idag fungerar smidigt. En del problem uppstår dock när det gäller finansiering eller vem som ansvarar för vad, något som resultatet från fallstudien pekade på. Ett annat problem i det lokala arbetet är att trots de riktlinjer som till exempel BRÅ gett ut, saknas ibland konkreta idéer om hur tryggheten ska öka. På trafikkontoret upplever man att:

...nu pratar man mycket om trygghet, men vi upplever också att det är många stora ord – 'åh, vad det är hemskt på den här platsen, åh vad det är mörkt'.../men frågan är liksom vad ska man göra – det är inte så lätt...och de luttrade, de säger bara 'jaja, att nu är det inne med trygghet – nu ska alla prata om trygghet men om några år är det kanske något annat'. När man sitter med en konkret planeringsuppgift så är det så många saker och intressen som man ska ta hänsyn till...

På trafikkontoret är man van att arbeta med konkreta riktlinjer, något trygghetsfrågorna sällan har. Det kanske är en anledning till att trafikansvariga återkommer som en ”syndabock” i trygghetssammanhang. På stadsbyggnadskontoret menar en kvinna: ”Det är problem överhuvudtaget med trafiknämnden, om det är deras organisation eller vad det är, men de lever fortfarande sitt eget liv och fortfarande så gör de sina egna lösningar.” Men även om det finns intressekonflikter och samarbetssvårigheter som dyker upp emellanåt så uppfattar jag att engagemanget för frågorna är genomgående och slående stort – från myndigheter till stadsdelar.

Sammanfattande kommentar om betydelseskiftningar i trygghetsbegreppet

Brottsprevention och trygghetsprojekt är inga för alltid fastslagna begrepp med givna angreppssätt. De är politiskt och ideologiskt mottagliga och förändras över tid. De är på så vis också öppna att förändra. Idag avser politikerna att etablera ett lokalt och personligt engagemang för frågorna för att på så vis avlasta polisen från vardagsbrottsligheten. I det lokala arbetet talar man allt oftare enbart om trygghet istället för brottsprevention eftersom trygghet anses inkludera fler aspekter än endast brottslighet, miljöerna betraktas ur ett helhetsperspektiv. Även från regeringsnivå kan en tendens skönjas till att hellre tala om trygghet än brottsprevention. Under Justitiedepartementet genomfördes i mitten av nittiotalet en trygghetsutredning kallad *Trygghet mot brott i lokalsamhället* (SOU 1994) och slutbetänkandet *Trygghet mot brott. Rollfördelning och samverkan* (SOU 1995). I de här utredningar diskuteras polisens, kommunens och den enskildes ansvar för att minska brottsligheten för att på så sätt öka tryggheten i samhället. Utredningsarbetet kallades ”trygghetsutredningen” och rubrikerna antyder att det handlar om trygghet, men uppdraget är tydligt formulerat i termer av brottsprevention:

Utredningen har haft i uppdrag att se över rollfördelningen mellan polisen, kommunerna och de enskilda när det gäller att skapa trygghet mot brott, särskilt vardagsbrottslighet, och ordningsstörningar (SOU 1995: 17).

Utredningen representerar en brytpunkt, från att kriminalpolitiken har betonat vikten av att samhället ska stå för brottspreventionen, till att öppna upp för aktörer från flera håll:

Tiden är nu enligt utredningen mogen för att överge det synsättet. Man kan inte räkna med att samhällets brottsbekämpande organ ens på längre sikt kan, utan hjälp av enskilda och andra, svara för det arbete som behöver utföras för att förebygga och förhindra brott. De enskilda organens insatser på detta område måste accepteras och uppmuntras från det allmännas sida. Det allmänna har principiellt sett inte anledning att ställa upp andra begränsningar än sådana som kan vara påkallade av hänsyn till rättssäkerheten eller – i viss fall – risken att insatserna utformas så att de motverkar sitt syfte (SOU 1995:17).

I och med denna utveckling har allt fler organisationer och förvaltningar kommit att engagera sig i frågan och i samband med detta utvecklade BRÅ de idéskrifter som skulle inspirera och lära upp de lokala brottsförebyggande instanserna. Frågan är om denna skiftning mellan begrepp bär med sig en förändrad syn på problemet eller om det snarare handlar om att anpassa sin vokabulär efter rådande trender, med bibehållet innehåll. Den något krångliga formuleringen ”trygghet mot brott” representerar bilden av att brottsbekämpning är ett delat ansvar mellan myndigheter och medborgare, medan brottsprevention signalerar ett tydligare myndighetsutövande, vilket man idag vill frånga. Det har skett en skiftning i betydelsen av innehållet även om det i praktiken kanske inte framkommer så tydligt. Ytterligare en konsekvens av detta är att nya professioner (och medborgarna i allmänhet) tilldelas mer ansvar.

Under trygghetsarbetets framväxt har de olika samarbetsgrupperna och tjänsterna bytt namn ett flertal gånger. Det har varit svårt att finna lämpliga namn på de nybildade råden och grupperna. Det kan vara resultat av en diskursiv kamp och en osäkerhet om var tyngdpunkten i arbetet ska ligga. Det handlar i de flesta fall om att finna begrepp och titlar som inte konnoterar övervakning och kontroll, utan som framställer arbetet som inriktat på medborgarinflytande och demokratiska frågor. Det finns många synpunkter på detta som pekar på en viss ambivalens inför frågan. På kansliet till *Tryggare och mänskligare Göteborg* har ett par kvinnor fundrat på detta:

...brottsförebyggande är lite snävt, för det handlar ju inte bara om att förebygga brott utan det handlar också om att man ska leva ett bra liv/.../någonstans får man väl göra en avgränsning för det handlar ju om demokratifrågor, medborgarfrågor och det kan ju bli hur stort som helst, men jag tycker att frågan är lite större än som BRÅ har definierat den om man säger så – de har ett rätt kriminologiskt perspektiv/.../tilliten är också en viktig fråga, empati och tillit i de brottsförebyggande frågorna är ju oerhört centralt/.../sen finns en lurig grej att ju mer man pratar om säkerhet och trygghet att ju mer man pratar om rädsla, desto räddare kan man bli/.../samtidigt tycker jag inte att man ska väja ifrån problemen – men det ligger något svårt i detta.

...de här begreppen trygghet och säkerhet – de ältar jag jättemycket, men jag kommer inte fram till så mycket för det är naturligtvis lätt att när man är ute och jobbar på stadsdelsnivå och pratar med en människa som berättar att så här har jag det – min bil blir pajad i parkeringsdäcket, jag är rädd när jag går i trapphuset. Då är det lätt att säga att det klart att vi ska ha några ordentliga lås och kanske mer än så.

Innan trygghetsbegreppet kom att dominera i Göteborg, så var frågan om ”vacker stad” i fokus. När sedan de lokala brottsförebyggande råden etablerades blev namn som innehöll begreppen ”trygghet och säkerhet” istället vanligare. Idag tycks det finnas en strävan att inte benämna arbetet i termer av säkerhet, utan istället som ett utvecklingsarbete för en öppen och tillgänglig stad. Ingen vill framställa sig som en säkerhetsivrare för tekniska lösningar. Användandet av begreppet trygghet, istället för brottsprevention och säkerhet, har bidragit till att minska de negativa konnotationerna. ”Trygghet” är inte längre någon myndighets egendom, istället görs det till en allmän fråga som inte upplevs som ett myndighetsutövande.

*

I det efterföljande kapitlet, som också avslutar avhandlingen kommer resultaten av studien att sammanfattas. Jag kommer också att göra några reflektioner över vad som kan vara viktigt att tänka på inför fortsatt trygghetsarbete.

Avslutande diskussion – en reflektion över trygghetsdiskursen

I föregående kapitel har jag studerat den aktuella diskussionen om hur ökad trygghet i staden kan uppnås. Jag har kallat detta för trygghetsdiskursen. Inom trygghetsdiskursen utvecklas olika deldiskurser, vilka representerar skilda sammanhang där kunskap utvecklas. Forskarna för sina diskussioner framförallt inom universitetets ram. För att förstå verkligheten strävar forskarna efter att utveckla teorier, vilket dock inte utesluter att dessa kommer till nytta i praktiken. Policyutvecklingen sker genom politiska överläggningar i myndigheters och förvaltningars dagliga verksamheter. Avsikten är att finna lösningar på problem och konkretisera de teorier som forskarna har utvecklat. I de lokala projekten förs samtal bland dem som arbetar på ”fältet”. De som arbetar lokalt har en omedelbar närhet till de problem som finns där. Deras lokala förankring och kontakt med medborgarna har stor betydelse för vilka åtgärder som föreslås.

Mellan dessa deldiskurser finns inget ett-till-ett förhållande. Andra näraliggande diskussioner påverkar och omskapar dem. De olika verksamheterna har egna begreppsvärldar. Forskning präglas till exempel av samtida vetenskapliga trender och forskningspolitik, policyutveckling påverkas av politiska dagordningar och de lokala projekten formas av att mer än *en* policy och *en* verksamhet ska hanteras samtidigt som de ekonomiska ramarna för satsningarna kan vara begränsade.

I denna avslutande diskussion vill jag lyfta fram vad jag anser vara de mest intressanta resultaten av min forskning. Först redovisas de fyra synsätt, det vill säga olika inriktningar och tankesätt som framkommit i avhandlingen och som jag

uppfattar dominerar inom trygghetsdiskursen. Därför lyfter jag här fram trygghetsarbetets betydelse för den sociala och fysiska miljön. Diskurser om kvinnors rädsla följer sedan och slutligen ställer jag frågan om det är samhällets eller individens ansvar att skapa trygghet.

Olika synsätt inom trygghetsdiskursen

Trygghetsdiskursens komplexitet har inringats i denna avhandling genom att gränserna för dess existens studerats – ett blottläggande av de yttre ramarna och villkoren – som visar vad som kan och får sägas inom diskursen. Samtalen om trygghet och utformandet av åtgärderna följer inga givna regler och de förs i flera olika riktningar. Detta faktum kan verka förvirrande och gör det svårt att se vad som *egentligen* är resultatet av en diskursanalys. Men enligt Foucault är det just genom att gå runt, bakom och kring diskursen som dess makt kan ifrågasättas och brytas, vilket kan skapa en möjlighet till att finna en alternativ maktordning.

Åtgärdsförslagen för ökad trygghet bygger på skilda synsätt om vad det är som orsakar rädsla. Bakom dessa synsätt finns ideologiska argument, vilka ibland framkommer tydligt uttalat, ibland mer dolt. Argumenten är lättast att finna i forskningen, medan de framkommer mer implicit i de lokala projekten. Policyriktlinjerna hänvisar ofta till skrivna källor, men en grundläggande ideologi presenteras sällan. En del diskussioner stannar inom vetenskapen och når sällan andra personer än forskare inom den egna disciplinen. Synsätten har således olika räckvidd och influerar i varierande hög grad samtalsutvecklingen inom trygghetsdiskursen. De olika argumentationerna utgör gränserna för diskursen på så sätt att de tänjer trygghetsfrågan i skilda riktningar. De skapar skilda förväntningar, lyfter fram olika frågor och svar. Synsätten kan sammanfattas under följande rubriker:

1. Den utsatta kvinnan
2. Den frigörande staden
3. Det goda grannskapet
4. Den exkluderande staden

Den utsatta kvinnan

En utgångspunkt för trygghetsdiskussionen är kvinnors vardagsliv, där feministiska forskare har pekat på kvinnors räd-

sla för att röra sig i staden. Forskningen inom rädslans geografi har synliggjort rädslan och uppenbart att det finns underliggande maktrelationer mellan könen som påverkar upplevelsen av stadsrummet. På policynivå har feministiska planerare uppmärksammat kvinnors utsatthet och utvecklat tankegångar som specifikt lyfter fram kvinnors behov av trygghet. I de lokala projekten avspeglas dessa när planerare eller tjänstemän/kvinnor medvetet väljer att arbeta för kvinnors trygghet. Ofta väcks intresset för trygghetsfrågorna i de lokala projekten när otryggheten har börjat att upplevas som ett problem i vardagen och i närmiljön.

Kritik har förts fram mot idén om den utsatta kvinnan, främst av andra feministiska forskare och urbanforskare, men också i en mer allmän debatt. Forskningen kring rädslans geografi har utvecklat och nyanserat det kriminologiska tänkandet kring brottslighetens konsekvenser. Men den tenderar att alltför ensidigt peka på kvinnors utsatthet, vilket riskerar att leda till ett förstärkande och ett reproducera av föreställningen om kvinnor som svaga och offer i den urbana offentligheten.

Den frigörande staden

Den frigörande staden är det andra synsättet och här lyfts den positiva sidan av staden fram. Feminister har pekat på att staden skapar möjligheter för kvinnor, homosexuella och andra som inte finner sig tillrätta i mindre samhällen där den sociala kontrollen är stor. I staden får människor vara som de själva vill vara och de kan utvecklas utan hämmande sociala normer. Staden är den demokratiska arenan där politiska kamper förs och kulturer utvecklas som bara kan finnas i en urban anonym kontext. Kvinnor betraktas i detta sammanhang inte som offer för ett patriarkalt stadsbyggande och förespråkarna för denna inriktning vill argumentera mot en negativ syn på staden. Inom den feministiska forskningen har denna diskussion utvecklas som en reaktion på den så kallade eländesforskningen som främst omtalar kvinnors tillkortakommanden. Förespråkarna för det här synsättet menar att vi istället kan förändra samhället genom att peka på möjligheterna. Genom att skriva om historien, där kvinnor ges en plats i staden, kan andra föreställningar om kvinnor och städer skapas. Inom policyutvecklingen är den här diskussion sällan representerad vilket kan bero på att policys främst är problemorienterade. På lokal nivå ingår ibland detta synsätt i

vardagslivsperspektivet, om hur kvinnor använder staden och vilka behov de har av ett fungerande stadsliv.

En svaghet med denna diskussion är att problemet med otrygghet riskerar att förringas, att eländesforskning byts ut mot ett förnekande av problemen. Risken finns också att forskare och andra som representerar detta synsätt ignorerar det faktum att till exempel ekonomiskt svaga grupper inte har samma möjligheter till resande och rörlighet som en bättre ställd medelklass har. För dem som har dåliga ekonomiska resurser eller svaga nätverk är det svårt att utnyttja stadens möjligheter och det är lätt att hamna i social misär eller slås ut.

Det goda grannskapet

Detta synsätt eller inriktning¹¹² lyfter fram arkitekturens och stadsplaneringens möjligheter till att skapa en tryggare stad med utgångspunkt i närmiljön och grannskapet. I diskussionen om det goda grannskapet väljer man att lyfta fram den trygghet som social kontroll bidrar till att skapa. Inbrott, skadegörelse och ordningsstörningar kan motverkas genom att människor tillsammans försöker att hålla uppsikt och kontroll över sitt närområde. Den sociala kontrollen antas kunna underlättas eller skapas genom den fysiska utformningen; beroende på hur bostadsområdena byggs, fönster placeras och gångvägar anläggs. Förespråkarna för detta synsätt inom forskningen ger konkreta råd och producerar handböcker om hur problemen ska åtgärdas och därför är deras inflytande stort över trygghetsdiskursen. I forskningen finns arkitekter representerade, men även kriminologer och ingenjörer. Att dessa discipliner är mer problemlösningsorienterade än analyserande kan vara en orsak till att forskningen och policyutvecklingen ofta går hand i hand när det gäller framställandet av det goda grannskapet. På lokal nivå har synsättet också fått stort gehör.

Ett problem med denna inriktning är att bakomliggande ideologier sällan framträder, utan åtgärderna framställs som vetenskapligt neutrala, allmängiltiga och möjliga att utvärdera. Förespråkarna för synsättet riskerar också att bli arkitekturdeterministiska, då en del argumenterar för att brottslig-

¹¹² Jag använder generellt begreppet synsätt i detta kapitel, men i samband med det goda grannskapet förefaller inriktning vara mer rättvisande då det handlar om en mer praktisk verksamhet.

heten går att bygga bort. Men avsaknaden av tydliga problemdefinitioner, bristen på nyanserade analyser och en alltför stor tilltro till ordning och disciplinerande lösningar gör att aspekter som kön, klass och kulturella olikheter inte berörs. De ställer inte frågan om för vem den sociala kontrollen är önskvärd eller möjlig.

Den exkluderande staden

Detta synsätt vill belysa att vi idag ser en växande segregation i samhället; globalt och lokalt. En nyfattigdom breder ut sig och många av dessa insatser mot ordningsstörningar och brott riktas gentemot de svagaste grupperna i samhället. Medelklassen väljer att isolera sig och skyr kontakten med dem som avviker från deras normer. De ekonomiskt välbeställda kan flytta till olika former av "gated communities" där de garanteras trygghet. Denna stadsutveckling är olycklig menar kritikerna, inte bara för att den leder till en ökad ekonomisk segregation, utan för att städerna också utarmas när sociala och fysiska barriärer byggs upp. Olikheterna, konflikterna och det röriga stadslivet kan istället betraktas som en resurs och som något vi måste lära oss att leva med och uppskatta. Förespråkarna för detta synsätt menar att vi, istället för att låsa in oss, måste lära oss att leva med en viss grad av osäkerhet, otrygghet och konflikter. På så vis ligger detta synsätt nära idén om den frigörande staden. Kritiken riktas ofta mot idéerna om *det goda grannskapet* och *den utsatta kvinnan*.

Detta är framförallt en diskussion som förs inom urbanforskningen och som får liten återverkan på policyutvecklingen. Åtgärder för att motverka segregationen i samhället lyfts fram av *Tryggare och mänskligare Göteborg* och i stadsdelsarbetet, men på mer övergripande nivåer formuleras trygghetsarbete och brottsprevention sällan i sådana termer.

Kritik mot denna argumentation berör inte i första hand analysen av vad som utgör problemet, utan snarare deras förslag till lösning. Rädslan kan inte bara förstås som ett uttryck för en ovilja att möta andra människor, den kan också vara grundad i verkligt upplevda hot. Detta synsätt tenderar att representeras av en vit (manlig) akademisk medelklass som upplever otryggheten som spännande, eftersom de kan välja om de vill uppleva den eller inte. Otryggheten utgör inte grundvalen för deras vardagsliv. Dessa forskare tenderar att negligera att rädslan *faktiskt* kan utgöra ett problem i männ-

iskors liv. Problemet är att de maktrelationer som analyseras här tenderar att exkludera könsmaktsrelationer.

Beroende av vilka professioner som arbetar på olika nivåer lyfts olika synsätt och problemlösningar fram. Svensk policyutveckling (via BRÅ) bygger vidare på den kriminologiska traditionen där tillämpbara teorier som CPTED, ”defensible space”, ”nolltolerans” och situationell prevention har stort inflytande. Forskningen om kvinnors rädsla och rädslan för främlingar har ett inflytande på det lokala arbetet. Dessa skillnader kan ha att göra med att det är olika professioner som arbetar på olika nivåer. De som arbetar lokalt har ofta en bakgrund som socialarbetare, ungdoms- eller fritidsledare, medan de policyskapande aktörerna har en juridisk eller kriminologisk bakgrund.

De två första synsätten utgår från en feministisk diskussion, medan *det goda grannskapet* och *den exkluderande staden* kommer ifrån arkitektur/kriminologi, respektive kritisk urbanteori. Deras fokus och syfte skiljer sig därmed åt, men de tangerar ibland varandras synpunkter. Den kritik jag har fört fram mot dessa fyra synsätt pekar på att de, visserligen på olika sätt, framställer trygghet med ett outvecklat maktperspektiv eller för ensidiga resonemang. Jag menar att trygghetsarbetet kan hämta inspiration och kunskap från alla dessa synsätt och att ett mångfasetterat maktperspektiv behöver inkluderas. För att få till stånd en nyanserad diskussion inom trygghetsdiskursen, som kan leda till bästa åtgärdsförslag för ökad trygghet, menar jag att det är viktigt att se varifrån argumenten kommer. På så sätt skapas möjligheter till reflektioner över vad det är man vill åstadkomma. Kopplingen mellan ideologi och praktik kan på så sätt bli tydligare. Om rädslan i samhället bemöts med övervakningsåtgärder så riskerar den snarast att förvärras genom den bristande vana som människor då utvecklar för att möta det oväntade och det annorlunda. Men om rädslan bemöts med ett ignorerande av frågan, med hänvisning till att den snarast är hysterisk, så kommer rädslan ändå inte att försvinna. Om målet istället är att se staden som en frigörande arena måste problemet med rädslan lösas med en tredje väg, där människor som upplever maktlöshet och de socialt oprivilegierade ges större utrymme.

Det saknas tillfällen att föra berikande diskussioner mellan de olika synsätten. Detta blir speciellt tydligt inom forskningen. När de olika synsätten istället ställs mot varandra blir deras olika fördelar och brister mer synliga.

Skapandet av främlingar

Ett återkommande tema i brottspreventionen, vilket jag diskuterade i kapitel 4, handlar om att kunna urskilja främlingar. Detta urskiljande av främlingar kräver fysiska förändringar i den byggda miljön.

Det finns ingen entydig väg mot ett tryggare samhälle – trygghet är inte en neutral fråga som kan ha en enkel åtgärdsplan. Sociala och ekonomiska omständigheter avgör vilka möjligheter som finns för olika individer att uppleva trygghet. Trygghet är en individuell fråga, samtidigt som den också har samhällsövergripande konsekvenser. Alla former av individuella trygghetsåtgärder (t.ex. vapen i hemmen eller inbyggda bostadsområden) är kanske inte önskvärda för samhället i stort. Det finns mönster och strukturer som måste uppmärksammas. Hit hör till exempel kvinnors rädsla för mäns våld, marginalisering av vissa grupper (t.ex. ungdomar) och en ökad tilltro till disciplineringsåtgärder.

Vilka insatser som görs lokalt har till stor del att göra med vilken diskussion som för tillfället förs i samhälle: inom vetenskap, policy, media eller lokalt på platsen. I de mer övergripande diskussionerna tolkas rädsla inte som ett ”här och nu” problem, utan handlar även om framtidstro, tillit och individers ekonomiska förutsättningar i samhället. När det gäller kvinnors rädsla diskuteras frågan istället med ett kropps- och vardagslivsperspektiv.

Trygghet som stadsbyggnadsfråga

Det är relevant att diskutera trygghet som en stadsbyggnadsfråga eftersom den fysiska miljön är en viktig aspekt av hur diskursen kommer till uttryck för medborgarna. Dessa maktmedel kan vara mycket subtila, kanske är de till och med som mest effektiva om de är riktiga svåra att urskilja. Foucault nämner ”Panopticon” som en genial lösning på övervakningsproblemet, och Davis tar som exempel de så kallade ”bumproof”-bänkarna i Los Angeles parker, som på ett nästan osynligt sätt avhyser uteliggare.

Det har varit överraskande att se hur fritt den lokala praktiken i kommun och stadsdelar förhåller sig till policy och forskning. Lokalt överskrids diskursen och där är man inte låst vid till exempel BRÅs begreppsapparat. Upprättande av brottsförebyggande råd runt om i landet är ett resultat av regeringens satsning, men det lokala råd som jag har studerat

följer till ganska liten del de riktlinjer som satts upp. Man väljer en annan terminologi och talar hellre om trygghet och trivsel än om brottsförebyggande.

Det finns flera orsaker till att man lokalt inte närmare följer de uppställda programmen. En anledning är att specifika satsningar på en fråga i taget kommer från regeringsnivå med jämna mellanrum. Klok av erfarenhet försöker man istället integrera det nya perspektivet med redan existerande satsningar. Knappt har en folkhälsosamordnare tillsatts förrän varje stadsdel ska ha ett *Agenda 21* kontor och nu dessutom en brottsförebyggare. Resurser och personal räcker inte till, istället integreras satsningarna till att passa de problem och de resurser som finns på plats. En nyansering av direktiven sker också antagligen därför att man lokalt har ett bredare nätverk, med kontakter inom bland annat socialtjänst, fritidssektorn och stadsplanering samt direktkontakt med medborgarna. Det är lättare att lokalt se problemen från flera håll samtidigt. Det nya som trygghetssatsningen främst har bidragit med är att öppna upp för nya samarbeten och fler mötesplatser för samtal om stadsutveckling.

De fysiska aspekterna av trygghet har lyfts fram inom forskningen, framförallt i diskussionen om *den utsatta kvinnan* och *det goda grannskapet*. Från synsätten om *den exkluderande staden* pekar man istället snarast på problemen med dessa trygghetsinsatser. Men trots att tonvikt har lagts på det fysiska i dagens riktlinjer så är antalet engagerade planerare eller arkitekter fortfarande ganska få både i forskning och på policynivån. I de lokala projekten anställs dock idag fler arkitekter och planerare för att på sätt inkludera de fysiska aspekterna i arbetet. Men i *Tryggare och mänskligare Göteborg* vill man inte att intresset för den byggda miljön ska överskugga de sociala och kulturella insatser man också behöver.

Den dolda privatiseringen av trygghet

Jag hade förväntat mig större fysiska förändringar i de studerade stadsdelarna än vad jag har funnit. Trygghetsarbetet är ganska nytt som stadsbyggnadsfråga i Sverige, vilket kan vara en förklaring till detta. En annan orsak till frånvaron av åtgärder i den byggda miljön kan vara att man i de lokala projekten är mer försiktiga med att tillskriva den fysiska miljön lika stor betydelse som man gör inom (viss) forskning och policyutveckling. Mestadels har de fysiska förändr-

ingarna jag funnit inneburit slyröjning, förbättrad belysning och förtydligande av stråk genom bostadsområden och parker.

Men vid en närmare betraktelse av vad som händer runt om i Göteborg (och antagligen även på andra platser i Sverige) är denna bild inte helt sanningsenlig. Letar man efter de stora förändringarna i stadsbilden lyser de kanske med sin frånvaro, men börjar man däremot se till detaljerna så blir bilden en annan. Förstärkta lås, kameror, kortläsare och liknande tekniska lösningar installeras allt mer frekvent. De flesta bostadshus i innerstäderna har portlås med koder som gör husen låsta även dagtid, vilket är en relativt sentida företeelse. Det är troligt att det kommer att bli fler sådana tekniska installationer i framtiden, då satsningen på situationell prevention fortsätter och polisen uppmuntrar medborgarna till att ha inbrottssäkra skydd för bostaden och bilen.

Även byggföretagen har allt mer uppmärksammat boendes intresse för trygghet. Bostadsområden som byggs idag har ofta med ett trygghetstänkandet från början. Det kan ta sig lite olika uttryck, men ett exempel är de avgränsade lyxvillaområden som idag lanseras med dessa argument. I mindre exklusiva bostadsområden försöker de kommunala bostadsbolagen att förbättra sina närmiljöer för att få de boende att stanna kvar. I samband med det görs satsningar på upprustningar av torg och närliggande servicecentrum. Bostadsbolagens inflytande är stort över stadsdelarna. På stadsdelsförvaltningarna är man inte positiv till utvecklingen mot allt mer tekniska säkerhetslösningar, men de har svårt att stå emot denna utveckling eftersom förvaltningarna själva inte har några pengar.

Dessa små förändringar och tekniska installationer får konsekvenser för hela stadsbilden – gårdar stängs av, barriärer skapas i stadsmiljön. De många små ingreppen sker och det kanske är dem som vi borde vara uppmärksamma på. Stegvis förändras stadsmiljön till den kontrollerande och otillgängliga miljö som så många av oss ser som icke-önskvärd. Det är på denna nivå främlingar skapas i Sverige idag.

Det finns starka ekonomiska intressen i trygghetsdiskursen. Stadsdelsförvaltningarnas små ekonomiska resurser kommer till uttryck i dåligt underhållna miljöer, indragen polisbevakning och nedläggningar av lokal service. Den kommersiella trygghets- och säkerhetsbranschen är svår att stå emot när människor upplever oro och otrygghet. Bostads-

bolagen drabbas av stora kostnader för inbrott och av att människor flyttar ifrån områden med dåliga rykten. Bostadsföretagen försöker att vända den negativa trenden genom att öka boendeinflytandet, ofta sker det i kombination med förbättrade säkerhetsanordningar utifrån både de boendes och bostadsföretagens önsknings. Ett "bättre" kundklientel är vad som eftersträvas eftersom det kan höja marknadsvärdet på bostadshusen. Bostadsbolagen har därför intresse av att följa polisens eller BRÅs råd om till exempel bättre låsanordningar och minskad genomfart i områden. Till följd av detta växer säkerhetsindustrin i snabb takt; med bolag som säljer vaktjänster, teknisk utrustning eller information.

Diskurser om kvinnors rädsla

I diskursen om kvinnors rädsla framträder en paradox och ett svårlöst problem: diskussionen och arbetet för att skapa en tryggare stad för kvinnor kan verka både frigörande *och* inskränkande. Trygghetsarbetet kan leda till en ökad rörlighet för dem, men kan också innebära en ökad stigmatisering av kvinnor som offer. Det är en balansakt att arbeta för att motverka rädsla, mellan att lyfta fram ett problem och att riskera att samtidigt stigmatisera grupper i samhället som farliga (män) och rädda (kvinnor).

Att vara kvinna är att vara bärare av rädsla. Kvinnors rädsla menar de flesta handlar om en rädsla för våldtäkt, men medan handlingen (våldtäkt som fenomen) ofta diskuteras, ställs sällan frågor om vilken socialt skapad manlighet det är som leder till dessa övergrepp: problemet våldtäktsmannen diskuteras i betydligt mindre omfattning än kvinnors rädsla. Det finns här en ensidighet i diskussionen.

Det är också sällan uttalat att det mestadels är de unga männen, som hänger på torgen och åker moped genom bostadsområdena, som många uppfattar som hotfulla på grund av deras utåtagerande beteende. Problembilden präglas istället av ett könsneutralt ungdomsgång som klottrar, skräpar ner eller stör på andra sätt.¹¹³ Att kön har betydelse för rädsla och trygghet är delvis accepterat, men *hur* och *varför* utforskas sällan närmare. Det övergripande intrycket är att kvinnors rädsla endast *adderar* till det som uppfattas vara den

¹¹³ Det finns dock ungdomssatsningar som specifikt jobbar med ungdomars könsroller på *Tryggare och mänskligare Göteborg*.

normala brottsligheten och otryggheten, det vill säga klotter, nedskräpning, inbrott och fylleri.

Genom att addera kvinnor som enskild intressegrupp i trygghetsdiskursen förstärks synen på kvinnor som svaga och offer. En effekt av detta angreppssätt är att en del kvinnor reagerar mot diskussionen och inte vill "erkänna" problemen eftersom de kvinnorepresentationer som finns att välja mellan inom diskursen är att antingen betraktas som offer, eller som redan jämställda. Det vill säga att förneka att problem finns. Detta förenklade svart-vita tänkandet leder inte någonvart. Om arbetarrörelsen till exempel inte hade erkänt eller synliggjort att klassproblem funnits hade den knappast uppnått något resultat. När kvinnor inte vill ta i problemen (där relationen till staden är ett bland andra) riskerar de att passivisera sig själva. Ett annat angreppssätt är att integrera könsperspektivet på en tidig fas i trygghetsarbetet.

Kvinnorörelsens kamp för att synliggöra problemet med rädsla har varit frigörande i den mening att problemet blivit något som kan bearbetas, men synliggörandet har också haft en inskränkande bieffekt då rädsla kommit att bli ett "kvinno-problem", något som förstärker synen på kvinnor som annorlunda och svaga. Denna diskussion finns mest representerad inom forskningen, till en viss del har rädslan också givits utrymme inom policyutvecklingen där jämställdhet idag eftersträvas, men brottsprevention med inriktning på inbrott är fortfarande dominerande. I det lokala arbetet ges frågan ibland utrymme. Intresset för ett kvinnoperspektiv är enligt min erfarenhet större lokalt i stadsdelarna än på högre nivåer, vilket kan ha att göra med att närheten till medborgarna.

Gruppen kvinnor är inte homogen och kan därför inte heller förväntas ha samma önsknings och behov. Samtidigt finns det strukturella maktrelationer som gör att kvinnor som grupp är underordnade män som grupp, även om det inte uppfattas så av de enskilda individerna. De strukturella problemen har lyfts fram av kvinnogrupper och forskare, men upplevs av en del kvinnor som överdrivet då de inte själva har erfarenhet av rädsla, våld eller hot från män. Samtidigt framkommer det att många kvinnor, medvetet eller omedvetet, har utvecklat strategier för att undvika hotfulla situationer, vilket också är en orsak till att de kan undvika att utsättas för hot. Hot om våld finns latent i samhället och är inte något som endast drabbar kvinnor, men för kvinnor är situationen specifik då hoten nästan uteslutande kommer från män, med en sexuell underton. Kvinnor uppfostras också ofta till en viss

grad av passivitet. De uppmuntras inte att slåss eller använda sin styrka, även om de skulle behöva göra det. Upplevelsen av att vara svagare än män bidrar också till att hoten kan kännas reella.¹¹⁴

Jag har valt att ha ett könsperspektiv på denna studie av flera skäl. Främst därför att jag tycker det är viktigt att arbeta för ett rättvisare samhälle där kvinnor och män ges samma rättigheter, möjligheter och skyldigheter. Trots ökad jämlikhet i samhället utgör män fortfarande ofta normen för hur staden utformas, vilket också visar sig i stadsbyggnads-sammanhang där maktrelationer mellan könen sällan diskuteras. Kvinnors rädsla visar att kvinnor (fortfarande) upplever sig och framstår som svagare och avvikande. Deras könstillhörighet diskuteras mer än mäns, de är bärare av ett kön, medan män är synonymt med människor.

Kartläggning som maktmedel

Planering och brottsprevention bygger båda på att med hjälp av program och planer organisera livet. Liksom den traditionella planeringen har kritiserats för att vara patriarkal och blind för de diversifierade erfarenheterna hos medborgarna (jfr Sandercock 1998), så kan också brottspreventionen anklagas för att vara snäv och uppifrånstyrd.

Prevention betraktas i allmänhet som något ”gott” – det är något oönskat som ska undvikas. Men prevention behöver inte med nödvändighet betraktas som något positivt (Sahlin 2000:78). Historiskt har prevention till exempel också kommit till uttryck genom ”social ingenjörskonst”, där styrande i samhället med olika medel har försökt att ordna det sociala livet. En sådan extrem styrning var steriliseringstvånget som vissa grupper utsattes för under 1900-talets första hälft. Prevention i den bemärkelsen har anklagats för att allvarligt kränka individens frihet och integritet.

Brottspreventionen framställs i de lokala projekten som något mitt emellan ”gott och ont”. Brottsprevention är inte bara repressiv, den syftar också till att befämja olika satsningar på stödjande åtgärder och upplevs därför inte så negativt. Ett problem med dagens brottsprevention är dock att den bygger på begränsad förståelse av människors erfaren-

¹¹⁴ Idag diskuteras allt oftare huruvida självförsvarskurser för kvinnor är en bra väg att gå, eller om det leder till ökat våld i samhället. Alternativet kan vara att män uppmuntras till att använda mindre våld.

heter och behov i vardagslivet. I kapitel 3 redovisades kritik mot den endimensionella avbildningen av verkligheten (jfr Koskela 1999), till exempel för att kvinnors erfarenheter inte ingick i denna avbildning.

Brottens och rädslans rumsförståelse i den traditionella kriminologin utgår från en form av kartläggning som har kritiserats från ett dekonstruktivistiskt och diskursanalytiskt håll för att vara ett osynliggjort maktmedel. Genom kartläggning konstrueras och presenteras kunskap om ett geografiskt område som en direkt, objektiv och neutral, avspiegling av verkligheten. En del områden blir representerade som sociala problemområden, trots att majoriteten i området kanske inte skulle kunna inkluderas i den problembilden. Kartläggning som praktik är i sig en maktutövning, då den skapar dolda meningsbärande strukturer som förväntas vara allmängiltiga.

Vid en kartläggning normaliseras och standardiseras ett visst synsätt på, med en specifik utvald information om, det kartlagda området. Geografen J.B. Harley menar att kopplingen mellan verklighet och representation måste analyseras närmare för att kunna avslöja det maktspel som döljer sig bakom kartläggande verksamhet. Harley anklagar den kartläggande verksamheten för att styras av "the rule of ethnocentrism" och "hierarchialization of space" (1996:431). Med det avser han att rådande maktstrukturer får styra normaliseringen av kartläggningen.¹¹⁵ Kartor är en kulturell text menar Harley. Genom att förstå kartor på detta sätt öppnar han upp för flera möjliga läsningar och tolkningar. Det ger oss också möjlighet att se kartornas sociala betydelse i samhället. De olika stegen i kartläggande: urval, förenkling, klassificering, skapandet av hierarkier och symboler, är oundvikligen retorisk. Bakom kartläggningen finns ett mänskligt/socialt syfte och avsikt. När världen katalogiseras och systematiseras utövas kontroll – världen disciplineras och normaliseras och vi blir fångade i ett spatialt mönster. Därför menar Harley att

¹¹⁵ Så har till exempel västvärldens kartritare utformat en globalt gällande syn på vilka fenomen, eller egenskaper, som ska utmärkas på en karta. Detta är ofta en omedveten process, därför att kartritande utgår från vedertaget tänkande i sin kultur: "Rather it is taken for granted in a society that the place of the king is more important than the place of a lesser baron, that a castle is more important than a peasant's house, that the town of an archbishop is more important than that of a minor prelate, or that the estate of a landed gentleman is more worthy of emphasis than that of a plain farmer. Cartography deploys its vocabulary accordingly so that it embodies a systematic social inequality" (Harley 1996:431).

vi måste beakta hur de givna formerna för abstraktion, enhetlighet, upprepbarhet och visualisering, påverkar våra mentala strukturer. Med denna kritik av kartografin vill Harley peka på att det alltid finns andra sätt att betrakta verkligheten på.

Individen har föreställningar kring platsers sociala liv, det inkluderar både den materiella utformningen och rykten knutna till platsen. Denna tolkning utgår ifrån vad individen som subjekt tidigare har erfarit, men också utifrån vad hon/han kroppsligen representerar. Den traditionella kartografiska inriktningen tillsammans med kriminologins mekanistiska människosyn ger en förenklad förklaringsgrund till brott och rädsla. Det sårbara subjektet väljer ibland att hantera sin otrygghet och utvecklar strategier. Kvinnor uppger oftare än män att de väljer bort platser, lär sig självförsvar eller till och med bär på olika former av tillåtna eller otillåtna vapen för att skydda sig. Förutom könstillhörighet spelar andra kroppsliga och yttre attribut som klädsel också en roll för hur man erfar platser. Stadens rum intas av grupper som genom sitt utseende provocerar eller skrämmer andra grupper och individer. För en del är dessa uttryck osynliga, för andra betyder de oerhört mycket för platsupplevelser. Upplevelsen av ett stadsrum ändras inte bara med vilka grupper som använder olika platser utan också med tiden på dygnet. I mörkret blir det svårare att avgöra vem som representerar vad, men det handlar också om kulturella förväntningar kopplade till mörker – på natten bör man inte vara ute och med nöjeslivet följer en självpåtagen risk. Hur vi rör oss spelar roll. Om vi sitter i en bil, går igenom en gångtunnel, passerar ett ödsligt torg, påverkar det vår upplevelse och rörlighet. Arkitektur och planering styr våra rörelser och vår blick. Kropp, plats och rumsliga relationer integreras i förståelsen av situationen. Brott och rädsla är alltså situationsbundna, men sker samtidigt i en större social och ekonomisk kontext. Det krävs en sammansatt förståelse av problemet.

Jag tror att det behövs ett utvidgat platsbegrepp inom brottspreventionen som inkluderar individers kroppsliga upplevelse, kopplat till konkreta platser, men kontextualiserat i relation till ekonomiska och politiska tendenser. Ett tänkande som inkluderar kropp, plats och rum. Kroppen är inte endast bärare av ett kön, utan den bär även många andra kroppsliga situationer, som till exempel ålder, ras och storlek. Kroppen interagerar med sin omgivning (Moi 1997:112). Kroppen som bärare av olika egenskaper och yttre förväntningar innebär att

kroppen (med alla dess yttre attribut) väver samman de biologiska förutsättningarna med sociala relationer och kulturella uttryck. Psykologiska upplevelseaspekter är också en del av vad vi bär med oss – minnen, rykten och mentala tillstånd integreras i vår kroppsliga erfarenhet. Känner vi oss illa till mods får det kroppsliga konsekvenser. Kroppen blir på så sätt också en del av trygghetsdiskursen. Framställs kvinnor som offer och svaga i behov av beskydd, kommer det också att få kroppsliga konsekvenser eftersom den självsynen integreras. Kvinnors rädslosituation är speciell på det sätt att den inte bara bygger på egna upplevelser, utan kvinnor är i vårt samhälle såsom Beauvoir (1968 [1949]:57) påpekade, uppfosttrade till att se sig själva utifrån en manlig blick – både som ett subjekt och som ett objekt (den Andre). De flesta kvinnor är medvetna om vad de riskerar att signalera om de klär sig på ett visst sätt. Det är ett tänkande som juridiska domslut fram till nyligen har underbyggt. Om en lättklädd kvinna har rört sig i vissa områden under sena timmar, har hon haft svårt att få gehör för sin beskrivning av vad som hänt vid ett överfall. Det kroppsliga, individuella, blir här tydligt kopplade till kulturella strukturer.

Staden som förhandlingsrum

Genom att synliggöra kvinnors strategier att hantera rädslan har feministiska forskare bidragit till att göra problemet med rädsla till en politisk fråga som kräver åtgärder. Dessa har i vissa fall lett till åtgärder som kan innebära förändringar i stadslandskapet – sanering av buskage, bättre belysning, placering av hållplatser, undvikande av prång och hörn i trappuppgångar och så vidare. Det är dock viktigt att denna diskussion och synliggörande av kvinnors rädsla inte tenderar att bli ett offergörande av kvinnor. Men man kan vända på diskursen och säga att dessa åtgärder behövs just därför att kvinnor inte är offer, därför att kvinnor trots sin rädsla rör sig ute kvällstid. Därutöver behövs sociala åtgärder där relationer mellan kvinnor och män belyses och diskuteras.

Kvinnor har historiskt erövat rum och intagit platser som en del av frigörelsekampen. De brittiska suffragetterna som kämpade för rösträtt i början av 1900-talet bröt mot rådande normer när de höjde sina röster och intog det offentliga rummet. Ett annat exempel är Argentinas ”galna mödrar” som sedan sjuttioalet har demonstrerat på Plaza de Mayo för att få reda på var deras försvunna män och barn är. Idag har

vi demonstrationer och ”ta natten tillbaka”-rörelser, och attacker på porrbutiker och reklamplanscher med diskriminerande kvinnorepresentationer. Dessa olika protester har lett till debatt och uppmärksammat förtryck. Ibland ignoreras protesterna, ibland möts de med avsky, men andra gånger leder det i förlängningen till att förändringar kommer till stånd. Det kan vara långsamma processer, men det sätter trots allt igång processer.

Kvinnors kamp för att föra in frågan om otrygghet på planeringsagendan är dock ambivalent, därför att den lätt kan passa in på en traditionell kvinnosyn där kvinnor behöver beskydd och hjälp. Men om frågan inte överlämnas till den brottspreventiva ideologi som eftersträvar övervakning och kontroll, så kan den ha en frigörande kraft och i ett längre perspektiv bidra till att förändra könsmaktspositionerna. Staden är en arena där medborgarna förhandlar om sitt individuella utrymme, och kvinnor behöver sin historieskrivning som gör dem synliga i staden och som ger dem sin plats. Unga, gamla, invandrade och svenska kvinnor, alla med olika erfarenheter har rätt till det offentliga rummet.

Samhällets eller individens ansvar

I sken av att öka demokratin i samhället läggs allt större ansvar på medborgarna i och med den nya inriktningen av trygghetsarbetet. Att inte gå i ödsliga parker kvällstid framstår som en ganska okontroversiell rekommendation från polisen. Men vad händer om man trots allt gör det och om ett överfall sker? Vems är då felet och vilken rätt till upprättelse har man? Och vilka ny-gamla värderingar bidrar denna satsning på allmänhetens ansvar i brottspreventionen till att skapa? Måste kvinnor ta ansvar för sitt eget beskydd? Riskerar man inte här att återgå till att lägga ansvaret på kvinnor ifall de utsätts för överfall? Dessa ännu utforskade konsekvenser av den nya kriminalpolitiken är viktiga att studera närmare.

Trygghetsarbete och brottsprevention kan betraktas som en ersättning för nedskärningar i välfärdssamhället med till exempel nedlagda fritidsgårdar och försämrat kontinuerligt underhåll av parkområden. Det svenska samhället har lämnat de gamla välfärdsidealerna bakom sig. Med argument om att det gamla välfärdssamhället innebar en statlig maktutövning över den privata sfären och att den ledde till en inlärdd hjälplöshet och ett ”bidragsberoende” (Sahlin 2000:93), talar

statliga myndigheter idag istället om att individerna behöver lära sig ta eget ansvar. Således avsäger sig staten stegvis det ekonomiska ansvaret för trygghetsskapande insatser. Detta visar ett skifte i syn på trygghet och välbefinnande som har skett under de senaste tjugo åren.

Trygghetsarbete och brottsprevention har skapat samverkan och ökar delaktigheten på lokal nivå, men ett problem är att utformningen av den här delaktigheten inte alltid utgår från dem som man vill inkludera. Samverkan förväntas ske både mellan institutioner och organisationer, och mellan medborgare och institutionerna. Vem är det då som har behov av att bli inkluderad? Om projekten avser att öka den sociala kontrollen – vem avgör då vad som är accepterat beteende?

Trygghetssökandet kan på sätt och vis sägas utgå från en slags egoism. Det kanske är oundvikligt då det handlar om något privat och personligt – mitt liv, min egendom. Alla människor har behov av att lösa sina problem här och nu, och det innebär att man inom trygghetsarbetet inte alltid hinner ta hänsyn till alla människors och gruppers behov. Det innebär också att man sällan ser det sammanhang problemen har uppstått i eller den bredare samhällskontexten. Tar man ett steg bakåt för att få en överblick av problembilden, såsom jag har haft för avsikt att göra med detta arbete, blir det ganska uppenbart att problemen med otrygghet inte kan lösas med exklusiva insatser här och var, till exempel genom att mura in ett bostadsområde. Det är först när den individuella otryggheten diskuteras som en samhällsfråga, med flera perspektiv integrerade, som ett långsiktigt positivt resultat kan uppnås. Jag menar att vi behöver *både* ha fokus på det lokala *och* det övergripande sammanhanget.

Med fokus på det lokala

Från regeringsprogram till stadsdelar är alla överens om vikten av att förankra arbetet lokalt. Att den lokala praktiken har visat sig mer nyanserad än trygghetstänkandet på andra nivåer kan ha flera orsaker som tidigare nämndes, men det finns dock en del problem i trygghetsarbetet lokalt som jag ser det. Det är till stor del beroende av enskilda engagerade personer och deras vilja att lyssna till brukarnas behov. Lokala projekt behöver inte per definition verka i en demokratisk anda, där kan likväl medborgargården och lokal närsynhet utvecklas. Men det finns potential i de lokala projekten som skulle kunna utvecklas. Det är i relationen mellan det lokala

och det övergripande analyserna som jag tror att möjligheterna finns. Planeringen behöver ske i samarbete med det lokala och med en förståelse för det mångkulturella samhället. Planerarna spelar här en viktig roll för att samla de olikartade erfarenheterna från medborgarna och sedan transformera kunskapen till fysisk gestaltning, något som också urbanforskaren Leonie Sandercock diskuterar i *Towards Cosmopolis*, där hon föreslår att vi måste lämna den modernistiska stadsplaneringen som präglat stadsutvecklingen under så lång tid. Hon menar att vi behöver en:

...insurgent planning, one which is prepared to address issues of social, cultural and environmental justice in the cities and regions being shaped by these larger forces of economic and demographic mobility (Sandercock 1998:8).

Planeringen existerar idag under helt andra förhållanden än vad den gjorde under sin etableringsperiod. Istället för att försöka fixera professionen till en bestämd kunskap med mätbara kriterier så måste planeringen finna sin specifika domän, men som också är i ständig förändring. I syfte att revidera historiska maktförhållanden, patriarkala och klasshierarkiska uppbyggda, kan de lokala krafterna vara ovärderliga och genom "a thousand tiny empowerments" menar Sandercock att strukturerna kan förändras. Den nya radikala planeringen behöver både en lokal förankring, men också en stat som kan stödja utvecklingen och som kan ha ett övergripande perspektiv.

Relationen mellan de övergripande perspektiven och det lokala arbetet är dock inte oproblematiskt. Inriktningen på den situationella preventionen innebär ett antagande att alla kan begå brott om tillfälle ges. Det kan betraktas som ett allmänt (demokratisk) antagande som inte riktas mot någon specifik grupp, även om det kan förefalla vara en mörksynt inställning till medborgarna. Men de situationella insatserna kan också bära med sig bieffekter, till exempel att de fysiska uttrycken förstärker en känsla av potentiella hot på platsen. På denna punkt skiljer sig brottsprevention från trygghetsarbetet. Vissa åtgärder kan vara både brottsförebyggande och motverka rädsla, men det behöver inte alltid verka parallellt. Det är därför val av perspektiv är viktigt – är trygghet det som eftersträvas och i så fall för vem? De subjektlösa åtgärderna har den positiva sidan att de avser att verka för

alla, generellt, men de bortser ifrån de individuella skillnaderna och de maktrelationer som kan dölja sig bakom dem.

De projekt som tar sin utgångspunkt i det lokala arbetet kan verka frigörande, men de behöver inte vara det. Trygghetsarbeten kan också vara nostalgiska och tillbakablickande. Det är ideal som kanske också måste ifrågasättas. Konsthistoriker Marion Roberts menar att vi inte ska stirra oss blinda på det stadsideal som till exempel Jacobs har lyft fram:

New forms of development, such as peripheral developments, have emerged partly as a response to changes in social relations such as the feminisation of the workforce. Rather than decrying their existence, planners and urban designers should seek to understand further the social relations which form their rationale. Only in this way can visions become a shared reality (Roberts 1997:117).

Resultatet av att arbeta lokalt är alltså inte givet. Det handlar om att se vilka krafter som verkligen agerar på platsen ifråga för att kunna göra något åt problemen.

Behovet av teori

För att kunna explicitgöra sina egna, och andras, föreställningar och förförståelser behövs ett teoretiskt angreppssätt. Utan teori blir det svårare att förstå utifrån vilket perspektiv analysen sker. De lokala analyserna är viktiga, men det handlar också om att kontextualisera dem. Teorin är inte i sig en tillräcklig grund för handling, men den kan ge det långsiktiga perspektivet och leda till klarhet om bakomliggande synpunkter och ideologier, som kan saknas i det lokala arbetet.

Det lokala angreppssättet tolkas på olika vis, för en del innebär det att man ska försöka aktivera de boende till att bli goda medborgare, för andra tycks tonvikten mer ligga på att lyssna till invånarnas behov. Det är en gradskillnad – men en viktig gradskillnad i förhållningssätt. Här skulle till exempel en mer abstrakt teoretisk överbyggnad att hålla sig till verka klagörande i fråga om skillnader i angreppssätt.

En annan skillnad i angreppssätt har visat sig finnas mellan brottsprevention och trygghetsarbete. Inom brottspreventionen prioriteras privat egendom, till exempel bilar, cyklar och butiksskydd. Brottspreventionen eftersträvar också

att minimera förstörelse och klotter samt att åtgärda störande beteende. Inom trygghetsarbetet är fokus istället inriktat på individen – att man ska kunna röra sig obehindrat utan att känna sig rädd för att bli kränkt. Även trygghetstänkandet kan handla om privat egendom, till exempel mobiltelefoner och handväskor. Men trots likheter anser jag att det finns skillnad i inriktning som just berör synen på ting och människa, eller mer specifikt på *relationen* mellan ting och människa. I ett par trygghetsprojekt har just tingen satts i en social kontext och i relation till individen så som övervakningskamerorna användes i Toronto och belysningen användes i *Kvinnofolkhögskolans* projekt. Val av åtgärd är beroende av vad det är som ska skyddas, till exempel om det är privat egendom eller individens kroppsliga integritet som är i fokus. Åtgärderna rör sig också på en gradskala mellan att skapa öppna och slutna rum. Öppenhet i den fysiska gestaltningen bidrar till att människor upplever trygghet därför att rörelsen i rummet underlättas. Slutna rum anses bättre skydda materiell egendom. Ibland är åtgärderna otydligt formulerade på den punkten och olika typer av brott blandas samman. Det är i sådana sammanhang som en mer övergripande, teoretiskt underbyggd, diskussion skulle kunna vara behjälplig.

Några ord på vägen...

Avhandlingen inleddes med en formulerad ambition att diskutera problemet med rädsla med den tyngd och det allvar som frågan kräver, samtidigt som medvetenheten om riskerna med trygghetstänkandet inte skulle lämnas utanför. Det är en balansgång mellan två viktiga samhälls- och stadsbyggnadsfrågor. Jag har försökt att omfatta ett flertal konkurrerande, eller parallella diskurser om trygghet och rädsla. De har alla fört fram viktiga aspekter på trygghet, samtidigt som jag menar att det existerar svagheter i dem. Trots att trygghet och rädsla under de senaste tjugo åren har diskuterats inom internationell forskning, så tenderar forskningen att utföras med låsta perspektiv som sällan utmanas. Sällan bryts den gällande diskursen. De verkar i många fall finnas en omedvetenhet om de maktrelationer som påverkar vår vardagliga upplevelse av staden. En av poängerna i avhandling är att rädsla och trygghet måste diskuteras med en ambivalens.

Vi lever i ett samhälle där människor och platser stigmatieras, vilket leder till att andra mer socialt och ekonomiskt privilegierade medborgare i samhället tar avstånd från dessa

personer eller grupper av individer. Motkulturer skapas och avståndstagandet ökar. Får dessa processer fortgå kommer de att stabiliseras genom fysiska utformningar i form av ännu fler avgränsade bostadsenkla och mer teknisk säkerhetsutrustning. Detta är en övergripande samhällsfråga som inte kan lösas av trygghetsprojekt och brottsprevention allena.

Mitt bidrag till diskussionen har inte varit att ge ytterligare konkreta riktlinjer om vilka åtgärder som är lämpligast. Jag tror inte att det finns några åtgärder som kan lösa problemen universellt. Faror och hot kommer alltid att finnas och konflikter uppstår. Arkitektur och stadsbyggnad kan inte ensamma ansvara för att lösa dessa problem, men det är samtidigt viktigt att arkitekter och planerare uppmärksammar frågan och inte överlämnar problemlösandet till säkerhetsindustrin. Det övergripande stadsbyggnadsperspektivet har ännu inte någon framträdande plats i denna diskurs och få arkitekter har kommit med intressanta förslag som skulle kunna leda till både ökad trygghet och demokrati.

Vad kan då jag som feministisk forskare bidra med i denna diskussion? Det finns maktdimensioner i vem som är rädd för vem. Det är utifrån ett rättviseperspektiv som jag menar att frågan om trygghet är intressant. Rättviseperspektiven måste finnas med i forskning, politik och praktik. Alla parter måste också ifrågasätta sina fördomar. Idag är motargumenten mot de brottsförebyggande insatserna ofta att de gör staden tråkig och steril – vilket förvisso kan vara sant och utgör ett problem – men de verkliga hoten mot demokratin menar jag är att tryggheten inte kommer alla till del.

Jag avslutar avhandlingen som den inleddes, med ett citat av Elizabeth Wilson. Detta citat kan få vara en utgångspunkt för en fortsatt diskussion:

I am arguing that we will never solve the problems of cities unless we *like* the urban-ness of urban life. Cities aren't villages; they aren't machines; they aren't works of art; and they aren't telecommunications stations. They are spaces for face to face contact of amazing variety and richness. They are spectacle – and what is wrong with that? (Wilson 1992:158).

Summary

SAFE CITY

Discourses on women's fear in research, policy development and local practices

A seminal quote by urban researcher Elizabeth Wilson sets the aim of this doctoral dissertation in urban planning and design. Wilson criticises both traditional planning, and many feminist writings, for ultimately being paternalistic and anti-urban. She claims that it must be possible to be both *pro-cities* and *pro-women*. The city is loaded with mystique, expectations and dreams which are both utopian and dystopian. The city is exciting and scaring at the same time, it can protect us but at the same time contains dangerous places and situations. Many places become empty at night when the businesses close for the day. Fear and unsafety have been heavily discussed during the latter part of 1990s in relation to urban environments. Fear of assault, robbery and rape is related to urban living. This image is primarily promoted through the media, but academic researchers, urban planners and politicians alike play an active role in creating negative images of urban life. In addition, a counter image of urban life is being promoted in a similarly mythical way, that is the image of the city as a place for unlimited freedom, erotic adventures and open political debates, which creates opportunities for a variety of lifestyles and of progressive sub-cultures.

This dissertation deals with depictions of fear and safety in the city, more specifically depictions of women's fear and need for safety. Feminist researchers have pointed at the fact that women and men experience urban life differentially and that fear of rape restricts women in their mobility. Other feminist researchers, like Wilson, have also pointed to the fact that the city has been the scene of female emancipation and liberation. It is a feminist and democratic project to work

for the progression of women's equal right to the city and urban life. This can not happen through paternalistic urban planning or protection of women which recreates a negative image of the city. The objective of *Safe City* is to discuss the relationship between pictures of women's fear, safer cities projects and urban planning through a feminist perspective. How is women's fear dealt with in local safer cities programmes? Which representations of women and public space is produced or reproduced within this programmes? In this text the safety discourse is analysed through three parts: 1) academic discourses on fear, i.e. how researchers define and understand fear in relation to the built environment, 2) discourses of safety in policy and guidelines, i.e. how governments and planners, who create safer cities- and crime prevention programs, picture the problems of crime and fear, 3) discourses on local practices to implement safety measures. To accomplish this, I have analysed the underlying theories, commonly used concepts and policies that fall within the safety and crime prevention discourse and carried out a case study in Gothenburg, with specific focus on two suburbs, Bergsjön and Tynnered. In chapter 3 to 5 these three discourses are presented.

The idea of the dangerous city is complex because it deals with both images and realities. On the one hand, the crime statistics shows that fear is not increasing and that most violence occurs in homes among people who know each other well. On the other hand, the majority of threats in the streets and squares are never reported to the police. Experience of fear must be taken seriously and not to be ignored, but other issues have to be taken into account as well, as for example existing power relations that lie behind these experiences of threat. The city has always been a place of struggle for rights, and safety could be regarded as one of the urban battles of today. But critical voices have been raised within academia against researchers and planners who take fear and safety issues seriously. The critiques revolve around the by-effects of safety like the growing of gated communities, cappuccino-cultures and gentrification in general. They argue that the democratic public space is dissolved into privatised spaces, which exclude certain groups of people. This debate illustrate the quote of Wilson, about the complexity of bringing different discourses together. My aim is to try just that and I claim that it must be possible to take (women's and other groups) fear seriously, but at the same time be aware of the risk to promote exclusion, stigmatisation and the further privatisation of public space.

*

In chapter two, *Theoretical assumptions and Methodological approaches*, the ideas that underline the dissertation is presented. Based on feminist urban theory and discourse theory, the aim is to search behind superficial statements and find the underlying, hidden agendas. Empirical material contains research articles and monographs, political manifestos, policy guidelines, council documents and 23 interviews carried out in Gothenburg with civil servants at the council and locally in the suburbs. Finally, in chapter two, the approach and methods for the case study is presented in detail.

Feminist theory is based on the notion that men and women should have equal rights, responsibilities and possibilities, something that most people today would agree on. In reality this has proven to be difficult to implement. Inequalities still exists in many forms and are not easily explained or analysed. Feminist theories therefore contain many different and sometimes conflicting perspectives. Feminist urban theorists have shown how power relations between men and women is executed in everyday urban life because of the physical and political distribution within urban planning. This includes for example issues like the separation of spheres in the city where living, working and services are spread out, which makes the everyday life difficult to organise. Women's and men's different use of transportation is another topic discussed in relation to this, where men are more bound to use the car and women make use of public means and cycling. In architectural research the exclusion of women from top positions in building processes and differences in male and female architectural design has been investigated, amongst other topics.

The distinction between public and private space has also been explored by feminist researchers. A conclusion is that the dichotomy has to be broken to avoid reproducing gender regimes where women are regarded as private and men as public – a more dialectic approach is needed. This division is a remnant of early modern times when the productive sphere was supported by a reproductive sphere, and when the ideas of gender as opposite and complementary came to the fore. Feminists have proved that gender supplementing each other is a modern conceptualisation of gender due to the need for a productive and reproductive sphere. In reality this was never fully realised: women have always been living an urban life even though they were restricted through norms and values. A public woman in early modern times was equivalent with being a prostitute, while the public man was a respected and

important person in the society. This representation of urban public space as unsuitable for women reflects the contemporary debate on women's fear in the city. The geography of fear is both a result of feminists discussing women's symbolic and actual restriction of urban spaces and public life in general, and of radical feminist research on male sexual violence and the effects of repression on women.

In Sweden, women have had a rather large influence over housing, initiating collective houses and the development of interior standards at least since the 1930s. In the emerging welfare society women were given a position, even though critique has been raised that the frame of development was set by men beforehand. During the fifties and sixties women's influence diminished over planning issues and at the end of sixties and beginning of seventies men and women were regarded as equal and therefore not discussed in terms of gender in planning. The seventies saw a revival of feminist housing issues, often in combination with ecological issues and gender essentialism. Several collective housing projects were set up as a way to bring the hidden private life into the public realm, where traditional gender roles could be questioned.

Towards the end of the eighties, the government paid an increased interest in gender issues and soon the department for housing and planning was given the task to implement gender perspectives in urban planning. Models and tools for planners were developed. A recent report on gender aspects in master plans shows that only three cities in Sweden have implemented gender issues, even though 77 percent of the female planners and 65 percent of the male planners thought it to be an important issue. According to the report the reasons for not implementing gender aspects is due to not getting clear orders from the governments; not regarding it as a very important issue; lack of knowledge; lacking tools to concretise the ideas; and lack of experience and ways to discuss with (female) citizens. Another reason is that men and women regard themselves to be equal and to comprehend that it is not so, is experienced as a failure. This shows a dilemma of how to deal with gender issues; by discussing it they risk to reproduce stigmatised relations (women as weaker than men), not talking about it risks to overlook the problems that may in fact still exist (women restricting their mobility). It also shows the need for more knowledge and tools for implementing gender equality in planning. Fear in the city was in Sweden first mentioned in early eighties, but has at the end of nineties become a frequently debated issue in media amongst women.

The discourse theory approach, based on Michel Foucault, has certain consequences for the layout of the dissertation. Firstly, it understands knowledge as local and perspective bound, which means that knowledge has a limited relevance in time and space. This means knowledge always has to be re-evaluated and can never be final. Secondly, the chosen object of study (the safety discourse in this case) is a creation of the researcher. As a reaction to this situation there is a need for making the political agenda of the research clear (here a feminist project). Thirdly, there are always other stories to be told, i.e. alternative truths. The discourse theory questions the given truths and taken-for-granted knowledge. In the practice of doing a discourse analysis the researcher is step by step trying to deepen the understanding of a specific situation or phenomenon, by asking who is speaking; whom gets the right to speak and what status it implies; from where can the words of truth be spoken; which institutions does it create, etc. The focus of the discourse analysis is the representations among the producers of knowledge, which here includes researchers, policymakers and practitioners – the citizen is thereby not included in this study. The metaphors and representations of fear and safety have been studied with this approach to understand the meaning and the consequences of the conceptualisations. Limited conceptualisations are unable to grasp the complexity of the experience of fear and safety in the city.

A section is also dedicated to introduce Foucault's *Crime and Surveillance* which has had a major influence over the critique of urban crime prevention and safer city projects. In his analysis of the development of a new regime for punishment, Foucault puts forward the idea that, since the Enlightenment, we have faced a situation where internal control and surveillance has taken the place of external repression and bodily punishment. Through architectural design (Panopticon), urban planning and institutionalisation of order the society has developed a politics of details where everybody is included and normalised. This critique of modernisation has become ever more current when many crime prevention programs focus on deviant and disturbing behaviour. Severe control also produces this deviant behaviour as the climate of tolerance for different social lifestyles and behaviours decreases.

In discourse theory power is understood as relational. Power is not understood as having *a* source or *a* certain agent, instead power is acted and power is understood by its effects on people, not by focusing the subjects themselves. Thereby many different agents together build up the contemporary

norms in society. A discourse analysis therefore must have a broad approach to grasp the vast context, but also to see the inherent contradictions – a discourse is always paradoxical. By analysing the borders, how the discourse stretches out within a field, the contours and content can be grasped. This relational understanding of power also means that it includes internal conflicts and battles. Power always has a counterpart, if not so it is a static dictatorship with totally oppressed citizens. This is important for understanding how counter power and resistance also play a part in relations of “victims and offenders”. Even though some women experience fear it is not necessary to understand them as passive or weak, their strategies of coping with fear is also a way to make existing gender relations visible.

*

Chapter three, *The Threatening City – Contemporary Discourses on Fear and Space*, is devoted to the research discourse on crime and fear in urban life. *Fear* is the subject of research in several disciplines, including ethnology, sociology and psychology. Fear is a subjective and ambivalent feeling. Sometimes we experience fear intentionally (when we see a ‘scary’ movie), sometimes the feeling is the result of a threat to our lives. Fear may lead to positive change, as in environmental concerns, but it can also be an obstacle to our everyday lives, as in agoraphobia. The fear discussed here is fear of crime, more specifically the fear of violence in public urban milieus. This fear of crime was first acknowledged in the late 1960s and early 1970s when national crime surveys were undertaken in the USA, followed by the UK and other countries. Anxiety and perceived dangers were often related to large scale urban environments, and most of the surveys were undertaken in larger cities where this problem was presumed to exist. Simultaneously with the development of crime prevention and safety discourses in urban planning, women’s fear of (male) violence has been made visible by women’s grassroot groups and feminist researchers. They differ in their approaches. Criminologists focus more on crime, while feminists argue that fear is a problem in itself and that fear shows that more crime occurs than the number of reported incidents would suggest.

Cartographic criminologists, the Chicago school, as well as the *Swedish National Council for Crime Prevention*, all analyse crime through where the criminals live and where crime occurs. The concepts of social disorganisation and social control is important in this discourse. The city is

understood as a map in combination with analyses of the populations' social status. They argue that the possibilities to exercise social control is less in a dense urban area, i.e. the more urbanisation the more opportunities for crime. GIS is commonly used in this field. An evolved spatial approach is brought in by geography of crime who developed an environmental criminology, where place and space were more investigated. This spatial approach has also opened up the possibility for architects and planners to analyse the spatial occurrence of crime.

The feminist critique of this research revolves primarily around methods. Feminists argue that women's fear of crime merits separate attention due to the fact that it differs in its extent, its nature, its relation to actual risks, its effects and its potential for structural analysis. They have come to the conclusion that the extent of sexual violence is much more widespread than crime statistics show. There is a problem associated with defining sexual harassment and abuse. Historically, definitions of sexual crimes have changed. When women are able to define their own experiences, for instance, the amount of sexual abuse reported tends to rise.

Statistical surveys show similar results in different countries. Women and elderly people are most afraid while young men are least afraid but most exposed to violence. In fact, gender and age are the overall most important categories in fear of crime. This data indicates that there is no clear link between crime and the experience of fear. Strong criticism of statistical surveys has been expressed by several feminist researchers, who argue against the common assumption – based on quantitative surveys – that men are most often the victims of violent crime. Their conclusion is that since men go out more they are more likely to be exposed to crimes, but that if women went out as much as men do they would be just as likely to be victims as men. According to them, local surveys have much more credibility and can reveal issues lost in macro-scale surveys. Macro-scale surveys, especially those from the mid-1980s, showed that very few women were victims of sexual abuse or harassment, and their fear was, therefore, regarded as irrational. Instead, better information was considered as a reasonable response to the fear expressed by women. Women's fear seemed overestimated, on the basis of comparison with statistical surveys. The topic of women's fear highlighted the shortcomings of national victimisation research. Subjective experiences were omitted. Local surveys, on the other hand, revealed much higher rates of victimisation than macro-surveys. Local victim surveys showed that: 1) women are, proportionally, more likely to be

the victims of crime than men; 2) women experience a wider spectrum of crime and threat of crime than men; 3) women are the focus of particular kinds of crimes and threats. Statistical data is seen as showing too limited a picture of the distribution of fear in time and space, which is the method commonly used in criminology. Geography, as opposed to criminology is therefore very important to the work of deepening the knowledge of fear, because it also uses qualitative research methods.

The concept *geography of fear* is developed as the label for this feminist research field. These researchers have pointed to the fact that the 'public blaming of victims' who are regarded as having behaved in 'dangerous' or 'inappropriate' ways, by, for instance, going to certain areas at night. Women often regard it as normal to deal with fear and they develop 'coping strategies' such as changing routes, or avoiding dangerous places at dangerous times. Women develop 'mental maps' according to their perception of fear and these strategies restrict their mobility, but is also a way to overcome the fear. Most women heightened their awareness at night, focusing on micro design features of the environment – listening and looking. The nature and meaning of public space changes through the day, a familiar place at one moment could be perceived as dangerous at another time of day. Strategies chosen seemed to depend on age, income and lifestyle. By using gender-based power relations in their work, feminists have show that women found male strangers' unpredictable and uncontrollable behaviour in public frightening. Research has shown that most women fear rape, and that this is a crime most likely to be committed by a man and affect a woman. The power enacted here is the spatial exclusion of women. Despite career success and economic independence, fear of male violence deters the majority of women from being socially independent of men. When women depend on men, the patriarchy is maintained and perpetuated. This also means that women not only perceive space differently to men, but also experience the environment differently, when the space of women is invaded.

Most of the authors referred to here regard statistics and quantitative studies as being inadequate for understanding the problems of fear and crime, although most researchers in this field take such data as a point of departure for their research. Later, in the eighties qualitative methods with in-depth interviews became more common, frequently focusing on women. More recently, the discourse of fear has been recognised as a subject of research, though a discourse analysis approach is not common in the literature I have studied.

In such analyses it is sometimes argued that the discussion of fear may increase fear or make stereotypes about women as 'fearful'. Many women and feminists are critical of the way women's fear is discussed, and suggest that the research on fear creates or reproduces fear and stigmatises women as powerless victims. Working with fear and safety is a balancing act – between empowering (women and others) and empowerment (by people in power positions). What does all this focus on women imply, and what kind of 'reality' is this discussion creating? I argue that fear among women can only be lessened by the empowerment of women and not by increased protection. The city has always been an important place for women's empowerment, and that contests the idea of the dangerous urban public life. The criticism of stigmatising women as victims and stereotyping ideas about urban life is important and heightens the questions as to how such issues are discussed and how concepts, theories, methods and knowledge are used and produced.

Fear is increasingly being seen as inseparable from social and economic issues, in contrast to earlier discussions of crime and the geography of fear. Questions of housing, employment, environmental planning and social exclusion, such as poverty, gender and race, are more and more in focus, which can develop a holistic approach. Through feminist criticism and post-structuralist influences new ideas and problems are being identified, for example, the problems associated with 'hate crimes', targeted towards different ethnic groups or homosexuals, have been put on the agenda. Men's fear has also been reinvestigated. In in-depth interviews with men, fear of violence was expressed far more often among men than earlier statistical surveys revealed. This may indicate how the social construction of male gender is beginning to change, and it also shows that issues of sex, class, race, age and sexualities are being taken into account when discussing fear. This suggests, too, that there is not *one* universal solution to the problem because there is not *one* single problem.

Results of work on the relation between fear, race and class tend to vary and no clear indications of links are yet visible. In the USA, black people were found to be more fearful than whites, but this is not always the case. Fear of crime can be a very reasonable response to a local situation, especially in poor areas. This also indicates that poorer people tend to suffer most from fear of crime. All these aspects are important to bear in mind when discussing crime prevention programs and safer cities programs. For whom is the safety work intended? Who is included in and who is

excluded from safety work? Some groups in society, however, are still not included. Fear of crime amongst children, for example, is a largely neglected research field. Other more or less forgotten social groups include the disabled, ethnic communities and the homeless.

Geographers claim that they have added a spatial dimension to the discussion and that criminologists and sociologists lack this understanding of the importance of space. Although space is used as a concept within 'the field of geography of women's fear', it is seldom defined. This lack of definition is a problem as fear of crime is related to space in many ways and since social and physical aspects are closely intertwined. It is important in relation to planning issues to understand the social-physical relationships. In the field of geography of fear two approaches to the built environment can be discerned. The first approach claims that the physical environment is very important for the experience of fear. The second argues that the built environment is not so important – social relations instead must be analysed. Space is interpreted and conceptualised in different ways. Space is difficult to grasp, but all social relations have a spatial context. When space on the one hand is made very abstract it tends to leave the *geography* out of the *geography of fear*. On the other hand, when the importance of the physical environment is stressed, they risk to be architecturally deterministic in their aim to 'design out fear'. I sympathise with the focus on spatial power relations, but argue that the understanding of the social and mental interaction with space needs to be developed. As a first level fear can be *imagined* – that is the fear we carry with us mentally, built on rumours, media, previous experiences, personal social relations, and our ideas about certain built environments as being dangerous. This fear could be described as a *fear of space*, as in the meaning we give to certain spaces. This fear is subjective, but also a part of the existing discourse of fear, which shapes our thinking. The *social aspect* – the (power) relations – denotes a second analytical level. This fear is also due to what we (bodily) represent when *acting in* the urban landscape. The third level is *materiality* – the physical environment in which we can experience *fear in space*, at certain times, for certain reasons. This is a feeling of vulnerability in specific places. Having divided things up, I suggest that we cannot talk about one without mentioning the other. Personal fear may be focused on one aspect, but fear always occurs *somewhere*, in a certain *situation* and *location*. With an apparently rational practice, such as urban planning, it is difficult to use ephemeral definitions like these. Of course theories grounded in

criticism of rationality will create discomfort by pointing out that planners are, in fact, dealing with irrational subjects, all of whom have different experiences (whether or not the planners are aware of them). Such incommensurability between the planning practice and the lived experience leads to the conclusion that planners (and crime prevention people) can not speak on behalf of every group in society and that people must be given the chance to produce their own places. This argument criticises the use of 'master' plans which do not take into account differences between different people and different places. The lack of definition risks losing the multiple facets of the problem. When defining the specific relation of fear and space, it highlights which aspects are, or are not, involved. Implemented measures have an impact on social space, that is on both the physical and the social aspects of space.

*

In chapter four, *To Build the Safe and Secure City*, discourses on crime prevention and safer cities are presented, i.e. the theories, programs and ideas which lies behind the suggested measures to be implemented today. The ideas used depend on the underlying ideologies and perspectives on how urban life should be organised. Critiques of the common ideas and suggested measures are also presented in this chapter.

Firstly, urban planning perspectives on safety are introduced by referring to urban researcher Jane Jacobs, architects Oscar Newman and Alice Coleman, as well as anthropologist Sally Merry and architectural theorist Bill Hillier. Jane Jacobs argues that the city works through certain principles where the strangers, variation and multiplicity constitute the base of good urban life. Safety is a consequence of good urban life, but safety is not necessarily due to people knowing each other – urban safety is anonymous and happens without being organised. Helping each other is an urban reflex. Lately, there is a revival of Jacobs theory, probably because of people's reaction against urban peripheral developments and the threat towards inner city life.

Newman and Coleman proposed the idea that neighbourhoods should be built in a way that made them possible to defend. Through dividing the area into smaller parts, the territory is made defensible. They believed it is possible to design out crime. Newman draws on Jacobs in his theory, but in my opinion his reading of her ideas on private and public space is a misunderstanding. Jacobs claims that insecurity

about what is public and what is private disorganises the urban life. While Newman understands this as the social order from the private sphere must be implemented into the public sphere, with increased social control, Jacobs actually means that the intrusion of private sphere (with less anonymity) disrupts the urban public order. In addition, Merry has criticised Newman of lacking understanding for social organisation and cultural diversity. Hillier's critique focuses on the spatial ideas and argues against the 'tree-system' because it is the enclosed empty space that is feared most and where crime most often occurs. Instead, Hillier draws on Jacobs, and argues for an open spatial solution.

Newman and his follower Coleman still influence the *British Home Office* policies and very little has been added to their recent policy programs. 'Traditional' British urban housing schemes – attached houses with a back garden – are still regarded as the ideal. Even in Sweden nostalgia is widespread: the concierge (caretaker) – usually an old woman who 'keeps an eye on the young boys' – is still referred to in Swedish policy documents. Swedish urban safety policy guidelines are very influenced by Anglo-Saxon theories, but the Danish work has also had an important part to play. In the Danish work three aspects are put forward: the city has to be pleasant, exciting and safe at the same time. Crime and conflicts can not be terminated, but the problems can be limited, argue the Danish policy makers. The Swedish version, it could be said, lies somewhere in between Jacobs' and Newman's ideas.

Secondly, criminological perspectives on urban safety are presented. *Crime Prevention through Urban Design* (CPTED), *Fixing Broken Windows*, CCTV, and situational prevention are introduced and discussed. These theories have a common focus on disturbing behaviour and try to increase the social control. In Sweden the installations of CCTV cameras is not widespread. Situational crime prevention is regarded to be the best way of limiting the benefits of crime. The theory is developed by Ronald Clarke, a British criminologist who now works in the USA. The idea draws on the Chicago school, but while the Chicago school were interested in the relation between the criminal and the environment, situational crime prevention studies the criminal potential of the physical environment.

Safety and crime prevention is today highly prioritised by politicians and the unanimity amongst different political parties is strong. The responsibility for crime prevention and safety has been spread out and relocated to involve everybody in the society. Traditional crime prevention seems

to have failed and the new agenda is to ensure that all citizens take responsibility for themselves and for others. The police no longer has the monopoly on crime prevention. This means that the citizens could have more influence over which measures that will be implemented now and how the social control should work, but it also means that a market for safety and crime prevention has rapidly emerged, ranging from security locks, and fences to dwellings in so-called 'gated communities'.

Mainly two directions can be found within crime preventive urban planning – one supporting the open urban design, the other supporting enclosed space that supposedly would lead to increased social control. Openness and closeness could also be discussed in terms of attitudes towards strangers, that is whether strangers are regarded as a threat or a reason to feel safe. Do we want to exclude or include the stranger? Here the ideas of urban sociologists Lyn Lofland and Richard Sennett are used to demonstrate how strangers, anonymity and conflicts could be perceived as positive (and unavoidable) aspects of urban life. In contrast, the researchers behind *Fixing broken windows* represent the opposite view in which disorder and anonymity *is* the problem of urban life. I argue that both these viewpoints are simplifying the situation and lack understanding of power relations. In some respects we all are strangers, but at the same time some people are regarded as *more* strange than others according to social norms in society in general or in a specific place; i.e. to be the wrong person in the wrong place at a certain time of the day. Whom is a stranger differs in different societies and cultures. According to sociologist Zygmunt Bauman, the stranger provoke us by his/hers dependence and he/she makes our lives more complicated. Bauman argues that the degree of dislike for strangers is related to the degree of power one has over her/his own life. People with sufficient economic resources and control over their own lifes tend to be more open to strangers, and tend to enjoy the 'exoticism' that comes with these encounters when the choice to when and where to meet the strangers are up to them.

Publications by the *Swedish Council for Crime Prevention* generally seems to take for granted that the gathering of strangers by definition is a problem. *The National Board of Housing, Building and Planning* argues that the lack of identity amongst urban citizens makes people passive, lost, feeling alone and strange. The discussion on fear as a expression of moral panic is a contrasting discourse. The fear of the other creates a defensive urbanism argues for example architect Nan Ellin, and urban sociologist Mike Davis de-

scribes the scene of growing fortress cities. A whole contemporary academic choir argues against nostalgia and escapism of the urban planning of today and the segregation that comes with it. This is mainly an American discussion, which now also is growing in Europe, including Sweden. These are important analyses, but I argue that we can not end the understanding there; more analytic nuances are needed. Fear does exist; if fear is ignored or dismissed it might well increase. The results from research on the geography of fear could be used as an alternative understanding. By putting different research agendas together, instead of against each other, a more fruitful result could be reached.

The privatisation of safety and the industry of crime prevention is growing around the world, but that is not the only significant trend. Feminist 'safer city programmes' for example, have been developed in some places. In Toronto, Canada, a safer cities programme was developed during the eighties within a feminist theoretical frame. Through women's grassroots groups and feminist civil servants a model was created which tried to include all marginalised groups, taking as a starting point talking to women, homeless people, ethnic groups, etc. The problem is understood as both an individual and a structural problem. After a change in the local government, this approach was abandoned in favour of a more traditional approach based on CPTED. This is an example of how the approach to safer cities and crime prevention work is ideologically rooted. Similar projects have been carried out in for example Vienna, Dortmund and Cologne, through specific women's departments (*Frauenbüro*) at the respective city councils. A chapter in the thesis is presenting this work as an alternative approach.

Chapter four concludes with a discussion on freedom and safety – whom is this project meant for and whom do they favour? According to Bauman freedom features as the ideal in the post-modern society, but that is only working for privileged groups. For other less privileged groups this search for freedom could mean the end of welfare in general. In modern society safety was the aim, but it was at the same time experienced as imprisoning. The discussion should therefore not revolve around either or, rather both and....

*

In chapter five, *Safer Cities in Practice – Policies in Local Design*, the focus shifts from theory and policies to local practice. The case study carried out in Gothenburg, including the suburbs Bergsjön and Tynnered, provides a concrete

example of who the agents are and which ideas and measures that work in practice. As an introduction to this chapter the specific recommended guidelines from the *Swedish Council for Crime Prevention* to the local councils for crime prevention are presented. It is recommended that police, schools, parents, and local governments and organisations cross the borders between their individual interests and work together toward a common purpose. The goal is to develop a natural social control among citizens. In spaces that are uninhabited or isolated, where such social control is not possible, technical supervision is often recommended in these crime prevention programmes. From the USA, Sweden has borrowed the measures of zero tolerance and situational prevention. The main focus in these ideas is local achievements to strengthen the morality among people. The national council has sent reading material to the local boards, and courses have been set up to educate the practitioners. A strong focus on the physical environment is given as they seem to give concrete results.

In Gothenburg a local crime prevention council has been established under the national policy to create local councils that can inspire organisations and citizens to work against crime. This council has received top priority on the Gothenburg political agenda. It aims at decreasing fear and crime and engaging people in different departments to create their own local crime prevention policies. The name of the council, *A Safer and more Humane Gothenburg*, points towards a focus on trust and credence rather than supervision and control. It has a critical stance towards the national crime prevention council which have not seen previous work done by for example the public health departments. This working division of the local council is also connected to the university, as they want to give correct information and not thrive on rumours and speculations. It wants to be a counter force for the negative image of the city the media commonly spread. Its purpose is also to enhance networks and co-operations between different non-profit organisations, institutions and city departments. Their relations with commercial crime prevention interests are undecided. They do not want to encourage profit making on fear, but have sometimes difficulties of acting against them. Private guards, for example, are more and more taking over previous police tasks in some neighbourhoods as the police force has been cut down.

This is followed by a more detailed description of safety work in two suburbs, with examples of concrete policy implementations. The layout of the work differs in the

suburbs, but they share a break with national policies. Locally, other issues seem more important than merely focusing on crime and the physical environment. There is a clear preference to work with more long term social issues in relation to the built environment. Working *with* the citizens, listening to their needs and wishes, seems more important than making them obey certain rules. In these suburbs fear is nevertheless an important issue among the population and grassroot initiatives have been implemented. A women's folk high school, for example, has initiated a street lighting project. Through a petition and suggested measures they approached the local division council; co-operation has lasted ever since. For these women, mainly immigrant women, the process also gave them an idea of how to work with democratic projects. Local projects seem to create a counter discourse to the policy makers, which questions and criticises suggested measures.

*

In chapter six, *Where Research, Policy and Local Practice Meet: a Thematic Analysis*, the safety discourse is analysed through three themes, based on the theoretical framing of the thesis, that have shown to be important to understand this phenomena: depictions of women's fear, safety and democracy issues in public space and relations within the safety discourse. This chapter is the synthesis of the thesis' empirical parts.

Different depictions of crime and fear circulate within the safety work. For some people this fear is a sound reaction to the growing criminality in society. These people commonly refer to the growing Mafia, kids stealing mobile phones, shootings and increased drug abuse. Other people mention the media's impact on people's fear, and claim that the criminality is not worse now than it was before. The police wants to tone down the fear, as it argues that crime increases and decreases in waves. The interviewed people tend to believe that women are more fearful than men, and that women particularly fear sexual abuse. The female civil servants and planners take this fear seriously and tend to use their own experience of fear in their work. Some women, though, are provoked by the discussion since they do not want to be stigmatised as weak or defenceless. Men tend to take the issue seriously, but not from their own experience – rather they want to 'do good' and 'protect' women. Even though women's fear is discussed, the real problems are considered to be the (male) kids' behaviour and alcoholics.

Why men use violence against women is not discussed. Therefore gender is visible when focusing on women as weak and afraid, but not when it comes to define the problem – men's violence. Vandalism by young children costs money and alcoholics bring down the status of certain places, which seems to be more important than attacking the source of women's fear. Even though the government is trying to implement equality in council work, this process is slow, because the civil servants regard the continued existence of inequality as a failure, and therefore the issue is not welcomed. Some women do fight for implementing a gender perspective on planning and safety, which slowly is getting accepted. The lack of tools and knowledge is still there though. The problem with women's fear has been noticed, especially in research. In local projects it is more common that women as a group are *added* to the safety discourse, but a gender perspective is not *integrated* in the work. How and why women are afraid is not discussed.

In a global context, on UN level, safety issues have been put on the agenda to increase democracy in big cities. Fear of violence, especially for women, limits the possibility to make a living and support children. At the same time safety policies in the western world sometimes are accused of privatising space and excluding poor people from democratic public space. Most people working with safety locally are against security features like fences, cameras, locks etc, but also find it difficult to argue against tenants who claim the need for that. The civil servants struggle to find a middle of the road solution to this. The main reason for fear many people tend to think is the cut down in welfare society and an unequal distribution of wealth. Cosmetic changes in the housing estates are no longer encouraged locally. That was done in the eighties and had no other result than increasing exclusion of the poor, by forcing them to move somewhere else. One reason for the holistic approach in the local work could be the wide range of represented occupation groups. Research and policymakers on the other hand represent far more one sided disciplines.

The policy to start up local councils has so far been successful. New councils are being developed across Sweden. But locally a more diverse and holistic approach is used in the safety work. Local councils seldom refer to national policy documents. The interest in women's fear is more common at the local level than in national policy documents, arguably because of the closer relations to the citizens. Conflicts may emerge between the new crime prevention councils and existing councils, such as those dealing with

health and the environment, which already covered parts of the responsibilities of the new crime prevention councils. It also forces them into new fields of co-operation, however. Co-operation between different parts and co-operation across sector borders in the council seems to be one of the major results from this focus on safety. A fruitful result are the meetings where perspectives and ideas can be exchanged. The long term agenda has not really changed for people working on local development, but since the new funds are labelled for safety, they try to formulate their work in that direction.

In the final chapter seven, *Concluding Discussions and Reflections*, I reflect upon the complexities of safety work and crime prevention based on the result from the study. Internal incoherence and paradoxes are highlighted. To summarise I have found four major directions that emerges from the safety discourse 1) the vulnerable woman, 2) the emancipating city, 3) the good neighbourhood, 4) the excluding city. These different arguments and points of view exist at the same time, but while these issues may be brought together in local planning practises, they are less so in policy documents and hardly at all in research. The four perspectives create different expectations and raise different questions and answers. I argue that all four perspectives need to be reflected upon to reach the best result in safety work, but I also criticise them on different grounds, mainly because their arguments are one-sided and lack an understanding of how power relations are produced and reproduced through safety discourses. There is no easy way to increase safety in society, and it is a controversial issue, but fear can not be ignored. Social and economic privileges decide how safe people are today. It is an equality issue that all people need access to a public and democratic space, which includes women, youth, etc.

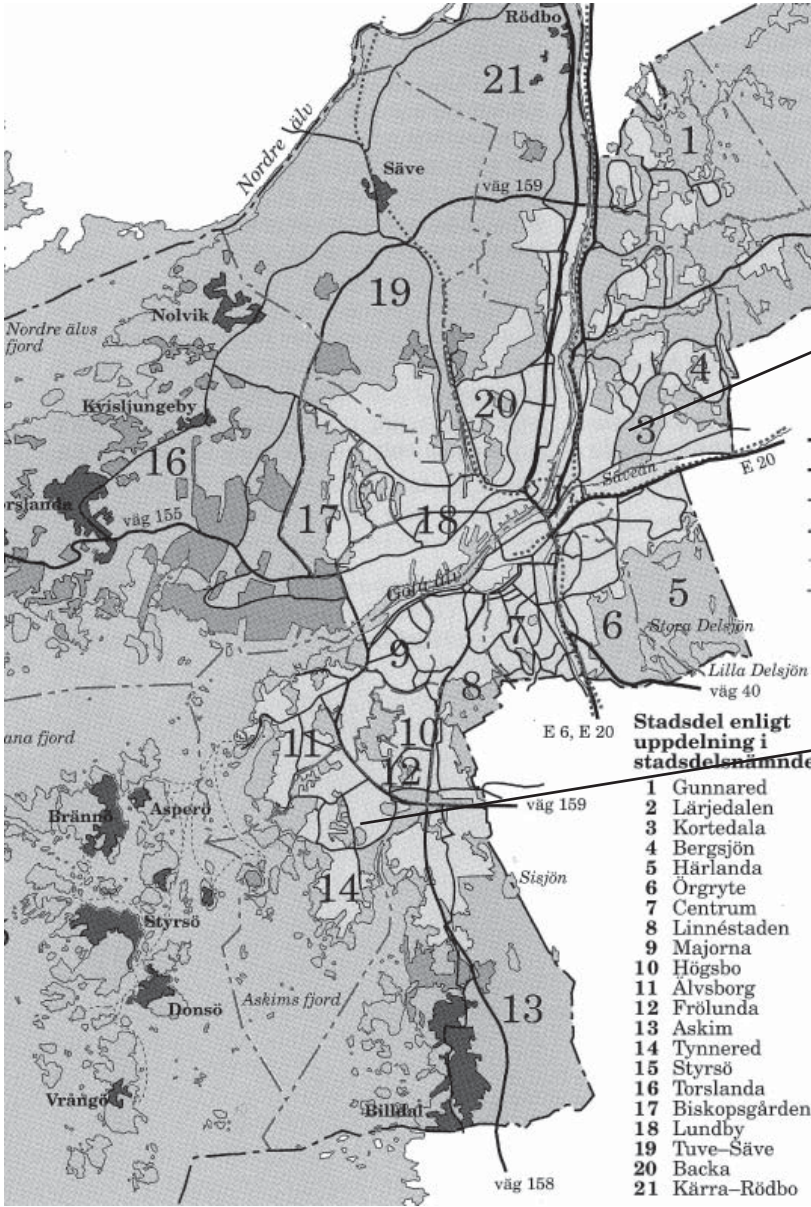
Several internal paradoxes have been found, for example that the aim to create a safer city for women, can be both emancipating *and* restricting. Safety measures can work for increasing women's mobility, but at the same time stigmatise women as weak and in need of protection. Many of these paradoxes revolve around the relation between structural and individual problems and needs.

One interesting result is the gap between the different parts of the safety discourse and how these gaps are created and handled. Another interesting result is the very few physical changes in the urban environment that actually have occurred. Mostly the implementation has resulted in increased maintenance in previous forgotten areas, increased lighting,

restored tram- and bus stops, and the introduction of street furniture. Overall it can be said that safety work is mainly a compensation for cut-downs in the welfare society.

There is one big risk though that safety and security will be even more commercialised and that we step by step will get an increasingly closed society. Housing companies do implement locks and fences more and more.

Some suggestions for future directions are also given in the final chapter where the relation between subjective bodily experiences and structural interpretations is discussed, which both have to be taken into account in the understanding of places. On an individual level, supporting women's existing strategies to cope with fear by increase lighting, public transportation and walking paths, is a good way forward. At the same time power relations on a structural level must be discussed and adjusted by educating civil servants and planners in equality issues. By using theory it is possible for planners to take a step back and get an overview of the problem where different voices can be heard. Theory also makes the chosen perspective visible and the taken-for-granted ideas can be questioned. The city has always been a space for negotiation and that is an ongoing process. Women claiming access to the city on their own conditions is a democratic right. Other groups' fear could also be recognised by this. The different approaches will in the long term affect how problems of fear and crime will be regarded. If the problem of crime and fear will be solved by improving peoples' morality, we have to be aware of whose morality is being controlled, and who should be controlling whom. If we instead regard fear as a problem associated with power relations, in this case power relations between men and women, then the focus will be different, and we should be discussing accessibility rather than control, through which a deeper understanding of how relations in public urban life are constructed could be gained. Planning today needs to start from the users and the diversity amongst them. As a feminist researcher I want to stress the issue of positionality and argue for the city as a place for emancipation and possibilities for women as well as for other groups in society. I have also argued for a break of the splits between different internal discourses, where researchers position themselves against each other instead for being open minded for different experiences and possibilities that people have. I argue that safety is a democracy issue. As urban researcher Elizabeth Wilson says "we will never solve the problems of cities unless we *like* the urban-ness of urban life." The city is a spectacle – and what is wrong with that?"

*KARTA ÖVER
GÖTEBORG*

BERGSJÖN

TYNNERED

GALILEIS GATA

*RYMD
TORGET*

BERGSJÖN

*Bild I & II:
Opaltorget, Tynnered
Efter upprustningsprojektet*

BILD III & IV: Spårvagnshållplatsen Smaragdgatan, Tynnared

BILD V: Galileis gata, Bergsjön

BILD VI: Förslag på ny byggnad, Galileis Gata

*BIILD VII & VIII: Spårvagnshållplats Rymdtorget, Bergsjön
Innan ombyggnad*

*BILD IX & X: Spårvagnshållplats Rymdtorget, Bergsjön
Efter ombyggnad*

BILD XI: Graffiti centrala Göteborg

Källor och litteratur

Litteratur

- Allas vårt ansvar. Ett nationellt brottsförebyggande program* (1996)
Justitiedepartementet. Ds 1996:59, Fritzes, Stockholm.
- Alvesson, Mats & Sköldböck, Kaj (1994) *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Studentlitteratur, Lund.
- Annan, Kofi (1998) "5 October: HABITAT DAY 1998" *UN Information*. New York.
- Andersson, Birgitta (2001) *Rädslans rum*. KFB, Stockholm.
- Andersson, Björn (2002) *Öppna rum. Om ungdomarna, staden och det offentliga livet*. diss. Inst. för socialt arbete, Göteborgs Universitet.
- arkitekten* (1998) no. 10.
- Arksey, Hilary & Knight, Peter (1999) *Interviewing for Social Scientists. An Introductory Resource with Examples*. Sage Publications, London, Thousand Oaks & New Delhi.
- Apropå* (2002) Tidskrift från Brottsförebyggande rådet. No.2.
- Asplund, Johan (1991) *Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft*. Korpen, Göteborg.
- Baeten, Guy (2001) "Cliches of Urban Doom: The Dystopian Politics of Metaphors for the Unequal City - A View from Brussels." *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 25. Nr 1: 55- 69.
- Banaka, William (1981 [1971]) *Djupintervju. Teknik och analys*. Natur och Kultur, Malmö.
- Bannister, Jon & Fyfe, Nich (2001) "Introduction: Fear and the City." *Urban Studies*, Vol. 38. Nr. 5-6: 807-813.
- Bauman, Zygmunt (1999) *Vi vantrivs i det postmoderna*. Daidalos, Göteborg.
- Beauvoir, Simone de (1968 [1949]) *The Second Sex*. Reisseud, London.
- Beronius, Mats (1991) *Genealogi och sociologi. Nietzsche, Foucault och den sociala analysen*. Brutus Östlings bokförlag, Symposium, Kungshult.
- Bech, Henning (1998) "Citysex. Representing Lust in Public." *Theory, Culture and Society*, Vol.15. Nr. 3/4: 215-241.
- Bergsjöns Framtid* (1999a) Hur ser Bergsjöns framtid ut? Analysrapport – remissunderlag 1999-02-24, Göteborg.
- Bergsjöns Framtid* (1999b) Utredningsrapport 1999-09-21. Evald Malm, Göteborg.

- Boalt, Carin & Lindegren, Sten (1987) "Bostad och bostadsforskning. En återblick på 1940-50-talen." *Folkhemmets Bostäder 1940 – 1960*. Engfors, C. (red), Arkitekturmuseet, Stockholm.
- Bondi, Liz & Domosh, Mona (1998) "On the contours of public space: A tale of three women." *Antipode*, Vol. 30. Nr. 3: 270-289.
- Booth, Chris, Darke, Jane & Yeandle, Susan (red) (1996) *Changing Places. Women's Lives in the City*. Paul Chapman Publishing Ltd, London.
- Bottoms, Anthony E. & Wiles, Paul (1992) "Explanations of crime and place." *Crime, Policing and Place: Essays in Environmental Criminology*. Evens, D. J., Fyfe, N. R. & Herbert D. (red) Routledge, London.
- Boverket (1996) *Hela Samhället. Jämställdhetsaspekter på fysisk planering och byggd miljö*. Boverket, Karlskrona. Del I och II.
- Boverket (1998) *Brott, bebyggelse och planering*. Boverket, Karlskrona.
- Brottsförebyggande Program för Bergsjön* (1999) Framställt av Bergsjöns Brottsförebyggande råd 1999-11-15, Göteborg.
- Brown, Ben (1995) *CCTV in Town Centres: Three Case Studies*. Home Office, London.
- BRÅ (1997) *Att arbeta med förebyggande projekt. En kritisk betraktelse. 1997:2*. Fritzes, Stockholm.
- BRÅ (1999a) *Bygga upp brottsförebyggande arbete. Lokalt brottsförebyggande arbete. Idéskrift 1. 1999:5*. Fritzes, Stockholm.
- BRÅ (1999b) *Kartläggning, problemanalys och prioriteringar. Lokalt brottsförebyggande arbete. Idéskrift 2. 1999:13*. Fritzes, Stockholm.
- BRÅ (2000a) *Brottsförebyggande åtgärder i praktiken. Lokalt brottsförebyggande arbete. Idéskrift 3. 2000:1*. Fritzes, Stockholm.
- BRÅ (2000b) *Utvärdering och dokumentation. Lokalt brottsförebyggande arbete. Idéskrift 4. 2000:5*. Fritzes, Stockholm.
- Brownmiller, Susan (1977) *Väldtäkt*. PAN/Norstedt, Stockholm.
- Catallo, Rose & Carolyn Whitzman (red) (1994) *Lessons from Success Stories. Making Communities Safer*. City of Toronto, Toronto.
- Ceccato, Vania A. (2001) *Understanding Urban Patterns. Qualitative and Quantitative Approaches*. diss, KTH, Stockholm.
- Clarke, Ronald V. (1998) *Situationell brottsprevention*. BRÅ-rapport: Utblick. 1997:3. Fritzes, Stockholm.
- Coleman, Alice (1985) *Utopia on Trial. Vision and Reality in Planned Housing*. Shipman, London.
- Crawford, Adam (1998) *Crime Prevention & Community Safety. Politics, Policies & Practices*. Longman, London & New York.
- Daly, Kathleen & Amy L. Chasteen (1997) "Crime News, Crime Fear, and Women's Everyday Lives." *Feminism, Media and the Law*. Martha Fineman & Martha McCluskey (red) Oxford University Press, New York.

- Dansk Ingeniørforening (1991) *Technical Prevention of Violence and Vandalism*. DS/R 470. Köpenhamn.
- Dansk Standard (1996) *Kriminalpræventiv boligprojektering. Boligplanlægning med tryghed og trivsel*. Det Kriminalpræventive Råd, Köpenhamn.
- Davis, Mike (1990) *City of Quartz. Excavating the Future in Los Angeles*. Verso, London & New York.
- Dovey, Kim (1999) *Framing Places. Mediating Power in Built Form*. Routledge, London & New York.
- Ellin, Nan (red) (1997) *Architecture of Fear*. Princeton Architectural Press, New York.
- Ellin, Nan (2001) "Thresholds of Fear: Embracing the Urban Shadow." *Urban Studies*, Vol. 38. Nr 5-6: 869-883.
- Evens, D.J., Fyfe N.R & Herbert D. (red) (1992) *Crime, Policing and Place: Essays in Environmental Criminology*. Routledge, London.
- Fairclough, Norman (1998) *Discourse and Social Change*. Polity Press. Cambridge.
- Falkheden, Lena (1999) *Lokalområdet som strategi för en hållbar stadsutveckling. Fallstudier av tre danska exempel*, diss CTH, Göteborg.
- Franzén, Mats (1997) "Våldet och staden. En kritisk granskning av svensk kriminologisk forskning." *Sociologisk Forskning*, Nr. 4: 24-50.
- Friberg, Tora (1990) *Kvinnors vardag. Om kvinnors arbete och liv. Anpassningsstrategier i tid och rum*. diss, Inst. för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lunds Universitet.
- Friberg, Tora & Anita Larsson (2002) *Steg framåt. Strategier och villkor för att förverkliga genusperspektivet i översiktlig planering*. Rapport 162, Inst. för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lunds Universitet.
- Folkesdotter, Gärd (1997) "Manligt och kvinnligt planlagt." *Plan* Vol: 51, Nr.2: 65-74.
- Foucault, Michel (1972) *Vetandets arkeologi*. Bo Cavefors Bokförlag, Staffanstorps [Solna].
- Foucault, Michel (1986) *Vansinnets historia under den klassiska epoken*. Arkiv, Stockholm.
- Foucault, Michel (1993 [1974]) *Övervakning och straff. Fängelsets födelse*. Arkiv, Lund.
- Fyfe, Nicholas (1991) "The Police, Space and Society: The Geography of Policing." *Progress in Human Geography*, Vol. 15. Nr. 3: 249-267.
- Gibson-Graham, Julie K. (1997) "Postmodern Becomings: From the Space of Form to the Space of Potentiality." *Space and Social Theory: Interpreting Modernity and Postmodernity*. Benko, G. & Strohmayer, U. (red) Blackwell, Oxford.

- Graham, Stephen, Brooks, John & Heery, Dan (1995) *Towns on the Television: Closed Circuit TV Surveillance in British Towns and Cities*. Working paper No. 50. University of Newcastle upon Tyne.
- Greed, Clara H. (1994) *Women and Planning. Creating Gendered Realities*. Routledge, London & New York.
- Grosz, Elizabeth (1998) "Bodies-cities." *Places through the Body*. Nast, Heidi & Pile, Steve (red) Routledge, London & New York.
- Gustafson, Per (1997) *Kön, risk och olyckor. En forskningsöversikt*. FoU-rapport, Räddningsverket, Karlstad.
- Göteborg Stad (2001) *Socialdemokraternas förslag till budget 2002 och flerårsplaner 2003-2004 för Göteborg Stad*.
- Harley, J. Brian (1996) "Deconstructing the Map." *Human Geography. An Essential Anthology*. John Agnew, David N. Livingstone & Alisdair Rogers (red) Blackwell, Oxford.
- Hannigan, John (1998) *Fantasy City. Pleasure and Profit in the Postmodern Metropolis*. Routledge, London & New York.
- Herbert, David T. (1989) "Crime and Place: an introduction." *The Geography of Crime*. Evans, D. J. & Herbert, D.T. (red) Routledge, London & New York.
- Herbert, David T. & Darwood, Judy (1992) "Crime awareness and urban neighbourhoods." *Crime, Policing and Place: Essays in Environmental Criminology*. Evens, D. J., Fyfe, N. R. & Herbert, D. (red) Routledge, London.
- Hillier, Bill (1988) "Against Enclosure." *Rehumanizing Housing*, Teymur, N., Markus, T. & Woolley, T. (red), Butterworth, New York.
- Hillier, Bill (1996) *Space is the Machine*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Hirdman, Yvonne (1989) *Att lägga livet tillrätta. Studier i svensk folkhemspolitik*. Carlssons bokförlag, Stockholm.
- Holmberg, Carin & Lindholm, Margareta (1989) "Feministisk Teori." *Moderna samhällsteorier: traditioner, riktningar, teoretiker*. Månsson, Per (red), Prisma, Stockholm.
- Isaksson, Eva (1998) *Bergsjön i media Maj – September 1998*. Bergsjöns Framtid, Göteborg.
- Jacobsson, Kerstin (1997) *Så gott som demokrati. Om demokratifrågan i EU-debatten*. Uppsala Universitet, Uppsala.
- Jacobs, Jane (1961) *The Death and Life of Great American Cities*. Vintage Books, New York.
- Johansson, Björn (2001) *Att slåss för ett erkännande. En studie i gatuväldets dynamik*. diss, Inst. för sociologi, Örebro Universitet.
- Johansson, Susanne (1983) "I ingenmansland sker fler överfall" *Vi människor*, Vol. 35. Nr. 5/6: 49-53.

- Johnston, R.J m.fl. (ed) (2000) *Dictionary of Human Geography* 4th Ed. Blackwell, Oxford.
- Kail, Eva & Jutta Kleedorfer (red) (1991) *Wem gehört der öffentliche Raum. Frauenalltag in der Stadt.* Wien.
- KBA (1998a) *Stegat före. Nedslag i det lokala brottsförebyggande arbetet.* SOU 1998:90. Fritzes, Stockholm.
- KBA (1998b) *Rapport från kommittén för brottsförebyggande arbete.* Regeringskansliets offsetcentral. Stockholm.
- KBA (1999) *Brottsförebyggande arbete i landets kommuner. Slutrapport från KBA.* SOU 1999:61, Fakta Info. Stockholm.
- Kelling, George & Coles, Catherine (1996) *Fixing Broken Windows.* Touchstone, New York.
- Kommunförbundet (2000) *Jämställd planering – att synliggöra ojämställdheten.* Informationsskrift, Stockholm.
- Koskela, Hille (1999) *Fear, Control and Space. Geographies of Gender, Fear of Violence, and Video Surveillance.* diss, Dept. of Geography, University of Helsinki.
- Koskela, Hille & Rachel Pain (2000) "Revisiting Fear and Place: Women's Fear of Attack in the Built Environment." *Geoforum*, Vol. 31. Nr. 2: 269-280.
- Krantz, Birgit (1991) "Kvinnovisioner av ett nytt vardagsliv." *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, Vol.12. Nr. 2: 43-53.
- Lantz, Annika (1993) *Intervjumetodik. Den professionellt genomförda intervjun.* Studentlitteratur, Lund.
- Lefebvre, Henri (1991 [1974]) *The Production of Space.* Basil Blackwell, Oxford.
- Levin, Hjärdis (1983) "Vem tillhör natten?" *Vi människor*, Vol. 35. Nr. 5/6: 61-65.
- Lieberg, Mats (1992) *Att ta staden i besittning. Om ungas rum och rörelser i offentlig miljö.* diss, Arkitektursektionen, Lunds Tekniska Högskola.
- Listerborn, Carina (1999) "Om rätten att slippa skyddas. En diskussion kring kvinnors rädsla och brottsförebyggande arbete." *Det nya stadslandskapet. Texter om kultur, arkitektur och planering.* Wetterberg, Ola (red). CTH, Göteborg.
- Listerborn, Carina & Holm, Eva (2000) *Tryggare stad – kan man förändra rädsans platser?* Stadsbyggnadskontoret, Göteborg.
- Listerborn, Carina (2000) *Om rätten att slippa skyddas. En studie av trygghetsskapande och brottsförebyggande projekt och kvinnors rädsla för att röra sig i stadens centrum.* lic, CTH 2000:3 (A), Göteborg.
- Little, Jo, Peake, Linda & Richardson, Pat (1988) *Women in Cities. Gender and the Urban Environment.* Mcmillan, London.
- Lofland, Lyn (1973) *A World of Strangers. Order and Action in Urban Public Space.* Waveland Press Inc, Prospect Heights, Illinois.

- Malm, Ulf (1997) *Kriminalitet och trygghet i boendet. En studie i stadsdelen Hjällbo*. Förvaltnings AB Framtiden, Stockholm.
- Malm, Ulf (1999) *Kriminalitet och trygghet i Bergsjön*. Bergsjöns Framtid, Göteborg.
- Malm, Ulf & Klingener, Kristina J. (2000) *Trygghet och Säkerhet i Tynnered i Göteborg. Resultat från ett pilotprojekt om trygghet och säkerhet i boendet*. SABO, Göteborg.
- Malm, Ulf (2000) *Trygghet och säkerhet i fem bostadsområden*. SABO, Stockholm.
- Massey, Doreen (1994) *Space, Place and Gender*. Polity Press, Cambridge.
- Matrix (1984) *Making Space: Women and the Man-made Environment*. Pluto Press, London.
- McDowell, Linda (1999) *Gender, Identity and Place. Understanding Feminist Geographies*. Polity Press, Cambridge.
- Mehta, Anna & Bondi, Liz (1999) "Embodied Discourse: on Gender and Fear of Violence." *Gender, Place and Culture*, Vol. 6. Nr. 1: 67-84.
- Merry, Sally (1981) "Defensible Space undefended." *Urban Affairs Quarterly*, Vol. 16. Nr 4: 379-422.
- Miller, John (1988) "Brottsplatser i stadsrummet." *Brottsutvecklingen*. BRÅ-rapport: 1988:2, Fritzes, Stockholm.
- Mills, Sara (1997) *Discourse*. Routledge, London & New York.
- Molina, Irene (1997) *Stadens rasifiering. Etnisk boendesegregation i folkhemmet*, Uppsala Universitet, Uppsala.
- Moi, Toril (1997) "Vad är en kvinna? Kön och genus i feministisk teori." *Res Publica*. Tema: Kön. Nr. 35/36: 71-158.
- Mooney, Jayne (1997) "Violence, Space and Gender: The Social And Spatial Parameters Of Violence Against Women and Men." *Transforming Cities: Contested Governance and New Spatial Divisions*. Jewson, Nick and MacGregor, Suzanne (red), Routledge, London.
- Naphy, William G. & Roberts, Penny (red) (1997) *Fear in Early Modern Society*. Manchester University Press, Manchester.
- Nationalencyklopedien* (1991) Bra böcker, Höganäs.
- Naumann, Cilla (1994) "Bygg förebyggande!" *Apropå*, Nr. 2-3: 22-25.
- Newburn, Tim (2001) "The Commodification of Policing: Security Networks in the Late Modern City." *Urban Studies*, Vol.38. Nr. 5-6: 829-848.
- Newman, Oscar (1972) *Defensible Space. Crime Prevention through Urban Design*. MacMillan, New York.
- Norstedts Svenska Ordbok* (1990) Norstedts, Stockholm.
- Nylund, Katarina (2000) "Place and cultural identity in the segregated city." *The Finnish Journal of Urban Studies (Yhteiskuntasuunnittelu)*, Vol. 38. Nr. 3: 8-27.

- Olshammar, Gabriella (2002) *Det permanentade provisoriet. Ett återvänt industriområde i väntan på rivning eller erkännande*. diss, CTH, (A), Göteborg.
- Olsson, Monica (1996) *Sexualbrott*. Särtryck ur BRÅ-rapport 1996:4. Fritzes, Stockholm.
- Pain, Rachel (1991) "Space, Sexual Violence and Social Control." *Progress in Human Geography*, Vol. 15. Nr. 4: 415-431.
- Pain, Rachel (2000) "Place, social relations and the fear of crime: a review." *Progress in Human Geography*, Vol. 24. Nr. 3: 365-388.
- Painter, Kate (1992) "Different worlds: the spatial, temporal and social dimensions of female victimization." *Crime, Policing and Place: Essays in Environmental Criminology*. Evens, D. J., Fyfe, N. R. & Herbert D. (red), Routledge, London.
- Pollack, Ester (2001) *En studie i medier och brott*. diss, JMK, Stockholm.
- Pollock, Griselda (1988) "Modernity and the Spaces of Femininity." *Vision and Difference - Femininity, Feminism and the Histories of Art*. Routledge, London.
- Poynor, Barry & Webb, Barry (1991) *Crime Free Housing*. Butterworth Architecture, Oxford.
- Ramazanoglu, Caroline (red) (1993) *Up Against Foucault. Explorations of Some Tensions between Foucault and Feminism*. Routledge, London & New York.
- Rendell, Jane, Penner, Barbara & Borden, Iain (red) (2000) *Gender, Space, Architecture*. The Architext Series, Routledge, London & New York.
- Ristilampi, Per-Markku (1997) "Betongförorten som tecken." *I stadens utkant. Perspektiv på förorter*. Arnstberg, Karl-Olov & Ramberg, Ingrid (red) Mångkulturell centrum, Tumba.
- Roberts, Marion (1997) "Future Cities, Past Lives: Gender and Nostalgia in Three Contemporary Planning Visions." *Planning: Practice and Research*, Vol.12. Nr.2: 109-118.
- Rose, Gillian (2001) *Visual Methodologies. An Introduction to the Interpretation of Visual Materials*. Sage Publications, London, Thousands Oaks & New Delhi.
- Sahlin, Ingrid (1999) "Diskursanalys som sociologisk metod." *Mer än kalla fakta. Kvalitativ forskning i praktiken*. Sjöberg, Katarina (red) Studentlitteratur, Lund.
- Sahlin, Ingrid (2000) *Brottsprevention som begrepp och samhällsfenomen*. Arkiv, Lund.
- Sandercock, Leonie (2000) *Towards Cosmopolis. Planning for Multicultural Cities*. John Wiley & Sons, New York.
- Svenska Akademiens ordlista (1998) Norstedts, Stockholm.

- Scully, Diana & Marolla, Joseph (1985) "Riding the bull at Gilley's: Convicted rapists describe the rewards of rape." *Social Problems*, Vol. 32. Nr. 3: 251-263.
- Segal, Lynn (1997) *Slow Motion. Changing Masculinities. Changing Men.* Rutgers University Press, London.
- Seidman, I.E. (1991) *Interviewing as Qualitative Research. A Guide for Researchers in Education and Social Sciences.* Teachers College Press, New York.
- Sennett, Richard (1996 [1970]) *The Uses of Disorder. Personal Identity and City Life.* Faber & Faber, London.
- Sibley, David (1995) *Geographies of Exclusion. Society and Difference in the West.* Routledge, London & New York.
- Smith, Susan (1987) "Fear of crime: beyond a geography of deviance." *Progress in Human Geography*, Vol.11. Nr.1: 1-23.
- Smith, Susan (1989) "Social relations, neighbourhood structure, and the fear of crime in Britain." *The Geography of Crime.* Evans, David J.& Herbert, David T. (red) Routledge, London & New York.
- Snellman, Anja (2000) *Rädslans geografi.* Månocket, Stockholm.
- SOU (1994:122) *Trygghet mot brott i lokalsamhället. Kartläggning, principiella synpunkter och förslag.* Justitiedepartementet, Fritzes, Stockholm.
- SOU (1995:146) *Trygghet mot brott. Rollfördelning och samverkan.* Justitiedepartementet, Fritzes, Stockholm.
- Stadsbyggnadskontoret (1992) "Västra Bergsjön – sett ur ett kvinnoperspektiv." *Områdesprogram för Bergsjön.* Göteborg.
- Stadsbyggnadskontoret (2000) *Tynnered. Lokalt Program.* ÖP 99, Göteborg.
- Staeheli, Lynn (1996) "Publicity, privacy, and women's political action.", *Environment and Planning D: Society and Space*, Vol. 14. NR 5: 601-619.
- Stanko, Elizabeth (1990) *Everyday Violence. How Women and Men Experience Sexual and Physical Danger.* Harper Collins Pbl, London & San Francisco.
- Stattin, Jochum (1990) *Från gastkramning till gatuvåld - en etnologisk studie av svenska rädslor.* Carlsson, Stockholm.
- Storstadssatsningen i Bergsjön* (2000) Informationsblad utgivet av Göteborgs stad och Bergsjön – del av storstaden, Göteborg.
- Svensk Handel* (1999) Nr.1, Göteborg
- The Safe City Committee* (1993) *What We've Done 1992-1993.* City of Toronto, Toronto.
- Tiby, Eva (1991) "Kvinna och rädd?" *Rädslan för brott.* Wiklund, Gunilla (red) BRÅ 1991:2, Fritzes, Stockholm.
- Tiby, Eva (1999) *Hatbrott. Homosexuella kvinnors och mäns berättelser om utsatthet för brott.* diss, Kriminologiska inst., Stockholms Universitet.

- Tillner, Silja & KoseLicka, Frauenbüro, MA 57 (1995) *Richtlinien für eine sichere Stadt! Beispiele für die Planung und Gestaltung sicherer öffentlicher Räume*, Schriftenreihe Frauen. Band 1. Wien. *Wien's kommun*
- Trench, Sylvia, Taner, Oc & Tiesdell, Steven (1992) "Safer cities for women. Perceived risks and planning measures." *Town Planning Review*, Vol. 63. Nr.3: 279-296.
- Valentine, Gill (1989) "The Geography of Women's Fear." *Area*, Vol 21. Nr 4: 385-390.
- Valentine, Gill (1998) "Sticks and Stones May Break My Bones': A personal Geography of Harassment." *Antipode*, Vol. 30. Nr. 4: 305-332.
- Vårt Tynnered (2001) "Opaltorget - levande torg eller spårvagnshållplats?" Nr. 1, april 2001.
- Walkowitz, Judith R. (1992) *City of Dreadful Deligh. Narratives of Sexual Danger in Late-Victorian London*. Virago, London.
- Warr, Mark (1985) "Fear of Rape among Urban Women." *Social Problems*, Vol. 32. Nr. 3: 238-250.
- Weisman, Leslie Kanen (1994) *Discrimination by Design. A Feminist Critique of the Man-Made Environment*, University of Illinois Press, Urbana & Chicago.
- Wekerle, Gerda R. & Whitzman, Carolyn (1995) *Safer Cities. Guidelines for Planning, Design and Management*. Van Nostrand Reinhold, New York & London.
- Wetherell, Margaret & Jonathan Potter (1987) *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. Sage, London.
- Whitzman, Carolyn (1992) "Taking Back Planning: Promoting Women's Safety in Public Places—the Toronto Experience." *Journal of Architectural and Planning Research*, Vol. 9. Nr. 2: 169-179.
- Whitzman, Carolyn (Safe City Committee) & Gerda R Wekerle (York University) (1997) *Toronto Safer City Guidelines*. Healthy City Office. Toronto Community Services. Toronto.
- Wikström P.O. (red) (1988) "Brott och brottsutveckling i Stockholms olika stadsmiljöer." *Brottsutvecklingen*. BRÅ-rapport 1988:2. Fritzes, Stockholm.
- Wikström, P.O (red) (1990) *Brott och åtgärder mot brott i stadsmiljön*. BRÅ-rapport 1990:5, Fritzes, Stockholm.
- Wilkinson, Sue & Kitzinger, Celia (red) (1995) *Feminism and Discourse : Psychological Perspectives*. Sage, London.
- Wilson, Elizabeth (1992) *The Sphinx in the City. Urban Life, the Control of Disorder, and Women*. University of California Press, Berkely, Los Angelse & Oxford.
- Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (1999) *Diskursanalyse som teori og metode*. Roskilde Universitetsforlag, Fredriksberg.

- Wolff, Janet (1994) "The Invisible *Flâneuse*: Women and the Literature of Modernity." *The Polity Reader in Cultural Theory*. Polity Press, Cambridge.
- Women and Geography Study Group of the Institute of British Geographers (red) (1984) *Geography and Gender: An Introduction to Feminist Geography*. Longman, Harlow.
- Woudstra, Kyra & Whitzman, Carolyn (red) (1993) *Everybody's Business: A Forum on How Business People Can Make Their Communities Safer*. City of Toronto, Toronto.
- Wänström, Ulrika (2001) *Belysning och Trygghet i Tynnered*. Bostadsbolaget AB, Göteborg.
- Yin, Robert K. (1994) *Case Study Research: Design and Methods*. Sage, Thousand Oaks.
- Zukin, Sharon (1995) *The Cultures of Cities*. Cambridge, Massachusetts.
- Åquist, Ann-Cathrine (2001) "Vardagslivsperspektiv som planeringsredskap", *Den motsägelsefulla staden: Vardagsliv och urbana regimer*, Elander, Ingemar (red), Studentlitteratur, Lund.

Dagstidningsartiklar

- Dagens Nyheter* (99-08-15) Bostadsbilagan.
- Dagens Nyheter* (2000-01-17) "Bergsjöns kvinnor kämpar mot mörkret." Av Marit Larsdotter, Insidan.
- Dagens Nyheter* (2002-05-26) "Partierna i otakt med sina väljare." Av Henrik Brors, (nätupplagan [www.dn.se/Dnet/road/Classic/article/O/jsp/]).
- GP Nära Väster* (Göteborgs Postens lokaltidning) (2001) "Dyster framtid för Opaltorget." 2001-05-30: 8.
- Göteborgs Posten* (99-09-05) Alliansen det trygga Göteborg
- Göteborgs Posten* (01-05-31) "Göteborg – trygg, vacker stad med plats för alla". Annons från Trafikkontoret, Göteborg stad. s 12.
- Göteborgs Posten* (01-11-23) Göteborgs Lucia. Vasaparken.
- Göteborgs Posten* (01-12-05) Presentation av rådet för tryggare och mänskligare Göteborg. s 10.

Hemsidor på internet

Utskrifter finns hos författaren från angivet datum.
Hemsidor med bara årtal (utan datum) visar var allmän information kan hämtas.

Bergsjön:

www.goteborg.se/bergsjon/historik.htm, 2001

www.goteborg.se/bergsjon/projekt.htm, 2001
www.goteborg.se/bergsjon (2001-07-18)
www.goteborg.se/bergsjon/folkh.htm) (2001-07-18)

Brottsförebygganderådet:
www.bra.se (2002-09-10)
www.bra.se/extra/press/?id=48 (2002-01-07)

CPTED:
www.cpted-watch.com/introduction (2002-01-15)

FN/Habitat:
www.unhabitat.org/safercities/approach.htm (1999-09-24)

Frauenbüro Dortmund:
www.dortmund.de/frauenbuero (2002-09-10)

Frauenbüro Wien:
www.magwien.gv.at/ma57/ (2002-09-10)

Göteborg:
www.goteborg.com/2000 2001
www.goteborg.se/vartgoteborg/arkiv/0300/025_sjarnor.html (2001-10-20)

Kvinnofolkhögskolan:
www.kvinno.fhsk.se (2002-09-10)

Näringsdepartementet. (Jämställdhet mellan kvinnor och män):
www.naring.regeringen.se/fragor/jamstalldhet/ (2002-04-17)

Rådet för Tryggare och Mänskligare Göteborg:
www.tryggaremanskligare.goteborg.se (2002-09-10)

Om konferensen som hölls i december 2001:
www.alba.nu/trygg/trygg1.html

Rådets arbete presenteras också via nättidningen:
www.alba.nu 2002

SABO:
www.sabo.se, "Visioner och mål" (2001-11-25)

Toronto:

City of Toronto. My city. Safe city.

www.city.toronto.on.ca/safety/sftypr.htm (99-07-04)

Listan är hämtad från *International Centre for the Prevention of Crime*.

Tynnered:

www.tynnered.goteborg.se (2002-09-10)

www.fritidsvaneundersokningen.goteborg.se/fritid/stadsdel=Tynnered
(2001-07-18)

www.tynnered.goteborg.se (2001-11-25)

Övrigt

BRÅ (2001-12-13) Pressmeddelande.

Grönlund, Bo (99-02-25) Anteckningar från föreläsning på Göteborgs
Stadsbyggnadskontor.

Gärdsås Torg, Nordplan AB, Maj 2001, Sammanställning av enkät. Listan finns i
författarens ägo.

Polisen Göteborg, 1999, Lista över brottsplatser. Mer detaljerade uppgifter om var
brotten sker lämnas inte ut. Listan finns i författarens ägo.

Wekerle, Gerda (1994) *Violence Against Women, Safe Cities: Canadian Federal
and Municipals Initiatives*. Women in the City: Housing, Services and the
Urban Environment. Paris. Paper till konferens.

Intervjuer

2001-06-21 Stadsdelsförvaltningen, Tynnered

2001-06-21 Stadsdelsförvaltningen, Tynnered

2001-06-25 Arkitektkonsult, Kansliet för tryggare och mänskligare Göteborg

2001-08-20 Kansliet för tryggare och mänskligare Göteborg

2001-08-27 Stadsbyggnadskontoret

2001-08-27 Stadsbyggnadskontoret

2001-08-29 Stadsförvaltningen, park och natur

2001-08-29 Stadsdelsförvaltning, Bergsjön

2001-09-27 Stadsbyggnadskontoret

2001-10-01 Trafikkontoret

2001-10-01 Arkitektkonsult

2001-10-02 Konsult på bostadsbolag

2001-10-02 Bostadsbolag

2001-10-03 Bostadsbolag

2001-10-04 Stadskansliet, folkhälsa
2001-10-04 Stadskansliet, sociala frågor
2001-10-22 Närpolis, Kortedala/Bergsjön
2001-10-23 Närpolis, Frölunda/Tynnered
2001-10-24 Trafikkontoret
2001-10-30 Konsult, pedagog
2001-10-31 Stadsdelsförvaltningen, Bergsjön
2001-10-31 Stadsdelsförvaltningen, Bergsjön
2001-11-22 Rådet för tryggare och mänskligare Göteborg

Illustrationer

KARTOR

Karta över Göteborg, Din Del, Göteborgs telefonkatalog.
Karta över Bergsjön, Göteborgs Stadsbyggnadskontor, skala 1:3500x0.40,
Karta över Tynnered, Opaltorget, Göteborgs Stadsbyggnadskontor, skala
1:3500x0.40

FOTOGRAFIER

Bilder mellan kapitel

Fotografi 1: Trappa i Bergsjön, fotograf Carina Listerborn, 1998.
Fotografi 2: Tunnelbanevakter i Toronto, fotograf Carina Listerborn, 2000.
Fotografi 3: Klottersanering i Tynnered, Opaltorget, fotograf Carina Listerborn,
2001.
Fotografi 4: Utklipp från dagstidningar, ur Carina Listerborn & Eva Holm (2000)
Tryggare Stad – kan man förändra rädslans platser?, Stadsbyggnadskontoret,
Göteborg.
Fotografi 5: Gångväg i Bergsjön, fotograf Carina Listerborn, 1998.

Bilder i bildsvit

Bild I: Opaltorget, Tynnered, fotograf Carina Listerborn, 2001.
Bild II: Opaltorget, Tynnered, fotograf Carina Listerborn, 2001.
Bild III: Spårvagnshållplats, Smaragdgatan, fotograf Gerd Cruse Sondén, 2001.
Bild IV: Spårvagnshållplats, Smaragdgatan, fotograf Gerd Cruse Sondén, 2001.
Bild V: Galileis Gata, Bergsjön, fotograf Carina Listerborn, 1998.
Bild VI: Förslag på ny byggnad Galileis Gata, ur informationsbladet *Vårt
Göteborg*, 2001.

Bild VII: Spårvagnshållplatsen Rymdtorget, Bergsjön, fotograf Gerd Cruse Sondén, 1998.

Bild VIII: Spårvagnshållplatsen Rymdtorget, Bergsjön, fotograf Gerd Cruse Sondén, 1998.

Bild IX: Spårvagnshållplatsen Rymdtorget, Bergsjön, fotograf Gerd Cruse Sondén, 2001.

Bild X: Spårvagnshållplatsen Rymdtorget, Bergsjön, fotograf Gerd Cruse Sondén, 2001.

Bild XI: Gångväg i centrala Göteborg, fotograf Carina Listerborn, 1998.

Appendix I

INTERVJUFRÅGOR

BAKGRUND/PROJEKTETS ORGANISATION

(Här vill jag få reda på hur den intervjuade har kommit att börja arbeta med dessa frågor, dess personliga engagemang och intresse, samt relation till övrig organisation kring brottsförebyggande arbete.)

1. Yrkesbakgrund?
2. Hur länge har du arbetat med dessa frågor?
3. Arbetar du med detta av eget intresse/initiativ eller på uppdrag av kommun/stadsdelsnämnd?
4. På vems uppdrag arbetar du med brottsförebyggande frågor? Hur styrt är projektet?
5. Vem får du hjälp av? Hur tycker du att samarbete mellan olika personer/yrkeskårer fungerar?
6. Vad är din uppgift inom det brottspreventiva/trygghetsskapande arbetet?
7. Är trygghet något du tänkte mycket på även innan du började att arbeta med brottsprevention/trygghetsarbete?
8. Hur stor del av din arbetstid är betald för att ägna åt trygghetsprojekt/brottsförebyggande arbete?

RELATIONEN MELLAN "DOKUMENT", (RIKTLINJER, POLICYS) OCH GENOMFÖRANDE/FAKTISKT UTFALL

(Här följer en djupare diskussion om hur riktlinjer, målsättningar och medel ställs upp. Avsikten är också att komma åt skillnaden mellan dokument, policys och genomförandet/faktiska utfallet. Vad begränsar deras arbete?)

1. Hur lägger du/ni upp arbetet – efter vilka/vems riktlinjer arbetar ni?
2. Hur stor vikt lägger ni vid riktlinjerna och hur mycket arbetar ni efter egna idéer?
3. Vilka är era inspirationskällor?
4. Tycker du att det konkreta genomförandet sammanfaller väl med vad ni hade tänkt/talat om att genomföra?
5. Känner du till det Lokala brottsförebyggande rådet i Göteborg? Har du haft kontakt med dem?

6. Vad förväntar du dig av det rådet?
7. Om du har haft kontakt med dem, vilken skillnad tycker du att det är att ha arbetat med dessa frågor *innan* kommunen organiserade sitt råd och kansli, och *efteråt*? Upplever du att din arbetssituation har förändrats?

LÖSNINGEN PÅ PROBLEMET - FÖRESTÄLLNINGEN OM ATT SKAPA TRYGGHET

(I denna del av intervjun vill jag komma åt föreställningarna om vad som leder till trygghet i det offentliga rummet, och vad de konkret har arbetat med för åtgärdsförslag.)

1. Tror du att det går att skapa en tryggare stad?
2. Vilka konkreta förslag har ni lagt fram i ert arbete?
3. Tror du att brottsligheten att minska genom dessa projekt som nu genomförs?
4. Vad tror du kommer att behöva göras för att åstadkomma detta (uppnå trygghet)?
5. Vad tycker du om att privata aktörer (såsom producenter av säkerhetsutrustning, bostadsföretag som Skanska, medborgarorganisationer) intresserar sig för dessa frågor?
6. Vilka kompetenser tycker du är viktigt i arbetet för att skapa en tryggare stad?
7. Vad begränsar genomförandet? Saknas det något som gör att det inte går att genomföra de projekt som du/ni hade tänkt? (Pengar, engagemang, konflikter, brist på idéer)

FÖRESTÄLLNINGAR OM RÄDSLOR OCH BROTT

(Under denna rubrik har jag tänkt att diskutera synen på vad det är som de förväntas åtgärda med sina projekt och program.)

1. Varför tror du att frågan om rädsla och trygghet har aktualiserats just nu?
2. Upplever du att samhällsklimatet har blivit hårdare under de senaste decennierna?
3. Vad tror du människor är rädda för?
4. Tror du att vissa grupper är mer rädda än andra?
5. Är rädslan befogad som du ser det?

*FÖRESTÄLLNINGAR/SYNNEN PÅ "OLIKHETER"; KÖN, KLASS,
ETNICITET, MARGINALISERADE GRUPPER*

(Här vill jag komma hur projektledarna föreställer sig de personer/grupper av människor som de ska förväntas hjälpa med dessa projekt. Hur föreställer sig projektledarna de behov som dessa personer kan tänkas ha?)

1. Vem/vilka tror du har mest glädje av det arbete ni gör? Varifrån får ni mest respons?
2. Tror du att kvinnors och mäns behov ser olika ut när det gäller trygghet och säkerhet?
3. Kvinnors rädsla har kommit att diskuteras specifikt i media och inom forskning - tycker du att kvinnors rädsla är relevant att diskutera specifikt? Varför?
4. Har ni tagit hänsyn till skillnader (iså fall vilka) mellan olika grupper av människor med olika social och etnisk i ert arbete?

FÖRESTÄLLNINGAR OM FYSISKT OCH SOCIALT RUM

(Hur tänker projektledarna kring socialt och fysiskt rum? Delar de upp det i två kategorier eller tänker de kring det som en helhet och hur i så fall kommer könsperspektivet in här?)

1. Vilken betydelse tror du att den byggda miljöns utformning har för upplevd trygghet eller för att arbeta brottspreventivt?
2. Hur föreställer du dig ett välfungerande stadsrum (fysiskt och socialt)?
3. Vad tror du är den absolut viktigaste aspekten i att skapa trygghet?
4. Var tycker du att tyngdpunkten i insatserna bör ligga (skola, stadsplanering, ungdomsaktiviteter, osv.)?
5. Hur ser du på fördelningen mellan insatser som inriktas på den fysiska miljön och den sociala miljön?
6. Tror du att t.ex. kvinnors rädsla kan minskas genom insatser i den fysiska miljön?
7. Tycker du att projekten bidrar till att skapa gränser/ramar och vad är positivt/negativt med det?
8. Vad är specifikt med Tynnered/Bergsjön? Är det en stadsdel med stadskänsla?

OÖNSKADE BIEFFEKTER (OFFER, KONSEKVENSER)

(Under denna rubrik vill jag diskutera hur de ser på de negativa sidor som eventuellt kan komma ut av dessa projekt.

1. Tror du att ett brottspreventivt och trygghetsskapande arbete kan ha några oönskade bieffekter (t.ex. konsekvenser i stadsrummet, eller mellan människor)?
2. Tror du att några grupper i samhället lämnas utanför i det projekt du arbetar med?
3. Har du tagit del av någon kritik mot brottsförebyggande projekt? Tycker du i så fall att kritiken är relevant?
4. Tror du att brottspreventiva projekt bidrar till att skapa ett s.k. "kontrollsamhälle" eller tror du att det bidrar till att skapa ett samhälle tillgängligt för alla? Vari menar du att skillnaden ligger?